J. A. BALTZAN
9543-103A AVE.
EDMONTON, -:- ALTA.

Лео Балтан

Мра Балтан,

Нетин Балтан

Яковъ Алтеровъ
БАЛЦАНЪ
ЛЕОВО

ספר

משא קרים

כולל קורות בני ישראל בחצי האי קרים בכלל
ותולדות הכוזרים, הקראים והקרימצאקים, בפרט,
וכל אשר עברו עליהם, למיום בא זכרם בספרי
דברי הימים עד ימינו אלה.

מאתי

אפרים דיינארד

Яковъ Алтеровъ
БАЛЦАНЪ
ЛЕОВО

ווארשא

ברפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י.

שנת תרל"ח לפ"ק

МАССО КРЫМЪ,

т. е.

Исторія Крымскихъ Народовъ

Соч. Путешественника **Э. Дейнарда.**

ВАРШАВА
въ Типографіи И. Гольдмана,
Мурановская № 24.

1878.

Дозволено Цензурою
Варшава 22 Октября (3 Ноября) 1877 г.

מֶקטר ומֶגש

ברוב תודה והדרת כבוד לכבוד שרי ואדירי ישראל בארץ רוסיא, הגבירים הנדיבים הנודעים בקצוי תבל ברוב צדקות פזרונם בישראל, ועומדים לימין אחינו האומללים בכספם ונדבות פיהם. הלא המה הרב הגביר האדיר צבי תפארת ישראל כהר"ר הארץ לבית גינצבורג לפני שמש ינון שמו לעולם ועד.

ולכבוד הרב הגביר המפורסם הנודע לשם ולתהלה בישראל ובלאומים בחכמתו וצדקתו, כהר"ר לעאן ראזענטהאל נרו יאיר לעולם.

ולכבוד הרב הגביר המפורסם, השר הישר באדם לפני מלכים יתיצב כהר"ר אהרן לבית קויפמאנן Аркадій Кауфманъ הי"ו.

איתן מושבם בבירת ממשלתנו ס"ט פעטערסבורג.

ולכבוד הרב הגביר האדיר הנודע בלאומים בחכמתו וצדקתו. אזרח נכבד לדורותיו, כהר"ר אליעזר לבית פאליאקאוו נ"י, איתן מושבו במאסקווא.

שרי ישראל! אדירי רוסיא! הואילו נא בחסדכם ופנו נא אלי לקחת מידי מנחתי הדלה, הבאת לכם בכלי טהור שפת קדשנו העתיקה, לאות רחשי תודה אשר רחש לבי לכם בכל עת שמעי מגדל חסדיכם אשר תפליאו לעשות לעם ישרון, זאת הבת ירושלים יושבת רוסיא, אשר למענם הקדשתי גם אני עתי ושארית כחי הדל, והיה ספרי זה לכם לעד עולם ולזכרון נצח כימי השמים על הארץ, על האהבה הנפלאה אשר ירחש לכם לב כל אוהב ישראל באמת, ובתוכם גם אני הצעיר באלפי, אפרים דיינארד

המחבר

Яковъ Алтеровъ
БАЛЦАНЪ
ЛЕОВО

מכתבי תהלה

אשר כתב אלי

הרב החכם הגדול שר ואלוף בישראל הנודע בכל קצוי תבל ברוב צדקות פזרונו, הוא אברהם הכהן הגדול המכהן פאר במקדש התורה והחכמה, מכונה ד"ר אלבערט כהן ז"ל.

ב"ה פאריז יום א' ט"ז
מרחשון תרל"ו לפ"ק.

לכבוד הרב ההולך לבקש נפוצות אחינו במדינת
צפון ודרום המכונה ארי"ר נ"י.

הנני באתי להגיד לאדוני, הגיע לידי גלילות אצבעותיו הנתמדות, וראיתי אדוני בקשתו את הנעלמות, ורוצה להוציא לאור את תהלוכות אחינו במדינת ההרים ברוסיא, ובשמחה אקח עקו' אחד מספרו בהוציאו לאור, וגם תולדות אבן רש"ף אקראהו בהגיעו לידי, והנני שולח לו פה, אני אוהב תורה וחכמה, את מחיר ספרו המשים פראנק, ואין להאריך כי אם לשלום אדוני, כחפץ עבדו מוקירו, הק' אברהם הכהן.

המכונה *Albert Cohn*

מכתב הגאון הצדיק וכו' ר' חזקיה מדיני רב
לעדת הקרימצאקים בקאראסובאזאר.

אל אצילי בני ישראל!

הן כבר נדרשתי במכתבים לשאלות אשר שאלני ידיד נפשי היקר ונכבד המפורסם לשם טוב ותהלה, יצא מוניטון שלו בעולם ויהללוהו בשערים, החריף השנון החכם ונבון הרבני השלם מוהר"ר אפרים דיינארד המכונה ארי"ר נ"י, על דבר היהודים הקרימצאקים, למען תהיה לאל ידו להשיב לחורפינו דבר, והשיבותי לו מאשר ידעתי אודותם; והן עתה כלי יקר ראתה עיני תגל נפשי גילה ורנן אשר הוא בעצמו בא למחננו ויחפש בבהכ"נ הישנה של הקרימצאקים הנקראת בשם ביהכ"נ הגדולה, והאלהים זמן לידו רשימות וחפצים עתיקים אשר בכחם להאיר אור חדש על אחינו בנ"י עדת הקרימצאקים היושבים בקרים משנים קדמוניות, ועוד לא התעורר אחד

מהטופרים להודיע אודותם במחנה ישראל מאומה, ומה גם כי השתדל לגלות בספרו משא קרים את כל הדברים הנוגעים לקדמות היהודים בקרים, ובזה יסתום פיות כל משטין ומקטרג על הקרימצאקים יצ"ו, אשר חפאו עליהם דברים אשר לא כן. ובכן אנא דאמרי כגון דא אמרין לפעלא טבא איישר חילך, וראוי והגון מאד לסעדו ולתומכו לסייעו בסיוע שיש בו ממש לעזר הוצאת הדפוס, ודבר גדול הוא להוציא לאור ספר הגדול משא קרים, ורבים יתענגו בו כי ימצאו בתוכו מטמוניות יקרות אשר לא נודעו עודנה, הכ"ד הכותב וחותם פה קראסובבאזר יע"א בח' תמוז התרל"ה

הצעיר חזקיאו מדיני הי"ו.

מה אדיר שם אדי"ר בספרות העברית, ורבות הראנו את כחו וגבורתו במאמריו הרבים המפוזרים במכתבי העתים לבני ישראל, שמה נודענו ונוכחנו כי עוד צפונות אתו מרבית דברים עתיקים ויקרים, ואשר מתוכם יסכרו פיות דוברי שקרים בדבר אחינו הנדחים במדינות קרים. האמנם, כי עד הנה אך באזנינו שמענו מטוב עוללות אפרים ואותותיו לא ראינו, והן עתה זכינו לראות בעינינו, אור דבריו כי יהלו, וכי יגע ומצא לפענח נעלמים לשמחת לב כל דורשי קדמוניות ישרון, ואשר לזאת לא אפונה כי כל חובב עמו יתן כבוד לשמו ויזקיר פעלו ונאמו, וגם אני ארך בכל לבב, ואכבדה שמך לעולם ועד. והנני לקבל ממנו עקזעמפלאר אחד מספרו הנשגב „משא קרים" בצאתו לאור ברצות ה', — יום שלישי לסדר „האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח", כ"ח סיון, שנת „ויברכו שם כבודך" לפ"ק.

נאום חיים בהגאון מו"ה נפתלי צבי יהודא ברלין נ"י החופ"ק מאסקווא

ב"ה ידיד נכבד!

רבים הללו בשערים מעשיך במצאם ענג בקראם את הכתוב בספרך „משא קרים" וימצאו בְּמו דבריך הנאמרים במליצה צחה מושכת את לבם, דברים נעימים למשמע אזניהם; אמנם לא כמוהו אנכי הפעם, אנכי היודע עמלך ויגיעך להתחקות על שרשי כל דבר ודבר אשר השרשת בספרך, אנכי אשר גם לפני נגלו תעלומות רבות מאשר גלית לעיני השמש, למען יחזו אוהבי קדמוניות ויתענגו, ומקומות רבים אשר תערוג נפש כל משכיל על דבר לדעתם, יען כי עתיקים הטה, הקימות לפני כל קורא נבון ועיני ראום, ואדע כי שווים המה לדעתם, ולהתפלא על אודותם. הן אלה אשר ידי אדון הטבע יוצר כל כוננם, הן אלה אשר לפני שנות מאות רבות, אנשי שם בעמלם העז ויגיעם כי רב חוללום; ומי יערוך מפעלך העצום בארץ הנושנה והעתיקה ערש אחינו הכוזרים עם עולם אשר התיהדו, וכבר התיחשו על בית יעקב ולא נודעו כי באו אל קרבו, ומי כמוני יודע תכונת רוח הקראים אחינו מעולם [!!] ומני אז סרו מאתנו, גם רוחותיהם גם דעותיהם גם טבעם גם

יסודותיהם בתורה שֶׁנו למרבה , עד כי יקר לדבר בכל אלה בכל פרט ופרט , אם הזמן נתנני לענות בם , ואתה כל אשר בכחך עשית , יגעת עמלת ולא יעפת לגלות ספוני טמוני כל אלה , אשריך אפרים ! דיינארד אשריך , ויאשרוך כל אוהבי קדמוניות ושואפי חדשות , ותעשה לך שם בספרך „משא קרים" זה , אשר תאמר הפעם להוציאו לאור , ותאשר בארץ , ודבריך על דבר אחינו בבשר וברות היהודים הקרימצאקים , מה יקרו לכל חפץ לדעת את שלום אחיו אשר שקטו על שמריהם ולא גלו מגולה אל גולה , אף כי בפתוח לפניך אוהבי ואהובי הרב הגאון הצדיק באמת ובתמים מוהר"ר יחזקיהו מדיני ס"ט נ"י את מסתרי מטמוניהם , הפלאת לעשות בספרך . יואל אדון הפלאות ויפליא את ספרך לפני כל קוראיו , ויקראו בו ויתענגו , ויחזיקו בידיך לתת לך חיל כח ועצמה לכלות את אשר החלות , ולנטוע גפן אדרת בדברי ימינו , ואשמח גם אני יודעך ומכירך .

הכו"ח פה ביאליסטאק י"ט שבט שנת , שלום שלום לרחוק ולקרוב לפ"ק .

יעקב בכרך בעל המאמרים

הספר הנכבד הזה „משא קרים" אם יעלה בידי החכם המחבר נ"י להוציאו לאור הדפוס כמו שהוא בכתב , יהיה באמת ספר יקר ונעלה למאד אשר יתענגו בו הקוראים , כי לבד אשר בו יפיץ אור על ענינים רבים הנוגעים לקורות בני עמנו בארץ הנושנה הזאת , הנה יתענג לב הקורא לשמוע ממנו דברים יקרי ערך , המספרים בכבוד ארץ איטליא הרוסית , וכל מחמדיה אשר נשארו לה מימי קדם , הקהלות והכתות אשר נתיישבו בה מזמן קדום , דרכיהם ועלילותיהם ומצבם בימינו היום , ומהראוי אפוא לכל איש אשר אהבת הליטעראטור העברית נוססה בקרבו , לתמכו ולסעדו באשר יוכל , למען יגיע אל מטרת חפצו , לקבעו בדפוס ולהפיצו בישראל לכל תאבי מדע , והנני גם אני לקחת ממנו ספר אחר במחיר אשר ישית עלי החכם המחבר נ"י .

הכו"ח פה ווארשא כ"ד לחדש טבת תרל"ו לפ"ק

חיים זעליג בהרב מוהר"י זללה"ה סלאנימסקי

הספר „משא קרים" הוא רב התועלת לבני עמנו , כי בו כתובים מחקרי ארץ קרים ומושב אחינו הקרימצאקים והקראים , אשר הראשונים בלתי נודעים לנו מפאת לשונם הזרה לנו , והאחרונים גם מפאת דתיהם השונים מדתי הרבנים , ומבלעדי מרבית הידיעות הגעאגראפיות והעטנאגראפיות [ידיעת תכונת הארץ ותכונת יושביה] המבוארים בספרו , עוד הגדיל ידידי הרב המחבר לעשות בהזריחו אור חדש על קורות ימי עולם לתושבי קרים בכלל , ולבני עמנו הקרימצאקים והקראים ביחוד , ולכן משנה שמחה שמחתי בראותי את הספר היקר משא קרים ערוך בטוב טעם ודעת ובציורים נחמדים ,

כי מרוב אהבתי לעמי שמחתי שמחה בלי מצָרים בהרחבת ידיעת דברי ימי עמנו, ובאהבתי העזה אל המדעים שמח לבי בהגדלת חכמת הגעא־גראפיע. ולכן מאת כל יודעי וחושבי שמי אבקש לעזור לידידי היקר הרב המחבר להוציא לאור את מפעלו הגדול לזכות בו את הרבים, אלה דברי אוהב עמו ואוהב החכמה. פעטערסבורג ח׳ אייר תרל״ו

צבי הכהן ראבינאוויץ

לפי תכן הענינים מספר „משא קרים" אשר הוציא לאור החכם היקר המשכיל וכו׳ מוה׳ אפרים דיינארד נר״ו, נראה כי ספרו זה יהיה לתועלת לא מעטה לשוחרי קדמוניות ישראל, לכן אמר לפעלא טבא יישר! חזק ואמץ להביא הענין לידי גמר! ואז יברכוך כל חכמי לב מאחב״י וכל אוהבי קורות עמנו, ובתוכם גם אנכי הצעיר אברהם אלי׳ הרכבי

שבח אני את בני דורנו אשר יחזיקו בעבר כמו בהוה, ויוקירו את כל שלשת הזמנים אשר מהם אורגו החיים, על העתיד עיניהם צופיות, ובהוה ישימו מבטחם, ובעבר תשעשע נפשם, והנה גם זה הסופר המפואר הנודע בשערים מוה׳ אפרים דיינארד, נ״י הביא לנו פרי נחמד מהזמנים אשר כבר עברו, ויצב לפנינו גבולות אי קרים כאשר הם בהוה, וידבר על דרכי בני איש למען ידעו את העתידות למו, בזה יבטח לבי כי כל איש כזקן כנער החפץ בספרות עמנו יתן כבוד ויקר להמחבר, וישיש לקראת ספרו וימהר להפיצו בין אחינו; כי הזקנים אשר עיניהם על העבר ימצאו ענג בספר הזה, אשר זה חלקם, והאנשים אשר חפצם בהוה, גם צעירי הימים אשר רק אל העתיד יחפזו, ימצאו חפץ בספר הזה, ולכן אחשוב למותר להעיר את לבב בני עמנו כי יתנו יד להספר היקר הזה „משא קרים", אשר ענינו לנפשו יקר ונחמד הוא, וימשוך את לבב בני עמנו אליו. אך את תודתי לא אחדל להגיד להמחבר, כי מאד שמח את לבי בספרו, ועיני מיחלות להתענג עליו במהרה. אלה דברי מוקירו ומכירו. ט׳ אדר תרל״ו ווילנא.

מרדכי פלונגיאן

אנכי בדרך הצליחני אלהים לראות את הסופר המשכיל דורש אמת וצדק, החכם השלם הר״ר אפרים דיינארד נ״י, ובידו ספרו היקר „משא קרים, ואחרי אשר קרא המחבר לפני קצת ענינים מספרו הנ״ל, ראיתי כי לתפארת יהיה הספר הזה לספרות ישראל ולתועלת גדולה לדורשי קדמוניות עמנו, ושמחתי עליו כעל כל הון. ראוי המחבר הזה לכבוד גדול, וראוי ספרו לכתוב אודותיו באריכות, אבל אי אפשר לי לעשות זאת בדרך ובזמן קצר, ואי״ה אדבר עליו בימים הבאים במכה״ע „הבקר אור" היוצא מתחת ידי, ולע״ע

הנני מבקש ממשכילי בני עמנו אוהבי ספרותנו, שיושיטו יד עזרה להמחבר הנכבד הזה, הדורש טובת הכלל והאמת מגמתו, אלה דברי אוהב עמו בכל נפשו כל ימי חייו. הכו"ח פה אדעססא כ"ו אב תרל"ו

אברהם בער הכהן גאטטלאבער

רב טוב עשה המחבר בספר הזה להעשיר ספרות העברית בחבור יקר ומועיל, כי מלבד מחזה חצי האי קרים הנפלא אשר התוה בשפה ברורה מושכת לב הקורא, וגם ראוי ונחוץ לכל בן בריתנו לדעת את חמדת אחת הנפות היותר מצוינה בארץ מכורותינו, הלא יתרה עשה בשלשת הפרקים „קדמות היהודים בקרים", „מאמר ע"ד הקראים", והיהודים הקרימצאקים", כי בהם אסף כל אשר נכתב בענינים האלה היקרים לקורות האומה הישראלית, מסופרים עברים, קראים ונוצרים, והוסיף מדיליה מכל אשר ראו עיניו ואשר גלה חדשות, ומהראוי אפוא לכל איש אשר ידע להוקיר עמל רב כזה בכלל, וביחוד בשפת עבר שאינה מעשרת את סופריה לתמוך בידי המחבר המשכיל הזה להוציא לאור את ספרו זה, כאשר גם אנכי נכון הנני לעמוד לימינו בכל מה דאפשר, ומי יתן וירבו השומעים, דברי אח דבק. ס"ט פעטערסבורג

אלכנסדר הלוי צעדערבוים

יקרים ונאמנים מאד, דברי החכם הסופר הרוסי קאראמזין, לכל קוראיהם באמת, באמרו עם הקדמתו לספרו הגדול דה"י למלכי רוסיא, וז"ל: למתחקה על שרשי כל דבר, יקר מאד גם שם גם מלה שהיו משתמשים בהם בימים קדמונים, רשמים היותר קטנים והיותר פחותים שאנחנו מוצאים רשומים בפנקסי קדמונים, נותנים לנו לפעמים יד ופתחון דעת, לצרף אותם לשארי הוכחות שבידינו, להציל משני הזכן דבר אמת לאמתו, עכ"ל. ואם לכל קוראיהם כך, לנו בני ישראל, אשר תולדות הימים ותהפוכות העתים שעברו עלינו, הקדישו בלבותינו זכרון העוברות הקדומות מאד, כתקות העתידות הרחוקות מאד, על אחת כמה וכמה, וע"כ כל מי שבא להוסיף ולחדש, או לתקן ולהיטיב מספר זכרונותינו הקדומים, ראוי לתודה ולברכה. בתוך מספר האנשים היקרים האלה, יִמָּנה בלי ספק גם המחבר הנוכחי המשכיל והסופר המהיר ר' אפרים דיינארד נ"י, ובספרו „משא קרים" אשר בחפצו ובדעתו להוציאו לאור בקרוב, בטח יעשה מעשהו באמונה, כי ידעתיו לאיש העשוי לבלי חת, איש אשר עז ברוחו ואמץ בלבבו, לגלות האמת כאשר הוא, בהרחקת השערות ושמועות הבלתי נוסדות, ובהשמטת דברים טפלים צדדיים הבלתי נוגעים בעצם הענין הנדרש מספר כזה. ולכן גם ידי תכון עמו, וככל אחי ורעי דורשי טובת עמנו, הנני גם אני להעיר ולעורר, כן את המחבר לגמור אשר החל; וכן את משכילי עמנו להיות

בעזרו ולעמוד לימינו, וה׳ הטוב, יברך בטוב, כל עושה טוב, מחברים כתמרים יפרחו, הפציהם בידיהם יצלחו, וקוראים בספריהם ישמחו, ואלילי דעפערענטיזומוסם יזנחו, כחפץ לבב ואות נפש מבקש אמת באמת, ורודף שלום בשלום.

פה עיר המלוכה פ״ב יום ה׳ ל״ב בעמר תרל״ז

אליעזר צבי הכהן צווייפעל

המשכיל הר״ר אפרים דיינארד נ״י, כבדני היום לבקר אותי במקום מגורי, והביא אלי בידו קונטרסו „תולדות אבן רש״ף" אשר כתב בשפה נכונה ובטוב טעם ודעת. אם נניח כי היטיב לראות ודן דין אמת לאמתו בלי פניה צדדית; אם אמנם גם בהנחה כזאת עגמה נפשי לראות מנאץ שם איש אשר הסכן הסכינו עד כה לכבדהו חלף עמלו בנוגע לקורות הקראים, אשר העלה אור חדש על הספרות הזאת א), ולוא לא עשה כל מאומה בלעדי היות נסבה לשלשת הספרים: „לקוטי קדמוניות", ומבוא אל הניקוד האשורי לר״ש פינסקער ז״ל, וקורות הקראים לר״י פירסט—דיהו—ואף גם זאת הרגשתי שמחה בלבי למצא בהמשכיל הצעיר דיינארד הכנה ובשרון לתקן המעוות אשר העוה אבן רש״ף בקנאתו להקראים להפריז על המדה בכמה ענינים, ולראות הכל בעד בתי עינים מגדילים ומעקימים: ואם יקיים לנו הסופר אדי״ר בספרו החדש „משא קרים" את הבטחתו בקונטרס תכן הענינים אשר לפנינו, נקוה למצוא בספרו זה דברים נכבדים חדשים ומתוקנים, אשר יעשו רושם גם הם, ואולי באיזה נגוד לשבח אל אבן רש״ף בנוגע לקורות אחב״י בחצי האי ההוא, אשר רובו עודנה טמון באופל. ובאשר כבר קנה לו המחבר הרבה ידיעות בלשונות הארץ ההיא, ומכיר הוא את יושביה. על כן נטל עלינו לסעדהו ולתמכהו בכל מאדנו, ובכן באתי גם אנכי עה״ח לקחת מאתו ספרו הנ״ל במחיר אשר ישית עליו.

פה טאגאנראג ערב ר״ה התרל״ה

שלמה ראבין המכונה *Dr. S. Rubin*

תעודת ראש חכמי הקראים רב לעדת בני מקרא בסעוואסטאפאל

הן כבר קראתי בכ״י ספר „משא קרים" לאהובי וידידי הנאמן החכם המליץ המפואר כמה״ר אפרים אוהב אמת ורודף צדק דיינארד נ״י וימצא חן בעיני מאד, ומה גם לענג נפשי הוסיף בו כעת דברי הפץ רבים׳ מהנוגע לדברי ימי אחינו הרבנים והקראים בחצי האי קרים, ע״פ מצות ועד

א) עד כמה נדק החכם הזה במשפטו ולמה הקולא בפיס הספר, והסבה לטיטתו היא, כי לא ידע את פירקאוויץ ואת אשר עולל לנו.

החברה הנכבדה מפיצי השכלה בין היהודים ברוסיא, ומי יתן כי יהיה אלהים בעזרו להוציאו לאור בקרוב, והנני נכון לקחת עקזעמפלאר אחד כצאתו מבית הדפוס, וכן אבקש גם את כל אוהבי ומיודעי הקרובים והרחוקים כי יכתבו ידם לקחת את ספרו זה, והנני המחכה ליום צאתו לאור.

יצחק בהר"מ נ"ע סולטנסקי

אף אם לא טעמתי אלא בקצה המטה מן החבור הגדול בנחלי החבור היקר הזה — אורו עיני ואמרתי אתן יקר סהדותא לאיש היקר הנוסע המפורסם מוהר"ר אפרים דיינארד נ"י, אשר על פי הידיעה יחנה ועל פי החקירה יסע, וגם לא אמנע מקחת את החיבור הנ"ל בעת יצא אי"ה מבית הדפוס. פה אדעסא מנחם אב תרל"ו לפ"ק

שמעון אריה שוואבאכער רומ"מ פה ק"ק הנ"ל יע"א

גם אנכי שמחתי לראות את פני החכם ה' ארי"ר וגם שמתי עין על ספרו הנכבד „משא קרים", האוצר בקרבו נכבדות על דברי ימי בני ישראל בהאי הנ"ל מימים הקדמונים, ומי יתן והי' לאל ידו להוציא לאור את הספר הנ"ל בתיקונו, ואז אקבל גם אני עקז' אחד בלו"נ חפצה.

נאום זלקינד מינאר רב ודרשן דפה מאסקווא הבירה

החכם אפרים דיינארד, בעהמ"ח „תולדות אבן רש"פ" הנודע לתהלה, אשר הקדיש עתותיו לתכלית נשגבה, וישם נפשו בכפו לעכור ארחות לא סלולות ומסוכנות בזיבירעין, קויקאזיען וקרים, לאסוף ידיעות קדומות רבות, הביא לפני בכתובים את ספרו היקר „משא קרים", אשר בו השתדל להפיץ אור בהיר על קורות חצי האי קרים, וביחוד על קדמות היהודים, הרבנים והקראים בקרים, על מצבם המוסרי והחומרי בימי קדם ובימינו; וכאשר קראתי בהכ"י זעיר שם זעיר שם ושמתי עיני על תוכן הענינים להספר הזה, ראיתי כי להחכם דיינארד יד חרוצים בהענין הזה, אשר לא יסתפק לשחות על פני המעין הפתוח לפניו, כי אם יעמיק בו עד היסוד ודולה פנינים יקרים, ע"כ חשתי ליתן כבוד והדר להמחבר, אשר יגע ועמל להביא תועלת רבה לקורות אחינו בארץ מולדתנו, ולחוות דעתי כי ראוי והגון לכל אוהב חכמת היהדות, לעמוד לימין האיש הזה למען יהיה לאל ידו לבצע את מעשהו הנשגב אשר העמים עליו. והנני מתכבד להמנות בין החתומים על הספר הזה ולהביא עקס' אחד גם לביתי, כי ברכה בו:

דאקטאר אברהם. דרבקין

פ"ש פעטערסבורג יום ו' עש"ק כ"ח לחדש אדר תרל"ו

מאהבתי לבני עמי, מאד יקרו לי קורותיהם וחביב לדעת את אשר עבר עליהם בכל ארצות גלותם ופזוריהם, לזאת יקר בעיני הרב המחבר וספרו מ ש א ק ר י ם, דברי הימים לבני ישראל אשר באו שם בימי שלמנאסר מלך אשור בהגלותו את עשרת השבטים כפי המבואר בספרו, וברצון ונפש חפצה הנני לקחת הספר בצאתו לאור מהדפוס אי"ה ונתתי מחירו.

דוב בער באמפי ממינסק

מִקְצָר רוח ורפיון גֵו וָלֵב לא אוכל הרבות דברים על יקרות הספר היקר „מ ש א ק ר י ם", מלאכת מחשבת החכם הנודע ר' א פ ר י ם ד י י נ א ר ד הי"ו אשר ביד חותרת, יוציא לאור אמת נהדרת, רק בדברים קצרים אודיע לכל אנשי גילי השמחים אלי גיל וישישו כי ימצאו מָקוד נפתח למחקרי ארצות קדומות, כי הספר הנכבד „מ ש א ק ר י ם", הוא מגלה עמוקות ומסתרים וחידות מני קדם בחצי האי קרים, ומה גם בתולדות ימי עמנו והעתים אשר עברו עליהם ואשר נעלמו מנגד עינינו עד היום הזה. ולבי סמוך ובטוח כי כל איש ואיש מבית ישראל אשר עוד שביב רגש קדש לאהבת שפת קדשנו וספרותה עצור במשכיות חדרי לבבו, יקרם פני הספר הזה בכבוד, ויכתוב ידו לקחת אותו במחיר אשר ישית עליו המחבר, והמוסיף יוסיף לו ה' ברכה, כי רב טוב צפון בספר הזה, ולכבוד יהיה אל הליטעראטור העברית. אחלי, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לב.

קלמן שולמאן

רוח הוא באנוש, יכסוף לדעת המעשים אשר נעשו בשנים קדמוניות— כל דבר כקטן כגדול, כל מפעל מדורות עברו נכבד בעינינו, יקרים אצלנו אבני זכרון מהאנשים שמתו לפני שנים עתיקים, אם נראה שממות עולם, וחרבות קדם, תענוג נפשנו להתהקות על שרשי בוניו ומחריביו, וכו'. והנה החכם מוה' א פ ר י ם ד י י נ א ר ד הראה לי בכ"י חבורו המכונה „מ ש א ק ר י ם", יכיל בעצמו ענינים עתיקים כאלה א), ומצאתי עונג בקריאתו, כי מלבד שיספר נצורות וגדולות לא שמענום עד עתה, עוד עט סופר מהיר לו, ומדברו נאוה, לכן לא אמנע מקחת את ספרו כאשר יצא לאור ברפוס במחיר אשר ישית עלי. ווארשא ר"ח שבט תרל"ו

גבריאל יהודה ליכטענפעלד

להלל מעשי ידי הנוסע הרב החכם המפורסם ה' א פ ר י ם ד י י נ א ר ד נ"י, אינני רואה צורך, באשר כבר נודעה מטרתו הנשגבה בכל מכתבי

א) סרב סתכס הזס קרא רק לת ספרי חלק שני הכולל ידיעות הגעאגראפיות והסטטיסטיקיות.

העתים לבני ישראל ההולכים למרחבי ארץ מקצה מזרח שמש עד מבואו, וגם בהרבה מכתבי עתים הכתובים בלשונות עם ועם מָקטר מְגש לשמו, וכל חוקרי קדמוניות בישראל ובעמים הודו כי רב טוב צפון בכל המציאות היקרות אשר מצא בְּזֵעת אפו, החכם הנוסע, להכראנאלאגיע בכלל ולקורות אחינו בקרים בפרט, ומה אהלל את המהולל בפי כל? אך להראותכם באתי— אחי היקרים! איך אינכם שָׂמים על לב לגמול כפעלם להאנשים המקריבים חלבם ודמם בעד כבודכם ומשתדלים לְשַׁוות עליכם הוד לאֻמים; האיש היושב ספון על כסא כבודו ונר דולק מפיץ בחדרו אור יקרות, ולפניו פתוח ספר גדול רחב ידים, המספר לפניו במלים ברורים קורות עם ועם ועלילות כל גוי וממלכה מיום הִוָּסְדָה הארץ, ספר ההיסטוריא, מה נקל לו לְדַמות שגם מחברי הספר הגדול הזה המספיק רב עונג לכל קוראיו, יָשבו כמוהו ספונים בהיכליהם ולא ידעו מחסור. לא אחי! ההיסטוריא לא נוצרה בין השמשות, ואנשי גאולתה לא עבדו עבודתם על משתה שמנים, מן הפרט הנכם יכולים לשפוט על הכלל, אני הגבר ראיתי עני החכם הנוסע אשר לפנינו, איך הִתְעַנָּה על כל צעד וצעד בכל נגעי בני אדם, איך הקריב ימיו וכבודו עד שזכה למצוא את המציאות היקרות, דנותנות עז ותעצומות להפוך חלק גדול מהיסטורית ישראל מן הקצה אל הקצה, ולהסיר הטיח הטפל אשר טחו עליה חוזי שוא ומדוחים; ובעד מי? בעדכם אחי בני עמי אשר אינכם יודעים ומרגישים, לא לבד לשלם לדורשי טובתכם כפעלם, כי אם גם להשיב תודה בעד מפעל יקר כזה, נָקֹל לעמי ליעץ עצה ולבקר, מִפְּתוֹחַ יד וְהַשְׁבֵּיעַ, אך רב לי עתה מדברים שקולם שוקע במקומם ואין להם שומע, ימים ינידו לעמי עוֹתָם ולבית יעקב סלף דרכם, ולא בדברים יִוָּכְרוּ.

ואתה ידידי הנוסע! דע כי לא יד אדם תנהלך על דרכך זה, אך רוח אלהים, אל תְּקוָה לְהִגָּמֵל מאנשים שוכחי טובה, אך אל הגמולות יגמלך כראוי לך, אנשים מעטים יִרעו להוקירך ולהודות לך על פעלך הטוב, ובתוכם גם אני אוהבך המכיר ערך מטרתה הנשגבה.

אריה ליב גארדאן מראסיין

בצאת החוברות „מ ש א ק ר י ם" לאור, מוכן אני לקבלו ואשים עיני עליו. על דעתי דבר גדול פעל המחבר בזה לכלל דת קדשנו, אם אך קלע אל המטרה, מחירו שלמתי עשרה רו"כ. וויניצא מאיר דוד צעסארסקי

הרב ..... בעה"מ „מ ש א ק ר י ם" הוא האיש הדגול מרבבה, אשר שאר רוח לו לפעול ולעשות לטובת בני עמנו הנדכאים. הוא הראשון אשר החל לחקור ולדרוש ע"ד הענק הגדול בהקראים „אבן רש"ף", אם כנים דבריו

בנוגע לקורות אחינו יושבי אי קרים. הוא אשר הרהיב בנפשו עז לצאת בעטו החד למלחמה מלחמת האמת, נגד הענק הנזכר ויוכל לו. הוא גלל את האב"ן אשר שם רש"ף על בור מחצבת היהודים בקרים, למען הבאיש ריחם בעיני המלך והשרים, ולהרים את אחיו הקראים עד גבהי שחקים; והוא הוא הראה לדעת בספרו היקר והמצוין בחכמת ישראל כי כל משפטיו ודעותיו רוח כקש תִּשָּׂאֵם. הוא הגבר הנעלה המורם מעם באמץ לבו ורוח הכביר העשוי לבלי חת, ובו בחרה ההשגחה העליונה לצאת לישע עמו ללחום עם כל המניעות והמכשולים הרבים אשר עמדו לשטן לו על דרכו בקדש. רבות רעות ותלאות נשא וסבל האיש המצוין הזה עד אשר הוציא מחשבתו לאור עולם. הוא עלה הרים ירד בקעות, עבר בישימון לא דרך לבקש פליטת יעקב הנדחים בקצוי קרים מימי קדם קדמתה, ולדבר הגדול הזה, הקדיש מבחרי שנותיו, וע"כ חוב קדוש מוטל על כל אחד ואחד מאחינו אשר כבוד עמו יקר בעיניו, לתמוך בידי המחבר, למען יוכל להוציא לאור את ספרו אשר בו תחזינה עינינו נפלאות, ובעליצות נפש אקבל ג"כ את הספר בצאתו לאור.

פ"ד ענגעלשטיין חתן הרב אליעזר הכהן צווייפעל

גם אנכי אקבל עקסעמפלאר אחד מהספר משא קרים, להחכם הנוסע המפורסם ה' אפרים דיינארד נ"י, כי יקר חזון הספר הנכבד הזה בספרותנו, וראוי לכל איש אשר בשם ישראל יכונה ובכבודו יתימר לתמוך בידי סופרים נכבדים כאלה.

דוד יעקב בר' יהודה ליב הכהן אזוראוו מווילנא

Ich habe einzelne Zeilen der Schrift des Herrn **E. Deinard** gelesen und fand, dass dieselbe viel sehr schätzbares Material enthält, welches geeignet ist die Geschichte der rabbinischen und Karäeschen Juden der Halbinsel Krim aufzuklären und somit einen sehr interessanten Beitrag für die Geschichte und Literatur der Juden überhaupt zu liefern. Ich finde es daher sehr wünschenswerth, dass das Unternehmen des Herrn **E. Deinard** durch materielle Unterstützung befördert werden möchte.

St. Petersburg Prof. Dr. **D. Chwolsohn.**
den 21 Mai 1876.

Ich habe das Manuscript des von Herrn **Ephraim Deinard** verfassten Werkes משא קרים mit grossem Interesse durchgesehen und bezeuge gern, dass in demselben viele bisher unbekannte oder wenig bekannte und für die Wissenschaft nützliche Daten enthalten sind. In dem „Programm" wird u. A. die Erörterung folgender Punkte versprochen; 1) Allgemeine Geschichte der Krim, 2) Alterthümer, 3) A. Firkowitsch und seine Funde, 4) die Chazaren, 5) die Krimtschaken (über die bisher noch Nichts veröffentlicht ist), 6) die Karäer (Geschichte, Gesetze, Sitten, Gebräuche), 7) die Städte der Krim.

Möchte der Autor durch rege Subscription in den Stand gesetzt werden, den Druck seiner Arbeit, der ich weite Verbreitung wünsche, bald zu vollenden.

Der hebräische Stil ist biblisch, so dass auch christliche Leser das Werk leicht verstehen werden. Ich subscribere auf 2 Exemplare.

Dr. **Hermann L. Strack.**

St. Petersburg, d. 14 (26) März 1876.

Z prawdziwem zadowoleniem prenumeruję egzemplarz wyjść mającego dzieła p. **Efraima Deinarda**, p. t. Massa Krym (Podróż po Krymie). Dzieło to bowiem, o ile je z rękopismu poznałem, zawiera nader cenne i nieznane dotychczas wiadomości dotyczące prastarych gmin żydowskich, w Krymie zamieszkałych.

Warszawa dnia 24 Stycznia 1876 r.

S. Peltin
Redaktor Izraelity.

על טוב יזכר שם המשכילים והמתנדבים בעם ישרון, אשר כתבו את ידם לקחת את ספרי בצאתו מבית הדפוס, ואל נא יחר בעיניהם כי לא תארתי את כל איש ואיש בתואר הראוי לפי כבודו, יען כבד עלי הדבר לצאת ידי כלם, ואתם הסליחה.

אדעססא

הרב ר' שמעון אריה שוואבאכער
ה' פייוויל בערעזקין
ה' מנשה מרגליות
ה' דוד כהנא
ה' ליפא ראבינאוויץ
ה' שלמה מאנדעלקערן
ה' יעקב שמואל טראכטמאן
ה' שמואל זעלינגער
ה' יהודה ליב טשאדנאווסקי
ה' ח"י גורלאנד מזיטאמיר
ה' בער באסיס
ה' ברוך הארטענשטיין
ה' בערנהארד נאטאנזאהן
ה' מנחם נחום לעוויאש
חכם הקראים ר' יצחק ביים
ד"ר ברוך בנציון

אלכסנדראווסק

ה' שמואל גינצבורג
ה' יעקב בערדיצעווסקי
ה' הערץ בערדיצעווסקי
ה' יהודה ליב סאקסקאהאנסקי
ה' שמואל הורוויץ
ה' מארקוס ראזענטהאל
Докторъ П. Н. Стружеръ
ה' אהרן גאלדינשטיין
ה' אליהו רעגירער

אקימאווקע

ה' צבי הירש פין
ה' ישעיה צערנאמארדאק
ה' קלמן פינזילבער
ה' דניאל טראכטענבערג
ה' משה טאמארין

אוסטרהא

הרב הגביר ר' אבא זוסמאן

ארגיעוו

ה' יוסף בילקים
ה' יחיאל לאשקאוו
ה' חיים ברוך בראנשטיין
ה' ישראל פאגים
ה' ק' צוקערמאן
ה' מאיר שווארצמאן
ה' ש' ווילאנד
ה' יהודה ליב לעווינשטיין מטעלענעשט

ארעהאוו

ה' יצחק נומעראווסקי
ה' שלמה יחזקאל שפירא
ה' אברהם מאשקאוויץ

ביאליסטאק

ה' מארקוס רב מטעם הממשלה
ר' יחיאל בער וואלקאוויסקי
ר' מרדכי גארדאן
ר' אברהם טראפ
ר' מרדכי ראבינאוויץ
ה' מ' לעמבערג
ה' חיים בער זאקהיים

ה׳ מיכל גארדאן
ה׳ ישראל בולקאוושטיין
ה׳ י׳ א׳ לאנגבארט בוכדרוקער
ר׳ יעקב שלמה באראש
ה׳ משה ליב הערצעקין
ה׳ ברוך פיינבערג
ה׳ ק׳ קאפלאן בוכהאנדלער
ה׳ דניאל ליפשיץ בוכהאנדלער
ה׳ יוסף כהנא בוכהאנדלוג ה׳ טיקאצקע
ר׳ בנימין בישקא רונדבארג מזאבלודאווע
ה׳ ברוך ליפשיץ
ה׳ קלמן היילפערן 4 עקזעמפ׳
ה׳ ירחמיאל העפנער מזאבלודאווע
ה׳ ירחמיאל כהנא מזאבלודאווע
ה׳ ישעיה בלאך

ביעלגאראד

ה׳ צ״ל כ״ץ מאן
ה׳ א׳ מארגאלין
ה׳ אברהם יוסף גארדאן
ה׳ בעני יאנקעלעוויץ

באברויסק

ה׳ דובער ווילענסקי רב מטעם הממשלה

ברדיטשוב

S. H. Reinherz.
E. Gordon aus Lyck.
М. И. Маркусзонъ.
Смотр. Учил. Коронблитъ.
Канторъ хоральн. Синагоги
Исаакъ Марк. Гальперинъ.
ה׳ יוסף יפה
ה׳ שמואל קאמינקע

ה׳ לוי יצחק ארטענבערג
ה׳ גדליה וויערניק מאלכסנדריא (פלך חערסאן)
ה׳ אליעזר היימאן
ה׳ ר׳ ל׳ ביעלאפאלסקי מקרעמענצוג
הרב הגביר ר׳ יוסף ליכטענשטאדט

בענדער

הרב מטעם הממשלה ה׳ ש״צ ברודא
הרב הגביר האדיר ר׳ יעקב פאליאקאוו
גיסו הרב הגביר ר׳ חיים הלוי שיק
} אזאזאמם

באלטא

הרה״ג ר׳ דוד ליבערמאן
ה׳ חיים מאיר פאסצעלסקי
Смотр. евр. учил. Г. Мильманъ.
Г. А. Бортникъ.
ה׳ פינקעלשטיין מקרעמענצוג

בריסק דליטא

הרב הגביר ר׳ אריה ליב פיינשטיין
הרב הגביר ר׳ מרדכי פינקעלשטיין
ה׳ אברהם צבי שפירא
ה׳ מאיר שווארץ
ה׳ דוד ליב אייזענשטיין
ה׳ אהרן אליעזר ראבניצקי
הרב מטעם הממשלה ה׳ יהושע
ה׳ אריה ליב ווארהאפטיג

בערדיאנסק

הרב מטעם הממשלה ר׳ יוסף טולמאנן
ה׳ יצחק אסטראווסקי
ה׳ א׳ בארדיצעווסקי

ה׳ אליהו לוצקי
ה׳ ישראל גלעזעראוו
ה׳ שלמה זלמן הורוויץ
ה׳ נפתלי הירץ פאלאצקי
Г. Израиль Соколовскій
Г. Исаакъ Ротгольцъ
Г. Соломонъ Розеншейнъ
Г. Авраамъ Дунаевскій
Г. Давидъ Черняковъ
Г. Аврамъ Трейвишъ
ה׳ דובער שליטא מנאנאיסק
ה׳ שמואל גינצבורג מנאנאיסק

געניצעסק

ה׳ הלל ווילצער
ה׳ זאב שינאנסקי
ה׳ שלמה לעווי
ה׳ אליהו לעווין
ה׳ זאב לעווי
ה׳ אהרן מאיראוויץ
ה׳ אבא אליעזר יאנקעלעוויץ
ה׳ יוסף אריה ראשעווסקי
ה׳ צבי פריעקטאר
ה׳ יוסף נייבורג
ה׳ פיינבערג מהארקאוו

גראיעוו

ה׳ אריה שמואל אלשוואנגער
ה׳ יוסף ברודא
ה׳ אפרים לאפפ
ה׳ י׳ פיינבערג

הוראדנא

ה׳ קאדקינד הרב מטעם הממשלה
ה׳ מענדיל עליאשאוו
ה׳ יוסף ווייסברעם
ה׳ איסר ווייסברעם
ר׳ יחזקאל ראטנער
ה׳ מנחם מאנוש בענדעטזאהן
ה׳ ישכר בעריש הלוי הורוויץ
ה׳ א״ש פריעדבערג

ה׳ יחזקאל רויטענבערג
ה׳ ישראל דוד מיללער
ה׳ יצחק אנדרעס
ה׳ שמעון קאבאצניק
ה׳ יוסף דובער שערישעווסקי

הולאיעפאל

Г. Геремія Іофа
Г. С. М. Абрамовичъ
Г. Исай Кернеръ
Г. Самойло Константиновскій
Г. К. Кернеръ
Г. Марко Кернеръ
Г. Марко Ильчевскій
Г. Я. К. Линевскій
ר׳ אליעזר חיים שו״ב

ווארשא

ה׳ אליהו פרומקין
ה׳ ש׳ זוסמאן
ה׳ ד׳ ראבינאוויץ
ה׳ א׳ פוטערמאן
ה׳ יצחק מארגאלין
ה׳ אליעזר יצחק שפירא
ה׳ בנימין מאיר מהרשק
ה׳ מרדכי עפשטיין מלוקאוו
ה׳ ב׳ ראזענבערג
H. Dr. I. Cylkow
H. M. Bersohn
H. K. W. Borenstein
Г. С. Залшупинъ
Г. Ш. Венгеровъ
Г. Григорій Вайнштейнъ
Г. Левъ Шумскій
H. I. A. Silberstein
H. M. Kron aus Riga
ה׳ זלמן קומאנאוו מקאנאטאפ
ה׳ נחמן זלמן צערקינסקי מקאנאטאפ
ה׳ יצחק כהן משאקי
ה׳ אבא פאסוויאנסקי
ה׳ פישיל בערקמאן
ה׳ אברהם משה מעציק

ה׳ דוד ראבינאוויץ מקאמענעץ פאד׳
ה׳ זאב לפידות
ה׳ ש׳ וו׳ אשכנזי
ה׳ ישראל בוים כטאמאשעוו
ה׳ מ׳ פערילמאן מנאווי דוואר
ה׳ ד״ר א׳ ד׳ אליישעוויטש מנאווי דוואר

ווילנא

הרב ר׳ מתתיהו שטראשון
הרב הגביר ר׳ משה ראזענסאהן
הרב ר׳ אייזיק ראבינאוויץ
ה׳ א׳ קאראסיק
ה׳ דוד הענדעל

וואסילעווקע

ה׳ דובער בארגאנאוו
ה׳ שמואל אסטראווסקי
ה׳ חיים פינקעלשטיין
ה׳ דובער האחלאווקין
ה׳ יוסף קריינאוויץ

ווינניצא

הרב הגביר ר׳ מאיר דוד צעסארסקי
ה׳ פנחס יעווין חתנו
ה׳ שלמה מאלענבערג
ה׳ מרדכי חאזינס
ה׳ מאיר גלאזבערג
ה׳ אהרן דוב בערינשטיין
ה׳ רפאל זילבערשטיין
ה׳ ש׳ ז׳ גאטעסמאהן
Смот. евр. учил. А. Г. Гельманъ
ה׳ שמואל זאנוויל שטערינבערג

זנאמינקע

ה׳ אליהו צעסלער
ה׳ יואל מארגאלין
ה׳ אברהם לאדיזענסקי
ה׳ חיים זיוואטינסקי
ה׳ יצחק בַּאק
ה׳ יוסף סענערינאוו

הארקאוו

הרה״ג ר׳ יחזקאל ארלאזאראוו
ר׳ חיים שו״ב
ה׳ נתן סג״ל רב מטעם הממשלה
ה׳ שלמה הכהן דרוקאראף
ה׳ ראטהויז
ה׳ יעקב הארקאווי
ה׳ הלל פריד
ה׳ דוד גרשון ווילענסקי
ה׳ משה בערמאן
M-me A. Молдавскій
Г. Х. О. Ляссъ
ה׳ רפאל עטטינגער מעיר חדש
חכם הקראים ר׳ משה סולטאנסקי
ה׳ יעקב דייכעש כווילנא

הערסאן

הרה״ג ר׳ שלמה זלמן פינסקער אב״ד
ה׳ ישראל פיעסקער רב מטעם הממשלה
ה׳ י׳ קראנצפעלד
ה׳ מענדיל קיטאווער
ה׳ פסח בונצעלמאן
ה׳ דוד משה ברון
ה׳ ישראל ביללינ
ה׳ וואלף בירליאנט
ה׳ גדליה שעפעלאוו
ה׳ שלמה פריהאזין
ה׳ אברהם יעקב ברוק
ה׳ מ״א בלומבערג מקיעוו

טאגאנראג

ה׳ יוסף דאנציגער
ה׳ יעקב מאלעס
ה׳ שמואל רעסער
ה׳ משה לעווין מאיהומען
ה׳ זאב ארינשטיין

טאקמאק

אברהם ה׳ רפאל פייטעלסאהן

ה׳ צבי ליבערמאן מאגלניצקי
ה׳ מאיר חמעלניצקי
ה׳ שלמה חאחלאווקין
ה׳ זלמן שיק
ה׳ אליה הערמאן
ה׳ משה אהרן לוריא
ה׳ דובער לוריא
ה׳ חיים צבי זילבערמאן
ה׳ זאב העשלין
ה׳ דוד משה דאווידאוו
ה׳ יהודה ליב פריד
ה׳ יוסף ענגעל
ה׳ משה בערגער

יעקאטערינאסלאוו

ה׳ זאב שחור רב מטעם הממשלה
ה׳ שמעון יהודה סטאניסלאווסקי
ה׳ אלחנן דאברוסקין
ה׳ אברהם מינץ
Г. Наумъ Юровскій
Г. Л. Тейтельбаумъ
Г. М. Дубинскій
ר׳ יוסף ארענשטיין
Г. А. Славензонъ
Г. В. Штейнъ
Г. О. А. Шершевскій
Г. Б. Штейнъ
Г. Бродскій
Г. Р. Золовскій
הרב מטעה״מ ה׳ מ״ז כהן מניקאלאיעוו

יאלטא

הרב הגביר ר׳ מאיר לעווין מפינסק
ר׳ מרדכי שו״ב
ה׳ אברהם באנאיעווסקי
ה׳ קאזינצאוו מוואראנעז
ה׳ אייזיק הפץ מסימפעראפאל
ה׳ שלמה בערקינהאף
ה׳ שמואל וועסטערמאן

לוצק

הרב מטעם הממשלה א׳ וויענער
ה׳ נ׳ ווייגשטיין
ה׳ חיים אכתריאל לעווין
בנו ה׳ משה יעקב לעווין 4 עקו׳
ה׳ ישעיה באקשט
ה׳ פרוזאנסקי
ה׳ אברהם גליקליך

לעפעטיחע

ה׳ דובער מיטעלמאן
ה׳ שמואל וועסטערמאן
ה׳ זלמן דוב הורוויץ
ה׳ שלום זאב באראנאוו
ה׳ יהודה ליב יאסיסאוו
ה׳ זאב סניסארענקי
ה׳ דובער בלאנק
ה׳ אברהם שלמה יודעלעוויץ
ה׳ יצחק דעשאליט
ר׳ דובער מעץ
ר׳ אריה ליב אהרנאוו

לאדז

הרה״ג ר׳ אליהו חיים מייזליש אב״ד
H. Simon Heimann
H. Isidor Kempinski
H. Jacob Graf
ה׳ מאיר דילאן
ה׳ חיים שטילערמאן
ה׳ פישעל קרעלל
ה׳ יהודא שלמה אלטמאן
ה׳ י׳ מ׳ גליקסמאנן
ה׳ צבי הירש סימיאטיצקי
ה׳ שכנא קוטנער
ה׳ מנשה בלאוואט
ה׳ פיוויל גרינפעלד
ה׳ דוד פרישמאנן
ה׳ אליעזר ראזענטהאל
ה׳ אדאלף דאבראניצקי
ה׳ חיים צבי זילבערשטיין
ה׳ שמואל זלמן גרינבערג
ה׳ יונתן גאחימאוויטש

ה׳ י׳ א׳ קאנהיים
ה׳ ק׳ זעליגזאהן
ה׳ ט׳ י׳ ליפשיטץ מזגיערז
ה׳ אברהם יחיאל ווייס מזגיערז
ה׳ משה שווארץ מזגיערז
ה׳ ישראל שטיקגאלד מזגיערז

מאסקווא

הרב הגביר ה׳ אלעזר פאליאקאוו
ה׳ משה עפשטיין
ה׳ קלונימוס זאב וויסאצקי
ה׳ ד״ר יצחק הערץ

מינסק

הרב מטעה״מ ה׳ אברהם חאנעלעש
ה׳ שמחה לוריא
ה׳ אביגדור עליאשבערג
ה׳ מאיר וואלף שירווינד
ה׳ שמואל צבי הורוויץ
ה׳ י״מ וואהלמאנן (מו״ל הכוכבים)
ה׳ יוסף בריל

Г. А. Венгеровъ
Г. Исаакъ Гецовъ
Г. М. А. Брауде

מעליטאפאל

הרב הגביר ר׳ שמואל זיידינער
ה׳ זלמן הלוי ראזענטהאל
ה׳ שניאור זלמן לעווינסאהן
ה׳ שלמה צייטלין
ה׳ אברהם יהושע קאמינסקע
ה׳ אפרים היממעל פארב
ה׳ אד״ם המעלניצקי
ה׳ משה לויצקער
ה׳ יעקב זאלאטאראוו
ה׳ משה קארליצקע
ה׳ משה דוב ראבינאוויץ
ה׳ זלמן פיינשטיין
ה׳ אפרים ראסקין
ה׳ רודניק

מיכאילאווקע

הרב הגביר ר׳ אליקום קארינבלוט
ר׳ אברהם גינצבורג
ה׳ יוסף סערעברעניקאוו
ה׳ ליב פיטאווסקי
ה׳ אריה ליב ווארהאפט
ה׳ זאב בן אברהם קארינבלוט
ה׳ צבי רידניק
ה׳ זאב קארינבלוט

Студ. Мед. Г. Леонъ Кравцовъ

מאריופאל

Г. Осипъ Авербахъ
Г. Н. Файлькевичъ
ה׳ חיים פראדקין
ה׳ ליפמאן איינהארן
ה׳ הירש זילבערמינץ
ה׳ יצחק דוד קאזאקעוויץ
ה׳ לאסקין
ה׳ מרדכי זאב קאנטאר
הרה״ג ר׳ יעקב קאפיל עפשטיין
ר׳ יעקב שו״ב
ר׳ חיים צבי שו״ב

ניקאלאיעוו

ה׳ מיכל ווישניעווסקי
ה׳ אלטער אידעלסאהן
ה׳ צבי ליוואנטין
ה׳ שבתי גאלדשטיין
ה׳ אברהם אבא פויזנער
חכם הקראים ר׳ יעקב קלפא
משנהו החכם ר׳ יוסף סאפאק
ר׳ מיכאל כהן הקראי
ר׳ ברכה בן משה כו׳ג׳אש הקראי
ר׳ שמואל אגא הקראי

ניקאפאל

ה׳ מאיר אריה ז״ק
האשה הכבודה יודעת שפת עבר
מ׳ מלכה ריינאוו

ה׳ מרדכי העלפין
ה׳ מרדכי שווארץ
נח אלכסנדראוו
ה׳ אנשיל קראווצאוו
ה׳ א״ד מארמארשטיין
Г. Исаакъ Хватовскій
Г. Израиль Богославскій
Г. И. И. Губерманъ

סימפעראפאל

הרה״ג ר׳ יצחק נאטאוויץ
ה׳ נחמן יוסף שבתיע
ה׳ מאיר חפץ
ה׳ שלמה שאר
ה׳ ספירא מרפיס
ה׳ נחום גראנאט
ה׳ מיכל וואלף
ה׳ ראזענשטיין
ה׳ משה נפתלי פיינבערג
ה׳ יהושע אריה ראלל
ה׳ גרשון בעזאחין
ה׳ שמואל ווייסבארד

ערים שונות

[אלה אשר שלחו אלי ע״י הפאסט]
הרב החכם הגדול שר ואלוף ביהודה
ר׳ אברהם הכהן המכונה Dr. Albert Cohn ז״ל מפאריז
הרב מנפת דאגיסטאן ר׳ יעקב בהררי״ץ
הרב ר׳ שלמה באבער מלעמבערג
ה׳ צבי זאב בורשטינאוויץ משצוצי
הרב ד״ר א׳ גייגער מבערלין ז״ל
ה׳ מארקוס כהן ממאהליוו גוב׳
ה׳ נחום שוב מקריצעוו
ה׳ העשיל ב״ר העפנער מזאבלודאווע
ה׳ יעקב מאיר לאנדאן מזאבלודאווע
כהן נוצרי החכם הנודע ה׳ מאלישעוויטש מגאניאנדז

ס״ט פעטערסבורג

הבאראן האראץ גינצבורג
הרב הגביר רי״ל פרידלענדער
הרב הד״ר ר׳ יוסף זייבערלינג
הרב הגביר ר׳ דוד סלוצקי
הרב הגביר ה׳ לעאן ראזענטהאל
הרב הגביר ה׳ אהרן קויפמאן
הרב הגביר ה׳ משה בערלין
הרב ר׳ אהרן מרגליות
הרב ר׳ זבולן יצחק פיענטא
ה׳ יוסף זאקהיים
ה׳ אליהו קארלין
ה׳ שאול שמערלינג מסעוואסטאפאל
ה׳ אליעזר בעהרמאן
ה׳ דוד מרגליות

פאלטאווא

הרב מטעה״ט ה׳ אריה ליב זיידינער
ה׳ מיכל צעריקאווער
ר׳ חיים צעריקאווער
הרב ר׳ דוד ארשאנסקי
ר׳ מיכאל ברוך רייזין
ה׳ יעקב דאבמאן
ה׳ דוד מאלדאווסקי
ה׳ משה שלמה זאם
ה׳ אברהם נאטאנזאהן
ה׳ אליעזר חיים ראזענבערג
ה׳ זלמן צוקערמאן משקלאוו
ה׳ יעקב בייזער מבערדיטשוב
ה׳ יקותיאל קלפא הקראי

פאוולאגראד

ה׳ דובער ארשאווסקי
ר׳ משה שור
ר׳ אליקום יששכר בעלינקי
ה׳ חיים רובינשטיין
ה׳ מנחם נחום אומאנסקי
ה׳ דוד איידעלשטיין

ה׳ שמעון סאטונאווסקי מוויאזאוואק
ה׳ אברהם זאב קאפלאן
ה׳ עזרא זעליגמאן

פערעקאפ-ארמיאנסק

הרב ר׳ חיים יהודה חאיימאוויטש
ה׳ צבי זעווין
ה׳ מאיר פישהענדלער
ה׳ הלל חאחלאווקין מפעאדאסיע
ה׳ צבי הירש באנדאלין מפעאדאסיע

צערניגאוו

הרב מטעה״מ ה׳ אפרים פריידין
ה׳ ישראל פויזנער מנאוואזיבקאוו
Г. Яковъ Брукъ
Г. Исаакъ Туринъ
Г. П. Шуръ
Г. Б. Рабиновичъ
Г. М. Пейсаховичъ
Г. А. Быховскій
ש״ב הרב ר״מ דיינארד

קראסו-באזאר

הרה״ג ר׳ חזקיה מדיני
האחים ר׳ משה ור׳ מאיר פסח
ר׳ יהודא אשירוו
ר׳ משה לווי אברהם
ר׳ משה ור׳ דוד בכשי
ר׳ אשר מזרחי
ר׳ דוד טוביה בן עקיבא פסח
ר׳ יהודה יעקב פסח
ר׳ רפאל אברש
האחים ר׳ משה לוי ור׳ דוד לוי יוסף
ר׳ משה מאנטו
ר׳ אהרן מנטו
ר׳ משה לוי יונה
ר׳ יעקב דניאל איזמירלי
ר׳ משה דוד פסח

Г. А. Ласкинъ
Г. Л. С. Волштейнъ
Г. С. Гуревичъ
Г. Аскинази

קעשינאוו

ה׳ א׳ גרינבערג
ה׳ ישראל צוקערמאן
ה׳ יוסף לעכטמאן
ה׳ יחיאל מאלדויער
מורה בגימאנאזיום ה׳ מ׳ ש׳ חזן
ה׳ מרדכי שימקין ממאהליוו גו״ב
ה׳ מ׳ מ׳ קאפעלמאן
ה׳ פריעדמאן
הרב א׳ קאטלאווקער מסאראקי
ה׳ יצחק גלוזנאלר מסאראקי
ה׳ ר׳ שאפיר מביעלץ

קאוונא

הרב רי״ר שניטקינד
ה׳ איסר בער וואלף
ה׳ אהרן באכראך
ה׳ יעקב זאקס
הרב ר׳ צבי הירש ראבינאוויץ
ה׳ אבא וואלף וויסברעס
קאנטאר ה׳ היילפערין
ה׳ משה בראסמאהן
ה׳ אבא סאלאווייציג
ה׳ ח״י טאוויעוו מריגא
ה׳ אלטמאן אזינסקע

קיעוו

הגביר ה׳ לאזאר בראדסקי
הרב מטעה״מ ר׳ יהושע צוקערמאן
ה׳ א׳ קופערניק
ה׳ יהודה בהר״ם נאמן הקראי
ה׳ אליעזר אריוסאהן מקרעמענצוג
ה׳ צבי זאלקינד מקרעמענצוג

קאמינקע

ר׳ קלמן שו״ב
ה׳ שלום ווילצער
ה׳ בנימין הדס
ה׳ אברהם דאבראווסקי
ה׳ יוסף ווילצער
ה׳ אברהם טשערניחאווסקי
ה׳ ברוך בענדעט מאנאסאוו
ה׳ אברהם דוד הירשקאוויץ
ה׳ טוביה אשר באראנאוו
ה׳ וואלף הערשקאוויץ
ה׳ אליהו משה לעמאנאוויץ
ה׳ יהודה ליב ליסאווסקי
ה׳ יוסף כהנסקי
ה׳ שאול מרדכי ריינאו
ה׳ חיים דוד בראסלאווקי

קעריץ

הרב הגביר ר׳ דוד יהושע בראדסקי
ה׳ משה חפץ
Г. Авраамъ Піастровъ

קאנסטאנטין ישן

H. A. Epstein
H. Karl Epstein
H. I. Epstein
H. Salomon Lurie
Sadie Arenberg
H. B. Jewin
H. I. A. Ewadies
Г. Френкель
І. Вайнштейнъ
С. А. Вугинштейнъ
Г. В. Демантъ
І. Шехтмейстръ

ראסטאוו על הדאן

ה׳ יוסף וואלקינשטיין
מאדאם סאפיע הורעוויץ
מאדאם ליפשיץ
ה׳ משה פיין
ה׳ משה דאנציגער
ה׳ אלכסנדר זיסקינד סלאבאדקין
ה׳ מרדכי יעלצער
ה׳ אי״ש ריינשטיין
ה׳ אירעלסאהן
ה׳ יוסף חיים שאבשאוויץ
ה׳ צבי הירש לעווין
ה׳ ביינש ריס
ה׳ יוסף דאנציגער

BERLIN.

H. Rab. Dr. Frankl
H. Dr. Berliner. 2 Ex.
H. Dr. Cassl
H. Dr. Hildesheimer
H. Professor Cassl
H. Dr. Ritter
H. Professor Steinthal
H. Dr. Lewy
ה׳ עקיבא לעווין שו״ב
ה׳ חיים צבי שו״ב

פאריז

הרב הגדול הר״ר אליעזר איזידאר
הרב לעדת פאריז הר״ר צדוק כהן
הרב ר׳ שנאור זקש
הרב ר׳ דוב גאלדבערג (המכונה ב״ג)
הרב ה׳ פ׳ האלצבערג
ה׳ שטערענבערג

KÖNIGSBERG.

H. Rab. Dr. Bamberger
H. Geheimrath M. Simon
H. Salomon Feinberg
H. A. Bloch

ה׳ מרדכי צייטלין מפינסק
ה׳ מיכל יוסף גאלדשטיק

FRANKFURT a/M.

H. Baron Wilhelm v. Rothschild
H. Rab. Hirsch
H. Rab. Dr. Brüll
H. Raphael Kircheim
H. Rab. Dr. Lehman in Mainz

H. P. Saul S. Bernstein
H. Ch. I. Feinermann aus Odessa
ה׳ יונה איסרלין
ה׳ שכנא איסרלין
הרב ד״ר פריישטאדט
ה׳ יוסף תומארקין
ה׳ ישראל בערמאן מפינסק
ה׳ מאיר פ׳ בלאך
ה׳ דוד שטראשון

תכן הענינים

1 תולדות הקראים
2 תולדות הקראים בקרים } ע״פ סופרי הקראים
3 קדמות הקראים } או לדעת אבן רש״ף
4 אמונת הקראים
5 קראי קרים הנם יוצאי ירך המאנגאלים או הטיורקים
6 הקראי ודרכי חייהם בימינו
7 מנהגיהם בבית
8 מנהגיהם בבית הכנסת
9 אמונתם
10 מדותיהם
11 תאר פני הקראים
12 קדמות היהודים בקרים
13 התורה והחכמה
14 מנהגי יהודי קרים בימינו
15 מושב בני ישראל בקרים
16 חכמי ישראל בקרים
17 זיופי אבן רש״ף [ע״ד הרשימות]
18 ע״ד המצבות
19 עדות חכמי לב

מבוא

מראשית שומי את פני לבקר את חצי האי קרים, שמתי לי למטרה לכתוב רק ספר מסע, אשר יכיל בקרבו תולדות האי בקצרה, והידיעות העטנאגראפיות והגעאגראפיות, למען יהיה „למורה דרך" לאחינו אשר לא יבינו שפת עם אחר, ובמשך חצי שנה אחרי אשר תרתי את כל האי קרים, כליתי את מלאכתי, וָאשלח את ספרי לסט' פעטערסבורג, למען תשים חברת מפיצי השכלה את עינה עליו; ואמנם מטרתי מצאה חן בעיניהם, אכן העירוני להוסיף בו את כל קורות בני ישראל על האדמה ההיא; ואף כי מראש כבר חשבתי גם אנכי כי נכון הוא לעשות זאת, אך יראתי אולי לא תשיג ידי להדפיס ספר גדול ורב הכמות, מחסר אמצעים. דברתי זמותי וגמרתי בלבי להוסיף עליו חלק שני, אשר יכיל בקרבו כל קורות ישראל והכתות אשר יצאו מחלציהם, וביחוד קורות אחינו הכוזרים, אשר תולדותיהם מכוסים בערפל, לא לבד מעיני ההמון, כי אם גם מעיני המשכילים, אשר לא פעם ושתים קרני לשמוע כי יפונו באמתת התיהדותם, יען נסתם מהם המקור לידיעות נכונות וברורות.

והנה אף כי שגי אלה דַיָּם למלא ספר שלם, אכן לא יכולתי לכבות את אש התשוקה אשר בערה בי, להוציא דבר ברור אודות הקראים והקרימצאקים החיים אתנו כהיום הזה, וביחוד אלה האחרונים אשר גם הולדותם גם מציאותם נעלמו מעיני רוב אחינו. ותהי ראשית מעשי לשאול מאת החכם אבן רש"ף דברים אחדים מהנוגע לשני בתי ישראל אלה, והוא ענני כדרכו בשפתים דולקות, וינשא את שיא אחיו הקראים עד גבהי שחקים, ועל הקרימצאקים גזר אומר כי יוצאי ירך הקראים המה, אשר התישבו בקרים יותר מארבע מאות שנה לפני ספירת הנוצ', ועוד רבות כאלה, הבל ורעות רוח. החלותי לבקר את משפטיו ודעותיו וָאמצאם מתנגדים לספורי קורות עולם ולמשפט השכל הישר, ואמרתי בלבי עת לעשות לעמנו לגלות את המסכה הנסוכה על פני האיש הזה, אשר הרעיש את כל העולם במציאותיו הנפלאות, וָאֵנַס להתוכח אתו פה אל פה, ובדברים ברורים הגדתי לו כי מציאותיו לא תוכלנה עמוד לפני כסא הבקרת; והוא לא אבה להוציא בלעו מפיו, ובכל כחו התאמץ לָהֵגן על מציאותיו, וירבה כחול דברים להוכיח כי כל משפטיו אמת וצדק; ואנכי פניתי לבי ממנו ואשים אל המקורים פני, וָאמצא כי כל דבריו משפטיו ומציאותיו שקר, ורק הוא בעצמו אביהן, הוא כוננן ויחוללן. אחרי כן פניתי אל הקרימצאקים לדעת מה בפיהם, ואחינו אלה התמימים והישרים, ובראשם כבוד ידידי הרב הגאון הצדיק ר' חזקיה מדיני הי"ו, עשו כל אשר היתה לאל ידם לעשות למעני, אולם נוכחתי כי טוב לי מראה עינים ממשמע אזנים, ואשים לדרך פעמי לראותם בעיני, ואולי יצלח עוד בידי למצוא דבר מה אשר יהיה לי לישועה במלאכתי הכבדה אשר עמסתי על צוארי, ות"ל כי תוחלתי לא נכזבה, וָאמצא שמה המון ספרים כ"י עם רשימות אשר לא חלה בהם יד ה' פירקאוויץ,

והעתקתים לעיני הרב וזקני העדה, אשר העידו על זה בכתב ידם; וביחוד גדלה שמחתי כאשר מצאתי בידם מכתב אשר כתב פירקאוויץ בעצם ידו בשנת תקצ"ט, לב"ד הגדול אשר להקראים בגוזלווא, אשר בו נתן בינה בלב הקראים מה לענות לשרי המלוכה על שאלות הקיסר, ויורה להם את הדרך לדבר שקר אשר לא היה ולא נברא, ולחנוף את השרים למען מצוא חן בעיניהם; ושמחתי עלתה עד מרום קצה, יען על ידו אוכל להראות את תכונת רוח פירקאוויץ, ולאיזה תכלית עמל וכתב ימים רבים, ויברא רשימות ויחבל און רק למען הראות להממשלה כי עם גדול ונכבד היו הקראים מאז מעולם, ולא חסתי על עמלי וכספי לנסוע הנה והנה למצוא איזה ספר או מכתב הנוגע לזה, כי בהחלי לעשות מלאכתי לא נמצא בידי אף ספר אחד הנחוץ לי. וע"כ לא יפלא אפוא בעיני הקוראים אם ימצאו בספרי איזה דברים אשר הבאתי בשם איזה חכם או ספר ולא ציינתי מקומם, כי דברים רבים כתבתי רק מאשר נשאר בזכרוני.

הספר הזה אשר אני נותן לפניך היום קורא יקר, אם כי לא נפלאות תקוה לשמוע ממני, אך גם כמתפאר לא אהיה אם אגדך כי גם חדשות תמצא בו, וחכמי לב אשר להם המשפט לחוות דעתם אם לשבט או לחסד, אקוה כי על זאת יעידוני למצער כי הרבה גליתי מזיופי אבן רש"ף, ואם תביט כעת הממשלה בעין חודרת על הקראים ועלילותיהם, אז אחרת תחשוב אודותם; גם מהנוגע לתולדות יהודי קרים [קרימצאקים] אספתי את כל דברי הסופרים אשר דברו בענין הנכבד הזה, ומעט אשר גליתי בעצמי ע"י הספרים כ"י אשר אספתי, גם בהם ימצאו הקוראים איזה דברים הראוי להתבונן עליהם; רק התיחסות הקרימצאקים עם הכוזרים יבואו בחלק השלישי מספרי זה אשר הקדשתיהו כלו לתולדות הכוזרים. ובלתי ספק ימצאו גם חוקרי קדמוניות ישרון בספרי זה איזה ענינים לענות בם, יען התאמצתי בכל עז לבלתי השען על הפלפול הלמודי כי אם על הנסיון המעשי, ואת הפלפול עזבתי להבאים אחרי; ומהנוגע לתולדות הקראים, לא חפצתי ג"כ להשתקע בפלפולים ארוכים ולהביא את כל דברי הסופרים אשר קדמוני, משני טעמים: האחד, כי מעטים המה הסופרים אשר דברו אודות הקראים הקרימיים ביחוד, וא"כ נחוץ היה לי לחבר ספר מיוחד לזה; ושנית, כי לפי דעתי אין כל יחס בין קראי קרים להעניים, כי אלה לא ממעי יהודה יצאו, וטובן מאליו כי על יסוד זה לא הניחו עוד הסופרים בכל דבריהם אף אבן אחת לבנין הזה, כי כל דבריהם היו רק אודות העניים. ועלי להגיד להמבקרים מראש כי לא לבד אשר אינני ירא מהבקרת, אך גם בכל לבי אבקשם כי יבואו לבקר את ספרי ולהעמידני על האמת, ואענדם עטרות לראשי.

אך אחת אבקש מאת המבקרים לבל ימהרו להוציא משפט כי שנאתי להקראים קלקלה את שורת הדין; אנא יחכו במשפטם עד אשר יבואו לקרים וישבו שם איזה שנים, אז ידעו אם צדקתי במשפטי.

סעוואסטאפאל בשנת תרל"ו, המחבר

תולדות קרים

א

כמעט אין ארץ בתבל אשר עברו עליה תקופות רבות ושונות כעל חצי האי קרים, עמים שונים שרו למשפט על כברת ארץ ההיא השוכבת בלב ימים, והנה קמו פראי אדם וזדים עריצים ויעשוה בתה. ככה התגלגלה תחת שואה ימים כבירים, תחת שבט עריצי גוים, הסקיטים, המאנגאלים, ההונים, הלאנים והטטרים, והנה נהפך עליהם בלהות ותבוא תחת חסות היונים והגענואיזים הנאורים. — סופרי דברי הימים כתבו עליה ועל דברת קורותיה הגדות וספורים שונים אשר לא נוכל להציל מפיהם דבר אמת. כן יספרו הסופרים הקדמונים, כי מהעמים הראשונים אשר ישבו בקרים, היו הטוירען [אשר על שמם נקרא חצי האי הזה עד היום בשם חצי אי הטוירי Таври-ческій Полуостровъ (Taurische Halbinsel) עם פרוע ואכזרי, אשר הביאו את בניהם קרבן לאלילי עצביהם, ומיורדי הים באניות אשר נפלו שבי בידיהם הקריבו זבחי תועבותיהם לרצון למפלצתם הארורה; ורבים יחשבו כי המערות העתיקות הנמצאות על ראשי ההרים אצל החפים הדרומים, נעשו בידי העם הקדמון ההוא, אף כי אין להם כל אות ומופת לאמת את ההשערה הזאת.

אחרי הידיעה הזאת המכסה בערפל, יספרו קדמוני הסופרים, כי הנשים הצובאות Amazonen אשר הרימו גם ממשלתן במקומות אחדים באירופא, פרשו כנפיהן גם על חצי האי קרים, והכבשנה אותו תחת ידן, ותבנינה בו מבצרים ומצודות, בתי תפלה ומזבחות לבעל, להעלות על המוקד זבחי אנשים אויביהן לריח ניחוח לאליליהן. בית תפלה גדול וקדוש כזה נבנה על־ראש ההר פיאלענט אצל בית הנזירים סט׳ געארג, להאלילה דיאנא בת יופיטער ולאטאנא א).

בימים ההם נשמע קול תרועת מלחמה, אגאמעמנאן „Agamemnon" מלך יון יצא להלחם על טרויא „Troja" באניות מלחמה, ופתאום נעצרו אניותיו מחסר־רוח, ורב החובל הגיד את דעתו כי בשל „אגאמעמנאן" הרעה הזאת, וע"כ זאת עצתו כי יכפר את עונו בהקריבו את בתו „איפיגעניע" קרבן לאליליהם, ואז תלכנה האניות לדרכן בשלום, וכל העם שמעו לקולו, ואיפיגעניע „Iphigenia" נקדשה ליום מועד לעלות על המוקד, ותבוא האלילה

א) דיאנא היא אלילת הנשים, וספרי המיטעאלאגיע יספרו עליה כי אהבה להשתעשע ביערות וכרמי המד, וע"כ נהרו למעונה את המקום הנחמד הזה בקרים.

„דיאנא" ותקח את איפיגעניע ותברח אתה להחבא על אדמת טוירען אשר היתה אז תחת ממשלת האמאזאנען א), ותבוא להסתתר בהיכל אליל הנזכר, ותהי שמה כהנת ומשרתת בית האליל; אולם בעוד ימים מעטים באו ארעסט ופילאטוס ויקחוה ויביאוה לארץ יון, ואתה גם את האליל הטוירי.

אחרי הדברים האלה החלה תקופה חדשה בדברי ימי אי הטוירי. הסקיטים ב) (Скиѳи) הפראים באו מארצות הצפון דרך מצר־יבשה הפערעקאפי, וישתערו על אדמת טוירען, וירעצו וירוצצו את הטוירען וידיחום לנוס על ההרים, והראשונים פרשו דגל ממשלתם על הערבה הטוירית; אולם בזמן לא כביר השלמו הסקיטים את הטוירים ויהיו לעם אחד, ויקראו בשם „Таврo-Скиѳи" ויבנו מבצרים ומצדות, כפאלאקיאן, חאוואן וכו', ושני העמים הפראים האלה לחמו בכל עז את היונים יושבי חערסאנעס ובנותיה—אחת מערי החוף על ים השחור אצל סעוואסטאפאל—אשר התנהגו אז ע"פ ממשלת־עם [רעפובליק] בחערסאנעס;

העת אשר באו העמים הפראים האלה לטוירען לא נודעה אל נכון, אכן יודעי העתים ישערו כי התישבו על חצי האי במאה הט"ז לפני ספהנ"ו. העמים האכזרים ההם אכלו זבחי מתים אשר מתו במלחמה, או אשר נפלו חיים שבי בידיהם, שחטו ויאכלו את בשר אויביהם בכל פה.

בימים ההם נפגוש את האמאזאנען עוד הפעם על במת דברי הימים. טהעזי והערקולום ג) באו וילחמו את הנשים הצובאות ויהרסו את היכל דיאנא, ואת הנשים הוליכו שבי באניות לארץ יון, אך הנשים עמדו על נפשן ותלכדנה את האניות אשר היו עליהן, ותהרגנה את שוביהן ותשובנה לאי־טוירען, ותעשינה שמות בנוה הסקיטים. אך גם האחרונים לא טמנו ידם בצלחת, ויאספו את מבחרי גבוריהם לצאת למלחמה את הנשים; אולם לא ארכו הימים ושני הלוחמים שבתו מריב, ותשקוט הארץ כרגע.

א) כלאה הערלדלאט ספר לביעי לד 115. ופלוטארך בספרו מ־יוי אלכסנדר (פרק מ"ו). וכן יספרו מחדיש מסופלי היונים והרומים כי האמאזאנען מצלו על חפי יס הסחור ופאנטוס.

ב) לבות עמלו בזה חכמי זמננו למצוא דבר ברור, מי היו הסקיטים ומבמן מי יצאו ועד היום עוד לא הגיע אחד מהם להגיד זאת אל נכון, ולאה מה שכתב הפרופעסאר נייטמאן בספרו Die Völker südlichen Russlands. Leipzig 1854. והאקאדעמיק קוניק. ועיין במאסף הרוסי מה שהעיר הפרופעסאר מוואלזאהן שם לד 185. וסופרי היונים יעידו כי הסקיטים היו מזרע מגוג מבני יפת [בראשית י' ב'];

ג) טהעזי בן עגיי ועטהעראל, והערקולום בן יופיטער ואלקעמינא, שני גבורי חיל בספרי המיטהעאלאגיע, ומחשבו לבני אלים אשר נולדו מאדם ואלילה או מאשה ואליל.

דארי היסטאספוס מלך פרס גם הוא עלה כשואה על הסקיטים להלחם בם ולא יכול להם, וכפשׁע היה בינו ובין המות, וימלט בעור שׁניו לארצו, וכתום המלחמה הכבדה הזאת, החלה התקופה הנכבדה והיותר ברורה מהראשונה, בדברי ימי קרים.

היונים [גריכען]

היונים אשר התחזקו בין הנהר בוג ודניעפר, הגיעו לאט לאט גם לטווירען, ויסדו את העיר „פעאדאסיע", ואת „נומפעיא" אצל קערטש, קרוב להיאור „צורבאש", במקום אשר ישערו החכמים כי בימים ההם היתה שם לשון־ים הקערטשי, ואת העיר קערטש [פאנטום], ומירמיקיאן הרחוקה מקרעטש כחצי פרסא, ומאז החלו קוי אור היונים והשכלתם להאיר בקרים ולדרים עליה, חדרו בעד הערפל גם אל מעוני הסקיטים החשוכים, ותחת אשר שכבו עד העת ההיא כעטלפים בחורי עפר ובנקיקי הסלעים על ראשי ההרים, נבנו מידי היונים ערים לשבת אצל כל לשונות הים החודרות בלב חצי האי, ועליהן מבצרים ומצדות, וחפים לאניות סוחר, וכנעני ארץ באו באניותיהם לערוב מערבם; ואף כי בראשונה היו היונים כקוץ מונד בעיני הסקיטים, אכן לאט לאט התבוללו ביניהם וישלימו יחדו, ולרגלם עזבו את סכלותם ועריצותם, ויתאמצו לחקות את היונים ומעשיהם, ויסדו את ממשלת „באספארוס" בשנת 480 לפני ספהנ"ו, ופאנטיקאפיאן היתה לבירת ממשלתם.

המלך הראשון בממלכה החדשה הזאת היה „לעווקאן", הוא הרעיש פתאום את מושבות [קאלאניען] היונים וילכדם, ויך בהם מכה רבה, ואת השבוים הקדיש ליום הרגה, אך הסארמאטים הפראים אשר ישבו קרוב לגבול ממשלתו לא נתנו גם לו מנוח וידריכוהו מנוחה.

אם נפתח את ספרי דברי הימים לשאול את פיהם על אודות מלכי באספארוס הראשונים, מי היו ומבטן מי יצאו, לא נמצא מענה בפיהם; סופרי קורות עולם החדשים ישערו כי היו יוצאי ירך העמים הפראים, יען לא נודע יחשם גם אז בין מלכי תבל; והמה היו לפעמים גם מחסה עז להיונים נגד אויביהם הפראים, עד כי היונים קראו לממלכת באספארוס „ארחאנטי" [ממלכה נכבדה], יען התנהלה באמת בכל תוקף ממשלה, ובכל תוקף מלכיה. בכל זאת לא עצרו כח לעמוד נגד הסקיטים אשר התנפלו עליהם כפעם בפעם, וביחוד משנת 120 לפני ספהנ"ו אשר התחזקו אז הסקיטים מאד ויכבידו את אכפם על הבאספארים, עד כי האחרונים לא יכלו עוד להחזיק במעוז ממשלתם, וידרשו מאת המלך הגדול מתרדת יעוופאטאר (Mitridat Ewpator IV) כי יהיה עליהם סתרה מפני אויב; ומתרדת נאות להם, וגם ההצלחה האירה פניה אליו, ויך בהסקיטים מכה רבה מאד בפעם הראשונה, ואחרי כן משנת 112 עד שנת 94 לפני ספהנ"ו כאשר הצליח לריאפאנט שר

צבאו להכותם בים וביבשה, אז היתה תבוסתם שלמה, ויקח את כל חֶפֶי חצי האי קרים מידם ויאחדם עם ממשלתו, וגם את היונים החערסאנעסים אשר דרשו עזרתו, הכניע ויכבשם תחת ידו; אך כאשר פשטו הרומאים על ארצו אז נשתה גם גבורת הגבור הנערץ הזה בפעם הראשונה, וגם היונים התקוממו עליו ויהיו זרוע להרומאים. עברו שנים אחדות ויתעורר שנית ויתחזק, ויאסוף שארית כחו להלחם ברומאים, וההצלחה אשר הסתירה פניה ממנו בראשונה שבה אליו שנית, ויך את הרומאים מכה רבה, ואז זכר גם את היונים ויַראם את נתח זרועו ויכניעם עוד הפעם תחת ידו, וימליך את „מאכאר" בנו למלך עליהם; אך הבן הבליעל הזה הפר ברית הורים, ויתמכר לאויבי אביו, וכאשר דרש מתרדת עזרת בנו להלחם את לוקולי שר צבא הרומאים, לא לבד כי לא בא לעזרתו, כי אם שלח להגיד להרומאים וללוקולי כי חפצו להתחבר אתם להלחם נגד אביו, ובצר למתרדת מאד בכל זאת התחזק ויאסוף את חילו להלחם את בנו, וכאשר ראה בן מביש הזה כי נבאש באביו וכי כלתה אליו הרעה, נפלו פניו מאד ולא מצא עוד עוז בנפשו להלחם את אביו, ויטוש את שדה המלחמה ויברח וימלט על נפשו להערסאנעס ויטרוף נפשו בכפו וימת מות נבל. ומתרדת שלח ביד עבדיו להגיד להרומאים כי יאות להשלים אתם, אם אך לא יכבידו עליו תנאי השלום; אכן הרומאים הכבידו עליו מאד תנאי השלום, ובכן החזיק במלחמה. אך עוד לא שלמה סאת מתרדת, והנה קאם שאון בין יושבי ערי ממלכתו אשר התקוממו נגדו, ובעוד הוא עושה הנה והנה להשקיט הֶמְיָתָם, פתאום התנשא בנו האהוב לו „פארנאק" לקחת את ממלכתו מידו, וכראות מתרדת כי אין מנוס לו מכל אויביו מסביב, ויבקש עזרה מכוס רעל אשר שתה; אך גם ממנו רחקה ישועתו, כי לא הביא לו את המות אשר בקש, עד אשר צוה לאחד משריו ויהרגהו וימת א), וממשלת באספארום נסבה להרומאים.

בחצי המאה האחרונה לפני ספהנ"ו פשטו לאומים שונים על חצי אי הטוירי. הראשונים היו „הלאנים" עם פרא וגוי עריץ אשר עשו בו שַׁמות, את הערים שרפו באש, המצדות והמבצרים הרסו, וגם את פעאדאסיע בירת חצי האי וראש ערי המסחר בעת ההיא, החריבו לפי חרב, וכמאה שנה אחרי כן עוד נשאר האי שמם כמדבר, עד אשר באו הגאטהים ב) (Готѳы) [אשר על

א) לפי דעת בעל ל מ מ ד ו ד מת מיטרידאטע בשנת תל"ל לאלף הרביעי (130 לפני ספסל"ו) והיה חכם בחכמת הרפואה, וארסטוטלוס העיד עליו כי לא הזיק לו כל סם בעולם.

ב) לבות חקרו ודרשו חכמי זמננו לודות העם הזה, והאקאדעמיק קוניק בספרו Ó запискѣ Готскаго монарха С. П. б. типог. Имп. Акад. наукъ 1874, וכל חכמתו לא הגליח עוד לפי דעתי להגיד לנו דבר ברור לודותם, והדבר הזה יפאל לנו כספר החתום, כל עוד לא יגלה בידי החופרים במעבה אדמת פאנטיקאפיאן למצות עוד איזה זכרונות קדומים; ובכל זאת לאוי הוא הדיעקטאר הממונה על בית אוסף דבריס

שמם נקרא האי גם בשם „גאטהי" בימי קדם] ויגרשו את הלאנים על מרומי ההרים, וברבות הימים עזבו את חצי אי הטוירי מכל וכל.

בעת ההיא התחזקו הסארמאטים ויעשו חיל, ויאמרו לקרוע את ממלכת באספארוס מיד הרומאים, יען ראו כי לא התחזקו בממשלתם עליה; אך היונים החערסאנעסים היו תמיד זרוע להרומאים נגד הסארמאטים, ובאחת ממלחמותיהם הצליח להם לגרש את הסארמאטים מן חצי האי כלו. אולם על חרבות הסארמאטים צמחו עריצים חדשים אשר הרעו לעשות מכל אשר היה לפניהם.

„ההונים" גוי נבל ובליעל, פרצו ויעברו בכל חצי האי ויכבשוהו תחת ידם וימשלו עליו באכזריות נוראה, לפניהם הלך קטב ויצא רשף לרגלם, ובכל אשר פנו הפיצו זועה ובלהות צלמות; ובעת רעה כזאת השתדלו היונים לחזק את ממשלת־העם, בעזרת יוסטינאן קיסר וויזאנטי, אשר שלח להם צבא רב מאנשי חילו, ויבנו ערי מבצר במקומות שונים להתחזק בהם נגד כל צר ואויב אשר סערו להפיצם בעת ההיא.

במאה החמישית לספהנ"ו נפגוש את הכוזרים א) בחצי האי קרים; המושב הראשי לעם הזה היה בארצות הדרום אצל הנהר וואלגא. בראשונה באו בטח לקרים רק כאורחים, אך במאה השביעית כבר משלו על חלק גדול מחצי האי, ובמאה השמינית נתיהדו ויבואו בברית ישראל, אך לא היתה ארכה לממשלתם, יען הרוסים והפעצענעגים אויביהם בנפש אשר קנאו בגדולת ממשלתם, הציקו להם מאד, ויהיו לצנינים בצדיהם, והכוזרים אשר נלאו נשוא חמת אויב, נאלצו לדרוש עזרה בצר להם מהיונים שכניהם, אך כל זאת לא הועיל להותם, ובאחרית המאה העשירית לספהנ"ו הצליח להרוסים והפעצענעגים לקרוע את ממלכתם מידם, והכוזרים ברחו על נפשם למקומות שונים ונפזרו לכל רוח, והחלק הדרומי מן האי נסב להביזאנטים אוהבי הכוזרים לפנים, וחלק גדול מן האי נשאר תחת ממשלת הפעצענעגים.

בחצי השני למאה העשירית בא „וולאדימיר" נסיך רוסיא להלחם ביונים יושבי הערסאנעס ויכבשם, ואז בא במסורת ברית דת הנוצרים, וישב לקיעוו בירת ממשלתו, וגם לממשלת הפעצענעגים לא היתה ארכה, יען הקאמאנים או הפאלאווצים אשר נסו וימלטו על נפשם מחמת המאנגאלים העריצים

עתיקים בקערץ ס' פ' לכבוד, בעד עמלו הרב זה ימים רבים, ורבות ונעלות גלה להחוקריס במליצותיו בהפכו באדמת קערץ ובאלמאן, אף כי הממשלה התנהג בעצלתים להחזיק בידו.

א) נפלא מאד כי בכל עמל הכמי זמננו להגיד דבר בלור, בן מי העם הזה? עד לא הגלית חפצם בידם, סופרי העמים בימי הבינים ישערו כי היו יונאי ירך הרומים, אך לפי דעת הכמי דורנו היו יונאי ירך הטיוולקיס Тюркское Племя ודעתי בפרע תרלה „בתולדות הכוזריס" בחלק בני.

הפראים באו תחתיהם ויגרשום מן האי •

בראשית המאה הי"ג נראו המון צבאות הטטרים אשר עלו מערבות אזיא וילכדו את כל חצי האי קרים, וישלחו את הערים באש ויושביהן הגירו על ידי חרב, הרסו את המבצרים, נתצו את המגדלים, נר השכלת היונים נדעך, וחשכת אפלה נצחת פרשה מעטה כהה על כל חצי האי לרגלי האורחים החשוכים החדשים האלה, ותהי אדמת קרים לחגא •

בשנת 1280 הצליח להגענואיזים לקנות כברת ארץ אצל חוף הים, על המקום אשר עמדה לפנים העיר פעאדאסיע, מיד מלך הטאטארים (Chan) אשר ישב אז בעיר מלכותו „סולכת" [סטארא־קרים בימינו], ועל חרבות עיר נשכחה „פעאדאסיע" אשר פרחה כגפן בימי היונים, נוסדה עיר חדשה „קאפפא", ומעט מעט החלו לבנות עוד ערים וכפרים, כהעיר „סאלדאי" (Sudak) Судакъ „צעמבאלא" (Balaklawa) Балаклава וכו', ומעט מעט התחזקו ויבנו מבצרים ומגדלים על ראשי ההרים אצל החֶפים הדרומים מסודאק עד באלאקלאווא, קרן המסחר הרימו למעלה ראש, ויחדו את האיטליאנים אשר באו גם הם לגור בקרים בעת ההיא, עדרו בלא לב ולב ויעשו את חצי האי קרים לתחלה בארץ; אך קץ האיטליאנים האורחים הלא־קרואים היה רע ומר מאד, כי בעוד מעט נפל ריב ביניהם ובין הטטרים מושלי הארץ, ויקומו הטטרים ויהרגום ולא חִיו כל נשמה •

בימים ההם בעוד אשר על החֶפים הדרומים בקרים (Южн, берегъ) התישבו רבים מעמי איירופא, הנה החלק הצפוני ממנו כֻסה בהמון חיל המאנגאלים הפראים, ויפרצו בכל האי לשלול שלל ולבוז בז; את כל מחמדי האיירופים אשר מצאו בסדר ומשטר נכון, הרסו ולא חמלו; האנשים אשר נפלו שבי בידיהם הרגו לפי חרב ועריהם החרימו, ועל חרבותיהן הקימו ערים חדשות ויפארון בבתי תפלה [מעצעטין] מפארים, ותהי אדמת קרים לזועה ולחרדת אלהים •

בשנת 1453 אחרי אשר כבש מחמד השני את קאסטאנטינאפאל ויחזק את ממשלתו עליה, והנה התגלע ריב בין הטטרים והגענואיזים, אך לא היתה לאל יד הראשונים לעשות רעה את האחרונים, ובכן שלחו לתוגרמה להגיד למחמד כי יבוא ללכוד את „קאפפא", ומחמד מהר למלאות שאלתם, ויבוא באניות מלחמה אל חֶפי ים השחור, ויתנפל על קאפפא וילכדה, ואחריה הכניע גם את כל הערים והמצודות אשר בנו הגענואיזים • —ולמן העת ההיא התחזקו התוגרמים על חֶפי קרים, עד אשר נסע מלך הטטרים „מענגיל־גיריי האן" לתוגרמה, ויבטיח להם בסתר למכור את ארצו בידם, אך עד מהרה שב ונחם על הבטחתו וישב לקרים, ובכל זאת משלו התוגרמים על החֶפים הדרומים כאות נפשם ולא הניאום הטטרים ממעשיהם; ואחרי התמורה הזאת אשר עברה על אדמת קרים, החלו רבים מיושבי החֶפים להמלט על נפשם

אל אשר תשאם הרוח, מחמס השודדים הרבים אשר שמו משטרם בקרים, וגם מהטטרים נלוו אתם; אולם הנשארים וביחוד היונים אשר החלו עוד הפעם להרים ראש, הכניעו לאט לאט את המושלים החדשים [התוגרמים], ובמשך העת התבוללו רבים מהיונים בין התוגרמים ויחזיקו בדת האיסלאם, והם המה הטטרים היושבים כעת על ההרים אצל הֶחפים הדרומים א) רק יושבי האי הרחוקים נשארו בדת הנוצרית, וכמקדם עבדו את האדמה ויטעו בה כל עץ עושה פרי, והטבע הנדיב פתח להם את אוצרו הטוב ויעניק להם ברכה עד בלי די, ויחיו חיים מאֻשרים ימים רבים, ואיש לא נגע בהם לרעה.

מן העת ההיא נפלה נפלה השכלת האירופים בקרים, ועמה גם הערים והמצודות, אשר לא נשארו מהן רק חרבות עיי מפלה אשר עקבותיהן נכרו עוד גם היום, רק „קאפפא" נשארה בעצם תקפה בידי התוגרמים, והמה התאמצו בכל עז לפארה ולהגדילה, ויקראו את שמה „סטאמבול הקטנה".

יתר חלקי האי נמו שנת מות בעת ההיא, ורק הערבה הטוירית הָמָה לעתים לא רחוקות מהמון צבאות התוגרמים, בהחלצם למלחמה ללכוד את כפרי הנוצרים שנואי נפשם, להביאם שבי ולעבוד בהם עבודת פרך, או למכרם מִמכרת עבד בחוצות סטאמבול הגדולה והקטנה.

אולם לא לעולם חוסן עריצים! ולא לנצח ממשלת זדים, לכל תכלה קץ! גם קץ הטטרים בא בא, בא הקרץ לעריצותם ולממשלתם גם יחד, ומגערת אל נערץ „יהי אור" התו גבורי קרים השובבים, ומרוח אפו נדעך נר הטטרים על אדמת חצי האי, והאדמה הברוכה הזאת אשר התגלגלה ככדור בידי ערצים שונים, באה תחת חסות מלכי רוסיא האדירים, ותחת רוח כהה לבשה מעטה תהלה, לשמחת לב כל יושבי אירופא.

בשנת 1783 פשטו גדודי רוסיא תחת פקודת פאטעמקין שר צבא יעקאטערינא II מלכת רוסיא על כל חצי האי קרים ויכבשוהו תחת ידם, והמלכה ההיא נתנה צו להודיע לכל מלכי אירופא כי אין כל חלק ונחלה להטטרים ולמלכם האחרון „שאגין־גיריי האן" על אדמת קרים, ועוד בשנה ההיא בעשירי לירח יוני אֻחדה את קרים לממלכת רוסיא.

המנצחת הגדולה הזאת בקרה את חצי האי הזה בשנת 1787 וימצא חן בעיניה עד מאד, ותחלום חלומות נעימים לעשות את האי תהלה בארץ, ותהי ראשית מעשיה ליסד את „סעוואסטאפאל" על המקום אשר עמד לפנים הכפר „אקטיאר", ובימים לא כבירים נבנתה העיר ותפרח כגפן, ועמה גם ציי־

א) נפלא מאד כי לא במסרה ימיל גוי אֹת תואר פיו וכל יעודי גוו אף אם יתבולל בעם אחר, המעטים על המופים הדרומים הנם יפי מראה, תאר פניהם לבן ככל אנשי אירופא, בעוד אשר המעטים על הערבה הטוירית משך משחור תארם, וכרגע יבין הרואה במשוף עין הראשון כי לא מחלני עם אחד יצאו; ועיין להלאה בתולדות הקראים.

ים השחור (Черноморскій Флотъ), עד אשר נהיתה לגברת ערי המבצר בכל ארצות רוסיא. אולם לדאבון לב אוהביה ויודעי ערכה, לא הספיקה להוציא את כל מזמות לבבה לטובת קרים לאור, כי בין כה וכה הבהילה המות, ואדמת קרים נמה שנית שנת תרדמה עזה, מלבד סעוואסטאפאל, ורק התולדה היפהפיה לא גרעה את עיניה מעל האדמה הברוכה הזאת, ותתן את פריה בעתו ואוכל למכביר, ובין סלעי מגור על ראשי ההרים אשר לא נראה שמה אף שעל עפר, נשאו אשכלות הגפן פרי הלולים לגאון ולתפארת, המשמחים אלהים ואנשים.

בעת ההיא נסו עם רב מהטטרים לתוגרמה הרת דתם ואמונתם, יען עיניהם נמקו בחוריהן לראות רוסים נוצרים שנואי נפשם אלופים לראשם. גם כפרי היונים נשארו שוממים, כי העבירום הרוסים על חֶפי ים האזווי, והנם גרים שם עד היום הזה.

הנסיך ווארנצאוו למיום הָפקד לגענעראל גובערנאטאר על מחוזות רוסיא החדשה, חתר בכל מאמצי כחו לעורר את קרים מתרדמתו, וביחוד החל להפיח רוח חיים חדשים על החֶפים הדרומים; בימיו הפריחו עצי גפן במספר רב מאד על כל אפסי האי ובשילו אשכלותיהם ענבים, ועל חרבות כפרי הפראים נבנו בתים חדשים והיכלי ענג למשכן בני אדם. בכל זאת לא עצר הנסיך הזה כח להחיות את האי כלו, ולהעירו משנתו אשר ישן מאות בשנים, לאור באור החיים; קרן המסחר לא הרים, הדרכים והמסלות העזובות לא תקן, ורק בעד זאת לו נאוה תהלה, יען הוא היה הראשון אשר נטה קו לאשר קרים.

המלחמה הנוראה אשר לחמו מלכי הברית בקרים בשנות 1854-55-56 החרידה את האי ויושביו, וכתום המלחמה אחרי הרג רב, עזבו כמעט כל הטטרים יושבי ההרים והחֶפים הדרומים את קרים וינוסו על נפשם לתוגרמה; ובעזבם את האי, אבדה אדמת קרים אבדה גדולה, ידים חרוצות אשר עבדו את האדמה בעמל כפים, ותהי אדמת קרים לשמה, ויאלטא עטרת תפארתה לשאיה, וכן היה האי שָׁמם כמדבר, עד אשר באה הליוואדיע תחת יד הקיסרית; ולמן העת אשר פקד הקיסר את השר „קאצעבו" לגענעראל גובערנאטאר על מחוזות רוסיא החדשה ובעסאראביע, החלה תקופה חדשה בחיי האי קרים, ויחי מעפר שוממותיו לאור באור החיים כיום הזה.

כל ערי קרים וקדמוניותיה וכל חמודותיה בפרט, יבואו אי"ה בחלק שני.

תולדות הקראים בקרים

Исторія Караимовъ въ Крыму.

ב

לוא נואלנו לשאול את פי חכמי הקראים לפני ארבעים שנה דבר מה אודות דברי ימיהם, בחצי האי קרים בפרט וכל ערי מושבותיהם בכלל, כי עתה ענונו בלי ספק כאשר ענו להגראף ווארנצאוו בשנת 1839 א). יען עד

א) ראה מה שכתב אבן רש"ף באלוכה בספרו אבני זכרון מגד 8 והלאה, ויען כי הספר הזה נמצא אך מעט בידי החכמים ורבים אשר לא ראוהו גם לא שמעו את שמו, ע"כ הנני להעתיק בזה מעט מדבריו שם, וז"ל: „ומזאת הסבה [כי לא ידעו הסופרים דבר ברור ע"ד תולדות הקראים] תברת שוחרי תושיה וקדמוניות דאדעססא והאדון המפואר הדוכס וואראנצאוו בראשם, העירו את לב שר הפלך דטאוריא ושמו מאטווטי מאטווטיעוויץ מורמצאוו לשאול שם שאלות מבית דין הגדול של עיר גיזלווא, ויכתוב שר הפלך הנ"ל ביום ל"א העמואר שנת 1839 למספרם, מכתב מיוחד לראש החכמים, שמתה באבאוויץ, שיבקש את פני חכמי וגבוי ומשכילי הקראים שיכתבו באר היטיב תשובות נכונות לשם שאלותיו אשר שאל. הא', מאיזה עם הם עם הקראים ומאין באו? הב', מתי באו ובאיזה מקרה ועסק? הג'. מה איכותם ומדותיהם ומה מעשיהם? הד', הנמצאו בהם לפנים, או הנמצאים עתה מהם אנשי שם נודעים ומשובחים בדורותם במעשים טובים סגולים ומצוינים? הה', הנמצאים בהם ספרי ספורי קורות העתים וקבלות אמתיות מאבותיהם שיוכלו להוכיח בראיות קדמות דתם ואמונתם? הוא"ו, מאיזו סבה ובאיזה זמן הם נבדלו מהרבנים, ומה הוא ההבדל שביניהם בנדון אמונתם, ע"כ.

„וראש החכמים באבאוויץ בא מכפר אחוזתו לגוזלווא בחג הסוכות, ומיד הזמין אליו את אמו"ר וגיסי כמה"ר יוסף שלמה ירו' הלוקי ז"ע, ואת בנו כמה"ר אברהם החכם המכונה אבן יש"ר, ואותי אברהם פירקאוויץ, ויקרא בפנינו את מכתב בקשתו של שר הפלך הנ"ל עם השם שאלותיו, ויתן אותו לשלמתנו ויאו לנו בשם שר הפלך להכין בעצה אחת תשובות נכונות לשאלותיו; ואמתנו השיבונו לו פה אחד לאמר, כי לא תשיג ידינו בשום אופן להשיב לכלן כי אם לקצתן, מפני העדר ספרי קדמונינו בידינו כי רובם נאבדו בימי המהומות הגדולות בידוע; ובמעמד ההוא היו גם גבירי וגדולי הקהל וטובי העיר, ויען אליהם הראש הגביר באבאוויץ בגאותו וגאונו ועברתו ויאמר: איכה תאמרו הכמים אמתנו ואיככה יודעים להשיב תשובות לשאלות הנשאלות מפיכם? ויען החכם אבן יש"ר, השאלות האלה הן הן שאלות קשות, והן הן השאלות אשר שאל מאדשאל מארמון ולא יכולנו גם אז להשיב, ועל דבר הקטון אשר שאל בשמנו התשובה הבלתי נכונה תמה וילחץ והיינו כמתעתעים בעינינו וקדרו פנינו כשולי

ימינו אלה לא ידעו ולא אבו לדעת מאומה מתולדות דברי ימיהם לא בכלל ולא בפרט; ובאמת על הקראים לתת תודה לגדולי חכמי הרבנים, אשר החלו לעדור בלב ונפש בכרם בן־בתה הזה; ואף כי לתכלית הזאת שלח פירקאוויטש לאסוף ספרים כ"י עתיקים ומצבות עתיקות, למען תהיה לאל ידם לחבר ספר דברי הימים לבני מקרא, בכל זאת לא עשו ידיהם תושיה, יען לולא התעוררה המטשלה לדרוש מהם בחזקת היד כדבר הזה, כי עתה לא התעוררו הקראים מתרדמתם עד היום הזה, על כן היתה עבודתם עבודה מלאכותית; אולם אם הגיעו אל המטרה ע"י מלאכות פירקאוויץ או לא, זאת נראה הלאה, אכן רק חכמי הרבנים החלו והם ישלימו. והנה מהנודעים לנו אשר כתבו אודות הקראים, מעטים מאד אשר דברו על הקראים הקרימיים בפרט, ובכן חשבתי לי לחובה לרגל מלאכתי, לתת מקום לדברי ימיהם בקרים כפי אשר יכולתי להוציא מפי סופרים וספרים, וראיתי ראשית לי לכתוב ע"פ דרכי סופרי הקראים ודעותיהם בענין הזה, הנעלמים עד כה מרוב הקוראים, ואחרי כן אציע גם את דעתי, ואולי יועילו דברי לאחד מהחוקרים אשר ימצא דבר חדש בספרי זה, והיה זה שכר לעמלי.

ראשית ביאת הקראים לקרים לפי דעת אחדים מסופרי הקראים, היה בשנת קמ"ט לאלף החמישי [389 לספהנ"ו] מארצות פרס, וזה הדבר: בשנת קמ"ט עלה הקיסר טאודוסייא היוני חתן הקיסר וואלענטינוס על כסא המלוכה בקוסטאנטינא. הקיסר הזה אהב מאד את הקראים, והקראים לרגלי הלחץ אשר סבלו בארצות פרס, ע"ד איש אחד מכת הפרושים ושמו יעקב, אשר עשה את עצמו משיח, ויען כי בעת ההיא עוד לא נחלקו הקראים מהרבנים מכל וכל א) לכן יצא הקצף על כלם, ובכן נאלצו לעזוב את ארצם ויבואו לשבת בקוסטאנטינא ובאנדרינופול, ומשם העתיקו את משכנם אחרי מות אוהבם הקיסר לקרים.

הקורא המשכיל אשר לא יאבה להאמין באמתת הספור הזה, יחכה מעט

קדירה מבשמו וכלמהגו, ככה אם נשיב עתה תשובות בלתי נכותות נהיה ללעג ולקלס, ותחת המהכה נקול השמחה מ"ו, כי יאמרו נחקו בנו חכמי הקראים. ויען ויאמר לנו לאמר החכמים בעמות הן לאמר: ואיך תשיבו את פני פחת עבדי אדוננו הקיסר הגדולים, אף כי נזרה עלתה היא אליו מאת האדון המפואר השר הגדול הדוכס ווארחאנגאוו פרעזידענט המשולה של החברה, שנמנה לשאול בשאלות מאת הנשיא הגדול היורם עלר המלכות אלכסנדר בן ניקאליי יר"ה שהוא הוא פאקרחוויטעל של החברה, ולא דבל ריק הוא ממנו ומחויבים אנחנו למלאות רצון גדולי המלכות ואדוננו היורם עלר נעזארעוויץ בראשם יר"ה וכו'.

א) הלאה יוכח הקורא כי כל אשר יוכיחו הקראים היום יכחישו למחר, הלא מזה נראה כי דעתם היא כי נקבעו בזמן מן הזמנים מעל בית ישראל, ובמקום אחר יוכיחו כי הנם מגולי עלמאסר ולא ידעו מכל הנעשה בין היהודים בזמן חרבן בית שני ואחריו. הוי הפכפכים!

ואגלה לו את המקור אשר ממנו שאבו הקראים את הידיעה הזאת, והוא הרשימה נומר 4 בס׳ „זכר צדיקים״ בכ״י, המספרת בפירוש כדברים האלה:

1 „מפרק ח׳ מהחלק השני ..... א) שנת קמ״ט לאלף החמישי נתקסר טאודוסייא היוני לקיסר באדרנופוליט וקוסדינא, והוא היה אוהב הקראים מאד והיה קיסר בלבד כעשר שנים ..... בימי הקיסר הזה נעתקו קראים רבים מארצות פרס, ויבואו להתישב באדרונופוליט, ומשם נעתקו גם לקוסדינא באהבת הקיסר והבטחתו להם, וסבת בואם תשמענה לפנים, ואחר ימים נעתקו רבים משם גם לקירים, וישבו עם גינובא בשלום ואהבה כאשר .....״.

ממוצא הרשימה הזאת יבין כל קורא נבון, כי למותר הוא להביא אותה במשפט ולבלות את העת היקרה לכתוב נגדה, יען דברים בטלים כאלה מבוטלים מעצמם; רק אחת אעיר את הקורא, כי הקראים יחשבו את כל היהודים הקדמונים אשר לא ידעו עוד את התלמוד—מאיזה סבה שתהיה—או אלה אשר היו עוד לפני חתימת התלמוד, לבני חברתם. והנה ידענו כי באמת באו בעת ההיא יהודים מפרס ומיון לקרים, וכותב הרשימה הזאת הקראי יחשבם לקראים, יען לא ידעו עוד בעת ההיא מהתלמוד, כאשר לא ידע הכותב בעצמו זמן חתימת התלמוד והעת אשר נתפרסם ונתקבל לכל היהודים.

אחרי הדברים האלה—יספרו הקראים—בערך שנת תק״ב לאלף החמישי [742] בימי ממשלת הקיסר קוסטנטינוס החמישי, התנשאו הטטרים השוכנים בארץ בוכריא וביניהם גם יהודים [קראים] שבניהם, ויצאו חוצץ כלם עם רב כחול אשר על שפת הים, לתור להם מנוחה באחת הארצות הטובות, ויעלו כשואה על הישמעאלים וילחמו אתם וינצחום, בפרס, ערב, אדום, ארמעניא וארץ הקדושה ב), ואחרי נצחונות גדולים השלימו הטטרים את הישמעאלים ויכרתו ברית יחדו, והראשונים קבלו עליהם את דת מחמד, וכאשר נהיו את הישמעאלים לעם אחד, פשטו ויעברו בארצות שונות ויכבשון תחת ידיהם וביניהן גם את חצי האי קרים מיד הגינובעייצי [געגואיזים] (היסטאריק גדול?), וכאשר נאחזו הטטרים בקרים התישבו גם הקראים אשר היו אתם במלחמה במקום הזה.

הידיעה הזאת לקוחה גם היא מהרשימה נומר 5 מס׳ „זכר צדיקים״ או מס׳ „כללי תולדות יעקב״, וז״ל הרשימה:

2 „מפרק י״א מהחלק השני, הטרטרים שבארץ .... המעמיקה בצפון געלו בארצם ארץ לא זרועה מגודל הקור, ויצאו רב מהם כחול, עם כלל בני ביתם ורכושם ומקניהם וקראים רבים בחברתם, לתור להם מנוחת נחלה

א) מקום הנקודות יציין כי מסל בכ״י במקום הזה.

ב) עיין בספר צמח דוד סימן תק״ג אשר מגיס לקח המזייף את כל הידיעה הזאת.

טובה א), ויכבשו במלחמותם ארצות רבות מההגריים ומהיונים והגיעו עד קירים ויכבשוה ויאחזו וימלכו בה, וגם הקראים שעמהם התישבו בסולכאט אצל אחיהם הקראים שהיו מקדמא (sic) דרים שם כאמור למעלה, והמשנה היה תמיד מהקראים, והיו אז כלם קהלה גדולה יותר מאלף ות"ק בעלי בתים, חוץ מאותם שנהרגו וטבעו במלחמת קוסדינא נגד הקושרים כמבואר כבר, וכהיום ארבעה בתי תפלה לנו ושבעה עשר מדרשות ללמוד תורה, רק שנאת חנם היא תחריבנו, השי"ת ייטיב ..... עכ"ל.

הרשימות האלה והבאות אחריהן תתנינה עדיהן עד היכן מגיע דעת הקראים בכלל וידיעת דברי ימיהם בפרט. הן כבר נודע לכל קורא ספרי דברי הימים כי הטטרים באו לקרים בהמאה הי"ג לספהנ"ו, ואין אף אחד מחכמי זמננו אשר יסתפק באמתת הדבר הזה, ופתאום השמיענו הקראים דבר חדש, כי עוד בשנת 742 באו הטטרים לקרים ועמהם גם הקראים וכו' וכו'. חלומות כאלה יוכלו למצוא חן רק בעיני אנשים מביני מדע כהקראים, אך המשכיל באמת ילעג על חלומותם ועל דברם.

בהמשך דברי בעל ספר „זכר צדיקים" יעתיק מספר „כללי תולדות יעקב" את הרשימה הזאת, וז"ל: [בכ"י נומר 6].

3 מפרק ט"ו מהחלק השני, גוטפריד הנזכר בכבשו את ירושלים עה"ק תוב"ב רצה להשמיד את כל היהודים אשר שם, כמנהגו בכל דרך ביאתו כאמור למעלה, ויגזר אמר לרדוף ולהוציא את כל היהודים מחוץ לעיר עם נשיהם וטפם להרגם שם ולשרפם, ויוציאום אל השדה והם לא ידעו מה, ואז היו בין הקראים י"ג בעלי בתים מהרבנים שהיו דרים בירושלים בהחבא, ויקרב גוטפריד אז אליהם וישאלם משפט לאמר: ההורג נפש אדם במזיד ובצדיה מה דינו, ויענו לו כאשר עשה כן יעשה לו על פי דין תורתנו. אז השיב להם גוטפריד כן הוא גם משפטכם כאשר הרצתם, וכאשר המיתם את משיחנו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו, כן אתם טעונים הרג והשמד משורת הדין. ויחרדו ויצעקו הקראים לאמר אליו: אדוננו, כן הוא המשפט כאשר הרצנו, אך בנו אין בזה עון אשר חטא, כי לא ראינו ולא ידענו את משיחכם, כי לא היינו בירושלים בימי הבית השני, וזה בקרוב ב) בימי

א) הידיעה הזאת לקח המחייף מספר ממ"ח דוד ושם הוא המקור לרשימה זו (שם סימן תק"ג).

ב) בקרוב? הלא עומר בן קטף היה ח"ן שנה לפני גוטפריד? ועומר בן קטף הזה הוא אשר לכד את ירושלים ונוה לבנות את בית המקדש ונתן להכנסתיו מחוזות שדה, ומלך בשנת של"ז לאלף החמישי 637 לספהנ"ן. וגוטפריד היה בשנת 1096. ואם נאמר כי זה הוא גוטפריד מלך דשנעמארק, אשר היה בשנת 810, הלא משולש לא עלה על ירושלים? והקלאי המחייף הזה תלי תניא בדלא תניא! ודע לך כי כל הספור הזה גנוב מס' ממ"ח דוד, וכמו כן גם עוד איזה רשימות.

עומר בן קטף באנו מבבל לדור פה בירושלים, מסבת שנאת הרבנים עלינו שם אחרי הבדלנו מהם מכל וכל, ידרוש אדוננו וישאל אודותינו מאנשי העיר הנוצרים אשר פה ויגידו ויעידו על האמת כי כנים דברינו, ואל תשפוך דם נקי כי איש צדיק אתה ולמה תכשל. וישאל וידרוש נוטפריד אודותם, וידע כי האמת בפיהם ושכבה חמתו מהם ויאסוף חרבו לתערה ויצו להשיבם הפשים לבתיהם, ויהפך לאוהב גדול להקראים עד שהיה סועד אצלם עם שריו וגדוליו, והטיב להם טובות גדולות ..... והרשה לדור בירושלים, כבתחלה, והזהיר לכל חילו ועמו שלא להרע להם רק לחבבם, ובאמצעות הקראים נוצלו גם הרבנים ההם, והוכרחו לקבל .....

וז"ל הרשימה נומר 7 בכ"י:

4 מפרק י"ט מהחלק השני. ויהי במלוך בלדווין אחיו, גם הוא היה איש טוב לב ואוהב את הקראים מאד, ויאמר אליהם, אתם השלמים בדתכם כי לא החלפתם כהרבנים (?) ואתם נאמני רוח צדיקים (sic) במעשיכם ודרכיכם, וכי לא עשיתם שום רעה להנוצרי, כי לא הייתם אז בירושלים (?) כנודע לנו באמת, יאות אם כן לכם להמצאכם בין הנוצרים שבאירופא, והם יאהבו אתכם וייטיבו לכם כי הם רבים שמה, ומבני דתכם אין שום אחד שמה להיות בחברתם ולעזרתם. וכפי זה העתיק מירושלים ומסביבותיה מאתים וחמשים בעלי בתים מהקראים, וישלחם בעל כרחם באניות על הוצאותיו להאחז באירופא באשר יישר בעיניהם, כפי הכתבים שמסר לידיהם על חפשיותם, והמה בדרך הלוכם נהגו בכבדות ובאו לעיר אמשיא, וינפשו אצל אחיהם הדרים שמה מקדמא כאמור בפרק כ"ה מחלק ראשון, ואשר פנרו מהם נאחזו באמשיא כחמשים בעלי בתים, והנשארים אחרי עבור ימי החרף קמו למסעם לאירופא, ובהגיעם ליבשה הן במצאם את אחיהם בקירים לא ראו לנדוד הרחק ונשארו שם, ויקבלום הגינובייצי בסבר פנים ויאחזו במבצרי קלעא ומנגופ בשכונת הקראים שהיו דרים שמה מקדם, כמפורש בפרק ג' וד' מחלק ראשון", עכ"ל.

ממוצא כל הדברים האלה אל יטעה הקורא למצוא בהם אף מלה אחת אשר תצא עליה חותם האמת בנוגע לדברי ימיהם. אך זאת נוכל לחשוב למשפט צדק, כי עוד מאתים שנים לפני פירקאוויץ היו בין הקראים מזייפים, משקרים והנפים, ואף כי גם שתי הרשימות האלה הנן חלום אחד מהקראים, בכל זאת מרוח הסופר נבין כרגע מהלך רעיוניו וטבע עמו, והנסיון הורנו לדעת כי עוד עד היום הזה יהיו הקראים ע"פ דברי הנף כאלה, ובזאת מצאו חן בעיני אוהבי הנף.....

„הקראים אשר ישבו במבצר מנגופ—יספרו סופרי הקראים—חיו בגאון שלות השקט בשכונת הגינובייצי בכל משך ממשלתם, ויעבדו את האדמה אשר הנחילום אלה האחרונים לצמיתות ע"פ כתבי החרות אשר נתן להם המלך

בלדווין, אך בשנת קי"ח לאלף הששי [1358] באו המון צבאות הישמעאלים באניות רבות מקוסטנטינא ויצורו על מבצר מנגופ שבע שנים עד אשר נכבש תחת ידם, וגם מבצר קלעא וכל הערים אשר על שפת ים השחור לקחו מיד הגינובייצי, ויגרשום מכל מקומות מושבותיהם וישבו הטטרים תחתם, ורק בקלעא נשארו הקראים שוקטים על שמריהם ולא התערב זר ביניהם, ובמנגופ באו הטטרים לשבת יחדו את הקראים, וברבות הימים לחצו הטטרים את הקראים מאד, גזלו וחמסו את רכושם עד כי לא היה להם כח עוד לסבול, ויעזבו את מנגופ וילכו לגור לקלעא ולגוזלווא, עד כי בסוף המאה הי"ח לא נשאר שמה עד אחד כמעט, ואחרי כן עזבו גם הטטרים את מנגופ, ותשאר שוממה וחרבה כיום הזה.

הידיעה הזאת אף כי נמצאו בה גם מקצת דבר אמת, בכל זאת השקר יותר על האמת, יען דברי ימי קרים מהמאה הט"ו נודעה לנו אל נכון, ובכן ידענו כי לא בשנת 1358 כי אם בשנת 1435 באו הישמעאלים להלחם עם הגענואיזים; שנית לא ראינו ולא ידענו מכתבי החרות אשר היו ביד הקראים; שלישית מי ערב בדבר כי הקראים עבדו את האדמה, בעוד אשר לא שמענו מעולם כי עובדי אדמה היו אבותיהם? ויוכל להיות כי עבדו את האדמה בידי זרים.

הקראים אשר ישבו לבדד בקלעא תחת ממשלת מלכי הטטרים, אף כי היו נכבדים בעיני החאנים—לדעת הקראים—ומהם היו גם רואי פני המלך ונשיא [אַגַא] וממונים על הַטְבָעַת המטבעות, בכל זאת יודו גם הקראים כי הרעו להקראים לפעמים לא רחוקות, וכפעם בפעם התנפלו עליהם הטטרים בחמה שפוכה ויגזלו את הונם ויגירום על ידי חרב כהעולה על רוחם; יען ממשלת הטטרים הפראים לא ידעה עוד מִסֵּפֶר חוקים ככל ממלכות איירופא, ועל פי עֵד שקר אחד נחרץ משפט מות לאיש בלי הקירה ודרישה, עד כי בימים האחרונים החלו לקצות בהקראים וישפילום עד עפר.

אופן ביאת הקראים הקרימיים לפולין [ע"פ סופרי הקראים]

בשנת תתקע"ח לאלף החמישי [1218] יצא הדוכס הגדול של מדינת ליטא ויטולד יאגיללו חלוץ למלחמה על הטטרים אשר בקריט, ויכניעם וירדפם עד גבול ארצם ויקח רבים מהם בשבי, וביניהם היו גם תפ"ג משפחות מהקראים אשר בסולכת, וינהלם לארצו ויושיב מהם שלש מאות ושלשים משפחות בעיר טראק הקרובה לווילנא, ויתן להם אחוזת נחלה וגם חפשה נתן להם מכל מם, ויכתוב את כל אלה בספר ויתן בידם למשמרת, והנם נמצאים ביד הקראים עד היום [לפי דבריהם].

הידיעה הזאת הגיעה להקראים ע"י אחד מחכמיהם בדור העבר, ר' יוסף שלמה הלוצקי המכונה אצלם יש"ר. הקראי ההוא בהיותו בלוצק מצא איזה ספר דברי הימים בשפת פולין ביד אחד מצבא הפולאנים. —וגם

הר"מ סולטאנסקי בספרו „זכר צדיקים" העיד כי ראה את הס' ההוא — ומשם העתיק מאמר אחד הנוגע לדברי ימי הקראים, וז"ל:

5 „בראש שנת אלף רי"ח למספרם של נוצרים, הדוכוס הגדול על דוכסייא דליטא הנקרא ויטולד, בהחלצו למלחמה עם הקדרים על מלכות קירים, שלל גדול ושביה גדולה לקח עמו מאי קירים, ר"ל תפ"ג בעלי בתים הנקרא בלשונם פַּמיליא וכלם קראים, והביא אותם לליטא ואמר להם להוסד (sic) ולהכנות במקום הנקרא טרוק, וקרא שם המקום בשם עיר חדשה בנתנו להם חרייות גדולות, ויסד במקום ההוא מהם ש"ל בעלי בתים, והשאר הושיבם בפוניווז קנ"ג בעלי בתים, בהגינו ובהדריגו אותם באותם החרייות בעצמם, ר"ל בחרייות של בעלי עיר חדשה טרוק".

ובשנת אלף רמ"ו למספרם, אותו הדוכוס הנ"ל הנקרא ויטולד כשהאחיד מלכות עצמו הנ"ל שהוא דוכסייא של ליטא עם קוֹרוֹנָא פּוֹלְשְׁקָא, בימי המלך וולאדיסלב יאגיליונציק בן המלכה בונא, בהחלצו למלחמה עם הקדרים והישמעאלים ובהכותו את הישמעאלים והקדרים על האגמים השחורים הנקרא בלשונם צַארני בלוֹטא (Черная болота) בארץ כולטנייא והפיל מהם ששים וארבעה אלפים ביום אחד שהוא יום ט"ו לחדשם הנקרא וורזכין [סנטברי] ובשנה הנ"ל נפלו לארצות קירים ושבו משם ש"פ בעלי בתים מן הקראים והביאו אותם למדינת פולין, ולקח המלך מהם ק"פ בעלי בתים והושיבם בעיר „העליץ" על שפת נהר נסטער, והאחרים מהם מאתים בעלי בתים הושיבם במקום הנקרא קראסנא על שפת נהר סטיר הסמוכה למבצר לוצקא, בנתנו להם שדות סביב בצירקויל למיל אחד וחצי, ובהגינו ובהדריגו אותם בחרייות גדולות חרותות על לוחות ברזל באָשור ובקיום התימת ידי אמו של המלך הנ"ל, אשר החרייות הנקרא לוחות ברזל [זיליזני ליסטי, Желѣзные Листы] הנ"ל ישנם גנוזים בערכאיות הנקרא בלשונם ערכיריום של עיר לבוב תחת נומר ט"ו, ואצל הקראים נשארו נוסחאות מהם אשר העתיקום בשנת אלף רס"ז יום ה' גרודזי [בלשון רוסיא דיכברי] וגנזום בערכיריום של מבצר לוצקא", עכ"ל.

ועתה קורא יקר, הראיתיך את כל מחמדי הקראים וחכמתם, דעתם ותבונתם בהליכות דברי ימיהם; ואם יסיתך לבך לדרוש מהם אף מלה אחת יותר מאשר הגדתי לך פה, הנני מגיד לך מראש כי תעמול לרוח, הן גם ההבלים האלה לולא חלם חלום אחד מהקראים בעל ספר „כללי תולדות יעקב" אשר לא נודע לנו גם שמו עד היום הזה, כי עתה לא ידעו גם זאת, ולולא שֻׁלחה אש מטרום במעון הר"מ סולטאנסקי בלוצק, כי עתה לא הצילו גם השארית הזאת מכל מחטריהם.

והנה לא אמנע הטוב מקוראי ספרי להעתיק למענם את דברי הרמ"ס בספרו זכר צדיקים איך וע"פ איזה סבה באו הידיעות לידו, וז"ל; שם [זכר צדיקים כ"י צד כ"א].

„אמנם בעונותי הרבים במלאת ספקנו ביום שלישי לסדר יכ כ ה ה׳, י״ט לר״ח אלול, בשנת תקע״ג לאלף הששי לבריאה, שהוא יום שני לחדש סנטיבר, אלף תתי״ג למספר הנוצרים, נשרפה בית כנסתנו בעיר לוצקא והבתים הקרובים לה, וגם ביתי אני הכותב עם כל אשר לי מחוט עד שרוך נעל, באופן שלא יכולנו להציל שום דבר קטן או גדול לא מבה״כ ולא מביתי, חוץ מכמה ספרים שהיו מונחים על שולחני מוכנים לי אז לקריאה ועיון, אותם לבד חטפתי והצלתים בהצלתי ובריחתי מלהב השרפה שנפלה פתאום לתוך ביתי, ושאר כל טובי וכל ספרי וכתבי וכל הכתבים הקדמונים שהיו בידי מן השארות אדוני אבי ומורי המנוח, שהיו גנוזים ושמורים בארגזים וגם החבילות שמצאתין מכללי תולדות יעקב כנ״ל עמהם, הכל כאשר לכל נשרפו לגמרי לא נשאר מהם לא קלף ולא אות ושום זכר. וזאת היא נחמתי לבד שההעתקות שהעתקתי בידי ממש מהחבילות ההן עם עצם חתימת המעתיק הנ״ל נשארו עד היום בידי, שנוצלו אז עם הספרים שהיו מונחים על שלחני שהצלתים כנ״ל, ודי לי עתה להשיב בהן לכל שואל ודורש א). וידוע להוא לכל קורא שראיתי באותן החבילות הכתבים הנ״ל הנשרפים כנ״ל, מדבר ברוב ענינים, וספור מאורעות שונות לבני עמנו, כפי הנודע לי ממלות שתים ושלש אשר נזדקקתי ויכולתי להכירן. גם ראיתי בהן זכרון הבוזרים המתיהדים, וזכרון הדוכוס וולאדימר, וזכרון החכם יצחק סנגרי, ולפעמים מכנה אותו בשם גבור, ובמקום אחד ראיתי כתוב חבר העילמי, ופרוש כנוי סנגר״י, ורמז על הקראים הקרימיים וגבול נחלת ארצם, ושמות עירות ומדינות הבלתי נודעות לנו, ולא יכולתי להכריע ולא עצרתי כח להבין מההזכרות ההן ענין שלם ראוי להגדה, מפני שהן התיכות חסרות וקרועות מחצין נמקות בלויות וסחובות, ואפילו במה שכבר עלה מיד האפשרות להבין ולהעתיק בקושי גדול כענין שלם, הנה גם בהן נחסרו מלות רבות שלא יכולתי להעתיקן כי לא הכרתים, וע״כ השארתי בהעתקתם מקומות פנויות כשעור התיבות החסרות מסומנות בסימני שלשלת כזה ~~~~~ לאות על חסרנן וכו׳״.

הר״ם סולטאנסקי הזה חבר את כל הרשימות האלה ויערבן עם רשימות פירקאוויץ אשר ברא בשנות תקצ״ט ות״ר, ויחבר מהן ספר שלם כולל כל דברי ימי הקראים בקרים, ויקדישו לוגישו מנחה להקיסר ניקאלאי I. אכן מסבה לא נודעה לא הוציא זממו לאור, והספר הזה נשאר ביד בנו הרי״ם, וכנפל אשת לא ראה אור.

עתה נעזוב מעט את סופרי הקראים והבליהם, אשר דמו בזה להשאיר

א) מי יגלה עפר מעיניך למ״ם, ותלמה ונהרת כי בנו הן הרעימות אמל המלרת אריך ברכה להמיב לכל שומל, לא לבד למענך, כי אם לכל עם הקרמים, ולולת לאמה כי עתה מה עמו הקרמים היום, ופירקאוויץ ברמאם?

שם ושאר לזכרון בני אמונתם, ונלכה לשוח מעט בשדה רחבת ידים אשר זרע בה פירקוויץ קוצים ודרדרים, ונראה אם הטיב עשה מכל אשר היו לפניו, ואם הצליח לו באמת להרים כבוד עמו עד גבהי שחקים כאשר דמה, או לא? —

לכן העת אשר קם א׳ פירקאוויץ ויתיצב בראש הקראים, בחלה נפשו בהידיעות הצנומות אשר מצא נכון לפניו ביד הרמ״ם, ויברא לו ידיעות הדשות לא שערון כל כותבי קורות עולם, ויחל לבנות עליהן מגדל גדול אשר ראשו לעב יגיע. ולוא הצליח למצער להניח יסוד נכון בל ימוט, כי עתה בטח עמלו בוניו בו לבלותו. — האיש הזה אשר הרימו המקרה מעפר להושיבו עם נדיבים, פתאום נהיה לראש עמו ופאטריאט נפלא להקראיזמוס. בראשונה כאשר אסף את הספרים כ״י וספרי התורה היו ידיעותיו מעטות מאד. ובכן רדף אחרי כבוד סופרים ולעשות חוזה עם גדולי חכמי הרבנים למען עשות לו שם בארץ, ורוחו השפל לא הגביה עוף למעלת איש־רוח העוצר בעמו, ויסתפק רק בכבוד מדומה; אולם רוב שנים הודיעוהו חכמה, ובאחרית ימיו שנה את טעמו למדרגה גבוה. הוא היה הראשון אשר דאג לכבוד עמו לחבר למענם ספר דברי הימים, למען לא יעמדו פניהם כפסילים אלמים אשר לא ידעו מה לענות — כי במה יפלא העם אשר לא ידע מקורותיו מאומה, מעם הצועניים [ציגיינער]? — וישתדל בכל עז להרים את קרן עמו עד גבהי שחקים; ובאשר ידיעת דברי הימים הכללי היתה מוזרה לו מכל וכל, וביחוד יען לא מצא כל חומר [שטאף] לדבר הגדול הזה להראות קדמות הקראים כהפצו, ותהיינה לו הרשימות לחמר. — הרשימות האלה אשר מצא כתוב על גליוגי ספרי התורה והתנ״ך בזמן האחרון אשר לא היה בהן כח למלאות חפצו, הוסיף בהן מלה או שתים, או מחק אות אחת ויתן להן כבוד קדומים; ואחרי כן כאשר נוכח כי תקותו עודנה רחוקה, ויפתח בית חרשת־המעשה למלאכת הזיוף, ויברא רשימות חדשות כהעולה על רוחו, למען תחזקנה ידי הרשימות הראשונות, ואת כל אלה קבץ לאספה גדולה אחת, ועל פיהן החל לחבר ספר דברי הימים לבני עמו. ראשית דעתו היתה כי הרבנים (sic) נפרדו מהקראים בזמן קדום מאד, ובערך סוף בית ראשון כבר חלק לבב הקראים מהרבנים, וקודם חרבן ירושלים כבר עזבו הקראים את ארץ הקדושה וילכו לגור באשר ימצאו, ומהם באו רבים לקרים ע״פ חסדי קמביזום מלך פרס, וכרש הושיב את הקראים בעיר חערסאנעס [אשר על שמו נקראה כראשון לפי דעתו הנפתלה], ובימים ההם נקראו הקראים בשם „צדיקים״ א) אשר עזבו את א״י

א) ידעתי כי הרלשון אשר המציא את השם „צדיקים״ היה בע״ם „אלה צדיקים״ הקדמי, והקראים הקדמונים כמו את עצמם בשם „התאמים העובות״. אבל השם הזה נשכח הגלם עד אשר בא אבן רש״ף ויחזקהו בשמיותיו, ומולי מצא אבן רש״ף את השם הזה עוד

מפני מחלוקת הצדוקים והפרושים, ומן אז עד היום הזה הנם יושבים בחצי האי קרים, ולא היו בירושלים בעת הריגת מחוקק הנוצרים, ולא ידעו ממציאת התלמוד בעולם, וכו׳ וכו׳. כל ההבלים והשקרים האלה אסף חמרים חמרים, ויגישם לפני בני עמו אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, ויאמר להם: אלה דברי ימיך עם קדום! ומצח אשה זונה היה לו להגיש גם ההבלים האלה לפני ממשלת רוסיא ועסטרייך, וממנו לקחו הקראים, אשר לא ירבו חקור, וימלאו בהם ספריהם, ורבים מסופרי העמים אשר לא ידעו יותר מהקראים, ראו את המציאה הזאת ונפלו עליה, ורק זעיר שם נמצאו איזה סופרים מהרבנים אשר החלו להטיל ספק במציאותיו. אך קולם היה כקול קורא במדבר, והממשלה שלמה לו בכסף מלא מחיר בלויי הסחבות אשר אסף, וכבוד גדול נעשה לו עד יומו האחרון .....

והנה להראות לך קורא נעים את היסוד אשר הניח פירקאוויץ בראשית גשתו אל המלאכה, ואשר כל ימיו יגע לבנות עליו מגדל רם ונשא, הנני להעתיק בזה את המכתב אשר כתב בשנת תקצ״ט לראש החכמים שמחה בבוויץ, טרם היה אבן רש״ף לפירקאוויץ.

וז״ל א): „ב״ה״ יום ששי או שביעי לירח אדר הנהדר צ״ט פ״ק גוזלווא.

החיים והשלום הברכה וההצלחה, מאל שדי המרומם על כל שבחה, לאמו״ר ועט״ר נר דתנו כמה״ר שמחה, בחדש אשר נהפך לנו מיגון לשמחה על ידי מעלתו ליתר פליטת שה נדחה, הוא השר הנאמן דה״ג כנחמיה הפחה, נשיא אלהים כזרובבל הנשיא שר מנוחה ב) ראש החכמים ירושלמי ג) עוז מבטחה, ירום הודו ותנשא מעלתו, ונאמן ביתו וכסא רבנותו אכי״ר. ואתה אמו״ר שלום ובית כבודך שלום וכל אשר לך שלום!

ואדהש״ו, ידע אדוננו כי המכתב אשר כתבתם ביום כ״ט שבט בלוית מכתב הגובערנאטור קבלנו ביום א׳ שבוע זה, ואחר הבנת תכן המכתב,

---

נאיזה ספר הקודש לו, אבל אנכי לא לאיתיו. הס׳ „אלה לדיקים״ נכתב בראשית המאה השמינית לאלף הזה.

א) המכתב הזה נכתב בשפת קדל ולק ההקדמה ועוד במקומות אחדים בתוך המכתב כתוב בשפת עבר, ואנכי מצאתיו ביד הדיין לעדת הקרימצאקיים בקראסוב ר׳ מ ש ה וואליד, ונעתק לשפת עבר ע״י המשכיל ר׳ אברהם ב״ר מ ש ה בכסי.

ב) הוא לאש החכמים אשר כאהו אבן רש״ף „עם האדן מפורסם״ בהקדמת ספרו א״ז״ וצמאמרו „מתי עקלתון״ הנעתק בספרי „אגרות סופרים״, ומזה נראה איך אחב לעשות חנף ולדבר שקר.

ג) אחד מהסטרים אשר יעלה פעם אחת למעקבא עושה אות על כוכבו ומקבא בשם

כתבנו לכם תשובה ביום ההוא; ועל דרך פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, כלומר אז כתבנו בקצרה, ועתה אני עבדכם אכתוב לכם כפי קוצר בינתי מעט בארוכה.

הנה אף כי רבים חושבים את שאלות הגובערנאטור לדבר ריק, אך אנחנו נחשוב אותם לדבר גדול ונכבד מאד. ואתם אומרים כי התשובות תהיינה אפיציאלניות, ומדבריכם נראה כי הגובערנאטור איננו שואל מעצמו, ואמת הוא מה שאמרתם; והמשכילים יבינו .... תפוחי זהב במשכיות כסף". לא נתפלא לראות את הארגז של כסף, אך יותר נתפלא אם נוכל לראות את תפוח הזהב המונח בתוך הארגז. הגובערנאטור אומר „כי אנשים חכמים ונבונים מהקראים יכתבו דבר מה על אודות דברי הימים לבני מקרא" — הנה החכם יעקב טריגלאנד מהולנדא צוה לבעל מאמר מרדכי על ענין זה, ורבינו מרדכי הנ"ל כתב איסטאריא בשם „דוד מרדכי". ואחר איזה זמן נדפס בלשון לאטין, ומלך שוועדן שאל שאלות, והחכם הנזכר כתב לו תשובות בשם „לבוש מלכות". ואם לא ראה הגובערנאטור את לבוש המלכות, בלי ספק ראה את דוד מרדכי הנדפס, ולא יתכן שלא לראות ספר הנדפס באיירופא, ואם הוא לא ראהו, ראוהו סופרי דברי הימים וממנו לקחו וכתבו בספריהם את דברי ימי הקראים.

החכם טאדיאוס צאצקי כתב איסטוריא בשם סֶכְטָא דקאַראורום, ר"ל דברי ימי הקראים, ונדפס בווילנא. ואם לא ראה הגובערנאטור את דוד מרדכי ראה את סכטא דקאראורום; ולפי דעתי אדמה כי ראה את שניהם ולא ישרו בעיניו, יען בעל דוד מרדכי לא נסע מעולם מקיר עירו וחוצה, וגם לא ראה ספרים הרבה, כי אם ישב בעיר קטנה קוביזובא, ורק מה שלמד בספרי הקראים והרבנים המעטים, ומה שהבין מדעתו כתב בדברי הימים שלו, ואנו רואים בכמה מקומות את שגיאותיו, ורוב דברי טאדיאוס צאצקי בדברי הימים שלו הם דברי דוד מרדכי, [ער נאמן הוא כי כל אשר יכתבו סופרי הנוצרים על דבר הקראים, כלם יכתבו רק מאשר שמעו או העתיקו מספרי הקראים, ובכן נוכל לסמוך עליהם כעל עמוד ברזל, הלא] ? א) ובבחרות הגי' רבי [רבי ירושלמי, כן יכנה את ה' בבוויץ], שאל רבי מרדכי ממנו שאלות, וכפי תשובותיו השיב לחכמי לוצקא, ואז לא נודע עוד הגי' רבי בחכמתו כמו עתה, והוא כתב תשובה נצחת לדוד מרדכי, כי כתבי דברי הימים אחרים אינם נמצאים לא בקרים ולא בלוצקא. — חכמינו

„סאדז" (ירושלמי, קדוש), וכן המנהג גם אצל הקראים לכנות את האיש אשר היה בירושלים בשם: „ירושלמי" או „סאדז".

א) הדברים המוסגרים בסימן כזה [ ] המה סערותי, ודברי פילקאוויץ מוסגרים בשני הצלמי לבנה כזה ( ).

הקדמונים לא כתבו שום ספר דברי הימים, ועסקו רק במחלוקות הרבנים עם הקראים, [מעולם לא הגיד אמת כזאת] וכתבו על זה ספרים וחבורים גדולים, ולטאדיאוס צאצקי נוכל לאמר, מנוחתו כבוד, יען כי בכתבו את דברי הימים טרח הרבה לטובת הקראים, והביא ראיה מכתבי אדם גדול כי ישוע בן מרים היה ממשפחת הקראים, לכן לא הרגוהו הקראים, ומזה יש לנו תועלת גדולה ... [כן המה כל הטובות אשר נחלו הקראים רק על ידי שקרים ודברי חנף למיום היותם על פני האדמה].

וזולת אלה, עוד רבים באיירופא כתבו דברי ימי הקראים, אלה כתבו לטובתם ואחרים לרעתם; האחד שאל מהקראים בעצמם וכתב כפי תשובותיהם, והשני כתב כמו שראה בספרי הרבנים, ובודאי לא נוכל לאמת את כל הכתוב בדברי הימים, יען כי אין להקראים איסטאריא עתיקה [טעם נפלא!] והחשך כסה את פני הדבר הזה. ואני בעצמי כתבתי איזה דברים בקראי בלי שום לב מה שכתבו חכמינו הראשונים, אכן לא ישרו דבַרַי בעינַי עתה אחרי אשר חַכַמתי מעט; ואף כי כל מה שכתבתי הוא לטובת הקראים ולא לרעתם, אך מה אעשה אם אין בידי ראיות על זה, [ובכל זאת שנה באולתו אף לעת זקנתו, כאשר יראה הקורא במרוצת דבריו].

והנה נראה כי הסבה לשאלות הגובערנאטור היא: יען דברי הימים השונים שנכתבו אודות הקראים סותרים זה את זה מהסבות הנזכרות, ואין אף לאחד מהם ראיות ומופתים חזקים לדבריהם, ומסבה זו שואל הגובער־נאטור מהקראים עצמם, ובלי ספק ידמה כי הקראים יודעים יותר להשיב תשובות אפיציאלניות על כל הנשאל מהם מזולתם [?], ולמען יבחין בין אמת לשקר בדברי הימים אשר נכתבו עד היום, הוא שואל את השאלות האלה, ובעזר האל הוא טורח לטובתנו ....., לכן אין למהר להשיב, יען אי אפשר להשיב תשובה נכונה בזמן קצר על דברים המכֻסים בערפל, כי אם נחוץ לחשוב הרבה, להתיעץ, לחפש ולבקש, למען תהיה לאל ידנו לכתוב כל דבר באותות ומופתים נאמנים, עד כי לא נבוש ולא נכלם; ובאופן כזה אם נכתוב איסטוריא ספעציאלנית ונשלחה להגובערנאטור תקובל ברצון בישע אלהים, ומזה תצמח טובה גדולה לכל עם הקראים, וההיפך בהפך חלילה, יען זה ימים רבים ידֻבר אודות הקראים בכל עת ובכל מקום, ועוד עד היום לא יצאו לאור דברי ימי הקראים המיוסדים על מוסדות חזקים, יען התשובות הנה מינים ממינים שונים מסיבת רוע החיפוש והעדר החקירה, ובעתו יוכל להיות כי תצמח לנו רעה ח"ו מזה, באשר התשובות אינן דומות זאת לזאת; ועוד כי מדברי המיניסטער לדברים ועניינים הפנימים שכתב להגראף ווארנצאוו אודות רבני קראסוב [הקרימ־צאקים] נראה, כי יעשה סדר ומשטר מיוחד בעניני אנשי הצבא לעם

הקראים, ומסבה זו אין לחשוב את הדברים האלה לדברי הבל, רק נחוץ לחקור ולדרוש הרבה ולכתוב תשובות.

ואלה הנה שאלות הגובערנאטור.

א) „מאיזה עת? מאיזה סבה ומקרה נתישבו הקראים בקרים? אם מגלות בית ראשון באו למקומות האלה ונשארו פה, או בימי בית שני בזמן אנטיוכוס ברחו או נשבו ויבואו הנה? או אולי אחר חרבן בית שני בימי טיטוס, או מימי מחמר?" — הדברים ההם נעלמו גם ממנו, ואין אתנו יודע מזה עד מה, ומיום שיצא מלאכת הכתב בעולם כל עם ועם כותב קורותיו בדברי ימיו—מלבד עם הציגאני, יען אין להם כתב ולשון ואינם יודעים מקור מחצבתם, ובכל זאת לא תחשב זאת להם לחרפה, יען אינם בעלי כתב ולשון—אך אנחנו בעלי כתב ולשון, הלא נבוש כי לא נמצא בידנו שום ידיעה אחרת זולתי מה שאנו יודעים כי בני ישראל אנחנו [ב] א) והסבה לזה, או שחכמינו בסבלותם לא כתבו מאומה מזה, או כתבו ונאבדו ע"פ מקרה, או שנגנזו בימי המלחמה; ואני בעצמי קניתי מר' יקותיאל ספר ישן שנמצא בין הגניזות, ויוכל להיות כי יִמָּצאו עוד ספרים רבים בהגניזות.

לכן אני עבדכם אמרתי להגי' רבי ולאבן יש"ר, כי קודם כל דבר נחוץ לחפש ולבקש כ"י וספרי תורות ישנות בבתי כנסיות ובבתי הקברות, אולי נמצא איזה ציון ב), ויותר נחוץ לפתוח את הגניזות ולהוציא את הכתבים העתיקים והנרקבים אולי נמצא בם איזה סימן, ולא רק במקומות אשר בני עמנו יושבים שם כעת, כי אם גם במקומות מושבותיהם בימי קדם, וביחוד נחוץ לחפש בגנזי בתי כנסיות בעיר קראסוב. — [כעת נגלו מחשבות ארי במסתרים אשר ארב לדם נקי, הן מה לו ולעיר קראסוב לחפש שם, אחרי אשר נודע לכלנו כי מעולם לא ישבו הקראים בקראסוב, ורק יען כי לטש את עיניו על הספרים כ"י אשר ראה בבית הכנסת אשר להקרימצאקים, ונפשו התאוה תאוה לרשת אותם לאחזת עולם, וסוף מעשה במחשבה תחלה, כי בעוד מעט נמלא רצונו, ובארי טורף התנפל ראשונה על העיר קראסוב ויקח את כל מחמדיהם מידם וישא את טרפו וילך.

א) ישנם מהחוקרים אשר יכפיקו גם זה, ומהם המכחישים זאת בפה מלא, ולאה מה שכתב החכם הרוסי Кондараки בספרו Универсальное описаніе Крыма С. П-бургъ 1874. ולאה את דברי להלאה כי גם דעתי נוטה לזה להחליט כי אינם בני ישראל ולא ממעיהם יצאו.

ב) מאין ידע לחפש ציונים על ס"ת? ואפוא לאה כזאת? ונעמה כבר הכין רשימות לכתוב על ס"ת אם ימצא.

בשנה העברה אחרי שובי מארעססא, בנסעי לגן יפה, מצאתי בבית הכנסת בקראסוב ספר נביאים אחרונים כתוב על קלף, ובסופו רשימה כדברים האלה: „זה ספר ישעיה ירמיה יחזקאל ותרי עשר בא לידי סעיד בן עיבט מנחלת אביו וכו׳, (ועדיו) שלמה בן ר׳ אליה, נתן בן אלישע, כלב בן אליה בקהל הקראים, אני סעיד בן ר׳ יעקב עשרים וארבעה לחדש חשון שנת ד׳ אלפים תר״ז, כתיבת ידי יצחק הסופר״, עד כאן.

היעמוד לבך קורא יקר! ואתה ח״י גורלאנד מה תענה? אם אראך את השקר והזיוף הנורא הזה אשר יצא מיד „אביך בחכמה ובשנים״, עוד טרם פתח את בית חרשת המעשה [פאבריק] למלאכת הזיוף, וזה הדבר: בהיותי בקראסוב מצאתי את הספר הזה עם הרשימה והעתקתיה לעיני זקני וחכמי הקרימצאקים, והרב הגאון ר׳ חזקיה מדיני העיד על זה בכתב ידו. וז״ל הרשימה אות באות מלה במלה: [רק המקומות החסרים ציינתי בנקודות].

6 „וזה הספר ישעיה ירמיה יחזקאל
„ותרי עשר נפל בידו של סעיד בן עיקש א)
„הגדול מנחלת אביו כחלק, ונחלקו המקומות
„אשר לקחו כל האחים מנחלת אביהם
„כאשר לקחו איש חלקו ונתפשרו הם
„באהבה ובחבה איש לאחיו באין ביניהם
„מחלוקת וסכסוך כי אם בשלום לעולם
„ולא לערער דבר איש . . . . . .

„שלמה בן ר׳ אליקים ישׁ׳ אמ׳ גא׳
„נתן בן אלישע . . כלב בן אליה
„ב״ר שלחיה . . . .
[בכתב יד איש אחר]
„מכרתי הספר ישעיה
„ירמיה . . . זקאל ותרי עשר

הדברים האלה לא יכלתי לקרות כי נמחקו האותיות ורק אלה אשר יכלתי להביר אותם העתקתי פה, ונראה כי השמות האלה היו החותמים על שטר המכירה.

א) אולי בכונה החליף אבן רש״ף את התאר או הכנוי „עיקש״ לעיבט, יען משפחת עיקש נודעה להיותה מהרבנים, ואולי היה ממשפחת יעקב הנקש בן ר׳ שמואל מלמיד הרש״ג אשר התוכח עם סהל בן מצליח הכהן כמובא בל״ק, ואולי מה שכתב על זה הר״א גייגער באוצר נחמד מהברת ד׳ לד 21. והנה אחרי כתבי זה מצאתי כי המזייף זה הציז פיו להגיד בפה מלא [הכרמל שנה ג׳ „חכמי ישראל״ בקרים לד 37] כי המנוח ר״ב שטערן מצא את הרשימה הזאת בקראסוב, למען יאמינו בו יותר. כי מי יציז להטיל ספק בעדות שטערן? אף כי גם זה הצני לא טוב היה מהראשון בצדקתו ותוס דרכו.

והנה אם אין טעות במנין זה, יהיה לפי זה תתקצ"ב שנה למן היום אשר נפל הספר הזה בירושה, וכנראה הוא יותר עתיק מהתנ"ך הבא משא"ם (רמשק), ואם לא היה כתוב עליו „בקהל הקראים" הייתי אומר כי של הרבנים

„אני סעיד בן עיקש לאלישע *)
„בן ר' יעקב ביום א' לשבת
„בחדש מרחשון בכ"ה יום בו,
„שנת ד' אלפים ת'ר'ז פה
„במו .... גיב."

וע"ז כתב הרב הגאון אחרי אשר ראה בעיניו וקרא אתי את הרשימה כדברים האלה: „הן אמת וצדק כי כל הדברים הנ"ל הם כתובים בסוף ספר נביאים כת"י אשר בבהכ"ן עדתנו הקרימצאקים, ויעתיק משם אות באות תיבה בתיבה, ולהיות אמו"ץ באתי על החתום ביום ערב שבת קדש ארבעה ימים לחדש תשרי בשנת תרל"ז בא סימן 'כל' 'ג'ים י'אש'ר'ו'ה'ו פה קראסוב, הצעיר חיים חזקיאו מרינו". והנה למותר להגיד, יען כל קורא יחזה כי אין ברשימה הזאת אף זכר „לקהל הקראים". ואולי כתב בכונה „וכו'" ולא העתיק את כל הרשימה, לבל יכירוה מסגנון לשונה כי לרבנים היא. והנה לבל יתעקש המתעקש לאמר אולי היתה לפניו רשימה אחרת, הנני להעתיק אז דברי פירקאוויץ במכתבו ככתבו וכלשונו בשפת קדר, וז"ל: (בו ספר ישעי ירמיה ויחזקאל ותרי עשר אלינא דושטו אוגלו סעיד גיג בבאסיניג וכו' (ו־ שחדלה.) שלמה בן ר' אליה, נתן בן אלישע, כלב בן אליה קראי לריג נמעתינדא, אני סעיד בן ר' יעקב, חשון עאיינג (בכאן כתב תותיות ראשיות) דא כתיבת ידי יצחק הסופר (ער כאן), אגר חיסב דא יגגיליש יוק איסא בו היסבא גורא טירם דושטוגי נַקיט דן ברי ביג סנא סכיז סנא אכסיב יעני (כלו') סנא ואר, שאם דן גילן תגך טן אסכי גודונייר, קראים גמעתינדא נאפפיסינדא יוילמאגן אולסא אידי זאן אידר אידים, כי רבן לר ניג דיר, בו איסא שתדלי איספר לי כי קראי לר ניג דיר, דהה בוניג גיבי קידירמק אילן ניגא שיילר ענתיקאלר וא תאריך לר בולמייא מומכון אולור, בוולא שיילרא קריטיקא דרלר כי נישארט לן אסכי שיילרדן אסכי מסלעתלרי בילמייא מומכון דיר". מכל הדברים האלה דעת לנבון נקל כי מיום החלו לעשות סלאכתו שם שקר מחסהו ולא הרפה ממנו עד לקברות הובל. — והנה אחרי כתבי זה מצאתי העתקת פירקאוויץ מרשימה הזאת ביד החכם

---

*) לאמר מה שכתבתי על זה בס' A. Firkowitsch und seine Entdeckungen. Leipzig 1876 s. 20.

הוא [?], אך זה הוא ברור כשמש (sic) כי להקראים הוא. —

בחקירות ודרישות כאלה אפשר למצוא עוד הרבה דברים עתיקים וישנים „[לכל שכור יאונה את יינו ולאיש איש מחסורו" יאמר ההמון, ואת אשר אבה למצוא זאת מצא כפעם בפעם, ואם לא מצא, ברא יש מאין

הגדול הפראפעססאר חוואלסאן, ושמה לא זכר עוד את המלות „קהל הקראים"; יען פחד על נפשו אולי יודע הדבר א), אך המכתב הזה כתב לא למען הדפיסו, ובכן החליק בלשונו לדבר על לבם כי יבחרו בו להיות השליח; ויעש להם חנף כי כבר קנה ידיעות שונות וגם איש מצליח הוא, ועתה יעמוד נא הח"י להעיד על המת [אבן רש"ף] כי כל דבריו ומשפטיו אמת וצדק, כאשר כבר רב אתי ריב לא לו במ"ע הצפירה כמה פעמים, וידעתי אל נכון כי עוד לא יארכו הימים והח"י יתן אל לבו כי לא כן בדיו. — הס' הנ"ל אשר עליו נמצאה הרשימה, נכתב על קלף צבי ישן נושן מאד, ומתחיל ממלת „שמשך וירחך לא יאסף [ישעיה קפ' ס'], ויש עליו טעמים ונקודות [אף כי כפי הנראה נכתבו הנקודות בדיו אחר], בלי תרגום, סימני הקאפיטל לא נמצא בו, ארכו 8½ וויערשאק, ורחבו ד, מצד אחד בסוף הספר מלאכי נמצאה רשימה אחת באותיות קטנות ומרובעות, ומרוב יושנה לא יכולתי להעתיקה, אך באמצע הספר מצאתי איזה הוספות בהמסורה, „בתום עליהן „אני יצחק הסופר". ובלי ספק מזה לקח פירקאוויץ את דעתו „כי חס גם את הרשימה להסופר הזה, ובמקום אחד שם מצאתי שיר קטן „משונה במתכונתו מכל השירים העתיקים אשר ידעתי. והנני מעתיקו בזה לפני הקורא:

1

פזמון

„שמתם לבבי לם בית, זין
וכמו קין חגרתם זין
מאת שדד אתכם עין
דמעה נזלה דל מים עין

2

הֲעַשְׁתּוּנִי לנגדכם הה
וכאבותיכם נאנח נון הי
הסירו חית מים ידי קוף הי
בנון שין יוד קוף גם הֲי

3

לי התרצו ופרצו כף;
ופנו אלי מים כף אל כף;
אלף קוף וָא דַל גם כף;
נון אלף לַם מים פֵּי יוד כף;

א) ראה המאסף הרוסי לד 92 כי גם המכס הסראפעססאר הנ"ל חסד לותה לבלתי לחתים.

באשר יראה הקורא הלאה], וזאת נקרא „בקרת" [רק בפי מלמד הבקר] כי ע"י סימנים בדברים עתיקים אפשר לדעת קורות ימי קדם: — ותשואות חן להדירעקטאר ר' בצלאל שטערין, כי הוא הראה לי את הדרך הזה, וצוה לי לחקור אחריהם ולעשות רשימה, ואולי יצלח הפצי בידי לפעול דבר מה. ומסבה זו החלותי לעסוק בענין הזה זה כשנה תמימה, גם יש לי איזה רשימות, ויש לי גם ידיעה בדברים רבים אשר לא ידעתי עד הנה, [בזה החליק לשונו למען יבחרו בו לשלחהו לאסוף ספרים כ"י, יען כבר קנה איזה ידיעות], וכעת הראיתים להגי' רבי וישרו בעיניו, וגם לכם כתב כי נחוץ לחפש בקהלות הישנות. —

אך את הנביאים הנ"ל, לא נתנו לי רבני קראסוב בשום אופן, ומאד הפצרתי בם ושומע לא היה לי מאתם, ואקוה לקחת אותו על ידכם, [ת"ל כי תקותו נהפכה לו לאכזב] — עוד מצאתי אצלם תנ"ך כ"י, ובראש ישעיה כתוב; „ושמו לוי פרא נתן ב"ר שמעון הלוי מאיי העברים", וגם מזה נוכל להבין דבר מה ע"י בקורת, [ע"י זיופים עוד יותר] ובסוף תרי עשר כתוב: אני אברהם ב"ר סימתי זה הפירושים לר' שמואל ב"ר יעקב הכהן, ביום ב' כ"ט תמוז מ"ה לפרט", וגם זה הוא של תקנ"ד שנה, ובין שתי בתי כנסיות שלהם נמצאים דברים רבים אשר נגנזו שם משנות דורות עולמים, ועל ידכם אפשר לפתוח אותם, כי לי לא נתנו הרשיון לפתוח. —

4

אני לכם אלף ואהי בית;
וגם בב"ה אלף נון וָא חית;
שיש ידידי לי שין וָא בית;
פן בעבורכם אַלף יוד ראש טית;

5

באתם עד קוף וָאו גם אל הא;
הכריעוני לזַין כָּף וָא תָאו;
טען ולקחו טים שין ראש תאו;
כתבו כזאת עלי מכתב;

6

נעול נעלתם בפני דלת;
למדתם בי מצות קהלת;
ונון פֵּי שִׁין עד מיחלת
ואני לכם דלת וָא דלת

7

אבוא אל אש ואשקוד משקוף;
בהי אנוק נון ואלף נון קוף;
ראשי כפוף אין לי לזקוף;
הֵי יוד וֵאש צַה בזו הקוף;

8

מה תתגאון גימל אלף וָא נון;
תלכו בדרך מלמד בן נון;
ומפלט אין מבטן נון;
חית טיט יסלה כי הוא חנון;
תם

ב) השאלה השניה של הגובערנאטור, מאין ומאיזה אומה ולשון המה הקראים? — השאלה הזאת נחלקת לשתים: הא' מאין? והב' מאיזה עם? אם מאברהם, מיצחק, או מיעקב? יען לאברהם היו עוד שבעה בנים זולת יצחק, וליצחק היו שני בנים עשו ויעקב, ומכל אחד מהם יצא עם אחד, ואם נאמר כי יוצאי ירך אברהם אבינו אנחנו, ישאל מאיזה עם? אם מישמעאל מזמרן או מיקשן, ממדין, מישבק או משוח? כוונת השאלה הזאת היא, אולי בימי מלכות ישראל קבל אחד מהעמים האלה את דת ישראל, או בימי בית שני נתיהדו, או שהקראים המה יוצאי ירך השומרונים, או מירך הכוזרים אשר קבלו עליהם את דת ישראל בארצות אלו יצאו הקראים, כי בספר הכוזרי במאמר הראשון נמצא כתוב; כי מלך הכוזרים ראה בחלומו שלש פעמים „כוונתך רצויה ומעשיך אינם רצוים", ובראש מאמר השני כתוב, כי ה' נתן בלב מלך הכוזרים שילך ליערי כרסונץ א) ושם ימצא את מבוקשו, וילך מלך הכוזרים עם חילו ליערי כרסונץ ומצא שם במערה אחת ישראלים השומרים את השבת בסתר בשנת ד' אלפים ת"ק, ועשה קארעספאדעניציע עם האנשים ההם, והוא עם אנשי חילו [?] נטולו וקבלו עליהם את דת ישראל וישב לעיר ממלכתו, ויביא את כל עמו בברית ישראל, ואחר איזה זמן בא עם חילו ולכד את חצי האי קרים. וארמה כי הגובערנאטור מסתפק אם לא יוצאי ירך הכוזרים הם הקראים, ומסבה זו הוא שואל מאיזה עם המה? —

החבר למלך הכוזרים היה ר' יצחק סנגרי, ועסק אתו הרבה בשאלות ותשובות, ור' יצחק סנגרי חבר את כל השאלות והתשובות ההן [?] ביחד, והחבור הזה נפל ביד ר' יהודה הלוי, והוא ראה כי החבור הזה מתנגד לדת הרבנים [?] ושנה אותו [בטח הגיד לו בעל החלום] והעתיקו ללשון ערבי מבלתי יכולת להוציא לאור במראהו הראשון, כך קבלתי מהגי' רבי ב), וגם דעתי מסכמת לזה, בלי ספק היה הגי' רבי היסטאריק נפלא במוהו ובכל

א) מקר כזב. יען בספר הכוזרי לא מזכר בשום מקום, המקום „כרסונץ" ורק הוא מצא את המליצה הזאת, שם מזכר „בסרי הרסאן" או מארסאן, ובלי ספק הוא המקום הנמצא בחזית התיכונה מזרחית ליס הכספי, וכן היה הבורא את השם „עופוס קאלע" תחת אשר לפני שנים שנה לא מודעה כי אם בשם „קלעה", וכן הוא גם בהספרים אשר נדפסו שמה מזכר רק „קלעה" (ראה הלאה „זיופי אבן רש"ף" סימן ה').

ב) לא ידעתי את מי יכונה בשם זה, אבל כפי הנראה היה גם הוא עם האדון כמוהו אשר לא ידעו כי כבר הסכימו כל גדולי חכמי ישראל וחכמי האומות, כי הספר הזה נולד על ברכי ר' יהודה הלוי, ובהתחלת הספר אומר בפירוש „ראיתי לכתוב הדברים כאשר נפלו והמשכילים יבינו", כלומר יבינו כי כל זה הוא המצאה ממני, וכן הוא גם דעת ר"ע מן האדומים [מ"ע פרק מב].

חכמי הקראים] ויען שמלך הכוזרים קבל עליו דת יהודי קרים, יוכל להיות כי גם התחתן אתם, ואולי עוד היום נמצאים בינינו ממשפחתו. —

ג) השאלה השלישית של הגובערנאטור „מה הוא השנוי וההבדל במדותיהם ובמעשה ידיהם? — גם השאלה הזאת נחלקת לשתים: הא', מדותיהם, ר"ל טבעם, והב', מעשה ידיהם, ר"ל מלאכתם, כלומר אם הם בטבעם אוהבי שלום או מחרחרי ריב? ואם הם אברים עובדי אדמה, או שולחים במסחר ידיהם? — ובלי ספק יודע הגובערנאטאר טבע ומעשה ידי הכוזרים (sic) והיהודים. ומסבה זו הוא חוקר אחריהם, כי אולי ע"י איזה הערה יָרע, אם הקראים המה מגזע היהודים או מהכוזרים, וע"י הבקרת אפשר להבחין בין עם לעם, ומי הוא האוהב את המסחר ואת הריב יותר מהרבנים? ? . ותהלה לאל כי בינינו לא היו מדות כאלה למיום היותנו על האדמה א) קראי קרים לא נגעו בשום זמן בדת עם אחר, ולא יצאו להתוכח בשום ספר וחבור נגד דת הישמעאלים והנוצרים ב) ומלאכתם היא רק עבודת האדמה ג) ולא ישלחו במסחר ידיהם, אך הרבנים כתבו טענות

א) הן אמת כי המדות אשר בהמה יצטיינו הרבנים לא נמצאו אף אחת בהקראים, אבל אחה זאת נמצאו בהם כל המדות היפות אשר יצטיינו בהן כל האזיאטים הפראים והאינגאמים, וביחוד המסחר והריב המה הרוח באופני דרכי חיי הקראים, ואחת אשר נמצאו בין הרבנים אנשים בעלי מלאכה שונים, לומדי תורה, עובדי אדמה, חכמים, משכילים, לא נמצאו בין הקראים אף אחד מאלה, ישן למיום אשר ידע הנער קרוא אבי ואמי, בלי הסתפקה ישלח במסחר ידו, אם עשיר הוא יושב בהנות, ואם עני יסחר בבגדי סחבות או בפרי האדמה, ורמה מה שכתבתי הלאה „הקראים ודרכי חייהם בימינו".

ב) לא אשגה במשפטי כי לא מאמין רוח כי אם באשר לא ידעו מה לטעון לא עשו כזאת, כאשר הודה בעצמו כי לא היה שום חכם בקרים מהקראים, והעד כי ר' יצחק הפראקי הקראי אשר הבין מעט עברית, טען הרבה נגד המוגים בספרו „חזוק אמונה", עד כי המיסיאנערים יכונהו בשם „הכופר הגדול", וברמשם ה' ליכטענשטיין בספרו „חזוק אמונת אמת", ומעולם לא נראה ספר כזה בליטעראטור העברית, ולא נבד כי התוכחו את המוגים או את הישמעאלים בכל עת אשר היתה לאל ידם, כי אם גם יצאו בחרב שופה להכריח את הבלתי מאמינים לקבל את דתם (בקול"תוחק בשם גראטץ נד 100). ואולי היתה הסבה לזאת, ישן לפי דעת חכמי הקראים כל גויי הארץ מחויבים ללמוד את התורה (רמה אשכול הכופר ח"ב קל"ג. המביא ע"ז ראיות הרבה), וכן כתב הוא בעצמו בספרו „מסה ומריבה".

ג) בעיניו לא ראינו כזאת, אף כי שאלתי ודרשתי בכל הני הלי קרים ובמחוזות רוסיא המדשה, ולא שמעתי מעולם כי נמצא אף אחד בין הקראים אשר יעבוד את האדמה, וגם אבותיו לא ספרו לו, וכל המסחור הוא כל חיי רוחם, וגם זה לא יעשו היל, ומעולם לא שמעו כי ימצא בין הקראים איש הסוחר אל ארצות רחוקות ולקשרן בעבותות המסחר, ואף

על כל דתי העמים, והרגו את ישוע על אשר התנגד לדברי המשנה, [שב על קיאו ושונה באולתו], ובכל עת היו עוסקים במסחר, ומסבות אלו הגלום מפורטוגאל. — ומדברי הימים והצעות פקידי הממשלה במקום ההוא ..... א) רואה הגובערנאטאר כי הקראים המה עובדי אדמה ואוהבי שלום (sic), ואולי הוא מדמה מדות וטבע הכוזרים לטבע הקראים, וחושב כי הקראים המה יוצאי ירך הכוזרים, ועל כן הוא שואל את השאלות האלה, ושאלותיו אלה לא דברים רקים המה.

ד) השאלה הרביעית; אם נמצא בין הקראים אנשים מצוינים בחכמה אשר הראו לבני דורם את כשרונותיהם באופן מיוחד? — והנה אם נסכים לדעת הגי' רבי האומר, כי ר' יצחק סנגרי היה קראי ב) הלא כבוד וגדולה יאתה לנו מזה [שישו בני מעי!] יען האיש הזה היה חכם מצוין ונכבד

כי כלם סוחרים ויהנו מכל תולת המזרחים [פאלקאמע בילגער רעכטין], בכל זאת לא נמלא בהם איש אשר הגיע למדרגת יועץ המסחור, תחת אשר בין הרבנים נמצאו רבים כאלה, וגם שובדי אדמה לאלפים נמצאו ביניהם בנפות רוסיא החדשה.

א) ידענו היטיב על מה תרמוזה הנקודות האלה, יען מעטים הקראים יושב תמיד אים אחד בעיר המלוכה, והמיד יחבל און ודברי בלע על הרבנים, ועל הקראים יספר כי המה מלאכי מרוס, כאשר כבר הודה במכתב הזה כי רוב הסופרים כתבו רק מאשר שמעו מפי הקראים, יען זולת זאת הבין בל אוכל מאין יודע הגובערנאטאר מהגעות פקידי הממשלה במקום ההוא '[ר"ל בעיר המלוכה], כי הקראים בקיים המה עובדי אדמה ואוהבי שלום, בעוד אשר הוא [הגובערנאטור] יושב בקיים ורואה את מעשיהם? ולק את אשר לא ראה בקיים, שמע מעיר המלוכה כי הקראים המה עובדי אדמה, הידות לי! ואולי תבין אתה קורא יקר? הגידה לי בטובך!

ב) נפלא מאד הדבר הזה בדרכיו ומשפטיו, לפי רגע שמע — או יותר טוב חלם חלום — את ההשערה הדלה והגאומה הזאת ויספוק להסכים עליה, וכהרף עין כבר תחס אותה בחותם האמת וגבוה מגדלים ברוח. והנה בהיותי בבית חכם הקראים ר"י בייס באדעסא בקין שנת תרל"ה. ראיתי בידו מכתב אחן רש"ף משנת תקל"ט — היא השנה אשר בה כתב גם את המכתב הזה — וכתוב בו „אדוננו מורינו ורבינו גר הקראים, רבן של כל בני מקרא וכו' ר' יצחק סנגרי", ועוד מהללים ותוארים כאלה, ואגבי הראיתי לר"י בייס איך חנף להקראים למען חן בעיניהם בהתפארו ברוב חכמתו, וספר להם שקרים ופלאות, והמה מאמינים בני מאמינים בכל הבל האמינו גם לדברים האלה, אף כי בספרו „אבני זכרון" כתב מפורש כי אין לאל ידו להוכיח אם היה סנגרי קראי או רבני, וזה יען פחד על נפשו לתת בדפוס דברי הבל כאלה, מחמת המבקרים. אבל להקראים היושבים בחשך הגים חבן ומספוא בהעולה על רוחו, יען ידע מאמר כי יאמינו בחלומותיו ולא יבקרו את דבריו, ומה גם בנוגע לנובחים.

מאד כנראה מחבורו על אודות הכוזרים. הספר הזה הוא מלא חכמה ודעת על כל גדותיו, ואין כל ספק כי האיש הזה היה חכם ונבון עד מאד, ואין שני לו בזמננו זה בעמנו, ותמוה הוא כי נמצא איש חכם כזה בין הקראים *) לפני אלף שנים (sic) עד כי בחכמתו הוכיח לטלך הכוזרים ולכל חילו לעזוב את אמונת הפראים עובדי האלילים והבנים לדת ישראל, והוא גרם לזה שכל עם הכוזרים עזבו את אמונתם (sic) ונתיהדו, ואחר שנתיהד לקח מלך הכוזרים את ר' יצחק סנגרי לחבר או ללמוד מטנו את חכמתו, וזה הוא כבוד גדול לנו, [הגונב חפץ יקר לפאר בו את ביתו, הלא חרפתו תגדל שבעתים אם יתָפש בכף], ומרוע מזלנו נפל הספר שחבר ר' יצחק סנגרי ע"י איזה מקרה אחרי ארבע מאות שנה ליד הרבנים, והם בעונותינו הרבים על אפנו ועל חמתנו שנו אותו כרצונם ולתועלתם [?] א), ואם היה נשאר ביד הקראים רק פתשגן הכתב כי עתה למדנו ממנו דברים רבים, ובלי ספק כי בהיות ר' יצחק סנגרי, לפני אלף שנה הודיע למלך הכוזרים את מקור וגזע הקראים [?], והוכרח מלך הכוזרים לשאול ע"י איזה מקרה באו הקראים והתישבו בקרים עד היום הזה, ובטח ענה לו על כל אלה; וגם זה טוב לנו, כי על כל פנים הבדיל הרבני ר' יהודה הלוי בינינו ובין הצדוקים והביתוסים, ובאר כי הקראים היו ב), עוד בזמן בית שני, ביטי אלכסנדר ינאי המלך, ושהיו מאמינים רק בתנ"ך, וכי היו ביניהם אנשים חכמים ונבונים [?] והיו כותבים ספרי מדע ארבעים שנה לפני לדת ישוע בן מרים ג),

---

*) על גליון ספרי במקום הזה ליין ידידי הרב החכם ר' יעקב בכרך, וז"ל: „אל תתמה על החפץ כי לנו הוא באמת, והראיה דבריו בספרו אשר במו יוכיח להקראים משוגתם".

א) בהקדמת ספרו „אבני זכרון" לד 37 שנה באולתו להוכיח כי ר"י הלוי שנה את ספר הכוזרי אשר כתב ר' יצחק סנגרי הקראי, ובמקום אחר (שם) שכח תוך כדי דבור ויודה כי ר"י סנגרי לא היה לא רבני ולא קראי, זה דרך הפכפך!

ב) זה הוא באור הצדיק פירקאוויץ, אך ר' יהודה הלוי לא באר שקר כזה מעולם, ומדבריו [הכוזרי מאמר שליטי סימן ס"ה] נראה כי רק כדעת הקראים שרירה אז בין הצדוקים והביתוסים. אף כי שתי כתות שונות הנה, וזה הוא כאשר באר לו כי „הקראים הם משתדלים בשרשים מתחכמים בתולדות כאשר יעשו היום". אבל הצדוקים והביתוסים אינם כי אם מינים אפיקורסים מכחשים העולם הבא, ומה להקראים בעת קדומה כזאת בעוד אשר לא היו עוד המאמינים הוריתם בעולם? והיטיב אשר דבר החכם הממות רש"פ בל"ק „כי האיש אשר יאבה להקדיש את הקראים לימי צדוק וביתוס, לא יאבה לתת דין והשבון לפני דה"י בכלל".

ג) בלי ספק למד פירקאוויץ מהספרים האלה, יען לולא זאת לא הגיח לעלות בחכמתו על כל חכמי הקראים, ולא ידע דברים נפלאים כאלה הנעלמים עד כה מכל חכם

אך אחרי אלכסנדר ינאי המלך הנזכר סבלו הקראים הרבה מהרבנים, ויוכל להיות כי מפני חמת המציק עזבו את ארץ ישראל, וע"י איזה מקרה באו לקרים, [וענן ושאול אַיָם ? האמנם נתקיימו דברי החכם אבן עזרא ! .... ?] או כי ירדו לצערקעסיא או לאג'עם א) ומשם באו הנה, איך שיהיה, נראה ב) כי הקראים יצאו מארץ ישראל קודם לידת ישוע, ובימיו כבר לא היו שם ג) יען בכתביו לא יזכור אודותם מטוב עד רע, ומביא רק את הרבנים והצדוקים ואת יהודה הגלילי. —

ד) השאלה החמישית; אם לא שמענו מאבותינו ואבות אבותינו סמך או קבלה אשר יעידו כי הקראים המה קדמונים ? — והנה מאבותינו ואבות אבותינו לא שמענו שום סמך וקבלה על זאת, אך אפשר למצוא ע"י דרישה וחקירה, יען אנחנו מוצאים בספר הכוזרי, כי עוד לפני אלף שנה נמצאו ישראלים ביערי כרסונץ, ואחרי אשר באו הכוזרים במסרת דת ישראל ולכדו את האי קרים (sic) היו מכבדים את אזרחי ישראל. את כל אלה הוא כותב בפרט, [אפוא מצא זאת ? ואולי קרא בספר הכוזרי הנדפס בירושלים של מעלה]. ומזה יש לנו סעד וסמך כי הקראים המה קדמונים ד), יען אמונתם ישרה בעיני הכוזרי [?], ואת דת הקראים הוא משבח יותר מדת הרבנים ה)

לב בארץ, וגפלא בעיני כי לוא בלא ספר כזה בפאבליק שלו, כי עתה לקח בעדו מאתים אלף שקל כסף .....

א) כן יקראו הטעטרים את הפרסי, ור"ל לפרס.

ב) יוכל להיות לוא ראינו דרך אספקלריא מאירה כאשר ראה פירקאוויץ או אז אולי זכינו גם אנחנו לראות, אכן עד היום עוד לא ראינו מאומה.

ג) יען כמודע עוד לא מולנו בבטן בעת ההיא, ומחוקק הנולדים אשר דבר נגד הפרושים על אשר ישאו טוטפות גדולות על ראשם, מדוע לא הלל את הקראים אשר לא ישאו כזאת ? וזה הוא אות נאמן כי לא לבד כי לא היו עוד בימיו, אף כי לא בזמן חבור ספר „ברית חדשה" במאה השלישית למספרם כמודע, ואף מהמד לא זכר אותם ושבחם.

ד) לוא לא היה משעמת קנה רצון כי עתה היה סעד וסמך גדול להקראים, אבל לדאבון לבם הכוזרי לא יזכיר אף מלה אחת כי מלא קראים רק ישראלים....

ה) ומי לא יאמין לדבריו ? הראיתם בן פומי הזה מעיד כי הכוזרי משבח את דת הקראים יותר מדת הרבנים ? לך נא קולא יקל וקרא את דברי הכוזרי ותראה אם נכונים דבריו או לא ? אך למען טעות חלף ומפני דרכי השלום מותר להגיד אף שקר מולא כזה, וכן היו כל משפטיו ועלילותיו בנוים על שקר ותהו, והקראים האמינו לשקריו והבליו, אף כי בלי ספק ראו את ספר הכוזרי, ואת שקריו אלה

ואם לא היה לו שום עסק עם הקראים מאין ידע את דתם ? [שאלת אינ יודע לשאול] • והנה העם המאמין בכתבים העתיקים אשר בידו ואיננו מאמין בענינים שנוסדו ברורות האחרונים הוא בלי ספק עם קדמון, ומזה אנו רואים כי מלך הכוזרים קבל את דת ישראל יען מצא בידיהם רק תורת משה, [ואיה הוא כל השקלא וטריא בכל ספר הכוזרי אודות התלמוד והרבנות ?] ובעבור כי הקראים היו מאמינים רק בתורת משה, ולוא הראו לו מצות וכתבים חדשים מינים ממינים שונים, בלי ספק לא היה מקבל את הדת ההיא, יען אז היה מפורסם בעולם כי רק תורת משה מסיני נתנה • ולענ"ד ברור הוא, כי קראי קרים למדו רק תורה נביאים וכתובים א) ופירושיהם למדו בקבלה תלמיד מפי רבו, ועל התנ"ך לא היה עוד שום פירוש כבזמן מלכות ישראל, וכן בגולה כתבו פירושים רק בינם לבין עצמם ולא הוציאום לאור עולם פן יטעו בפירושיהם, ומפני זה לא כתבו דבר; ולא נוכל לגזור אמר כי זה היה מפני סכלותם, [ומדוע לא ? האם לא לכבוד הוא להקראים ?] יען במשך כמה מאות שנה לא יתכן כי לא יצא מהם אף חכם אחד ? ובכן בטח היו ביניהם חכמים, אך לא כתבו ספרים, יען נהגו במנהגם הישן, ומסבה זו אין שום חבור בעולם מחכמי הקראים בקרים מלבד ספר הכוזרי, [בעיני לא יפלא זאת כי לא נשאר מהם שום ספר, יען גם מהמאנגאלים הטטרים ראשי בית אבותם לא נשאר שום ספר וזכר, ובזה לא יפה כח הבן מכח האב .....] וזה ראיה גדולה שקראי קרים עם קדמון הוא, [מי בער לא יבין זאת ? אך עלובה עיסה שהנחתום מעיד עליה] וגם ספר הכוזרי לא נתחבר לולא הזקו עליו דברי מלך הכוזרים (sic) • וספר המבחר איננו מחכמי קרים, יען רבינו אהרן בעצמו כתב „כי ארבע שנים קודם שחבר את ספר המבחר בהיותו בקרים בעיר סולכאת, הראה להרבנים ביום ראש החדש את הלבנה הישנה, ומזה נראה כי עוד לפני תקמ"ה שנה נמצאו רבנים בקרים ישן, אך את ספר המבחר לא חבר במקומות האלה, ורק אחרי נסעו מזה חברו בסביבות אנאדול ב), אך זאת לא נחוץ לנו, [יען הדברים האלה המה

לקהו ויעשו מסס מטעמים להגיסס לפני הממשלה, ודברי אלה כבר השמיע בשיריו הנעימים במריבותיו את ה' לד קל"ו.

א) לוא נשאלו בדת קדומה בלי תלמוד, כי אז מי נתן להם שם קראים ? הלא היה להם להקרא בשם „ישראל" סתם. — ולבד הרמ"ם בספרו „זכר לדיקים" נמשך אחריו גם הכם הקראים שלמה בייס בספרו Память о Чуфутъ-Кале והעלה גרה את כל דברי פירקאוויץ, לא הפיל אף גרוד ארץ, כאשר כבר הכה על קדקדו בע"ם „לבי לדיק" [ליק תר"ך].

ב) בלד שמאל למבוא העיר בקאנסטאנטינאפאל.

אמתים, ולאיזה תכלית נחוץ היה לו לדעת כי היו הרבנים בקרים ?] עלינו רק לדעת אם היו הקראים בקרים בימי קדם, ולזאת אין כל תחבולה אחרת כי אם לנסוע לכרסונץ ולשאול מאת יושבי המקום ההוא, איפו היה מקום משכן היהודים ? ואיפו קברותיהם ? ונחוץ מאד לבקש ולמצוא את המערה הנמצאה שמה, אולי נמצא באיזה מקום אבן עם כתובה משנים קדמוניות. והנה ר' יצחק סנגרי החבר כותב להכוזרי בפירוש ולא ברמז את שנות העולם כי היא שנת ד' אלפים ת"ק, ואם יתן ה' ויצלח בידינו למצוא אבן יותר עתיקה מזאת, [כמו מצבת ר' יצחק סנגרי, היה טוב מאד, הלא ?] תהיה האבן ההיא לאנטיק גדול 2), וממנה יָוָדע כי אנחנו קראי קרים ישראלים קדמונים ולא ממפלגת ענן הנשיא, כי הזמן אשר נפרד ענן וסיעתו מן הרבנים הוא אש „דת" למו, ר"ל ד' אלפים ת' שנה, [גם זה שקר, ועיין ביוחסין ותראה כי היה בשנת תק"ך 3] ושנת הוכוח של מלך הכוזרים עם ר' יצחק סנגרי היתה ד' אלפים ת"ק, וא"כ רק מאה שנה אחרי ענן הנשיא נמצאו הקראים בקרים, ומזה מובן כי ממפלגת ענן הנשיא אנחנו, וא"כ לא קדמונים אנחנו, רק מחדש נפרדנו מן הרבנים וַנִּהיה לעם מיוחד, ונהיה נחשבים לנמצאים במעשה ישוע, וזאת לא טוב הוא לנו א), אך אם נמצא אבן מאלף וג' מאות שנה, אז כבוד וגדולה יתנו לנו הנוצרים [מדוע לא ? וכבוד כזה יאות בלי ספק גם להטטרים] ואם נמצא באיזה מקום אבן או מצבה עם ציון וכתבת השנה, ועליה שם איש עם כנויו, מהשנה יִוָּדע זמנו, ומכנויו יודע מאין בא לקרים ? למשל אם כנויו יהיה סָנְאַנִי ב) נבין כי בא מהממלכה הנקראת באיי־כונגא, ' מקיזיל־באש ג) או מאגעם, ואם נבקש במפת הארץ אולי נמצא את העיר סְנָאַן. או אם יהיה כנויו אברהם צערקעס נבין, כי בא מצערקעסיא וכדומה, ואם יהיה כנויו שמואל קַוְשַׁנְלִי, הוא מעיר קוושאן [קוושאן היא קרובה לתאמאן] ועוד הרבה כאלה.

---

2) מאת האלסיס היתה זאת כי מזרקה הבואה מפיו, יען כן מצא באמת אנטיקיס יקרים כאלה. וכבר שמעתי על רב אחד לחסידים אשר נבא כי בלילה יבוף בית המתנגד, וכאשר נבא כן היה, כי שלח בלילה אחדים מחסידיו ויליתו אש בבית, וח"ל כי לא אלמן גם הקראים מאנטי מופת כאלה.

3) ולדעת בע"ם תבואת האמן היה זה בשנת תקמ"ג.

א) זאת ידעתו מכבר כי את הטוב יבחר לו והרע יעזוב לאחרים, ועל זה יאמר המשל הרוסי "Любишь кататься, люби и сани возить"

ב) נפלא בעיני כי עמל ויגע למצוא איזה „כנוי", הלא בנקל יכול למצוא את הכנוי „כופעב־באש" [רחש כלב] בין המשפחות הנכבדות בין הקראים ? ראה מה שכתבתי הלאה ע"ד שמות הקראים.

ג) „רחש אדוס" והוא שם אומה המאמינים רק בעלי ולא במחמד.

בהיותי בקערץ שמעתי מאיש רומי זקן, כי בתאמאן נמצאת עוד היום כנסיה עתיקה של הקראים, וכי שם היה קהל גדול מהם, ולאחר איזה זמן התישבו בקרים ישן. — והנה חצי אי תאמאן הוא בין קרים וצערכעסיא, ונראה כי מצערכעסיא באו לתאמאן ומתאמאן לקרים, וגם לשון הצערכעסים היא קרובה לשפת קדר, ומסבה זו דברו הקראים בשפת קדר עוד טרם לכדו הטטרים את חצי האי קרים, והראיה כי אך לכדו הטטרים את האי קרים בא המלך וויטולד מְלֵיח א) ולחם את הטטרים, ויקח כמה מאות משפחות מהקראים מקרים ישן ודוליכם את הטטרים לליטבא, ומאז ועד היום הקראים מדברים בשפת קדר בכל מקומות מושבותיהם; יען זאת לא יתכן כי ילמדו הקראים לשונם לדבר טטרית בזמן קצר אחרי בוא האי קרים תחת ממשלת הטטרים, ובטח ידברו בה למן העת אשר באו מצערכעסיא או מקיזיל באש, ולשון הגינבא [הגענואיזים] איננה שפת קדר, ובטח באו הקראים לקרים קודם הגינבא, יען נראה כי כבר היו בימי הכוזרים, ועוד לפני זה היו ביערי כרסונץ. —

את כל אלה נחוץ לראות בהאיסטאריע של הארחיעפיסקאפ סֶסְטְרֶעֶנְצֶעוויץ הנמצאת אצלכם, ומשם יודע ביד איזה ממשלה היה האי קרים קודם הכוזרים, כי אנכי מצאתי בספר יוחסין שבימי מחמד היו בכפא טטרים וטורקים, ובימי קאנסטאנטין החמישי יצאו הטטרים והטורקים מהארץ ההיא וילחמו עם הערביאים, ובעת ההיא עשו שלום ביניהם וקבלו את דת מחמד, ואם זה הוא אמת, בטח היו גם הקראים במקומות ההם [?] ומסבה זו הם מדברים בשפת קדר, והמקרה הזה היה בשנת ד׳ אלפים תק״ב, ומלך הכוזרים בא ליערי כרסונץ בשנת ד׳ אלפים ת״ק, ובזמן ההוא מצא במערות הנ״ל את היהודים, וא״כ לקרו הכוזרים את האי קרים מיד הטטרים (sic), והגינבאים לקחו אותו מיד הכוזרים [?] ואחר זמן כביר באו הטטרים עוד הפעם וכבשוהו מיד הגינבאים, ולפי דעת בעל ספר יוחסין נבנתה העיר כפא בימי פלג בן עבר, והיא היתה בירת מלכי הטטרים, ונקראה בעת ההיא ארץ השטים, ולפי חשבון זה הביא מלך הטטרים הראשונים אתו את הקראים בשנת אלף וקי״ב לספירת רומי, (ד׳ אלפים תשע״ח לחשבון קירים) וכתוב בספר „צמח דוד״ כי הטטרים לכדו את ירושלים מיד הכאליפא, ומזה אני מבין, כי בשובם לארץ מולדתם — היא ארץ השטים — לקחו את הקראים אתם; ויוכל להיות כי הלהיבו את לב הקראים באמרם אליהם כי גם בקרים נמצאים קראים כמוהם, כאשר ראינו כי כבר היו [הראיתם קוראים נכבדים? אנכי לא ראיתי עוד! חי פירקאוויץ!] בסביבות כרסונץ, ולפי דעתי באו לכרסונץ מצערבעסיא; מדבורם בשפת קדר צחה נראה, כי לא היו ממחלקת ענן הנשיא, [זה הוא אות נאמן כי המה יוצאי חלצי הטטרים, יען מדוע לא ידברו הקרימצאקים בשפת קדר צחה כמוהם?] יען המה דברו בשפת ערבי וגם את ספריהם כתבו בלשון ההיא, יען באו מבגדד, ורבים

א) היא הכן פולין

מהם נפלו בידי הרומיים ע"י ים הלבן א), ומסבה זו הקראים אשר היו תחת יד הרומיים בארו בספריהם את הדברים הקשים בלשון רומי, יען בנפלם ביד הרומיים שכחו את לשונם, ואולי גם נאסר עליהם לדבר בלשונם ודברו רק בלשון רומי, וקראי אנדרינאפאל וקאנסטאנטינאפאל מדברים עוד היום בלשון רומי, כמו קראי לִיַח אשר לא יעזבו את לשונם לשון קדר אף אחרי בואם לליח, וכן גם רבני אשכנז אחרי גלותם לליח מארץ אשכנז לא עזבו את שפת אשכנז, ורבני אישפניא אחרי הגלותם משם ידברו בשפה ההיא בסאלוניק ובסטמבול, ומזה נראה כי כל ישראל בכל מקום גלותם עזבו את לשוננו הקדושה ומדברים בשפת הארץ אשר התישבו בה, ואף אחרי עזבם את מקומם לא יעזבו את שפת הארץ אשר דברו בה בראשונה אשר נחשבה להם כשפת אמם, ובכן גם הקראים אחרי הגלותם מא"י עזבו את שפת עבר [אשר לא ידעוה מעולם] וילמדו את לשונם דבר בשפת הארץ אשר התישבו בה בראשונה, ומדברים בה עד היום; ומזה מובן כי קראי קרים מדברים בשפת קדר מיום צאתם מירושלים [או מרחם הטטרים] ובטח הובאו ראשונה אל המקום אשר ידובר שם בשפת קדר כמו קיזיל-באש או צערכעסיא, ובאשר כי גבולותיהם קרובים זה לזה, לכן גם לשונותם דומות זו לזו, ואחרי ימים מספר באו הקראים משם לקרים, אך אם קרה זאת בימי הטטרים או לא, אחת היא, יען כבר ידעו את שפת קדר קודם הטטרים [?]. —

איך שיהיה, הקראים אינם מהענניים, כי לא מלאו אחרי דת ענן בשום זמן ועוד עד היום ב), והעֵד, כי ממפלגת ענן לא נקראו בשם קראים כי אם „עננים" וקדשו את החדש ע"פ הראיה, ג) אך הקראים קדשו את החדש ע"פ המולד האמתי כבזמן מְלֶחֶמֶת ירושלים. —

ביד ה' זיאבא המעתיק אצל הקונסול מיפו, ראיתי „חריסטומאטיא"

א) כן נקרא חלק קטן מהיס אצל קאסטאנטינאפאל.

ב) לולא ידעתי מחמת הקראים כי עתה נמלטתי אותם, אחרי איזה דת מלאו וימלאו היום? הן הוא עצמו אומר הלאה במכתב הזה, כי המה לא קראים ולא רבנים, גם אחרי דת ענן לא ימלאו, וגם יהודים אינם, וא"כ המה רק או עטריס, או יותר טוב ציגאנים, ולא הוא הראשון אשר אבה לחבוט את ענן בקרקע, כי רבים הם אשר כבר קדמוהו בזה.

ג) ומדוע נחר גרונו בצעקו המס על הרמ"ם ועוד איזה מהכמיהם אשר אבו לעזוב את הראיה האמתית ולקדש ע"פ ראיה מוטעלת, והביא אותות ומופתים כי עתה ענן היא הנכונה? [מאמר נחם עקלתון בספרי אגרות סופריס] כן דרך האיש הזה, בכל עת מצוא יחזיק בטעה זו, ולעת אחרת אם יחטון יסתור את דברי עצמו ויחזיק באחרת.

דפוס פאריז בשפת צרפת, ערבי ולשון הקודש, וצויתי להחכם אברהם לוי ירושלמי הפקיד, להעתיק למעני את דברי ימי הקראים משפת ערבי לשפת עבר, וההעתקה נמצאת בידי עד היום א).

ויוכל להיות כי לפנים בבוא אחד מהענניים לקרים, ובהראותו את דתו, קבלו הקראים בעת ההיא איזה מנהגים על פי הראיה וע"פ השמיעה באשר קבלו עוד מנהגים אחרים מזולתם, ולפי דברי רבינו יעקב בעל העשר, אנחנו מבעלי המחלקה הרביעית, יען לפעמים אנחנו מחמירים במצות התורה החדשה (sic) יותר ממצות התורה, ולפעמים מקילים, והמשכילים יבינו .... ב)

איך שיהיה נראה כי הקראים אינם מהענניים, ובזמן קדמון קודם הכוזרים באו ממלכות קיזיל־באש וצערכעסיא, ולמדו דברים רבים מהרבנים ומהענניים אשר באו לקרים זמן מה אחריהם (sic), ועתה לקוף דמינו, לא לקראים ולא לרבנים ולא לענניים ג), ולזה נחוץ לחקור ולדרוש ולחשוב הרבה. —

והיה אם נשוב לקראותנו העתיקה, ונהיה לבעלי מקרא ובעלי דת קדמוניה, אז נהיה אהובים בעיני אלהים [? ?] ומלך, ואם נקיים מצות „לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו" נוכל לקוות לישועות גדולות, אנחנו מחויבים לקיים רק את מצות התורה הנחוצות לשמרן בארצות גלותנו ולא את זולתן; נחפשה דרבנו ונחקורה ונשובה לאיתן תורת ה' תמימה משיבת נפש וטוב לנו. אחרי עבור זמן מה, באה ממשלת קירק בלוית הטטרים לקרים, ואחרי הכבש חצי האי קרים תחת ידם, נתן מלך הטטרים לקירק את מקום החומה [קלעא] לצמיתות והתישבו שם, ומכתבי חפש אשר נתנו להם נשארו ביד עריק אליה אקיי. כן שמעתי מפי ר' שמואל אקיי החכם הגבאי נאמן, וגם הוא ממשפחות קירק, וממשלת קירק באה לקרים מאלגא סאראיי ומבאיי מאמאיי, ואחרי אשר בא באיי כונא יוסף צלבי ראש הגולה ומצא חן בעיני המלך, ואחרי היותו אצלו לשר ונאמן, קבץ את הקראים אשר היו מפוזרים בכפרים והושיבם בתוך החומה ד), גם בניהם ובני בניהם היו אנשים

א) בזה הבה להשמיע בלי ספק אם רוב חכמתו וכי הוא יודע אם דברי ימיהם למען יבחרו בו הקראים.

ב) גם אמתו נכון היעב כי לא יהודים ולא נוצרים המה כי אם ..... נוצרים.

ג) הוא הדבר אמר אמרתי בהערה 2, ופיו הכמילו להודות על האמת בלי דעת, והודאת בעל דין כזה כמאה עדים דמי.

ד) פליאה דעת בעיני, הן גם לפי דבריו התישבו בקלעא [עופוט קאלע] אחרי בוא

חשובים, ושמואל אגא ובנימין אגא והשרים הנאמנים ישבו תמיד בבית מלאכת המטבעות, וגם אנשי ציר ובעלי בתי חרושת המעשה לקני נופת היו קראים, כל אלה נחוץ לכתוב בהאיסטאריע, יען הדברים האלה מעידים כי היו הקראים עבדים נאמנים למלכם, [אות נאמן הוא מאין כמוהו! כי מי יוכל להכחיש זאת כי בעלי בתי חרשת המעשה המה עבדים נאמנים למלכם? אבל מה עשו אלה אשר נאלצו לקנות נופת מחנות? בלי ספק היו מורדים במלכות, הלא?] ונחוץ לכתוב גם את התחבולה אשר עשה בקרים המנוח רבי שמואל אקיי א) עושה מורי שעות [בלי ספק תקן מורה שעות אשר עמד מלכת].

סוף דבר, מצוה עלינו להראות כי קראי קרים הם ישראלים קדמונים ב), ולהביא ראיה מתי ומאין באו לקרים, ובזה כי אנחנו שומרים רק את המצות הכתובות בתורה ואין לנו מצות חדשות זולת התורה — ר"ל אין לנו שום עסק עם התלמוד (sic) נוכל להראות כי קדמונים אנחנו [רק להנוצרים אשר לא ידעו אתכם], וזאת היא עדות גמורה לקראותנו [מי יעוז להטיל ספק בדבר הזה? חלילה!]. — ומסבה זו נחוץ לנו לעזוב את המנהגים אשר אנחנו מתנהגים על פי התלמוד ג), כי אם נבין בשום לב את השאלה הששית של הגובערנאטאר נראה, כי יודע הוא כי אנחנו מתנהגים בדברים רבים ע"פ התלמוד, בעוד אשר נכנה את עצמינו בשם „קראים", בכל התשובות אשר נשיב לשואלינו, וכי אנחנו מקיימים רק את תורת משה ודבר אין לנו עם התלמוד וכיוצא, ומזה מובן כי רבנים היינו בראשונה, ואף כי בהמשך הזמן עזבו חכמינו מנהגים רבים ממנהגי התלמוד ונפרדו מהרבנים בריבם אתם, בכל זאת יש לנו באמת עוד היום מנהגים רבים

הטטריס לקריס, ומאין מצא אחרי כן מצבות עתיקות מתחלת המאה הרלאטונה לספהל"ו? האמנם נוכל להשוד לדיק כביר כזה כי הוא ברא אותן? .....

א) באמת זה הוא אשר נמצא מלכתו בספר א"ז לד 227 משנת תקמ"ד. וא"כ כבר שם עינו הפקוחה על המצבות זמן רב טרם מצא ופרסם את מציאותיו בעולם, ובהחילו לעשות מלאכתו כבר ידע מראש מה לעשות.

ב) כרגע שכח את עצמו לבל יעברו על „לא תוסיף", והנה הוסיף עוד מצוה חדשה, ומה גם מצוה הבאה בעבירה ע"י שקריס וזיופים.

ג) מי לא יבין את החכמה הפלאה אשר ישתמשו בה כל סופרי הקראים למיוס יאור מרחם המאגנאליס עד היום הזה, הן זה דרכם להוליד שקריס חדשים לבקריס ולהתפסך כחומר אותם בכל תשובותיהם — וביחוד להמוגרים אשר לא ידעו אותם ואודותם מאומה, ויוען פלא הזה כאשר יען כן היתה, וכן ענה לממשלת רוסיא ועסטרייך, ואחריו נמשכו כעת כל עם הקראים כבהמה בנקעה בקולות דברי ימיהם אשר לא ידעו ולא ידעו לעולם. ולפי

אשר קבלנו מאבותינו הרבנים א), ולזה אנו קוראים „מנהג אבות תורה היא", ובאמת כל זה הוא נגד התורה, לכן נחוץ לנו לחקור ולדרוש בראשונה אחרי הדברים האלה, וד"ל .....

והנה להראות מתי ומאין באו הקראים לקרים, אין תחבולה אחרת בלתי אם איש חכם כמוך היודע לחפש אחרי דברים עתיקים, ובעזרת הקהל תקח מכתב גלוי מהגובערנאטאר, וגם איש אחד היודע את כל מוצאי ומובאי האי קרים יָלוה אחד לעזור על ידך, ולנסוע לקלעא ולכרסונץ, טאש־יארגאן, [אבן נבקעה] אינגערמאן, כפא, [פעאדאסיע] באלאקלאווא, מנגופ, קרים ישן, יערי אגרמיש, [אצל קרים ישן] תאמאן ולקאווישאן, ולשאול מאת זקני המקומות האלה אפוא הוא מקום קברות המתים ובתי הכנסיות העתיקים, ולבקר את המצבות העתיקות אם לא תִמָצא עליהן איזה כתֹבה עם פרטי השנים, או שמות אנשים וכנויים; מהכנוים יָדע מאין באו, ומפרטי השנים יָדע מאיזה זמן נמצאו בקרים, ונחוץ לחפש גם בכל בתי כנסיותינו ובתי מדרשינו ובבתינו, וכל אשר נמצא כ"י עתיקים או מכתבים ופנקסים עם פרטי השנים, לקבץ את כלם לגוזלווא ולעשות מהם רשימה, וגם בקראסוב וכפא נחוץ לחפש בגנזי בתי כנסיות הרבנים, כי אולי בזמן המלחמה ע"י איזה סבה נפל בידיהם דבר מה הנוגע לנו, כאשר מצאתי אנכי את התנ"ך הנזכר בהיותי בקראסוב. ולנסיעת דבר גדול כזה, לפי דעתי הנך יותר מוכשר מאיש אחר, [הוא ידע היטיב כי בבוויץ היה איש זקן ועם הארץ אשר לא יוכל לנסוע בשום אופן, ובטח יבחר בו], כי ידעתי כי אם יסע איש אחר, מלבד כי יעמול לרוח, הנה עוד יפזר כסף כאפר ללא יועיל, ואם לא ימצא מאומה, הוא ייגע לריק, ואנחנו לא נוכל לענות ולהביא עדות נאמנה על פי דרכי הבקרת. ודעו נא כי מלבי איירופא לא יקבלו דברים רקים, ויען כי לא נשאר לנו מאבותינו שום מסורה או קבלה, לכן נחוץ לנו ומחויבים אנחנו לחפש ולבקש אותם, ככתוב „אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה", ואם נמצא איזה אבן ועליה כתֹבה, תהיה לנו יקרה מזהב ומפז, אך לא נוכל לבדנו לקחת את האבן ההיא, כי אם ע"פ עדות אנשי הכפרים או הפאליציא במקום ההוא, ולהביאה סגורה בתבה לגוזלווא, יען אולי יחפצו להוליכה לפעטערסבורג; וכעת יש לנו דבר עתיק וקדמון היא שפת קדר, [אנטיק

דבריו אם יעזבו את מנהגי התלמוד אז יחשבוס לקדמוניס, אך מה יעשה ומה יענה כעת בעת התנהגס ע"פ התלמוד? וזה הוא אות נאמן כי יען להוליך את הממשלה שולל, והפה שאסר הוא שהתיר, כרגע כתב כי אין להם שום עסק עם התלמוד, ובמשנהו הנה הוא יוען פלא לעשב את מנהגי התלמוד.

א) גלי ספק דמה כי המכתב הזה לא ירחה אור לעולם.

נפלא ! לא יערכהו כתם אופיר], וקראי קרים דוברים בה למיום גלותם מעל אדמתם א), אך עת בואם לקרים או לקאווישאן, להתאמאן או לכרסונץ, יודע מהכתבות אשר על האבנים ומפרטי שנותיהן ב) .

הרוסיים בקאווישאן יספרו, כי יש להקראים קבר איש נכבד (עזיז), ותושבי קרים ישן מאמינים לכמלאטא [קדוש] ומביאים שם את חוליהם להרפא, ולהגי רבי הראה רומי אחד בין הקברים בקרים ישן מצבה גדולה ועליה כתבה, אולם יען כי הלך שם בלילה לא יכול לקרוא את הכתוב עליה לאור הלבנה .

ועתה אתה אדוננו ועטרת ראשנו אל תתעצל בדבר הזה, ועשה נא הסד אתנו להשתדל להתחיל את הדבר הזה מהרה, יען זולתך לא נוכל עשות מאומה, וכל מה שנכתוב אודות זה יהיה קורי עכביש, ואנכי אין לאל ידי לעשות דבר בזה, כי לא אוכל לעזוב את בית מדרשי, אך אם תצוו עלי הנני גם אנכי ללכת אתכם ג), וכל אשר תהיה לאל ידי לעשות אעשה .

כ"ד הקטן מקטני עבדיך, הצעיר אברהם ירושלמי אבן רש"ף בהשתתויה ונשיקת ידים, פה „גוזלווא" . ע"כ לשון המכתב .

והנה אף כי למותר הוא להעיר את אזן הקורא על דברת המכתב הזה ולהביאו במשפט, יען כל אשר עינים לו יראה את הדרך אשר בחר בה פירקאוויץ ומטרת מהלך רעיוניו . בראשונה ישער „אם כה יהיה, אז כבוד גדול להקראים" ואם זאת ימצא, אז יקוה לישועות גדולות, ובתוך כדי דבור, טרם ידע וטרם מצא, יהפוך את השערתו לדבר אמת וצדק כאלו

א) הכפיל את דבריו עוד הפעם להעיד בס לבל יפכהו את עלתו, למען ידעו מה לעמות כל מומל, וכאומר „זכרו נא להטיב כי יש לנו אמיק גדול, היא שפת-טטרית אשר אמתו מדבריס בה עוד מלס נברא העולם" .

ב) איזה אבנים ? ואפוא הנה ? אולם בטח כבר ראה ברוח קדשו את האבנים האלה תחות כורסיא דעתיקא קדישא, ובלי ספק כבר עשה בעת ההיא את תבניתן [פלאן] והכתובות עליהן .... כי לא יבלר ממנו מאומה .

ג) אחריך פה הרחיב לשון ויתהפך בלבומו עד כי גלה את כל לבו „כי נכון גם הוא ללכת אתו". אף כי זה לא כביר הגיד כי הוא לא יוכל לעזוב את בית מדרשו, ואחרי אשר הלך בבוויץ לעולמו לא ידע בשת להגיד בפה מלא, כי כל עם הקראים ובבוויץ בראשם בקשוהו ללכת במלאכותם . ראה הקדמת ספרו אבני זכרון לד 10 . ושנה את שקריו בתשובתו לה' הויזגער בשפת רוסיא בש"ע „נאחלאס" 1863 גליון 120. 119. 118.

כבר מצא את המציאה אשר ראה בחלומו, גם הכלם לא ידע לדבר שקר למען החניף את בני עמו, אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם. בכל זאת השבתי לי לחובה להעיר את אזני הקוראים, כי דרכו אשר בחר בה בפעם הראשנה בהכניסו את ראשו בענינים האלה, לא עזב עד יומו האחרון, ומכל משפטיו ועלילותיו אשר עשה כל ימי חייו, נראה, כי המכתב הזה היה היסוד אשר עליו בנה מגדליו הפורחים באויר לרוח הבקרת, לפי דבריו לוא מצאו את מצבת ר' יצחק סנגרי, כי עתה ידעו אל נכון כי היה קראי, והכוזרים היו קראים, וזה הוא כבוד גדול להם. אך הבין לא אוכל מאיזה טעם יעשהו לקראי? וכדברי החכם יש"ר א) אענה גם אני, באמרו „איך נתגלגל הדבר שהחכם ר' יצחק סנגרי שהיה תלמודי, מת בין הקראים — אין בזה שום פלא, כי אולי הלך שם לעסקיו והיה בדעתו לחזור לביתו וקרה מקרה כי נספה שם בלא יומו". וזאת שנית כי שקר הדבר מעקרו, יען מעולם לא ישבו לא יהודים ולא קראים בסלע היהודים במאה השמינית לספהנ"ו, ורק מתחלת המאה הי"ד נשא שם העיר „קירק" על שפתי כותבי קורות עולם, ואחרי כן קראוה בשם „קלעא", ורק הטטרים ישבו בה, והאות לזה כי גם עוד היום נמצא קבר אחת מבנות מלכי הטטרים ברחוב העיר בקלעא, ורק פירקאוויץ היה הראשון אשר כנה את שמה „צופוט קאלע" [סלע היהודים]. כאשר יראה הקורא הלאה במאמר „זיופי אבן רש"פ", וא"כ לא לבד כי המצבה הזאת היא מזויפה מירו, כי אם כל אבני המצבות, ואין בהן אף אחת עתיקה יותר מהמאה הי"ד, ועל מקום החצר־מות אשר כנוהו הקראים „עמק יהושפט" בזמן האחרון, יראו הטטרים כי היה להם שם חצר מות ב), אך מאשר לא היה נהוג ביניהם עד הזמן האחרון להציב מצבת זכרון למתיהם, לא נוכל למצוא כל זכר להם, ובכל זאת לא הרחק משם נמצא עוד היום חצר מות להטטרים בשפולי ההר, אות נאמן הוא כי הטטרים ישבו שם בראשונה, ומה גם כי גם מעריצי שם פירקאוויץ, ובתוכם גם הפראפעססאר חוואלסאהן, נאלצו להודות כי המצבה הזאת היא מזויפה ג), וכל זה נראה מדברי המכתב הזה, אשר התנבא מראש למצוא אותה. — ישתדל לחבוט את ענן בקרקע לבל יֻדע כי הוא הוא המיסד את דתם, והיא לא תצלח, יען כבר מוסכם ומקובל אצל כל ישראל כי הוא מיסד דת

א) לוקר נהמד ח"ל לד 148 וויען תרכ"ד.

ב) הוא עצמו הודה על זה [ח"ל לד 27], כי מצבת סנגרי נמצאה במקום הנקרא „דיאלטור מיזאלליגי". ל"ל מקום קבורת אינו ישראל.

ג) כאשר בקרנו שנינו את העתקות המצבות בביבליאטעקא הקיסרית בספ' פעטערסבורג, וספרלפעססאר ראה את העתקת מצבת סנגרי, הודה לי כרגע כי מזויפה היא, ע"פ תמונות אותיותיה החדשות [ראה הלאה פרק י"ט].

הקראים ולא אחר, ולמפורסמות אין צריכין ראיה, הוא שמע מאיזה שוטה או בדא מלבו, כי ר׳ יהודה הלוי שנה את ספר הכוזרי לטובת הרבנים, ובכל זאת מצא בו דברים לטובת הקראים — אשר לא דבר ולא עלה על לבו מעולם; זייף את הרשימה והוסיף בה דברים כאות נפשו, להחניף את בבוויץ, למען יאמין בחכמתו ויבחר בו להיות ציר שלוח לאסוף ספרים כ״י אשר קוה לאסוף כסף במחירם, וכבר ישב כארי במסתרים לארוב למחמדי הקרימצאקים; דבר שקר בשם צצקיי אשר לא עלה על דעתו גם בתנומות עלי משכב, כאשר חכמים הגידו א), נבא על העצים ועל האבנים כי הגובערנאטאר ראה בלי ספק את הספר „דוד מרדכי" ולא ישרו דבריו בעיניו; הן אמת כי דבריו לא ימצאו חן בעיני כל איש אשר לו מוח בקדקדו, אך הגובערנאטאר שאל לתומו ע״פ פקודת הנסיך ווארנצאוו, באשר לא ידע מי ומה המה הקראים, כאשר שאלו רבים בכל עת ותשובותיהם נשארו מעל, יען בכל פעם, או לא ענו מאומה כפסילים אלמים, או דברו שקר, וא״כ לא יפלא אם חכמי לב חפצו לדעת דבר ברור, וגם זה אות הוא כי לא ממקום קדוש יהלכו, יען מדוע לא שאלו שאלות כאלה מהרבנים מעולם?, במקומות אחדים רמז להם „וד״ל", או „והמשכילים יבינו", אף כי כל בר בי רב יבין כרגע אל מה ירמזון מליו. ר״ל נחוץ להשתדל ולהשיב תשובות כאלה כאשר יעץ בזה, אף כי נפשו יודעת מאד כי שקר יסודם.

והנה אקוה כי כל משכיל אשר קרא את דברי המכתב הזה בשום לב, יודה כי כל דברי הבקרת אשר נכתב ואשר אקוה לכתוב במרוצת דברי, למותר המה, יען יש לאל יד המכתב האחד הזה להפיץ אור על כל דרכיו ומשפטיו; אכן באשר חק שמתי לי לבקר אחריו בכל פרט ופרט, הנני להראות לקוראי ספרי את תכלית דבריו אשר אליה כונן חציו במכתב הזה. וזאת אשר כתב והגיש לפני הוד קיסר עסטרייך וקיסר רוסיא יר״ה על אודות קדמות הקראים, כפי ההעתקה הנמצאה בידי בשפת רוסיא ואשכנז, וז״ל: העתקה נאמנה,

קדמות הקראים

ג

„בימי ישעיהו הנביא (שבע מאות שנה לפני ספהנ״ו) לכד שלמנאסר מלך אשור את שומרון בירת מלכי ישראל, וגבורי יהודה תחת דגל גדליהו

א) ספר בקורת לתולדות סקרמיס, וכן הוכיח נאמנה הרב החכם המפורסם הריב״ל ז״ל בספר „מעגר הסופר" כי נלקו דחה את השקר הזה — כי מהוקק המולרים היה קרמי — בגמי ידיס.

בן המלך [?] אחז, חגרו חרב על ירך ללכת להושיע את אחיהם, אכן ההצלחה פנתה להם עורף, וממשלת ישראל נפלה ביד שלמנאסר; וַיֶּגֶל את ישראל לארץ מדי, (כפי עדות יהודה אמושיא), וגולי ישראל אבדו גם את התקוה האחרונה לשוב אל אדמתם ולרפא את מקדש ה׳ ההרוס בירושלים, אולם בשנת 474 לפני ספהנ״ו כבש קמביזוס מלך פרס את ממלכת אשור, ובחסדו נתן חפשה ליהודים אשר ישבו שם מימי שלמנאסר; בעת ההיא הגישו מתי מספר מבני ישראל את בקשתם לפני קמביזוס, כי יתן להם הרשיון להתישב בחצי האי קרים, והוא נתן להם את שאלתם, ויבואו ויאחזו בסלע היהודים, ובני בניהם הם המה היושבים גם כעת בעיר הזאת, וכן בכל הערים סביבותיה. העיר הזאת היתה מוקפה בחומת אבן גדולה מכל רוחותיה, ואצל העיר חצר־מות עתיק, ושם נמצאות מצבות אבן עתיקות מאד, וביחוד ראויה מצבה אחת לשים לב עליה, יען על המצבה הזאת נמצאה כתֹבה משנה 6 לספהנ״ו. — בני ישראל אלה אשר התישבו בקרים אחרי נפול ממלכת אשור נקראו בשם „קראים״ א), ואף כי נמצאו רבים אשר יחשבו את הקראים והיהודים לעם אחד, אכן באמת רחוקים המה מאד איש מרעהו — אף כי מוצאם ואמונתם אתת היא — עד כי לא נשאר כל זכר לאחדותם בימינו״. [הראיתם האיש הזה ישתדל להראות לעיני מלכי ארץ כי לא יהודים המה! זכרו זאת קוראי היקרים, כי בעוד מעט נדבר אודות הדבר הזה].

„אחרי אשר נרצה עון בית יהודה ושבו מן הגולה ובנו את בית מקדשם השני בירושלים, התעוררו ריבות וקטטות בין מלומדי היהודים עד אשר נחלקו לכתות שונות, והמה, פרושים וצדוקים, הראשונים לא הסתפקו בתורת משה לבד ויוסיפו עליה באורים שונים כאות נפשם, ולזאת קראו „תורה שבעל פה״, והאחרונים נקראו על שם „צדוק״ רבם, והמה החזיקו רק בתורת משה וכפרו בתחית המתים ושכר וענש וכו׳, ומלבד שתי הכתות האלה נמצאה עוד כתה שלישית „צדיקים״ ב), וגם המה לא האמינו בתורה שבעל פה, ובכל עז התאמצו למלא אחרי תורת משה בכל פרטיה „ודקדוקיה״.

א) נפלא מאד מדוע לא נקראו בשם „ישראל״ סתם? ומי נתן להם את השם „קראים״?, והגליו אלה מתקו לחיך הכת הקראים ר״ל ביים, ושמה באולתו בספרו „זכרון לסלע היהודים בשפת רוסיא.

ב) בעל ספר דד מרדכי היה הראשון כמעט אשר מצא את המציאה הנפלאה הזאת, בספר „מאור עינים״ לר״ע מן האדומים, ויאחז בה בשתי ידיו ויעש ממנה מטעמים למלך שווידען בימיו, ושקביו והבליו אלה לקח פילקאוין ויחזק בראשיתיו אשר ברא, כאשר ירצה הקורא הנאה. אף כי הוא בעצמו במכתבו לעיל העיד כי כל דברי בע״ס דד מרדכי הבל, וע״כ אלה מצא ההסכפך הזה הפן בס לעת נכון ע. [ראה מ״ע חלק אמרי בינה פרק ג׳] ולאה מה שהעיר על זה במוב מעט ודעת הרב הגיב״ל ז״ל [העתקת ה׳ בערעזקין בשפת רוסיא אדעסא 1863. „תער הסופר״ גד 3].

„הריב התמידי אשר השתרר בין הכתות האלה הכביד אכפו על משפחות אחרות מהצדיקים, עד כי נאלצו לעזוב את ארץ הקדושה, ובראשם השר שכניה נצר ממשפחת דוד המלך, וילכו לשבת בבבל, (120 לפני ספהנ"ו), והפרושים אשר הצליח להם לגרש את הצדיקים כנו את עצמם בשם „תלמודים" והם המה היהודים אשר ימלאו אחרי התלמוד עד היום הזה, וכת הצדיקים כנו את עצמם בשם „קראים", בימי השופט יהודה בן טבאי, וכן יכנו אותם עד היום, והשם „קראים" מורה כי ילמדו רק קרוא מקרא בלעדי התלמוד" • [?]

בשנת 754 לפני ספהנ"ו א) נחלקו היהודים והקראים מכל וכל לשתי מפלגות, והקראים שבו מבבל לירושלים ובראשם ענן הנשיא ויתישבו שם, ובמאה התשיעית לספהנ"ו שלחו היהודים מירושלים מסיתים (מיססיאנערע) לקרים להסית את הקראים כי יקבלו את תורת הרבנות, ובאמת הצליחו בדרשותיהם לפעול על לב שתי מאות משפחות מהקראים, אשר גם בלעדי זאת לא היו חזקים באמונתם, וקבלו את תורת הרבנות ב), אך הנשארים אשר היו יראי אלהים נשארו בדתם הקדומה ולא שמעו לקול המסיתים" •

אמונת הקראים

ד

„מכל הדברים אשר כתבתי נראה, כי הקראים ימלאו אחרי תורת משה בכל פרטיה ודקדוקיה, וגם ספרי הנביאים וכתובים קדושים להם ולא יסורו מהם ימין ושמאל ג), וממקור מים חיים הזה ישאבו להשקיט צמאונם לדעת את כל סדרי החיים הדתיים והמדינים. עקרי הדת הקראית המה: „אהוב את ה' אלהיך, „ואהבת לרעך כמוך", ובכל זאת יחשבו לרֵעַ לא לבד את אחיהם בני אמונתם, כי אם את כל הנברא בצלם אלהים; הקראים מתאמצים בכל עז לעמוד לימין כל קשי יום ונכה רוח ד), וכל דבר רצוי בעיני אלהים ואדם; הקראים מאמינים בכל לבבם בשכר וענש אחרי המות; רחוק מכליות הקראים לחמוד כל דבר אשר לא להם הוא, על פי מצות התורה; הקראים מאמינים כי כל דת איזה שתהיה קדושה היא ה), והמאמינים בדתם ומקיימים אותה כרצון מחוקקה יבואו על שכרם בעולם הבא" •

א) אם טעה המעתיק לכתוב „לפני ספהנ"ו" תחת „לספהנ"ו" זאת לא אדע, ובעיני לא יפלא אם גם פילקאוויץ עשה זאת בכונה, יען על איש אמונים כמוסו לא יפלא מאומה.

ב) הוא בעצמו בכותב דעתו מצא את המליצה הזאת. אך אם יש בה שמץ דבר אמת, זאת נגלה הלאה.

ג-ה) אם יש אף מלה אחת אמתית בכל הדברים האלה, זאת ילמו הקולמוס במכונת הדברים.

„מספר הקראים

„מספר כל עם הקראים מעט הוא בעולם, ראש מושבם בארץ רוסיא הוא במחוזות רוסיא החדשה וחצי האי קרים, ומספרם עולה עד 5915 איש, בתוך המספר הזה נחשבו גם אלה היושבים בקורקז, וואהליניען, ובמחוז ווילנא וקאוונא, ובממלכת עסטרייך במחוז גאליציען נמצאו גם כן חמשים משפחות, או 92 זכרים, ותשע"ם ושלש נקבות. וכן גם אלה היושבים בקאסטנטינאפאל, ירושלים, מצרים ובבל מספרם מעט מאד. —

„העם הקטן ותמים דרך הזה (sic) מצאו הן בעיני כל המלכים הנאורים בכל הזמנים, בעד תם דרכם וישרת לבבם א), ובימי קדם רבים מהם אשר זכו לפקודות גבוהות בעבודת הממשלה, וביחוד נמצאו מהם שרים גדולים בחצרות מלכי הטטרים, אשר מלאו את פקודתם באמונה ב).

„בזמן האחרון נתנו מלכי רוסיא, פולין ותוגרמה, מכתבי חפש וזכיות מיוחדות להקראים; עדות על מכתבי חפש האלה נמצאו באוצר מכתבים עתיקים (ארכיון) בלעמבערג 15. והפראפעססאר טריאום צצקי יוכיח נאמנה כי ראוים הקראים בצדק להזכיות אשר נתנו להם הוויענצאנאסים (Вѣнценосцы), וכי במשך ארבע מאות שנה אשר ישבו הקראים בערי ממלכת פולין לא נמצא בהם כל עמל ואָוֶן, ובעד חיי ישרים כאלה מצאו הן בעיני המלכים ולא נקראו בשם „מוצצי דם" [כהיהודים], אך מסבות כדיניות שונות נאבדו מכתבי החפש אשר היו ביד הקראים ג) וכו'" וויען 12 יוני 1871".

אלה המה קצות דרכיו וזאת תכלית חקירותיו אשר חשב מראש בכתבו את המכתב לבבוויץ, אך להראות להחוקרים את המקור אשר ממנו שאב את המים הדלוחים האלה, ברא רשימה על הס"ת אשר מצא בדערבענד בירת דאגיסטאן למען תהיה לו לכסות עינים ד), וז"ל הרשימה.

א) יהלך זר ולא פיך.

ב) אם אמת הדבר כי היה בימין אגא מסרה לו ממונה על בית מלאכת המצבעות להכאן מעגלי גיריי, אות נאמן הוא איך עבד את אדומו באמונה, עד אשר הוציאו אל הורג, וכמה גזר עליו עצם מות על אשר לא בחר תרגול לבן לכפרות בערב יום הכפורים.....

ג) המאמין יאמין, אבל האפיקורסים בימינו לא יאמינו — אף לפירקאוויץ — טרם רצו בעיניהם.

ד) רשם הלאה במאמרי „זיופי אבן רש"ף" את מכתב הר"י טשאלני הנדפס בהמגיד, וכבר הכה על קדקד הרשימה הזאת המעוה יש"ל בגאולר נחמד מחברת רמשונה לד 151.

ד „אני יהודה בן משה הנקדן מזרחי בן יהודה הגבור איש נפתלי ממשפחת השלמי, אשר גלתה עם הגולה אשר הגלתה עם הושע המלך ישראל עם שבטי שמעון ודן וקצת משפחות שאר שבטי ישראל, אשר הגלה הצר שלמנאסר משומרון ובנותיה לחלח היא בחלח וחבור היא חבול והרא היא היראת וגוזן היא גוצנא מדינות גלות בני ראובן וגד וחצי מנשה שגלם פלנאסר והושיבם שם ומשם נפצו על פני כל ארץ המזרח עד סינים, בשובי משוטט בארץ גלותם ומהתהלך בגרות כרים המדינה במושבות זרע משפחות ישראל ויהודה גלות ירושלים שיצאו לעזרת אחיהם מעריהם במלחמת שומרון וגדליה בן המלך אחז בראשם ללא הועיל, כי מלאה סאתם ותפשם חיים שלמנאסר קודם לכדו את שומרון וישלחם לפנים גולה לערי מדי להרחיקם מעל אחיהם, ויהיו שם עד ימי כמבים בן כורש המלך ע"ה, והוא הטה להם חסד בהחלצם למלחמה הושים עם בני מדי היותם קרובים לארץ השיטים להלחם עם תלמירא המלכה לנקום דם אביו ממנה, ובהתגברם על חיילותיה תפשוה בחיים ויביאוה לפני כמבים מלכם ויהרגה בדם אביו ויכבוש את ארצה ויבקשו ממנו ויתנה לאחוזה להם וישם בה נציבים וישובו בשלום, ויקחו ישראל ומדי השבים ממלחמה נשיהם וטפם ורכושם ויתישבו שם בכורשון שהציב אביו כורש לו שם יד ושם ובסולכת עברית שבנו ובאון כת יונית שתקנו חרבותיה ויקראום ברים ובסלע היהודים אשר בצרו ובעיר ספרד על ים השיטים ששטים ומשיטים מקניהם לעיר מטרכה היונית עיר מגורי אבי בין גלות טיטוס [הם הם אחינו היהודים סגלת גלות ירושלים שהגלם טיטוס ראשונה לערי יון לפיסנטיא ובנותיה ומשם נתפשטו לעיר טיראפיז ואחיותיה עד עיר מטרכא בימי יוליאנוס קיסר פיסנטיא אוהב היהודים ולכן הם מדברים בלשון יון עד היום א], ובבואי לעיר מולדתי פה שוטכי עיר מלכות דריוש המדי שירון, בשנה חמישית למלכות האדון כוסדורי הפרסי אלף ושלש מאות לגלותנו, הגהתי זה ספר התורה למר מרדכי החבר בן שמעון שקבל חברות ר"צ"ז, רצוני חברות בעלי משנה ותלמוד הבבליים, יזכה להגות בו הוא וזרעו עד עולם סימן טוב, אמן".

והנה מלבד אשר יראה הקורא הלאה עדות נאמנה כי פירקאוויץ ברא מלבו את הרשימה הזאת, יכיר הקורא כרגע מסגנון לשונה כי ברויה היא מתחלה ועד סוף. יען המלות „כרים" „ע"ה" „סולכת" „און כת" „סלע היהודים" יענו כחשה בפניה [ראה זיופי אבן רש"ף], יש לי עוד עד נאמן להראות על מה נשען אבן רש"ף לברוא רשימה כזאת, והיא הרשימה אשר כבר ראה

א) הדברים האלה המוסגרים הוסיף המעתיק ח נ ר ה ס הספרדי. ומפי הסתקות עשה יסודה בן אליה מבעלי מקרא מכפל מגגלים, כאשר כתב בעצמו וז"ל. „והסתקתי לי בשנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושלש לבריאה, ביום שלישי לחדש סיון ערב חג השבועות". ראה בסוף הספר.

ביד הקראי ר׳ מרדכי סולטאנסקי בספרו „זכר צדיקים״ [עיין לעיל] המעידה בדברים האלה, וז״ל :

8 " .... כפי מתנת כמביסי המלך הגדול · וזה, שחצי הארץ וכל שבחיה לעולם לצמיתות להם, והחצי השני לבני חיל מדי .... עשאם חפשים ובני חורים ע״פ הכתבים הנתנים להם ממנו, ליהודים לחוד, ולבני מדי לחוד, אך כתבי היהודים יותר הזקים על פי גבורתם, ועל כי נתניה שר האלף הזרחי תפש את תלמירא והביאה אל המלך, וכי באחרונה הרגוהו גדודיה בחץ תרעלה וימות, ולכן הנינת ומתנת המלך להם יותר מהמדי, ואת נתניה גזר לקברו במחנה על בנין האוצר וסמנהו בציון שיש, וגבול ארמת היהודים בקו אלכסון מקצה המחנה במערב עד הסלע הרחק מספרד אשר הקימו חצי מבצר לאות, ... באחרונה התנכלו והסירו הכתבים מידם והעבירו כל הארץ מהם לעצמם ונשארו עלובי׳ חוץ ממה שזכו במקנת כסף מידי מדי .... " עכ״ל הרשימה האחת.

ואלה דברי הרשימה השניה אשר מצא גם אותה נכון לפניו ביד הרמ״ם. וז״ל :

9 " ..... י״ח מהחלק הראשון, קטיפלאן פשא שר צבא הטרטרים איש מְדָנִי, אשר בא גם הוא מארץ בוכרייא עם חיל רב ..... לעזרת אדונו נבוכדנאצר השני מלך בבל להלחם על ירושלים, הן בהיותו הוא ממשפחת יתרו חותן משה רוע״ה כנאמר למעלה, היה אוהב לישראל אף מרחם עליהם, ודרש ושאל על בני רכב וקבצם מכל הנמצא שמה, וגם מבני ישראל לקח כמה מאות נפשות ויאכילם וילבש את ערומותם וינהלם ..... ת וינהגם לארצו ויתן להם מקום במדינת ..... ק וישבו שם בשלוה, ומשם נעתקו רבים מהם לארץ חינה הקרובה להם, וידורו שמה עד היום הזה׳, עכ״ל.

אחרי אשר מצא די חומר ליסוד הרשימה הראשונה לא התעצל גבור חיל הזה לברוא עוד רשימה שניה, למען הראות להחוקרים על מה הטביע אדני משפטו, וז״ל :

10 „ברוך אתה ה׳ אלהינו אשר נתת לנו תורת אמת ותטע בנפשנו חיי עולם כחיך, כי ממך היא ואליך תשוב כשוב כל דבר ליסודו ככתוב תורת יהוה תמימה משיבת נפש, שומריה ומקיימיה אל האלהים אשר נתנה תורה אחת צוה לנו משה מורשה לקהלת יעקב, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל מפי הגבורה, כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, שמעו שמוע אלי ותחי נפשכם ואכלו טוב ותתענן בדשן נפשכם, אשרי תמימי דרך ההולכים בה כי היא מלאה תמיד כל טוב, מימיה חיים נאמנים, שרא ובני

גילו הסופרים בראותם את הנולד עשו מסורת סייג לתורת ה׳ להנציח תמימותה לנצח, שמעון הכהן הגדול השמיני ליהושע בן יוצדק זקנו השיב את ישראל לאיתן התורה התמימה ואל עבודת בית אלהים בקר וערב, ואחריו בימי אנטיגנוס סרו וילכו ונעשו תודות, כי רבו הדעות והמחלוקות עד שפך דם עליהם אכתב לו רבי תורתי א) כמו זר נחשבו דבריה להם הוסיפו וגרעו כפי העולה על רוחם, הוי חכמים בעיניהם הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הכתובה הזאת אחזו לנו שועלים קטנים שועלים פרושים שועלים צדוקים מחבלים כרם ה׳ במחלוקותיהם ורבה משטמה, אשריך ניר לדויד כי ראית את הנולד ונטשת דברי ריבות ותשב אחור בבלה עם אחות מרעיך, מדאגה בדבר חלק לבם עתה יאשמו שמע ישראל גוי אחד בארץ יהוה אלהינו יהוה אחד זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים תורה אחת תמימה ושמרתם ועשיתם ככתוב בה כי היא חכמתכם וחייכם לנצח. מי יתן והיו דברי יהושע בן שרוג אחיכם לרצון לפניכם וטוב לכם לעולם אמן" עכ"ל ב).

מלבד הרשימה הזאת הראה עוד רשימה אחת בסוף יריעה האחרונה מס״ת ספר דברים המיחסת את הספר הזה לזמן יהויכין מלך יהודה, למען חזק את הרשימה הקודמת, וז״ל:

11 „וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל נכתבה ממשנה התורה אשר כתב לו יהויכין המלך אבינו, ירושת נחלה לי אני שבעיה נצר משרשיו מירושת אבינו שכניה בן עובדיה בן ארנן בן רפיה בן ישעיה בן פלטיה בן חנניה בן משלם בן זרובבל פחת יהודה זכר צדיקים לברכה, בשנת שלש מאות ושמונה ועשרים לבנין מקדשנו בידי זרובבל אבינו מאה ותשעים למלכות יון פה מדינת בבל, אחר שובנו מארצנו הקדושה מפני מחלוקת הפרושים והצדוקים, זכרה לי אלהי לטובה והוסה עלי כרב חסדך".

א) ראה מ״ע „הבקר אור" חובת ד׳ במאמרי „כה לחי" ס״ל.

ב) המזייף הזה כתב במריבותיו את ה׳ כדבריה המלה „עליהם ועליהם [הפרושים והצדוקים] כי הם והם תורות עבדו: אחזו לנו שועלי״ם שועלי״ם פעמים; כי סופרים לצדוקים בדוב עמיים נמצלו: אלה ואלה הוסיפו וגרעו וגם נכשלו; אכן לשקר עשה עם שק״ר סופרי״ם כפליים; בכן הוביעו חכמים חתו גם לבבו; הנה בדבר ה׳ מאסו כי בגוד בגדו; אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת; אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו; הרבו מעות מדעתם מעות דת עזבו" [מסה ומריבה דף קי״ח ע״ב], ראו גם קוראים יקרים כי רוח נבואה נגנזה בפי כותב הרשימה לפני אלפים שנה לכוון ולכתוב מלה במלה כמעט כדברי פירקאווין, או הוא היה הנביא לכוון מקודם דברי הרשימה אשר מצא ימים רבים אחרי כתבו זאת, סאין זה אות נאמן על צדקתו? .....

החמר לשתי הרשימות האחרונות האלה, היתה לו הרשימה אשר מצא בספר „זכר צדיקים", ועל גבה בנה את מגדליו אלה. וז"ל הרשימה:

2 מפרק י"ט מהחלק הראשון, נבוכדנאצר, היה רצונו על ישראל אך צדקיהו ועמו הכעיסוהו, והָכרח להרע להם עד התכלית, אמנם על אותם שהגלם קודם החרבן או שנפלו עליו בעת החרבן היו רחמיו מרובין והטיב להם הטבות גדולות, אך לצדקיהו ועמו הרעו מאד הוא וחילו, ובפרט בני אדום הם המה היו בעוברי ישראל אשר הכחידום במיתות שונות, ורבים אין מספר שלחום על הים באניות, בלי תורן ומשוט כדי שיטבעו בשוא הים גליו בסערתו, אך אלהינו רחם עליהם ..... הגלום דרך ארץ תרשיש ואופיר ויצאו ליבשה וילכו הרחק משם מאד ..... שמה עד היום הזה, ולהם מושלים מעצמם, ודרים תחת כפות רגלינו א) כאשר הגיד על אודותם ירוחם הישׁשׁברי הבא משם לירושלים בימי אגריפס השני מלך יהודה, וישב אצל מונבז המלך הגר שנתים, ואח"כ שם לארצו, כי יראו לשבת בירושלים עוד, בשערו כי הרבן גדול עתיד להיות על כל רעות הפרושים וזדונם, כאשר תראה הכל מבואר יפה גם בפרק ....." עכ"ל:

הרשימות האלה ועוד למאות כאלה אסף לאספה אחת ויחבר מהן שני ספרים; האחד קרא שמו „דבר על הקראים", והשני „נחל קדומים", ובשני הספרים האלה אבה להוציא לאור את דברי ימי הקראים בפרט ולהראות קדמותם בכלל, ויען כי שני הספרים האלה לא יראו עוד אור לעולם, לכן אחשוב לא למותר להעתיק בזה דברים אחדים מדעותיו בכלל בספריו אלה, ולהראות תכלית הקירותיו. וז"ל בראשית ספרו „דבר על הקראים".

„בני ישראל במלכות רוסיא הנודעים בשם קראים, קצתם משארית מלכות ישראל, שארית משבטי עשרת השבטים, עם קצת מבני יהודה גלות ירושלים, שיצאו מעריהם עם כהניהם להריע בחצוצרות, לעזרת אחיהם אשר במצור בשומרון, וגדליה בן המלך אחז שר צבאם בראשם, מדאגה בדבר פן ילכוד הצר שלמנאסר את שומרון ויבוא ללכוד גם את ירושלים, אך שוא עמלו במלחמתם, כי מלאה סאת אחיהם אשר במצור, ויתפשם שלמנאסר בחיים וינחם גולה לערי מדי שנת ערך 720 לפני ספירת הנוצרים, והמלך כמביז בן כרש הטה להם חסד על אמונת רוחם אליו וגבורתם במלחמתו עם תלמירא מלכת השיטים, כדברי יהודה המגיה במסעותיו, וישלחם חפשי מגלות

א) בעל הרשימה כבר שמע ממציאות אמעריקא ובכל זאת לא חס מלהזכיר זאת ברשימתו אמר אבה לתת לה כבוד קדומים, ובלי ספק לקח זאת מספר „מטעי משה", ואולי יש לזה איזה שייכות עם המזכר בהכרמל שנה שנית גליון 23. ורואה בספר Geschichte der Amerikaner I. S. 6. 7. אך אין הספריס האלה בידי כעת לעין בס.

מדי, וכפי בקשתם נתן להם. במתנת חסד אחוזה בחצי האי קרים, ערך שנת 474 לפני ספהנ"ו, ומכאן נראה שהיו עם רב מאד. ויתישבו בכמה וכמה מקומות בערי קרים בספרד (כרץ) בסולכאת (הנקראת סטריי־קרים) ובכרסון (קורסין או כרסונים) ובסלע היהודים (צופוט קלעא) אשד בצרו להם חומה סביב וישבו בה זה אלפים ושלש מאות וששׁ עשרה שנה, ועומר לנס עמים בחומותיו וקצת בניניו וחרבותיו עד היום, ועל תמידות ישיבות אבותינו שם זמן רב כל כך, עדות ברורה מן המצבות [ערבך ערבא צריך !] הרבות המאולפות (?) מדורות הראשונים והבינים והאחרונים, הן הן בשפולי סלע היהודים בעמק הבכה הנקרא עמק יהושפט, בהשואה לעמק יהושפט אשר בירושלים, והסגולות שבהן הן הן משנת הששית ושנת השלשים לחיי ישוע הנוצרי, וכן אחריו עד שנת 1842 לספירתם, ובאו רשימותיהן בדפוס בספר אבני זכרון בסדר שנות ספירתם ממעלה למטה.

„ומן אז אשר גלו מעל אדמתם מזמן גלות שומרון, לא שבו אל אדמתם, לא ראו בעיניהם את חרבן בית ראשון, רק שמעו את שמעו ויתאבלו, ולא ראו את בנין בית שני ולא את חרבנו, ולא היה להם חלק ונחלה במחלוקת הכתות השונות שנתחדשו בימי בית שני, ונשארו חפשים ונקיים מדעות ומנהגי [?] הפרושים והצדוקים.

„ובראותם בגלותם כי באו עליהם כל היעודים הרעים שהתנבאו עליהם נביאי הצדק על עברם מצות תורת ה' אלהי אבותינו, התודו את עונם ואת עון אבותם אשר מעלו בו, וישובו אל ה' אלהיהם בכל נפשם ובכל מאדם, ויתן אותם לרחמים, וישבו במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות בחצי האי קרים, יותר מאלפים ושלש מאות שנה, לא גלו ולא גורשו משם לארץ אחרת, בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם בכל ימי הרדיפות אשר רדפו העמים הפראים האכזרים זה את זה, אשר שטפו ועברו בחצי אי קרים כמים הזדונים ע"ד בוא זה אחר סור זה, איש את אחיהו יצודו חרם! — המה אבדו עד אחד, ובני ישראל בחסדי השי"ת, יתר הפליטה, נשארו לאותות ולמופתים על השגחתו יתברך הפרטית עליהם בקרים, בזכות תשובת אבותם אשר שבו אל ה' אלהיהם.

„ובני יהודה ובנימין ומשפחות בני ישראל עם הכהנים והלוים עם זרובבל פחת יהודה השבים מגלות בבל, ועם עזרא הכהן ונחמיה הבונים את הבית השני ואת חומת ירושלים אנשי כנסת הגדולה אנשי השם, מיד בשובם לירושלים התעוררו לקיים מצות התורה הכתובות „ויקם ישוע בן יוצדק הכהן הגדול (עזרא ג' ב' ו') וכו' ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב": (נחמיה ח' י"ג ט"ו) ר"ל ככתוב בתורה; ולקחתם לכם ביום הראשון וכו': [והולך ומבאר כדרכו להוציא מלב הרבנים]

ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון, ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט, הכל כאשר לכל כמו שהוא בקראים ולא כמו שהוא ברבנים, וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים וארמה עליהם, הוא צום השביעי בקראים ולא צום גדליה של הרבנים, (דה"י ח' י"ה, ט', א' ב') וכו' .

„הכל כאשר לכל העמידו עליהם מצות (מניות) בנדבת לבם כפי היוצא מכח דברי התורה, ר"ל שיש להם סמך מן הכתוב, ועזרא הכהן הסופר היה הסופר את הכל, והפלא הגדול שלא הובאה שום תקנה מן עשר התקנות שתקן עזרא לישראל לפי דברי הרבנים, ולא ארבעה מיני לולב במעשה הסכות, ולא נסוך המים בחג, וכ"ש וק"ו מן תקנות משה ויהושע ועתניאל ושמואל הרמתי ובית דינו של דוד המע"ה, ותקנות שלמה; ערובין ונטילת ידים וברכת המקדש, ושניות לעריות, ותקנת הנביאים האחרונים, שני ימים טובים של ראש השנה, ותקנת יהושפט, טבול יום לא יכנס למחנה לויה, ותקנת יהוידע הכה"נ, כל דבר שהוא משום חטא; הבשר לשם והעורות לכהנים, ודניאל גזר על השמן של עכו"ם, וכיוצא באלה, וכגון שנוי הכתב וצורות האותיות מכתב הנקרא עברית אל הכתב הנקרא כתב אשורית שיחסו לעזרא הסופר. לתורה ולתעודה אין אזן המשכיל אוהב האמת יכולה לשמוע דברים באלה, ואין זה כי אם חדשות מקרוב באו" וכו' .

„ובימי שמעון בן שטח נתחדשו באנשי בית שני שלש כתות. כת הפרושים, הם המאמינים לכל השמועות שבאו להם בקבלה מן הראשונים בלי שום חקירה, ע"ד הכתוב; המאמין לא יחוש (להבחיש), והם הם החסידים השמחים לתוספת ותקנות וגזרות וחומרות חמור חמורתים, ע"ד אשרי המחמיר; וכת הצדוקים מתנגדת לפרושים אשר הם החזיקו בתורת משה וכל כתבי הקדש ככתבם וכלשונם ממש בלי שום היקש מההקשים, ובלי שום פירוש מהפרושים, וכפרו בעוה"ב ותהה"מ ושכר וענש וכו'" .

„ועוד כתה אחת היתה נקראת בשם „כת צדיקים" נגדית לכת הפרושים המוסיפים דברים רבים על התורה שבכתב, וגם לכת הצדוקים הנ"ל, כי הם החזיקו בתורת משה הכתובה כאשר קבלוה מאבותיהם, עם פרושה המובן ממנה לתת לכל דבר הקו בלי תוספת ומגרעת, והיא דת הקראית שהתחילה להתפרסם בימי יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח הנ"ל, כדברי ר' יהודה הלוי בספרו הכוזרי מאמר שלישי ממנו, [ראה לעיל את אשר העירותי במכתבו] וזאת הכתה, לפי דברי סופר־ערבי [מי הוא ?] עם הוטר מגזע דוד המלך א),

---

א) אוי לך פילקאוויץ כי הלך לגוע לגאול מפי אים בן בלי בס על מקול מהלבתך, אות נאמן הוא על הכמתך ויחס אטומיך, ולוא לעלחי שמעת כי עתה שאלה מאת לאם בית אביך „עליס" ..... אך כבל הביל המנות רם"פ כי כל מה

עם משנה תורת משה אשר בידו, יצאה מארץ ישראל וחזרה לבבל, ויש לזה סמך מן הרשימה אשר בסוף ספר התורה הקדמון מאד לפי ראות עיני כל חוקר א) [עיין לעיל רשימה 11]" .

„ובהיות הכתה הזאת כת דת הקראית, במאה הרביעית לבנין בית שני רחוקה מארץ ישראל, על כן לא נזכרה בשום ספר מספרי ברית החדשה לנוצרים, בלתי אם הפרושים והצדוקים" וכו'. ואחרי כן הולך ומונה את שמות בעלי המסורה ממאה הרביעית לאלף החמישי אשר היו כלם קראים לפי דבריו, ועל כל הבל ושקר ברא רשימה מיוחדת ובהן מלא את שני ספריו .

מלבד אלה ברא מגלת יוחסין מעשרים דורות אשר על פיה חשב את ענן ליוצא ירך מלכי בית דוד, ומזרובבל עד ענן נמשכו בסדר נכון נשיאי הקראים, והמגלה הזאת נתן על יד פינסקער והוא עשה ממנה מטעמים כאשר אהב פירקאוויץ, ורבים מחכמי ישראל הלכו אחרי פינסקער בעינים עצומות, יען כי האמינו כי פקוח עינים הוא; ואם כי לא נוכל לשלול ממנו את חכמתו, אך יתר מדאי נתן אמון למציאות פירקאוויץ, ולוא סכל היה כי עתה לא יכלנו להאשימו, אכן כרוב חכמתו כן גדלה חטאתו על אשר לא פקח את עיניו הפקוחות. והנה גם לחזק את המגלה הזאת ברא רשימות כהות נפשו כאשר עשה לכל רעיון אשר מצא מסלות בלבבו, ואחת מהרשימות האלה תשא מדברותיה כדברים האלה .

13 „בשם אל רחמן לא נכחד מבנינו אחרינו להיותם מספרים תהלות יוי כמונו אשר נתן את ארונינו שלמה הנשיא לחן ולחסד ולרחמים בעיני האדון בלדואין אשר מלך תחת אחיו, ויתן לו את חפצו ויצו לאנשי חילו אחינו בני עשו, וישיבו לנו את כל ספרי קדשנו וספר התורה הזה עמהם, וזה חצי נחמה, על כן אנחנו נקהלנו לכניסת רבינו ענן נשיאנו ומברכים את המלך יחי לעולם, היום יום ששי צום עשרה באב ראש שנת תתרל"ז שני, אתי"ז לשטרות אמן. כן ברחמיו ימהר יחישה מעשהו לנחמנו בקיום הבשורה שבשר כהיום, ראש השנה לחרבן הראשון ע"י יחזקאל הנביא ע"ה, ושם העיר מום יוי ישועה, אמן אמן כן יהי רצון במהרה בימינו נצח סלה, אמן" .

הרשימה הזאת מזויפה בלי ספק, כי: א) נכתבה מיד קראי, והעד לזה כי כתב את השם יוי ככתיבת הקראים, ב) כל הסופרים אשר דברו אודות הקראים יוכיחו כי שקר יתפארו הקראים כי יש להם ביהכנ"ס מזמן ענן בירושלים, כאשר ידענו כי נחרבה העיר פעמים רבות, וביחוד בימי נוסעי הצלב, וגם

שנמצא כתוב בספרי הערבייס לודות הקלמיס, הוא „לק מה שמעו מפי הקלמיס עצמם, עד שנוכל לדעות את דברי הערבייס על לודותם כדברי בני מקרא" [ל"ק לד ד'] .

א) בתנאי אם יהיה קלמי .

אין לנו ידיעה ברורה אם בנה שם בית תפלה, ואולי גם לא היה שם, ג) המלות „ע"ה" כבר הוכיח בצדק הרב החכם הגדול ראש סופרי קורות ישראל בימינו הד"ר צונץ [צור געשיכטע אונד ליטעראטור צד 336] כי ברכת המתים החלה לעלות על שפת העם רק בקצה המאה הי"ב. דאה הלאה מאמר „זיופי אבן רש"ף". אך המזייף אשר פתח את בית חרשת המעשה עשה את מלאכתו בידים חרוצות, ולא נח ולא שקט עד אשר ברא עוד רשימה במתכונתה אשר תהיה לעזר למגלת יוחסין, וז"ל;

14 „בשם אל
שדי
זה מצחף שקנה רבינו
הגדול נשיאנו גדליה
הנשיא הנגיד והראש
בן מרינו הקדוש הרב
אלחנן הנשיא בן אדוננו
גדליה נשיא גליות כל ישראל
נכד דויד המלך משיח ה',
כתב אוהבו ומשרתו אברהם
הלוי בן משה החבר מעין
מתגבר בן אברהם אל.. הלוי".

ראה פראספעקט פינגער צד 26

התארים הנכבדים האלה לקוחים מספר „תחכמוני" לר"י אלחריזי אשר נמצאו על איש אחד כדברים האלה: יאשיה בג"ק מרינו ורבינו וארוננו וכו' יאשיה הנשיא הגדול נשיא גלות כל ישראל נכד זרובבל בן שאלתיאל וכו' בן דוד הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל". וזה הָעֵד עד כמה נוכל לתת אמון לרשימות פירקאוויץ.

היהודים אשר ישבו בקרים מימי קדם קדמתה ולא ידעו לא מהתלמוד ולא מכת הקראים אשר יסד ענן — לדעת פירקאוויץ — קבלו אחרי כן את דת ענן כשמונים שנה אחרי התיסדות הכת ההיא א), וביניהם היו חכמים מנקרים ובעלי מסורה, ועל כל הגה אשר הוציא אבן רש"ף מפיו, ברא רשימה מיוחדת, ובשנת תשי"ז לאלף החמישי באו שלשה שלוחים מירושלים אשר הצליח להם להסית שתי מאות משפחות מהקראים כי יקבלו את דת הרבנות. שם השלוחים האלה הוא רבי אפרים ורבי חנכה ורבי אלישע, וגם אחרי המקרה הזה אשר כתב אותו על עלה אחד מסוף ספר תנ"ך [ראה מאמר מושב בנ"י] היו השלוחים האלה מלמדים את תורת הרבנות בכפא [פעאדאסיע] ובספרד [קערץ] ובכל זאת לא היה ולא נולד על ברכי הרבנים החדשים האלה אף

א) הכלמל נגה פליטים.

חכם אחד במשך יותר מתשע מאות שנה, רק איזה מחכמי הרבנים היו תלמידים אצל חכמי הקראים, ונגד כל רשימה מצא מצבת אבן בסלע היהודים, מנגופ, פעאדאסיע, סטארא־קרים, אשר הכתובות עליהן תעידנה על הרשימות; ולמן העת ההיא — מתחלת המאה השמינית לאלף החמישי — הביא לנו המון ידיעות ע"ד הקראים, אשר לוא יכלנו לתת אמון בהן כי עתה יכלנו לחבר ספר דברי הימים לבני מקרא בקרים.

הקראים לרעת פירקאוויץ גרו מזמן כביר בחצי האי טאמאן, קערץ, פעאדאסיע, סולכת, סודאק [סוגדאי או סיגדאי] מנגופ, סלע היהודים, אינקערמאן, חערסאנעס, [כרשון] עד אשר באו תחת ממשלת מלכי הטטרים, ובימיהם היו בקרים בגאון שלות השקט, ובכל עת נתנו להם מכתבי חופש [פריווילעגיום] ומהם היו גם נכבדים ומשרתים בחצר המלך [חאן], עד כי לא חסר להם דבר. אך היהודים או הרבנים החדשים היו שפלים ונבזים גם בעיני העם גם בעיני המלך, ורק הקראים השתדלו לבקש בעדם חנינה מאת המלכים, ובנו למענם בתי כנסיות, עד אשר בא חצי האי קרים תחת ממשלת רוסיא, וגם המלכה יעקאטערינא II, הבדילה אותם לטובה מהיהודים ונתנה להם כל זכיות האזרחים, וכן עשו אחריה כל מלכי רוסיא, עד היום הזה. והנה הידיעות האלה כלן הן מעשי ידי פירקאוויץ אשר הגה מלבו, ואותן קרא ושנה, וזאת היתה מטרת חייו בארץ לרומם את אחיו עד גבהי שחקים. ונפלא מאד כי גם מלכי־ארץ גם סופרים רבים נתנו אמון לדבריו, ובתוכם רבים מסופרי ישראל, כר"ש פינסקער, נייבויער, שד"ל א), ובראשם החכם הגדול פראפעססער חוואלסאן. החכם הזה הנודע לשם ולתהלה בפי כל היהודים ברוסיא, ואשר באמת רב טוב עשה לנו בספרו הנכבד נגד העלילה הנוראה והמתועבה כי נחוץ לנו דם נוצרי לחג הפסח בפרט, ובספריו ומאמריו הרבים הנוגעים כמעט כלם לחכמת ישראל וספרותו בכלל; החכם הזה ראוי הוא כי יוחק שמו הנכבד באותיות זהב על לוח דברי הימים לבני ישראל; החכם הזה בעצמו הרע לנו עד מאד בתתו אמון להבלי פירקאוויץ, אם כי חלילה לי להאשימו כי בכונה עשה זאת להכעיס את לב עם ישראל, כי בכל זאת לא חדל גם בספרו זה 2) לתת הוד והדר על ישראל ותורתו, ובכל פרט ופרט נתן היתרון ליהודים על הקראים, אבן כשגגה היוצא מלפני השליט בחכמת ישרון עשה החכם הזה, ואולי נפשו הטהורה לא יכלה להאמין כי איש אחד כפירקאוויץ יעשה המון זיופים לאלפים ויהפוך את הקערה על פיה, ובאשר ראה הפראפעססאר הנכבד הזה כי הרשימות

א) ראה ספר „בני רש"ף" בדף המחברון.

2) Сборникъ статей по еврейской Исторіи и Литературѣ С. П. Б. 1866.

והמצבות תתאימנה יחד, נתן בהן אמון, וברוחב בינתו חבר את הספר הנ"ל, אשר לוא היו מציאות פירקאוויץ אמתיות כי עתה השתוממנו על כשרונותיו הגדולים לחבר ספר נכבד כזה, אשר בצדק נוכל לכנותו „ספר דברי הימים לבני מקרא", רק משמונה עשר מצבות, ואיזה רשימות, ובאמת צר לנו להאשימו ולזרות את דבריו לרוח; אכן מה נעשה אם האמת היקרה לנו מכל חמדה, תראנו ההיפך מדבריו, וממנה לא נוכל לסור ימין ושמאל.

הפראפעססאר הנ"ל יוכיח כי בברכות המתים „ע"ה", זצ"ל, לעי"ץ, [לזכר עולם יהיה צדיק], רי"ת [רוח ה' תנחהו] וכדומה, כבר השתמשו בימי קדם, אף כי אין לו כל אות ומופת מכל ספרי ישראל ולא מהתלמוד על זאת; ואנחנו ידענו כי ברכת המתים נמצאה בפעם הראשונה בתחלת המאה השביעית לאלף החמישי אצל הגאון כהן צדק, ורק כשלש מאות שנה אחריו החלו גם כל העם לברך את המתים, כאשר הוכיח כבר הרב דר' צונץ במקומות רבים בספרו [צור געשיכטע אונד ליטעראטור]. הפראפעססאר הנ"ל יוכיח כי מצבת סנגרי היא אמתית, אף כי כבר נודעה למזויפה מימי הגאון שי"ר, וה' חוואלסאן בעצמו הודה לי כעת כי מזויפה היא, כאשר ראינו שנינו את העתקתה על נייר באוצר ספרי הקיסר בפעטערסבורג, וא"כ למותר לי להביא עוד אותות ומופתים נגדה, הפראפעססער הנ"ל הוכיח כי היו באמת חכמים גדולים ונשואים מהקראים בקרים, אף כי כבר נודעו כל הקראים גם לבד פירקאוויץ לדוברי שקרים למיום נוסדה אגודתם, ואם מצאו איש אשר ראו כי אין רוח הרבנים נוחה ממנו מהרו ויספחוהו על עדתם; ומה נאמנו דברי הרב גייגער, בנוגע לענין זה, באמרו: „אמת הדבר כי הקראים האחרונים בחרו בדרך הזה, לקחת מקרב בעלי התלמוד כזה וכזה אשר היה לו ריב ומחלוקת לש"ש עם רעהו, והכריעו החכמים נגדו ופסקו ההלכה כבעלי ריבו, ויקומו הקראים האחרונים ויקראו לו בקול גדול: לנו אתה ובוא אתנו והטבנו לך ונעשה לך שם על פני חוץ, ונשימך לשר ושופט בתוכנו ונאמר כי רק בעבור אשר יצאת בצבאותינו ריחך נבאש בעיני הרבנים, הן זה דרך כסל למו. אך לא כן עשו חכמי בני מקרא הראשונים, הם ידעו כי המה חדשים מקרוב באו וכו'" [אוצר נחמד מחברת ד' צד 12 וויען תרכ"ד], וראוים הדברים למי שאמרם.

לראבון לבו מצא פירקאוויץ איזה ספרים נכבדים מחכמי הרבנים בקרים בכ"י, תחת אשר מכל המון ספריו לא מצא אף אחד אשר חבר בקרים מחכמי הקראים, ואיך יתנהו לבו לתת כבוד לשם ישראל? — ומה עשה? התהפך מצד אל צד למצוא עליהם תנואות כי נחלו את חכמתם מחכמי הקראים, למשל: הוא מצא את הספר היקר שפת אמת להרב ר' אברהם הקירימי הרבני, וימצא עליו עלילה לעשותו לתלמיד לאהרן הקראי בעל המבחר, אף כי בספרו זה הוא לוחם את הקראים מלחמת תנופה, בכמה מקומות, והחכם רש"י פין ענה אמן לכל מוצא פי פירקאוויץ, וה' חוואלסאן נתן אמון כי נמצאו בין הקראים בקרים חכמים ונשיאים מיוצאי חלצי מלכי בית דוד, באשר האמין לרשימה 14,

והיטיב אשר דבר בענין זה הגאון החוקר והמבקר הגדול שי"ר ז"ל, לאמר. „ופה המקום ג"כ להוכיח בשקר דברי הקראים, אשר יחשבו אחד מחכמיהם ושמו סלמון בן ירוחם לרבו של רבינו סעדיה, וזה כזב מבורר, שלא עלה אז על דעת שום אחד מההמון ישראל הרבנים להניח את בנו ללמוד תורה ממורה קראי, וחוץ מזה לא התפשטו עוד הקראים בימים ההם עד מצרים ארצו של הגאון בימי נעוריו, אלא שדברים הרבה כאלה בדו מלבם; וכעין זה עשו מלבם את יפת לרבו של ראב"ע בעבור שמביאו הרבה, וכמו שלקחו להם כל חכם רבני אשר נמצא בתלמוד עליו איזה מחלוקת קטנה או גם אחרי כן, משכוהו אליהם ומנוהו בין נשיאיהם, כאשר יחשבו רב ענן האמורא בעבור שנמצא בינו ובין רב הונא איזה אונאת דברים, ונתן דצוציתא, ורב בוסתנאי ריש גלותא בעבור הערעור על בניו מבת מלך פרס האחרון שנשבית ביד עמא"ר בן בטא"ב ונתנה לו במתנה (יעויין שערי צדק דפוס ליוורנו ח"א סימן י"ז), אע"פ שלא היו עוד כלל בימי רב בוסתנאי ומכ"ש בימי האמוראים כת הקראים בעולם", [בכורי העתים תקפ"ט הערה 31 לתולדות רס"ג] •

הפראפעססאר חוואלסאן נתן אמון להמצבות אשר נמצאו עליהן פרטי השנים „לגלותנו", כי מנו היהודים גולי שלמנאסר לגלותנו, וכן האמין לפירקאוויץ כי היהודים—המה הקראים לדעת אבן רש"פ—מנו „ליצירה" מזמן קדום מאד בערך מימי חרבן בית שני, וכן היה להם עוד פרט אחר „למטרכא", אף כי לא נראה ולא נשמע מזאת בכל ספרות ישראל והעמים, וכל הפרטים האלה נמצאים רק על המצבות אשר הנן מזויפות בלי ספק, כאשר יראה הקורא הלאה במאמרי „זיופי אבן רש"פ", וכן לא הפיל צרור ארץ מכל דברי פירקאוויץ הנוסדים על אדני תהו; ולוא הביט על מציאותיו בעין בקרת, כי עתה אולי פקחה גם הממשלה את עיניה על מעללי הקראים, ואז ראתה את אמונתם ויושר לבם, וכבוד ורב תודות נחל מאת כל אשר בשם ישראל יכנה •

הנה הראיתכם קוראים יקרים את כל חכמת הקראים בכלל ומפעלי פירקאוויץ בפרט, בקצרה, אף כי יכולתי להעתיק פה את כל רשימותיו ולהביא את דעותיו אחת אחת, אולם חשבתי למותר לעשות זאת, כי לקורא מבין תספיקנה גם אלה, אך ראיתי נחוץ להציע בזה גם את דעתי בנוגע לדברי ימי הקראים בקרים • וטרם כל דבר הנני להגיד מראש כי משפטי או השערותי נוסדות יותר על הנסיון מאשר על פי סופרים וספרים, יען לדאבון לבי לא בראתי עוד רשימות ומצבות אשר תהיינה לי לעזר, ולהכנים פילא בקופא דמחטא בפלפולי חריפתא לא הסכנתי, ע"כ לא אוכל להוציא משפט כי אם רק מאת אשר ראו עיני ואשר שמעו אזני, כי מלבד זה אין את נפשי לכתוב פה ספר דברי הימים להקראים בקרים, אשר לא נסו עוד הקראים בעצמם לעשות זאת, וגם לא עלתה המחשבה הזאת על לבם מעולם, וגם אם יבוא גייגער וגרעטץ, צונץ ושטיינשניידער, יאסט ופירסט, לא יצלח בידם לחבר ספר

דברי הימים לבני מקרא בקרים, באשר לא נשאר להם כל ספר וידיעה מקורותיהם בקרים בימי קדם, ורק ידיעות אחדות שדופות קדים נוכל למצוא בספריהם מהמאה הי"ז והי"ח, ע"כ על הקוראים להסתפק בזאת אשר נוכל להציע לפניהם, ואם נוסיף להשיג עוד דבר מה בנוגע לענין זה לא נמנע לתתם לפני הקוראים במקום אחר, ואומר:

הכוזרים המתיהדים אשר רבים מהם ישבו בקרים א), אין כל ספק בעיני כי בראשית התיהדותם לא ידעו עוד מהתלמוד, ואם נאמין עוד למכתב מלך הכוזרים הנמצא מחרש ע"י אבן רש"ף, הנה התגיירו הכוזרים בערך שנת ש"פ לאלף החמישי [620 לספהנ"ו], אשר אז לא התפשט עוד התלמוד גם בין כל היהודים המפוזרים בכל קצוי תבל, ובטח בעת אשר ממשלת הכוזרים עמדה עוד בתקפה וגבורתה לגאון ולתפארת, נמצאו בכל עת רבים אשר התגיירו, ומה גם בעת ההיא עת חלוף האמונות והדעות בכל הארץ; ולפי ידיעות אחדות הנשארות לנו לפלטה נוכל לשפוט, כי נפלגו קהלות הכוזרים בקרים מקהלות היהודים הקדמונים, כטבע שני עמים שונים אשר לא מצור אחד חֻצבו, ולפי הנראה גם לא דברו בשפה אחת, וע"כ יוכל להיות כי גם במאה התשיעית והעשירית ידעו הכוזרים רק מעט מהתלמוד, וע"כ כאשר שמעו הקראים בארצות אחרות כי אבד ניר לממשלת הכוזרים שלחו שלוחים (מיססיא־נערים) לדבר על גב הכוזרים הנשארים לקבל את דתם, באשר כבר ידענו כי הקראים שלחו שלוחים כאלה לכל עיר ועיר למען הרבות מספרם המעט, ומה גם כי מצוינים המה במדה הזאת להתפאר כי קדמונים המה ושומרים דת משה בטהרתה; ויוכל להיות באמת כי היו נרדפים על צוארם מאת היהודים, ובראותם כי דתם נוטה לנפול, חשבו מזמה לשלוח פראפא־גאנדיסטים אל הרבנים, ולפעמים הצליחו בשליחותם, כאשר כבר הזכיר הראב"ד ז"ל בקבלתו „כי איש אחד אבן אל־תראס מקאסטיליען היה רבני ואח"כ הלך לירושלים וקבל שם את דת הקראית, ואחרי כן נהיה למיססיאנער קראי והתעה רבים מהרבנים מדרך אמונת אבותיהם, ואחרי מותו שאלו הקראים מאשתו המלומדה „אל מעלימה" איך התנהג בעלה באמונה ודת", למען ילמדו ממנה, לדעת חקי דתם. והרש"פ ז"ל השתדל להראות כי רק בעבור זאת נקראו קראים מענין קריאה ר"ל קריאת השלוחים לפרסם את דתם, ולזה נוטה גם הפראפעססאר הוואלסאן, באמרו [בקורת לתוה"ק צד 131 בהערה שם] „שזמן קצר קודם ענן היו בין המחמדיים פראפאגאנדיסטים שקראו בשם עלי ודתו, (היינו מכת השיעיתין הדומים ממש לכת הקראים אצלנו) ונקראו בשם אלדעאי, שם שמשמעותו ממש כמשמעות שם „קרא" בעברית, וכן תרגמו אותו המתרגמים העבריים תמיד במלת „קרא" ולפי הנראה גם החכם אב"ג נוטה לדעת זו, אף כי אין דעתי נוטה לזה, [ראה הלאה]. אולם כלם

א) מדובר לודוסק ברחבה בחלק שליפי מספר הזה בתולדות הכוזריס.

מודים כי השתדלו הקראים לשלוח שלוחים אשר יפרסו את דתם להרבות מספרם, ושלוחים כאלה יכלו לשלוח גם לקרים. ודעתי נוטה לדעת החכם גראטץ כי גם אלדד הדני הרמאי הנודע היה אחד מהם, אשר ברוב מזמותיו אבה להדיח את ישראל מעל קבלתם; כי בעוד אשר מיססיאנער מפורסם יוכל להדיח רק איש אחד או שנים ובסתר, הנה בליעל ואיש מזמות כזה אשר שָׂם מסוה יהודי על פניו, יוכל להדיח קהל גדול מאמונת אבותיהם, ועל אלה אשר לא אבו להכיר עוד את הדני הזה לקראי, להביא ראיה כי נמצא עוד שבט דן על פני האדמה, תחת אשר לא שמענו עוד מפי שום נוסע בעולם אשר מצא או שמע מהשבט הזה, וכבר עברו אלף שנים למיום נראה הדני הזה בעולם, וממנו ועד עתה נסתם כל חזון מאחינו אלה אשר ברא ברוח דמיונו, וכל עוד אשר לא יבררו לנו המאמינים בו כי כל דבריו אמת וצדק ולא היתה לו שום מטרה אחרת בספוריו המוזרים, לנו הצדקה לחשוב אותו למדיח קראי ונוכל ערום; ומלבד ספוריו המבהילים כי שלוח הוא מאת ארבעת השבטים [דן ונפתלי גד ואשר] על פי ה׳ להגיד לאחיהם את רוב אשרם וגדולתם, הנה נראה מדבריו בספר „אלדד הדני" [המיוחס אליו ונכתב מיד איש אחר בימיו] כי היה בקרים וקוקז, ואודות היהודים במקומות ההם ידבר „כי יש להם מקרא ומשנה ותלמוד ואגדות וכל שבת פותחין ואומרין דרשות בלשון הקדש והסברא בלשון קדר", וזכר עוד את היהודים „משבט שמעון וחצי שבט מנשה בארץ כוזריים"; וע"כ יוכל להיות כי הלך גם לקרים להשמיע בחשך תורתו, ומיססיאנערים כאלה לא יפלא אפוא אם הצליחו להדיח משפחות אחדות מהכוזרים אשר זה לא כביר התהללו באלילים ועוד לא שרש גזעם בדת ישראל, ומהם התאחדו ויהיו לקהלה או כתה מיוחדת, כאשר העיר פירקאוויץ עצמו במכתבו [לעיל], כי „קראי קרים אינם מהענניים, כי אם בבוא אחד מהענגים לקרים ובהראותו את דתו קבלו ממנו איזה מנהגים בדת", ועל פי זה יובן היטב מדוע לא מצאנו זכר לקהלה קראית בקרים עד המאה הראשונה לאלף הששי, יען מספרם היה מעט מאד עד כי לא יכלו להתאחד לקהלה מיוחדת. אשר על כן נוכל לשפוט בצדק כי:

קראי קרים הנם יוצאי ירך המאנגאלים או הטיורקים

(ר"ל הכוזרים)

ה

ולחזק את משפטי זה הנני להביא עדים נאמנים אשר לא יכזבום גם הקראים בעצמם.

א) כל עם ועם יצטיין בתאר פניו, במבטי עיניו וכל הליכותיו, עד כי האיש המביט בעין חודרת יבדיל כרגע בין אנשים אשר לא מצור אחד חצבו, ולמשל אם נעמיד את היהודי והטטרי או הציגאני, נכירם במעוף

עין הראשון, כי היהודי הוא מיוצאי ירך בני שם; הרוסי הוא מגזע עם הסלאווים; הטטרי הוא נכד להמאנגאלי, הציגאני הוא מגזע עם מוזר לנו אשר לא נדע מוצאו; וכן נכיר גם את הקראי כי ממקור אחד הוא עם הטטרי, כאשר הוכחתי הלאה [תאר פני הקראים]; ועל דברת חכמי הנתוח יצטיינו האנשים מעמים שונים גם במוח [מארק] עצמותם, ואם אמת בפיהם, הלא אז אין כל ספק בעיני, כי לוא נסו הרופאים לנתח ראש הקראי, כי עתה מצאו כי גזע מחצבתו איננו בשום אופן מזרע ישראל; וכל הרופאים אשר שאלתי בקרים העידו כלם פה אחד כי הקראים בקרים אין להם כל השתוות עם היהודים, ומהם גם הרופא המפורסם הרב החכם ה' ראובן קולישער, אשר ישב ירחים אחדים בסעוואסטאפאל, והתחקה על שרשי הקראים א).

ב) הקרימצאקים אשר שפה אחת להם כמעט עם הקראים והטטרים, ובכל הליכותיהם לא יצטיינו מהקראים בשום דבר, ובכל זאת אם נעמיד את הקראי והקרימצאקי שניהם מלובשים במין בגד אחד, נכיר אותם כרגע כי הראשון הוא טטרי, והשני יהודי.

ג) כל עם ועם מצוין בסדר חייו וכשרונותיו, והכשרון החסר אצל האחד נמצא במדה נפרזה אצל השני, וכן להפך. למשל כל החוקרים החליטו כי היהודים יצטיינו בכשרונותיהם בחכמת החשבון והמוזיקא ובדומה, האשכנזים ידועים לאומנים וחרשי הושב, הבריטנים לחובלים ויורדי הים באניות. אבל אם נחפש בנרות לא נמצא אף אחת מכשרונות היהודים אצל הקראים, ומעולם לא נראה קראי אשר יצטיין בחכמת החשבון והמוזיקא ובדומה מכשרונות היהודים, כאשר הוכחתי הלאה, בפרט.

ד) כל עם בתבל יצטיין בספוריו מחכמיו, קדושיו וגבוריו, וביחוד כל עמי אזיא יספרו נפלאות קדושיהם, חכמיהם וגבוריהם, וזאת שיחם והגיונם כל היום; ואם כי רוב ספוריהם רק בדמיון יסודם, בכל זאת לפעמים נמצא גם בהם גרגיר אמת, אשר מהם נוכל להוציא איזה דברים הנוגעים לקורותיהם ודברי ימיהם, מבטן מי יצאו? ומה מעשיהם בימי קדם? וגם העם הנבזה עם הציגאני, יספר על אחד מנביאיו אשר עמד להתפלל לאנובים אלהיהם וכל עדת מאמיניו נקבצו באו אליו, והנביא קם מכרוע על ברכיו ויתנבא אל עדתו בשם אלהיו בדברים הוצבים להבות אש „לאמר: שמעו אלי עדת מאמיני! ימים רבים גדלתיכם ורוממתיכם ואתן חתתכם על פני כל העמים, אפס כעת עזבתם אותי ותשכחוני, ע"כ אסתיר פני מכם ולא אוסיף עוד תמוך בימינכם,

---

א) ראה דברי במ"ע „עברי אנכי" שנה י"ג גליון ל"ה. וכבר הגעתי לפני האקאדעמיק ה' קוניק בס"ע פעטערסבורג כי נתון מאד אפשר חכמי הנתוח יוכו לנתח מוח הקראי למען יוכחו על פי כללי החכמה הזאת אם יש להם פיזה דמיון עם היהודים, ואח"כ הגיע גם הוא כזאת בסוף ספרו „תוכחמים ופילקאווין", ואם גם הרופאים יחליטו כזאת אז נעלה הדבר מעל כל ספק.

סורו ממני ! כי לא עמי אתם וגם אני לא אהיה לכם לאלהים ! צאו לכם לבקש מנוח לכף רגליכם באשר תמצאו, אך את הדרור והחפש אל תשכחו, אל תשימו צוארכם בעול מלך ושרים, בחרו משכן לכם ביערים ובנקיקי הסלעים, ועל ערמתכם תחיו והייתם חפשי כפראים במדבר וכו"• ולוא ידענו אף מה מקורותיהם בימי קדם, כי עתה יכולנו להוציא מההגדה הלאומית הזאת איזה דברים נחוצים לדעת דברי ימיהם, למשל מי היה המושל אשר גרשם מארץ מולדתם ? ומדוע עשה להם ככה ? וכדומה. והנה לא יפלא בעינינו כי העם הזה הנודד בלאומים זה שנות מאות רבות, כי לא ידע עד מה מתולדות דברי ימיו, באשר בכל מקום בואו לא מצא מנוח לכף רגליו, וגם אין להם כל כתב ולשון ולא אמונה ודת; אבל איך לא נתפלא על הקראים כי גרועים המה בדבר הזה עוד יותר מהציגאנים, לא יאומן כי יסֻפר כי אלה בחירי יה, אשר יתפארו כי המה חכמים ונבונים, תמימי דרך והולכי תם, עד כי מלאכי מרום כחגבים בעיניהם, ותוצאותיהם מימי קדם מגלות שלמנאסר, ולסוף כל הדורות יכירו כל עמי תבל כי רק אמונתם היא האמתית, והאובדים בארץ חינא והנדחים בקצוי הודו המזרחית יבואו כלם לכרוע להם ברך ולחסות בצל דתם, בני „אתה בחרתנו", כאלה לא ירעו מדברי ימיהם אף כידיעת הציגאנים ? וכל תשובותיהם אשר ענו לשואליהם על דברת קורותיהם בזמנים שונים, לא תתאימנה יחדיו, עד כי את אשר ענה האחד יבוא השני ויכחישו על פניו; זה מספר כי מיסד הכת הזאת היה ענן, ובא רעהו ויאמר לא הוא, ויתן את כבודו ליהודה בן טבאי, והשלישי לצדוק וביתום, והרביעי יענה כחשם על פניהם, ויאמר כי מעולם דבר לא היה להם עם היהודים ומוצאם ממקור הכוזרים מגזע המאנגאלים, והנה בא פירקאוויץ ויחלום חלום כי קדמונים המה מבני גלות עשרת שבטי ישראל, ובפה מלא הגיד כי בעל ספר דד מרדכי היה איש לא למד, אשר ישב בעיר קטנה קוכיזובא ולא ידע עד מה רק מאשר קרא בספרי הקראים והרבנים המעטים", ובכל זאת נועז גם איש כזה לספר הבלים ושקרים באזני מלך שוועדין, [ראה לעיל במכתב אבן רש"ף], ופירקאוויץ יספר שם גם על עצמו כי גם הוא נסה לחבר ספר דברי הימים בימי עלומיו, וז"ל שם „ואני בעצמי כתבתי איזה דברים בקראי בלי שום לב מה שכתבו חכמינו הראשונים, אכן לא ישרו דברי בעיני עתה אחרי אשר חכמתי מעט, ואף כי כל מה שכתבתי הוא לטובת הקראים ולא לרעתם, אך מה אעשה אם אין בידי ראיות על זה".

הראיתם קוראים יקרים סופר קורות הקראים ! השמעתם גאון תפארת עם עולם, מעיד על עצמו כי כתב על ספר את דברי ימי הקראים רק לטובתם, בעוד אשר לא ידע מאומה רק מאשר קרא בשנים או שלשה מספריהם א), ועל דברי בעל דד מרדכי העיד כי כלם הבל וריק,

---

א) לא הסכלתי על המדה הזה, כי בלמת לא נמצאו עוד בעת ההיא יותר משנים או

ודברי טריאום צצקי לקוחים מהספר הנ"ל, והעיד בעצמו כי לא יוכלו להשען גם על דבריו, ומה עשה הוא בעצמו כאשר עלה בגאותו וחכמתו שחקים בסוף ימיו? האם הטיב את דרכו מכל סופרי עמו אשר קדמוהו? וע"כ בצדק אחשוב למשפט — לפי דעתי — כי קראי קרים לא ממעי יהודה יצאו, וכאשר לא ידעו כל הכתות הנמצאות בקרים וסביבותיה להגיד מקור מחצבתן, כמו המַאלַאקאנים והסקָאבצים הראסקאלים, כן לא ידעו גם הקראים, כי לוא היו באמת ממקור ישראל כי עתה למצער נשאר איזה זכר בספרות ישראל אודותם, באשר נזכרו העניניים בספרי דברי הימים לבני ישראל במקומות רבים.

ה) הטטרים יעידו כי ידברו הקראים טטרית צחה כמוהם, ובדבר הקראי לא יכירוהו כי לא בן עדתם הוא, ומדוע לא ידברו הקרימצאקים צחות בשפה ההיא כמוהם? עד כי לפעמים לא רחוקות לא יבין הטטרי או הקראי את שפתם, האין זה אות נאמן כי לא אָם אחת הִבְּלָתָם? ואם נוסיף לזה עוד הוכחת אבן רש"ף—לעיל במכתבו—כי לוא היו קראי קרים ממקור אחד עם העניניים, הלא אז היה להם לדבר בשפת ערבי כאשר ידברו הקראים בארצות המזרח" א), הלא לא נשגה אם נחשוב כי כבר משפטנו אור יצא כי קראי קרים אינם ממקור אחד עם העניניים אשר היו באמת מזרע ישראל, וא"כ מי המה אם לא יוצאי ירך הכוזרים או המאנגאלים?

ו) בשנת 1870 יצאה פקודה מאת הממשלה ברביעי לירח דעצעמבער, לאַחד את הקראים עם היהודים יושבי פלך חערסאן בדבר עבודה בצבא, ופתאום יצא ה' קוז אחד מראשי חכמי הקראים ויכתוב מאמר גדול במ"ע (Новорос. Вѣдом.) גליון 276-277 ויצעק בקול גדול לאמר: טעות גדולה יטעו אלה אשר יחשבו את הקראים ליוצאי ירך היהודים, יען אמונתם יש לה איזה דמיון עם אמונת היהודים! אך באמת אין כל דמיון ביניהם, ויותר נכון לדמותם להכוזרים, להארמענים, או להטטרים, או לכל גוי אשר תחפצו רק לא אל היהודים, וכותב המאמר הודיע גלוי ומפורש, כי לא מלבו יצאו הדברים האלה, כי אם כל עם הקראים מדבר מתוך גרונו", והודאת בעל דין טובה לי יותר מאלפי עדים, כי הקראים אינם מזרע היהודים.

אלפים ספרים נדפסים, וגם כעת לא נדפסו עוד יותר מעשרים עד אלפים ספרים מכל ספרות הקראים,

א) אעיר בזה כי שמות הקראים אשר נמצאו על אבני המצבות אשר רבים מהחוקרים חוו את דעתם כי בשפת פרסי יסודם, כלם לקוחים רק משפת קדר העתיקה, ולא פילקאוויץ אשר הולך מכמיס שולל נתן להם טעם אחר, כמו הסם גולף, סולגלין וכדומה, [רמה זופי אבן רש"ף] וגם זאת היא עדות נאמנה על מקור מחצבתם מבטן הטטרים.

ז) בשנת 1827 יצאה הפקודה מאת הממשלה כי יחלצו היהודים אנשים לצבא, ובעת ההיא התחשבו עוד הקראים על עדת ישראל, ובכל פקודות הממשלה נקראו בשם „יהודים קראים", ופקידי הממשלה קראו גם אל הקראים כי יתנו אנשים לצבא, אז יצאו הקראים חוצץ ויתאספו לעיר יעוופאטאריע להתיעץ מה לעשות, וישלחו את הר"ש בבוויץ, וה' יש"ר להשתדל אצל שרי הממשלה בעיר המלוכה לתת להם חֶפשה מהעבודה הזאת, ובעזרת אבן החן הצליחו להגיע אל מטרתם; וראשית דבר השתדלו להראות באותות ובמופתים נאמנים כי אינם יהודים בשום אופן, ומני אז נשאר לחק עולם כי יבדלו הקראים מעל היהודים מכל וכל, והממשלה תקרא אותם כעת רק בשם „קראים". ואם ראשי חכמי הקראים בעצמם הטריחו את כבודם לנסוע לעיר המלוכה למען יוכיחו במופתים נאמנים כי אין להם חלק ונחלה בבית ישראל א) מדוע לא נהיה לעזר להם? — „מהיות טוב אל תקרא רע" יעץ לנו החכם מכל אדם, וכן הזכיר את הספור הזה בע"ם מסה ומריבה [שם דף ק"מ גיסו של היש"ר].

ח) ע"ד השם קראים, חכמים רבים חקרו ודרשו מדוע נקראו בשם זה, החכם ר"ש פינסקער ז"ל השתדל להראות כי היהודים כנו אותם כן, יען שלחו מוכיחים או קוראים [פראפאגאנדיסתים] לקרוא להיהודים הרבנים כי יקבלו את דתם, והחכם הגדול פראפעססאר חוואלסאן אשר וקיים את ההשערת הזאת, וגם החכם אב"ג ועוד אחרים נוטים לזה, הרב החכם ריב"ל נ"ע הוכיח כי היהודים קראו אותם ראשונה בשם „קרעים" [ראסקאלניקים], אך הקראים הפכו את הע' לאל"ף. והנה אף כי לזה גם דעתי נוטה, כי היהודים קראו אותם בשם חרפה, כטבע כל עם לחרף ולגדף את הפרט אשר הָבדל ממנו ויהי לכתה מיוחדה, אכן כי זה הוא השם הראשון אשר כנו בו היהודים את הקראים בראשית התיסדות דתם לא יתכן להיות, מטעם החכמים הנזכרים: יען לפי הנודע נקראו בראשונה „עננים" על שם ענן מחוקקם, וכן אנחנו רואים ברוב הכתות אשר נתיסדו בעולם נקראה הכת על שם מיסדה, מחמדים, לוטהעראנים, צדוקים ביתוסים, וכדומה, וכן גם נקראו בראשונה „עננים"; אך היהודים אשר ראו כי יום יום יתרחקו מעל בית ישראל ויתקרבו יותר ויותר לדת מחמד [ראה הלאה ע"ד אמונתם], החלו לכנות אותם בשם בני מקרא או אלקאראיין [ר"ל כאמיני דת איסלאם, כנודע כי השם אלקאראן בערבית הוא כמו „המקרא" בעברית] ובעוד אשר ישבו תחת ממשלת הכליפים התפארו עוד בשם זה למען ימצאו חן בעיני המלכים מאמיני מחמד, כאשר הודה בעצמו אחד מראשי חכמיהם, כי רק ע"י זה אשר התקרבו לדת מחמד מצאו מנוח לכף רגלם א), אכן כאשר יצאו מארץ פרס, ולא נאלצו עוד לחנוף להמלכים ההם,

---

א) כל הדברים המלה כתובים בעליכות בספר „תשועת ישראל", המלא גם להג הרבה על כל גדוחיו, ויקר הוא בעליות.

אז כנו את עצמם בשם „קראים", ר"ל מאמיני תורה שבכתב, והיהודים הפכו את שמם לקרעים בע', ר"ל כי נקרעו מעל בית יהודה וישראל; ולכן הקראים בקרים לא נקראו מעולם בשם עניים מטעם זה, ומה גם כי בעת אשר נתיסדה קהלה קראית בקרים כבר לא נשמע השם עניים על שפת עם, וכן השתדל גם פירקאוויץ בכל חקירותיו להוכיח כי קראי קרים אינם מהעניים, אבל לא מטעמיה, [ראה מכתבו לעיל] •

ט) הלאה [פרק י'] הבאתי עדים רבים ונאמנים אשר יעידו כי תורת דת הקראית היא היא דת האיסלאם בכל פרטיה ודקדוקיה, ורק מסוה דת ישראל נתנו עליה, וא"כ לא יפלא אפוא אם בראשית צמיחתה נוסדה על יסוד דת איסלאם אף כי ממעי יהודה יצאו, ומה גם קראי קרים אשר תוצאותם מבטן המחמדים, וכן נראה באמת כי קראי קרים קרובים יותר לדת איסלאם מאחיהם בארץ הקדושה ומצרים יוצאי ירך העניים, בכל מנהגי דתם, וגם תאר פניהם המשונים זה מזה יעידו כי לא בבטן אחד נוצרו; ועוד זאת, כי לא לבד הקראים במצרים, כי אם גם אלה היושבים בארצות ישמעאל מדברים בשפת ערבית ב), תחת אשר הקראים בהעליץ [גאליציען] אשר יצאו מקרים מדברים עוד היום בשפת קדר, כאשר הוכיח גם פירקאוויץ במכתבו לעיל •

י) החכם היוני כריסטאפאר קאנדאראקי אשר חקר ודרש הרבה אודות הקראים בקרים, יוכיח גם הוא ג) כמוני, כי קראי קרים הנם יוצאי ירך הטטרים, והביא לזה אותות ומופתים נאמנים; וכן החליט גם ראש אוהבי הקראים פעאדאר וואסילעוויטש ליוואנאוו בספרו „צופוט קאלע" [מאסקווא 1874] כי הקראים אינם מזרע היהודים, ובזה דמה להכעיס את לב היהודים ולתת כבוד לשם הקראים, כי המה אנשים נכבדים לפי דעתו, ונכבדים כאלה לא יולדו על ברכי היהודים • וחלילה לי לקפח שכר שיחה נאה, וע"כ גם אני מסבים עמו • • • • •

הבאתי לך קורא יקר עשרה עדים נאמנים לפי דעתי, המעידים כי קראי קרים לא ממעי יהודה, ולוא הפצתי להלאותך כי עתה היתה לאל ידי להביא עוד עדים רבים, והחוקרים אשר יאבו להעמיק חקור בדבר הזה, להם הנני יועץ מראש לבוא לקרים, כי בלעדי זאת לא תעשינה ידיהם תושיה ד), ואז רק אז

א) ראה הלאה הבאתי את דבריו בפרט, ונפלא כי מכמיסם הקדמונים לא בושו לקרוא את עצמם בשם אלקראין בבעל הנוק הקלאים והרבנים וכדומה, [ראה ל"ק במקומות אחדים] •

ב) לבד מעטים מהם המדברים בשפת רומי, ובלי ספק הלכו אחדים מהם לגור באיטליא בראשית התיסד דתם, וכן נשארה השפה הזאת בפיהם עד היום הזה •

ג) Универсальное описаніе Крыма С. П. Б. 1874 т. III.

ד) פה המקום להעיר את אזן החכם ד"ר גראטץ, כי לא טוב עשה כי לא אבה לסור לקרים בנסעו לארץ הקדושה, הן שני חלקיו הראשונים מספרו „דברי ימי היהודים" נוסדו על

יוָכחו כי צדקתי במשפטי, וכן החליט גם הרש"פ בלקוטיו בכמה מקומות, ויבדיל בין הקראים והעננים.

עתה קורא נעים, אחרי אשר הצליח לי—לפי דעתי—לגלות את המסכה הנסוכה על פני הקראים בקרים, לדעת מקור מחצבתם, עלי לבקש אולי אמצא דבר מה להודיעך מעלילותיהם ודרכי חייהם למן העת אשר החליפו את שמם הטטרי, ילדוגן, הוכטמיש, לאברהם ויצחק העברי. אודה ולא אבוש כי הידיעות אשר אספתי אודותן אשר תוכלנה עמוד לפני כסא הבקרת מעטות מאד, כי כמעט לא נשאר להם כל שם וזכר מימי קדם, וכל הידיעות אשר ידעתי אודותם הנן רק מהימים האחרונים, ואם יפלא בעיניך הקורא, גם בעיני יפלא; כי במשך שנות מאות לא נמצא בהם אף אחד אשר יכתוב איזה דברים מהנוגע לדברי ימיהם, אבל אם נחפש נמצא לזה שתי סבות: א') יוכל להיות כי קדמוניהם בקרים אשר ידעו עוד את הכוזרים או המאנגאלים הוריהם, החרישו בכונה ולא אבו לגלות ערות עמם כי מקור מחצבתם מגזע העמים הפראים באזיה, והאחרונים לא ידעו מה לכתוב כי לא נשאר להם כל חומר לדבר הזה. ב') כי רֻבם ככלם היו עמי הארץ כאשר הנם עוד היום, ובכן לא עלה הדעיון הזה על לבם מעולם, וע"כ עמדו כפסילים אלמים ולא ידעו מה לענות לשואליהם דבר אודות דברי ימיהם בכל עת, וגם פירקאוויץ עצמו הודה בפה מלא [לעיל במכתבו] כי לא היה כל חכם בין הקראים בקרים, בכל הזמן הרב אשר ישבו שם, ואנן מה נענה אבתריה? ואת המעט אשר אספתי מפי סופרים וספרים הנני נותן בזה לפני קוראי ספרי.

ו

מכל המון הכתבים, הרשימות והמצבות אשר לא חלה בהן יד המזייף נוכל להחליט לדבר ברור כי לא נמצאו הקראים בקרים עד אמצע המאה הי"ג למספר הרגיל, ואולי יש גם ממש בההגדה אשר יספרו הקראים ע"ד טוכתמיש

ספורי תולדותיו הקדושה וספרי פלאותיו הגלויים ומודעים לכל, ובכל זאת לא הסתפק בספוריהם לבד, ויסע מרחק רב כזה לארץ הקדושה למען יספוג למראה עיניו, אשר אמנם זאת היא חובת סופר קורות עולם, ומדוע לא סר גם לקריים? בעוד אשר הידיעות המעטות אשר הגיע אודות היהודים והקראים בקריים, הן דלות ולעגות, ורבים קמו עליהן להכחישן, כי ממקור לא טהור באו מיד הקלאי המזייף; ולבי נכון ובטוח כי לוא בא גם עתה לקריים ורואה את כל הספרים כ"י אשר לא שזפתם עוד עין כל חוקר בארץ, כי עתה שנה דבריהם רבים בספרו; וגם לא למותר היה לו לעבור בגבול ישראל ברוסיא לראות דרכי בני ישראל ועלילותיהם בארץ הזאת, למען יספוג למראה עיניו, וכל איש דעת יודה לי כי אחרת שפע ע"ד אחיו ברוסיא, ואולי מצא ביניהם חכמים כחכמי אשכנז, ועוד גדולים מהם.

הראשון במלכי הטטרים אשר הביא אתו ארבעים משפחות קראים, [ראה הלאה „זיופי אבן רש"ף סימן ה'], בפעם הראשונה מצאנו עדה קראית בסולכת בשנת ל' לאלף הששי [1270 לספהנ"ו] כאשר תעיד הרשימה הבלתי מזויפה הנמצאה בסוף החומש כ"י על קלף המונח כעת בבית תפלת הקראים בפעא־דאסיע, וכן מצינו עוד את הקראים בעיר ההיא בשנת קל"ו לאלף הששי, ועל זאת תעיד הרשימה הנמצאה על התנ"ך בספר ירמיה על דברת אבן רש"ף, ואני לא ראיתיה. כן נמצאו עוד רשימות רבות מאד מזמן האחרון, [למרות עיני פירקאוויץ אשר אבה לתת להן כבוד קדומים] המעידות כי ישבו הקראים בסולכת כפא, מנגוף, סלע היהודים. אמנם כאשר יצאה מעיר סולכת, הדרה יען מלכי הטטרים בנו להם עיר חדשה „באחציסאראי" לבירת ממשלתם במאה הט"ו, עזבוה גם הקראים, ואולי רק איזה אנשים יחידים נשארו שם; וכן לא ראינום עוד בעיר הזאת בראשית המאה הששית לאלף הששי, וכן נמצא מפורש באחד מכ"י המונחים בפ"ב, לאמר: 1)

„והנני מודיעך כפי אשר הודיע לי ידידי הברי החכם מוה' שמחה יצחק נרו בכתבו אשר כתב לי, כי יש שם ד' קהלות ק"ק קלעא וק"ק כיזולוב וק"ק כפא וק"ק מנגוף, ובתוך כולם יש כמו חמש מאות ב"ב, בק"ק קלעא קרוב לג' מאות ובק"ק כיזולוב כמו קהל אנשים ובק"ק כיפא כמו חמשים ובק"ק מנגוף כמו ארבעים, ועוד בעיר סולכאת סמוך לק"ק כיפא מקודם היה שם קהל גדול ובה"כ בתוכה גדולה מאד מכל בתי הכנסיות, ועכשיו בתוכה רק חזן א' שומר בה"כ ומתפלל בתוכו ערב ובקר. כל בה"כ והמדרשות ובתי דירתם של אחינו הקראים בכל הקהלות בנוים מאבנים גדולות, בכל קהלה מהשלש קהלות יש בה"מ א' קבוע לת"ת ובכל בה"מ מלמד מיוחד ולומדים כל היום מבקר עד ערב בלי הפסק, ובק"ק קלעא יש ז' במ"ד קדושות ושלשה מהן סגורות ומסוגרות פנויות, ובתוך הארבע לומדים גם היום. במדרש הא' היה מלמד החכם השלם והרב הקדוש מוהר"ר שמואל המחבר פירוש על ספר המבחר בכמה"ר יוסף זצ"ל, ובעו"ה לא השלימו כי הלך לבית עולמו בחדש שבט התקי"ד תנצב"ה, ובמדרש השני מלמד החכם השלם והרב הקדוש מוהר"ר שמואל המלמד הגדול נר"ו, וזה החכם נר"ו חבר ספר בענין קדוש החדש קרא אותו נר שמואל בכמה"ר אברהם הזקן יעמ"ש, ובמדרש השלישי מלמד החכם כמה"ר אליא החזן הסופר תורת ה' והמלמד יצ"ו כמה"ר יעקב החכם זצ"ל, ובמדרש הרביעי מלמד החכם כמה"ר אליהו המלמד בכמה"ר יצחק החכם תנצב"ה, ובמדרש של קהל כיזולוב החכם הר"ר שמואל החזן והמלמד יצ"ו בכמר יפת נ"ע, ובמדרש של ק"ק כיפא מלמד החכם הר"ר הלל המלמד יצ"ו בכמ"ר יצחק ז"ל, ובמדרש של ק"ק מנגוף מלמד החכם

1) A: Petersburger Bibliothek, A. Neubauer

הר״ר יהודא החזן והמלמד יצ״ו בכמ״ר שלמה ז״ל, והחזן של ק״ק כיפא החכם הר״ר יהודא ירושלמי הזקן יצ״ו בכמ״ר שמריא זצ״ל, ושני האחים היקרים הנקראים עיני הערה, החכמים כמהר״ר יצחק וכמוהר״ר אברהם נר״ו הצלדיים א), מקום דירתם ותחנותם בעיר קלעא יצ״ו, ומה שבקשתי להודיעך כמה פרסאות מקהלתנו לאי קרים, זה לא אוכל לשער ולהגיד אכן המהלך כמה ימים הוא, שמעתי באזני מפי אחינו הסוחרים הקירימים בהיותו אצלם זו שנה שלישית שנאלו ב) מעיר חיטין במשך ארבע שבועות יוכל המתנהל בסוסים מזויינים לעבור על הדרך ולהגיע לק״ק קלעא יצ״ו ....״

הדברים האלה אינם צריכים ביאור, ומהם יוכל כל איש לדעת באיזה ערים ישבו הקראים בקרים בזמן האחרון, וכמה היה מספרם לפני מאה שנים בערך, ומזה נקל להבין מספרם המעט אשר היו בקרים בראשית צמיחתם שם, עד כי אפונה מאד אם נמצאו בראשית האלף הששי לבד מבעיר סולכת, וזה לכם האות כי במשך מאה שנה עד היום נתרבו בקרים עד שמונה מאות משפחות, ואם נחשוב עוד אלה היושבים בסביבות קרים, אשר גם הם ממנה יצאו במאה הזאת, אז נמצאם אלף ושתי מאות משפחות, ולפי החשבון הזה כמה היו בראשית האלף הששי אם לא עשרה עד עשרים איש?

בסוף חומש כ״י על קלף הנמצא בידי נמצאה ג״כ רשימה בלתי מזויפה משנת ק״ן לאלף הששי, וז״ל:

15 „בשנת חמשת אלפים ומאה וחמשים שנה לבריאת העולם לפי המנין שאנו מונים בו פה בקהל סולכט עדת בני מקרא, ביום הזה הקדיש כ״ר אליה הכהן בכ״ר צדוק הכהן נ״ע את התורה הזאת להיותה קדש לה׳, ואמנם הקדישה על שם מרת אמו מלכה בת כ״ר משה נ׳ נ׳, להיות זאת התורה בכנסת הגדולה קדש ליי׳ אלהי ישראל וברוך שומרה וברוך מצילה מכל נזק, וארור יהיה המוציאה מקדושתה והמחליפה והמוכרה והממשכנה, ואשר יהיה מצילה יהיה מבורך. וזו העת תהיה עת רצון מלפני אלהינו שבשמים לפקד את כבוד אחינו ר׳ אליה הכהן הזה להוציאו מעקרותו ולתת לו בזכות זאת התורה בנים זכרים מחלציו, אמר יוסף ב״ר שלמה נ׳ נ׳ ב״מ סעדיא בכ״ר עובדיא צוה לחתום כר׳ משה ב״ר שלמה צוה לחתום כר׳ ישועה ב״ר יפת צוה לחתום כר׳ ישראל ב״ר שלמה צוה לחתום כר׳ אברהם ב״ר הלל צוה לחתום כר׳ יוסף ב״ר יעקב

א) תולי ל״ל הגלבייס, ומשפחת גלבי ידועה לנו.

ב) נמה ל״ל נסעו.

צוה לחתום כר׳ אברהם ב״ר יפת צוה לחתום כר׳ ושבתי ב״ר משה צוה לחתום כר׳ אברהם ב״ר ישועה יעקב וב״ר ישועה ושבתי ב״ר לוי ור׳ משה ב״ר שמריה צוו לחתום, ואני הסופר תולעת ולא איש יהודה בן אליהו מאדרינופוליטי א), נב״ת וי״א״ [נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ] •

הטטרים אשר ראו יוצאי ירכם הקראים, נבדלים מהם ברבים ממנהגי הדת, עוינו אותם ולפעמים לא רחוקות רדפם בשצף קצף, אף כי היהודים ישבו בגאון שלות השקט תחת ממשלתם, באשר הטטרים מצאו אותם כבר בקרים משנים קדמוניות ויודעים המה כי המה עם אחר המפוזר ומפורד בכל קצוי תבל ואין כל יחש ביניהם, ע״כ לא נשאו עליהם חרפה, וכל מלכי הטטרים נתנו להם מכתבי חפש [ראה הלאה פ׳ יג] ויחיו חיי שלוה, ולא כן הקראים אשר ידעו כי ממעיהם יצאו, לא יכלו להביט עליהם במנוחה, איך רגלם האחת עומדת בהאלקוראן והשניה בתורת משה [ראה הלאה פ׳ י׳ אמונתם]• וע״כ הדריכום מנוחה, המקור להראות נאמנה כי נרדפו על צוארם מהטטרים, הוא, א) הרשימה משנת הקט״ו המספרת כדברים האלה:

16 „בס״ד אכתוב זאת זכרון בספר כי אחינו קהל סוגדאייא ב) בהסיעם דירתם עם אחינו שבניהם ממושבותיהם להדי אכזא מלחץ, הטטרים שונאינו בוזזינו וגוזלינו מצאתי את הספר הזה חסר בגניזה בהקלם [?] והשלמתי אותו והקדשתי בה׳ לתשרי לק״ק כפא יצ״ו בשנת הקט״ו ליצירה״ •

אין את נפשי לבוא בזה בפלפולים אם הרשימה הזאת נכתבה בשנת הקט״ו או שתי מאות שנה אחרי זה, יען לענינו אחת הוא, עלינו רק לדעת כי הקראים לא ישבו בגאון שלות השקט בקרים — ולחנם התפלא על זה הרשי״פ במאמרו חכמי ישראל בקרים — כי היה דבר רדיפת הקראים כחדוש בעיניו, וכן נוכל להוציא מהרשימה אשר אבה המזייף לעשותה קדומה משנת ד״א תקס״ה (805), ולפי דעתי הנה מאמצע המאה הרביעית לאלף הששי, ושם יספר הכותב, וז״ל •

17 „מי ימלל כל המוצאות אותנו מיום נפלינו בגלות זה אלף ות״ק שנים באנו בידי עובדי האש, באנו בידי עובדי המים, ובזזונו ואכלונו ושפכו דמינו וישבו את ספרי קדשינו ויתעללו בהם, וזה האחרון שונאנו הכביד גלותנו אלוף געתם עם מהנהו עם לא עצום ושמם טטרקסיים אשר אמרו בזדונם לכו ונכהידם מגוי וכו׳״ • (הרשימה הזאת ראיתי אח״כ בפ״ב בתחלת ס״ת

א) יהודה זה נזכר עוד פעם אחת ברשימה מסנת הקכ״ג •

ב) היא העיר סודאק בקריס לא רחוקה מפעאדאסיע •

כתובה באותיות אשוריות בדיו כהה, ואיננה עתיקה בשום אופן כאשר חשב המזייף, ראה אצל נייבויער צד 133, ואצל חוואלסאן צד 71 .

באחד מכ"י [מובא אצל נייבויער צד 119] מצאנו דברים הנוגעים ג"כ לענין זה, והנני מעתיקם לפני הקורא העברי, וז"ל :

„אמר אליא בן לאדוני אבי כמהר"ר יצחק החכם החזן הזקן זצ"ל המעתיק הספר הזה שני ספרי הרב מצאתי חסר ולא מצאתי אותם על שלמותם, אחד ספר צדוק הדין ואחד ספר מחכימת פתי וזה מסבות אין יוצא ואין בא ואין איש קורא בו ואין מעתיק הספר הזה שהוא מפוזר ומפורד בין המון העם ואין דורש ואין מבקש כי ספרי חכמינו ע"ה נפסדים ונאבדים ונשרפים מצד אין מדפיסים ומצד אין מעתיקים וקוראים, ואמרו כי ה' מאות ספרים והכל עקרים ואחינו כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' שהוא בקוסטדניא רבתי, וגם אני הצעיר ראיתי בעיני בשנת התצ"ה ליצירת עלמא באו עלינו גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון אשר הוא בגלילות קירים בוזזים בוזזנו שודדים שדדנו מהר אל גבעה הלכנו א) . . . . . וגם כשיעור חמשים שיטים ספרים גלו ממני בעיר גוזלוב [איוופאטאריע], ואומר אך טרוף טורף ולא ראיתים עד הנה" .

על המצבות המועתקות בספר אבני זכרון מצאנו ג"כ במקומות וזמנים שונים כי הקראים נרדפו על צואר מאת הטטרים, בשנת תקל"ח יצאה הגזירה להרוג את כל עדת הקראים היושבים [בסלע היהודים] ולא נודע ע"י איזה סבה נצולו, ונהרגו מהם רק עשרים ושבע נפשות, ומהם אשר נהרגו בכפר „אוזען־באש" [שם צד 165-166], ואם אמנם יתפארו הקראים כי היו ביניהם אנשים חכמים וידועים אשר עמדו בחצר המלך, הן אמת כי דבר זה איננו מן הנמנעות כאשר אנחנו רואים עוד היום באיזה ארצות אשר היהודים נענים ומדוכאים ומשוללים מכל תורת האדם, ובכל זאת נמצא גם ביניהם לפעמים לא רחוקות אנשים אשר עלו לגדולה ע"י חכמתם. אף כי לא חכמה רבתי דרושה להיות משרת אצל החאן הטטרי, ולוא לא ידענו את הקראים למגזמים ולכותבי תוארים גדולים ונוראים אף על חוטבי עצים ושואבי מים, כי עתה אולי יכולנו להחליט כי יש ממש בדבריהם, אך זה הוא עונשן של בדאים לבלתי האמין להם אף על דבר אמת, ומה גם כי אין בידם לתת לנו אות נאמן על זה זולתי המצבות אשר כבר ידענו ערכן הנעלה.

כפי הנודע לעיל נשבו הקראים ביד הדוכוס וויטאלד בהצותו את הטטרים ויוליכם לטראקי במאה הט"ו, ומשם נתפשטו לערים הקרובות שם פאניוויעז, פאסוויל, בירז. ואיזה משפחות מהם נמצאים שם עוד היום, ומדברים בשפת

א) וכן יספר גם מהרן רמ"ף עלמו כי לפעמים סבלו צרות רבות ולעות מידי מויכיסס ; מ"ז לד 252.

כסה את פניהם לשמע הפקודה הנוראה הזאת, ויקראו עצרה באיוופאטאריע, ומכל ערי קרים וסביבותיה התאספו חכמיהם עשיריהם וזקניהם להתיעץ כדת מה לעשות; וישלחו מביניהם את הר"ש בבוויץ ואת ר' יוסף שלמה לפעטערסבורג ושמה מצאו את הנסיך ווארענצאוו והגענעראל קאצובויי וע"י עזרת שני השרים האלה הפיקו את זממם, ראשונה נשענו על פקודת יעקא־טערינא אשר פטרה אותם מעבודת הצבא, ושנית הראו לדעת כי אינם יהודים בשום אופן: ומה רע ומר להיות יהודים? ..... א) וכן היו חפשים מעבודה ההיא עד שנת תרל"ד 1874.

האיש אשר לא ראה מבוכת הקראים בשנת תרל"ד לא ראה מבוכה מעולם, יום יום התאספו אסיפות בכל עריהם, הריצו מכתבים וטעלעגראממען איש לרעהו, ובהלומי רעם נסו רצו מעיר לעיר, מהשר אל הפקיד, הזילו כסף רב מכיסם לבל יחלצו לצבא, ובסעוואסטאפאל וואיוופאטאריע התיעצו באסיפותיהם לשלוח איש אחד מקציהם אל הקיסר אשר היה אז ביאלטא לבקש רחמים למען יעשם חפשי גם היום. אולם לראבון לבם נודעו דברי אסיפותיהם בקהל, ולא יכלו לעשות עוד במחשך מעשיהם, וע"כ נאלצו לנער חצנם מחפצם זה, אך בסתר חרקו שן על הממשלה, עד כי לוא מרדו גם הטטרים באדונם מושל רוסיא, כי עתה בלי כל ספק לא היו הם האחרונים, אך לראבון נפשם נאלמו גם הטטרים דומיה, וע"כ לא יכלו עשות מאומה, ורק בסתר ביתם הילילו על משבתם.

מלבד הזכיות האלה נתנה להם הממשלה כל תורת האזרחים כמו להרוסים, הם יוכלו לשבת בכל ערי רוסיא־הגדולה, להם לא נאסר לסחור בסחר היין וכו', ועוד הנחה עשתה להם הממשלה ביסדה בעיר איוופאטאריע וטרוקי בית דין מיוחד (Духов. правленіе) משלשה אנשים וכל ריב וכל נגע יובא אליהם, והרבנים והחזנים והשמשים [רק לא השפחות אשר יטאטו את הבית] בעמדם על משמרתם איזה שנים תנתן להם תורת „אזרח נכבד לדורותיו" (Потом. Почет. Гражданство), והאיש אשר לא ראה שמש או משרת בבית הב"ר, אשר מלבד שפתו שפת טטרית לא ידע כל חכמה ומלאכה בעולם, מתגאה בתואר אזרח נכבד לדורותיו, לא ראה ברבור מתנפח מימיו, וכמעט אין אחד בהם אשר לא השיג אותות כבוד [מעדאללע] מאת הממשלה בעד עבודתו הנאמנה [לטאטא את בית המדרש בכל יום] וחכמתו הגדולה הנודעה בכל קצוי תבל [לא אפונה כי כבר שמעתם גם אתם קוראי היקרים] ובזאת יתימרו כי הממשלה תחשבם לנאמני רוח אבל יבוא יום והממשלה תשלח איש נאמן רוח

א) כל הדברים האלה כתובים באריכות על ספר מקנעת ישראל לס' ים"ל, אשר הזכרתיו לעיל.

היודע שפת טטרית להתחקות על שרשי רגליהם, או בלי ספק אחרת תדבר אתם .... וכפי אשר הגיד לי האקאדעמיק קוניק יחבר מחברת שלמה ע"ד זכיות הקראים בכל המדינות — וביחוד במדינת פולין ליטא וקרים, ובטח יעביר עליהם עין בקורת לדעת אם זכו לזאת באמת ע"י אמונתם וצדקתם, או ע"י שפת חלקות הצליחו להונות את המושלים בכל עת.

נפלא מאד כי בעוד אשר כל חכמי הקראים העננים למיום נוסדה אגודתם היו כלם למקטן ועד גדול פראפאגאנדיסטים לדתם, הנה בין הקראים בקרים באמת לא שמענו כזאת מהם, ענן עצמו [על דברת בעל ארח צדיקים] קרא בראש הומיות וידרוש ברבים למשוך אחריו רבים מבני ישראל, נסי בן נח חייב לכל איש לעזוב מעשי אבותיו ואפילו אם ישרו בעיניו, ולחקור בתורה כפי שכלו, וכן יתנהג, [ל"ק נספחים 2] וכן שנה את דבריו אלה עוד הפעם [שם צד 9], סלמון בן ירוחם כתב את דרשותיו בלשון ישמעאל למען יבין גם ההמון ויקבל את דתו, ויפחידם במוראות גדולים כי „יחרדו מיום נקמה, מיום בוער באף ובחימה", [שם צד 15] ובשביל זה הלך למצרים, וכן עשו סהל הכהן והבאים אחריו בפיהם ובספריהם, ומדוע לא עשו כזאת גם הקראים בקרים? וגם זאת הוא לאות כי על דגל הטטרים יתיחשו, כי גם אלה האחרונים שוקטים על שמריהם ולא יחפצו להתוכח בעניני הדת, ורק אחד היה המתחכם פידקאוויץ אשר השתדל למלאות את אשר חסרו הקראים ימים רבים.

בשנת תרל"ד זמן לא כביר אחרי מות אבן רש"ף שולחו החכמים ד"ר אברהם אליהו הרכבי, והחכם הנוצרי דר' הערמאן שטראקק מבערלין, במלאכות שר ההשכלה, לסלע היהודים לבקר את כל כ"י אבן רש"ף. ויהי כאשר ישבו שמה שבעה שבועות הגידו את דעתם לבני רש"ף כי כל הרשימות הנן מזויפות, והר"ר הרכבי צוה להם לחתוך את קצה הגליונות מספרי התורה והתנ"ך לבל יכירום כל רואיהם כי מזויפים הם, ואז לא יאבה שר ההשכלה לקנותם, וכן צוה להם לבלתי הדפים את שני הספרים „דבר על הקראים" „גחל קדומים" אשר היו כבר בדפוס ונדפס מהם שני בויגין, הנה כי כן הרסו בניו רגע פעם אחת את אשר בנה הוא ימים רבים ברוב עמל, כי לוא נדפסו שני הספרים האלה אשר נעתקו בהם כל הרשימות המזויפות, כי עתה יכלנו לשאול אנה נמצאו עצם הרשימות? [אריגינאל] וכן התמו. ובכן התפלל ה' חיו"ג תפלת שוא כי ימהרו בני רש"ף להדפיסם, כי לא יראו עוד אור לעולם.

כפי הנראה מכ"י שונים ומכתבות על המצבות בזמן האחרון, נוכל להחליט לדבר ברור כי קראי קרים ידעו בכל עת את אחיהם בארצות תוגרמה, הראשון בין קראי תוגרמה אשר ראינו בקרים, היה בע"ס המבחר בשנת ט"ל

לאלף הששי; ונפלא הוא כי ראה שם רק רבנים ומהקראים לא זכר מאומה, וכן מצאנו על המצבות כי אחדים מילידי תוגרמה מצאו קברם בסלע היהודים, וכל אלה אשר נסעו מקרים לארץ הקדושה עברו כלם דרך קאנסטאנטינאפאל כאשר ראינו שני בעלי המסעות במאה העברה, ורבים כאלה אשר השבתי למותר להביאם בפרט, וכן החליט גם החכם נייבויער בספרו צד 38 ·

כל יושבי קרים יספרו פה אחד כי כאשר בא הקיסר ניקאלאי הראשון לקרים באמצע ימי מלכותו, בקר את בית תפלת הקראים בגוזלווא [יעווופאטאריע], והקראים כדרכם השתדלו להחניפו וימצאו חן בעיניו, ויהי כאשר נסע משם הציבו פאר־עמוד בחצר בית תפלתם שם, לכבוד הקיסר, ואחרי כן שלחו לפעטערסבורג לשאול את פי הקיסר אם יאות להם לתת הרשיון להציב תמונתו על ראש העמוד, ויאות להם רק בתנאי כי יציגו שמה גם הצלם [שתי וערב] מכסף אשר שלח להם לתשורה; ויהי כאשר ראו זאת הקראים ויתאבלו, וישתדלו שנית להשיב דבר הקיסר, וכן לא הוצבה גם תמונתו, ואחרים יספרו כי הצלם הזה נשאר טמון אצלם עד היום, והנה אף כי אין לי במה לחזק את הספור הזה רק על פי מוצא פי אלפי המספרים, ואולי הפרטים אינם נכונים, אבל בעצם הדבר כמעט אין להסתפק, וכן ספרו לי בלוצק, כי גם שמה ראו תבנית שתי וערב בבית תפלת הקראים בימים עברו ·

נודע לכל כי בעל החלומות בע"ם דד מרדכי ואחריו אבן רש"ף השתדלו להראות כי היה ישוע הנוצרי מכת הקראים וע"כ התנכלו עליו הפרושים להמיתו, ופירקאוויץ לא חדל לשוב על קיאו להגיד כזאת ברפום כמה פעמים · למען הבאיש ריחנו בעיני העמים ·

באחד משיריו אשר יצללו לאזנינו כקול הסירים תחת הסיר, עד כי תקוץ בם הנפש היפה, השמיע מנגינותיו [כמה ומריבה] ····· כי מחוקק הנוצרים היה מבני מקרא, ולכן עשו בו היהודים מה שעשו, ודבריו אלה הכפיל בספרו „חותם תכנית" צד 45, כדברים האלה:

„סוף דבר, ידענו באמת שהם [היהודים] הרגו את רבנן ענן הנשיא יר"א, כמבואר בברכות של ז' עצרת, ושפכו את דמו על לא חמס, רק בשביל שהתנגד לקבלתם השקרות המבולבלת, ואין זה מן התימה, כי אפילו הרגו את ישוע בן מרים הצדיק תתם והישר ירא אלהים המושיע את רוב האומות מעבודות הזרות הקדמוניות, והוכיחם במישור, והעמידם על יסודי הדת שקבלו ממנו עקר מציאת השם והידוש העולם והשגחתו הפרטית והנבואה ותורה מן השמים ושכר וענש וכו' וכו'. אך ורק משתי סבות הרגוהו, הא' מסבה שהיה מגזע בני מקרא וכו'. והב' שהיה מתנגד לתורת המשנה, כמו שהיו מתנגדים הקודמים ממנו מבני מקרא", וכו' וכו' ·

הדברים האלה כמו שהם יקיבלו לרצון רק בעיני ריקי המוח כהקראים, אבל

איש דעת יבוש לשאת זאת על שפתיו, הראשון אשר הכה על קדקד החנפים האלה היה הסופר הפולאני צצקיי, אשר המזיף הפך את דבריו ויקחם לעד על שקריו אשר לא דבר צצקיי מעולם 1), והשני היה החכם המפורסם הרב רי"ב לעווינזאהן ז"ל בספרו „תער הסופר". ואלה דבריו ומופתיו נגד השקר הנורא הזה [לא כלשונו כי אין עצם ספרו בידי כי אם העתקת החכם בערעזקין בשפת רוסיא].

„אין כל ספק כי ישוע ותלמידיו היו פרושים, והאות לזאת הוא כי היה תלמיד ותיק לר' יהושע בן פרחיה ראש חכמי הפרושים, והוא עצמו קיים דיני תושבע"פ, הוא הלך לחוג את החנוכה אשר הוא אחד מהלכות שבתורה שבע"פ, ופירקאוויץ החליט כי החג הזה מעשי ידי הפרושים הוא, (חותם תכנית דף נ"ח צד ע"ב). לדעת חכמי הנוצרים לא הכחיש אף במצות תפילין כאשר יכחישו בזה הקראים (מתיא קאפיטל כ"ג), ע"פ התלמוד מותר לעבור על דיני התורה משום פקוח נפש (מלבד ע"ז נ"ע שפיכות דמים), והקראים יכחישו דין תלמוד הזה, ואנחנו מצאנו מחוקק הנוצרים החזיק בדין זה כמובא בברית החדשה, כי נסו תלמידיו לקטוף מלילות ביום השבת, ע"פ דבריו „כי האדם גם אדון השבת הוא" [מתיא י"ב פ' ב' ח'], ווה לנו לאות נאמן כי מלא אחרי התלמוד".

בברית החדשה מצאנו כי צוה ישוע לתלמידיו ולכל ישראל לקיים את כל דברי החכמים והפרושים כי הם יושבים על כסא משה: אחד מראשי תלמידיו פאול השליח, הגיד על עצמו במלים ברורות לפני אגריפס המלך, „את התהלכותי מנעורי אשר היתה בתחלה בקרב עמי בירושלים יודעים כל היהודים: והמה יָדָעוני מקורם אם רצו להעיד, כי לפי לקח המרקדקים ביותר [הצדיקים] התהלכתי כפרוש [פעלי השלוחים קאפ' כ"ו פסוק ה' ו'], וכן נמצא כתוב עוד בב"ח כי היה תלמיד לר' גמליאל ראש חכמי הפרושים, ועתה היוכל להיות אות ומופת נאמן מזה כי הוא ותלמידיו התיחשו על דגל הפרושים? ואיה הוא המקור אשר ממנו שאב פירקאוויץ להכחיש האותות האלה? ואיך לא בוש עוד להשען על ספר ברית חדשה?"

אם נתוד לבקש איך התנהגו עמו הצדוקים, נראה ההיפך מדברי פירקאוויץ. הנה בפעלי השלוחים קאפ' ה' מצאנו כדברים האלה; ויקם הכהן הגדול וכל אשר אתו והמה מִכָּתַת הצדוקים וימלאו קנאה: וישלחו ידיהם בשליחים ויתנו אותם במשמר העם. ושם מצאנו עוד אות נאמן על שקרות הקראים, המספר בדברים ברורים לאמר: „ויקם פרוש אחד בסנהדרין ושמו גמליאל תנא ויקר בעיני כל העם וכו'", ור' גמליאל זה הצילם בחכמתו מיד הכהן הגדול הצדוקי, ועתה דברי מי יעמוד? הבאמת ובתמים יתהללו הקראים על שקר נגד עדות ברית החדשה עצמו?

---

1) Rozprawa o Żydach.

„החכם הצרפתי (Nonnote) בספרו נגד וואלטער [ח"ב צד 305 בהעתקה אשכנזית ס"ט פ"ב 1781] אומר עם הספר „אחד מהצדוקים עורר את המון העם יושבי ירושלים לסקל באבנים את יעקב הקדוש תלמוד ישוע", וואלטער עצמו כותב ג"כ, „יעקב הקדוש סֻקל באבנים על פי מצות צדוקי אחד" .

„פתחו נא את הספר חיזוק אמונה ותראו איך המחבר הקראי ההוא טוען בחזקה נגד ברית החדשה בפרט ונגד אמונת הנוצרים בכלל, בע"ס אשכל הכפר אשר יכנוהו הקראים „חכם בשבע חכמות" וכבודו גדול מאד בעיניהם, גם הוא טען הרבה נגד דת הנוצרית, וטענותיו שם ימלאו שני פרקים שלמים [פרק צ"ט, ק'] אשר השמיט אותם פירקאוויץ במהדורא השניה אשר הדפיס בגוזלווא, אך האיש אשר ינסה לקרות מתחלת פרק ק"א וההקדמה להספר אשר כתב כלב אב"א אפונדופולי אז יראה כי נכונים דבריגו" .

האותות האלה הנאמנים אשר הביא הריב"ל גלוים וידועים לכל . ואין כל ספק במו, אבן בההעתקה הרוסית מספרנו זה נקוה להאריך בענין זה להראות ע"פ דיני התלמוד יד מי היתה בו לרעה, הפרושים או הצדוקים ? אפס כעת עלינו להביא בזה רק ראשי פרקים למען ידעו גם הקראים אשר לא למדו את התלמוד מעולם על מה נוסד משפטנו, ואלה המה :

א) ע"פ משפטי היהודים [הפרושים], כל חייבי מיתה נדונו באחת מארבע מיתות ב"ד, סקילה, שריפה, הרג וחנק [סנהדרין פ' ארבע מיתות מ"ט ע"ב] ומלבד אלה אין כל זכר בספרות ישראל העתיקה והחדשה כי נדונו בענש מות באופן אחר .

ב) לא נחרץ על איש משפט מות אם לא התרו אותו מקודם כי על עבירה זו הוא חייב מיתה, ולדעת אחרים צריכים שיודיעוהו שיחייב מיתה בב"ד, ולדעת רי"א נחוץ היה להודיע להחוטא באיזה מיתה יהרג, [שם פ' דיני ממונות דף ח' ע"ב] .

ג) משפט מות — לזקן ממרא ע"פ ב"ד — לא נחרץ על איש כי אם בסנהדרי גדולה בירושלים, ודוקא שם הוא נהרג . ואחרי כן שלחו שלוחים אל ערי ישראל לאמר „איש פלוני נהרג בב"ד" שנאמר למען ישמעו ויראו [אלו הן הנחנקין פ"ט ע"א] .

ד) בשלש רגלים הכריזו עליו כי איש פלוני נידון למיתה שהיה זקן ממרא, למען ידעו כל ישראל הבאים להראות את פני ה' ויראו . ואז הוא נהרג, [אלו הן הנחנקין פ"ט ע"א] .

ה) כאשר הוליכו את הנידון למיתה, הכריזו „מי האיש אשר יש לו ללמד

עליו זכות יבוא ! ואם בא אחד ואמר יש לי עליו זכות משיבין אותו ושומעין טענותיו, ואם יצא זכאי זכאי, ולהיפך אם יצא איש זכאי בדינו, ובא אחד ואמר יש לי ללמד עליו חובה, אין משיבין אותו.

ו) המדיח איננו נהרג עד שידיח את כל העיר או רובה. אך אם הדיח מיעוטה איננו חייב מיתה, והמדיח והמנודחים יהיו מעיר אחת [חלק קי"א ע"ב].

ז) בדרך כלל השתדלו החכמים למצוא אף טענות רחוקות רק להצדיק את החוטא לבל יהרג, כי חשבו זאת לתועבה לשפוך דם אדם עד כי אמרו על הב"ד [הסנהדרין] ההורג פעם אחת בשבעים שנה נקרא חובלנית, עד כי אין כל ספק, לוא לא חייבה התורה מיתה להחוטא כי עתה לא נהרג על ידם איש מעולם, ואף כי על זאת יתאוננו הקראים מדוע אמרו חכמי התלמוד על „עין תחת עין" ממון. ובזה הוציאו את הכתוב מפשוטו, אכן המשפט הזה אנחנו מוסרים לדעת הקהל בימינו, אם צדקו חכמי התלמוד בזה או לא ? ובעוד אשר עברו אלפי שנים טרם הבינו כל ממלכות תבל להסיר את מר המות מן החוטא, רואים אנחנו כי עוד לפני אלפים שנה הבינו זאת חכמינו. וכל איש הקורא במסכת סנהדרין בפרט ובמקומות רבים בש"ס בכלל יודה על זאת בלי ספק.

ח) בימי ישוע כבר היו היהודים תחת עול הרומים ולא יכלו לדון עוד דיני נפשות.

עתה אם נפתח את ברית החדשה נראה כי לא נמצא אף אחד מהתנאים האלה, ומי לנו עֵד יותר גדול ונאמן בזה מברית החדשה עצמה ? ולמותר להביא את דבריו בזה יען גלוים המה וידועים לכל, כי לא באופן כזה נעשה עמו. — עתה יפתחו נא הקראים את פיהם להראות במופתים נאמנים כאלה הלקוחים ממקור נאמן ועתיק ימים, כי לא המה [הצדוקים לדעתם] שלחו בו יד, ואם היה מכת הקראים אשר התנגד אל דברי המשנה כדבריהם, מדוע הרגוהו ? ואי"ה בהעתקה הרוסית מספרי זה יבואו כל דברים האלה ברחבה, כי מה אדע ולא ידעו רבים מבני ישראל ?.

הקראים ודרכי חייהם בימינו

ז

למען אחי ועמי הרחוקים אשר לא ידעו את הקראים ומשפטי חייהם רק על פי השמועה, וע"פ רוב הידיעות ההן, בשקר יסודן; הנני לתת לפניהם מושג קצר מדרכי הקראים וחייהם הדתי והמדיני והתיחסם אל הרבנים, כפי אשר עיני ראו ולא זר ודרשתי וחקרתי אודותם בשבתי ביניהם בקרים ימים רבים, וטרם כל נחוץ לי להגיד מראש, כי אם ימצאו הקוראים בזה דברים רבים אשר לא ישוו הוד והדר על דרכי הקראים, לא ימהרו להוציא משפט כי משנאתי אותם הפרזתי על המדה לחפאות עליהם דברים אשר לא כן, יען לא כראות האיש אשר ראה אותם פעם אחת בחייו או לעתים רחוקות ואין לו שיח ושיג אתם, יראה הרואה אותם תמיד ומביט בשבע עינים על דרכיהם ועלילותיהם ומשתדל להפיץ חזיוני לבו לכל יושבי תבל, ומה גם כי לא ככל העמים, הקראים. המה יתאמצו בכל עז להסתיר סודם ועלילותיהם מאיש זר אשר לא מעדתם, וזאת היתה הנסבה הנכונה אשר לא מצאו כל כותבי קורות עולם את ידיהם לתת לנו מושג נאמן אודות העם הקטן הזה, וכל הידיעות אשר הודיעו לנו אודותם קורי עכביש הנה. ואם אמנם כי לא אוכל להתפאר גם אני כי באתי עד תהום חקר הדבר הזה, אכן בזאת אוכל להתפאר כי לי הצדק להגיד בפה מלא, כי ידעתי את הקראים יותר מכל הסופרים אשר קדמוני, ואל אלהים ה' הוא היודע מחשבותי, כי הרחקתי מלבי כל משפטי קדומים בבואי לכתוב אודותם, ולבי לא יכני פן הוצאתי משפט מעקל בכונה רק יען כי ראיתי הכל על ידי זכוכית מגדלת, כי בכל כחי התאמצתי לשקול כל מלה אם אין בה אות אחת נוספה אשר בשנאת הדת יסודה; ולא מאשר יראתי מחמת המבקרים או הקראים אשר יגודו על נפשי, יען הראשונים מה יעשו לי? הלא כל חפץ מבקרים אמתים להבחין בין האמת והשקר, ואותם אני אוהב בכל לבי ונפשי, וזאת תהיה תפארתי אם יעמידוני על האמת, ונכון אני להודות להם מקירות לבי, והאחרונים אף כי יחשבו עלי רעות כל היום להבאיש את ריחי, וגם את נפשי לקחת זממו — כאשר ידעתי אל נכון את מחשבותם עלי, וכבר אספו אסיפות להתיעץ מה לעשות לי — יען גליתי את המסכה הנסוכה עליהם זה ימים רבים, במאמרי הרבים אשר הדפסתי במ"ע שונים בשפת עבר ושפת הארץ, ונעתקו מסופרים אחרים בשפות שונות, אכן לא משנאתי אותם עשיתי זאת, כי אם למען פקוח עיני הסופרים אשר יאבו לכתוב אודותם בימים יבואו, אך בהאמת אשר בה שמתי מבטחי אחסה ולא אירא רע, ואומר:

הקורא החפץ לדעת מושג וציור נאמן ע"ד הקראים בכלל, עליו לדעת

מראש כי תקותו תשאר מעל, יען אף כי מספרם קטן מאד ודל כששת אלפים איש בכל העולם, ואחרי מספר קטן כזה בטח יחשוב הקורא כי הנם עם אחד אשר איש איש יחוש מכאובי רעהו ובשמחתו ישמח גם הוא, חלילה! לא אגזם אם אומר כי עמים רבים ושונים המה הקראים אשר יצטיינו במנהגיהם ובדעותיהם, עלילותיהם ואופני דרכי חייהם, והנם רק בני אמונה אחת בכלל — לא בפרט — אשר אבדו כבר את הרגש האחרון מחיי לאם. הקראי הקרימי יצור את הקראי הליטי ויכנהו בשם החרפה „צופוט" [יהודי], והשני יכנה את הראשון „ראש אַיָל" א), הקראי התוגרמי עוין את הליטי והגאליציאני גם יחד, ולא לבד כי ישאו איש על רעהו חרפה, כי אם שנאתם נטועה בלבם כשנאת חסיד עז־נפש את המתנגד, ולא לעתים רחוקות נשמע מפי הקראי הליטי, כי יתן יתר שאת להיהודי הליטי על אחיו הקרימי. ע"כ קשה מאד לחרוץ משפט על העם הזה בכלל, ולרגל מלאכתי נחוץ לי להגיד משפטי רק על הקראים הקרימים, ולא יפלא אפוא אם יפגוש איש ההפך מדברי בארצות ליטא, פולין וטירקיי.

התמורות הרבות העוברות יום יום לעינינו על כל משפחות האדמה לשנות דרכן לפי רוח העת החדשה, עוד לא עצרו כח לחדור עמוק עמוק במשכנות הקראים בקרים, ולמן היום אשר נכבש האי קרים לפני ממשלת רוסיא עוד לא עברה כמעט כל תקופה חדשה על הקראים, וכאשר ראינו מצבם בסוף המאה העברה, כן נראה אותם כעת בלי כל חלוף ותמורה כמעט, יען דם הטטרים הנוזל בעורקיהם, לא יתנום לשַנות דרכם, וכהאחרונים בשפל ישבו לבלתי דאות אור שמש, רוב הקראים בקרים, אם כי לא ישנאו את ההשכלה אך עוד לא השכילו, ורבים מהם אשר לא ידעו את ההשכלה גם בשם, גם חכמיהם בעת הזאת נער יכתבם, ומי הוא החכם? הלא הרב! וזולתו רובם ככלם אין איש חולה מהם על ההשכלה, וגם רוב חכמיהם או רבניהם הנם רק יודעי ספר מעט, ובשגגה יחשבו רבים כי נמצאו בין חכמי הקראים היודעים את התלמוד או שפות שונות. — מלבד שנים אשר גמרו חק למודם בבית מדרש המדעים — וגם אלה אשר כבר עזבו את מנהגי הטטרים מעט ולבשו מלבוש איירופא לא יחפצו בתבונה, יען איש איש לדרכו יפנה לבצוע בצע, הכסף הוא כל חיי רוחם, וזולתו לא ידעו ולא יחפצו לדעת מאומה; בעלי מלאכה מעטים מאד ביניהם עד כי לא נמצא מהם רק אחד בעיר; עובדי אדמה אין בהם אף אחד, ורק למסחור שפל עיניהם ולבם כל הימים, וגם בזה לא יעשו נפלאות בחריצות כפיהם כהיהודים, ואם אמנם רבם ככלם עשירים, אך הסבה הנכונה לעָשרם רק יען גרו בין הטטרים עם תועי לבב ימים רבים וגם שפה אחת ודברים אחדים להם

א) בשם הזה יכנו אותם כל עמי המזרח יען אינם חרוצים ומהיריס במלאכתם, וסבתה השנית היא, יען יתאו מנצעות עורום כבשיס על לאשיסם גם בקין במוס היותר גדול.

[הקראים מרבדים בשפת קדר צחה כהטטרים] ובכן הצליח להם לעשות עושר בלי עמל כפים, והָעֵר, כי למן היום אשר החלו יהודי ליטא ופולין להתישב בקרים, ירדו הקראים עשר מעלות אחורנית, בעוד אשר היהודים יעלו מעלה יום יום בחריצות שכלם וכשרוניותיהם, ומעולם לא נראה בין הקראים סוחר אל ארצות רחוקות, או עובר ארחות ימים, לקשר בעבותות המסחר ערים ויושביהן, וכל גבורתם רק לשבת בחנות ורגליהם תחת יריכם.

מנהגיהם בבית.

ח

הקראים יגורו על פי רוב עם נשיהם באהבה, אך האהבה הזאת טמונה בסתר אהלם, ומעולם לא יהין הקראי להראות אותות אהבתו לרעיתו; בבוא איש זר לביתו לא ידבר את אשתו רק אם הדבר נחוץ לו מאד, ולא ילך אתה יחד לשוח ברחובות קריה. ומעוצם אהבתם את הכסף לא יאבו להחזיק משרתים ומשרתות בביתם, ואף האשה העשירה תעמול בזיעת אפים כאחת השפחות הבזויות. הנשים כלן עודן במצב פראי כיום גיהן מרחם אזיא, וכנשי הטטרים תברחנה מפני איש זר הבא אל ביתן, ולא תרהיבנה עז בנפשן לדבר בפניו. שחוק הוא לראות בבוא איש זר אל בית אחד הקראים, פתאום תתנשאינה הנשים כהלומות רעם לברוח, וכחץ מקשת תמהרנה להתחבא באורים למען לא תשורן עין ראי, ובעבור איש לפני דלתי ביתן תשקפנה מבין החרכים או בעד הפתח ותלוינה אותו בעיניהן עד אשר יעלם מעיניהן, אבן אם יהפוך את פניו להביט מאחריו, חיש קל תסגורנה את הדלת, ואם ילך לדרכו תבטנה אחריו שנית. נשי הקראים כנשי הטטרים תמשחנה את צפרני אצבעותיהן בששר אדום כהה [קנא], והבתולות תמשחנה גם את שערות ראשיהן בששר הזה למען יהיה להן ברק, „והקנא" מלבד פעולתו הנפלאה יחשבוהו גם לצבע קדוש [ראה תולדות הקרימצאקים]. משערות ראשיהן תעשינה מקלעות צמות רבות ורקות מארבעים עד חמשים במספר סביב ראשיהן, עד אשר כמעט לא תראינה פניהן. הנשים בימי נדת דותן לא תקרבנה אל כלי הבית ואל כל מאכל אשר יאכל. כל חכמה או מלאכה זולתי בבית מוזרה להן, ואין אף אחת מהנה אשר תדע קרוא בסדר התפלה, ומעט מהן תבאנה לבית התפלה בימי שבת ומועד. רוב נשי הקראים הנה רמות הקומה ובריאות בשר, פניהן שחורות ורעות המראה, אַפָּן ארוך, עיניהן גדולות ושחורות כעורב, אזניהן ארוכות, בלכתן ברחובות קריה תתנהגנה בכבדות, בדברן תשפלנה את קולן, אבן כאשר תתאספנה נשים רבות למקום אחד אז נשמע קולן כצפצוף האווזות. מראה בתי הקראים פנימה כבתי הטטרים, רצפת הבית שטוחה מרבדים, והבא אל הבית יסיר את נעליו לבל יטנף את הרצפה; סביב כל הקירות יעשו ספסלים שפלי הקומה ועליהם כרים רכים לשבת, גם

שלחנות קטנים כהדום רגלי איש עומדים בירכתי החדר, ולעת האכל יעמידום באמצע החדר וכל אנשי הבית ישבו על הארץ סביבו לאכול אף כי ארכו ורחבו לא יעלה יותר משלשה רבע באמה, בלילה ישכבו כל בני הבית לישן על הרצפה, נשי הקראים אוהבות מאד את הזהב כאשר יאהבו בעליהן את הכסף, וגם העניות תעדינה על צוארן רבידים וכטבעות זהב המובאות מתוגרמה.

מנהגיהם בביהכנ"ס.

ט

בערי קרים כמו באחציסאראי, גוזלווא, כפא, קראסוב, ישאו הקראים בגדים כבגדי הטטרים, והבגדים האלה קדושים למו ולא ימירום בבגדי איירופא, ויהי מה, ואף בערים אחרות יזהרו לבל יבואו בבגד איירופא לבית התפלה, בבואם לבית התפלה יכרעו ברך ויגעו במצחם עד הרצפה כהטטרים, וכן יכרעו כמה פעמים בכל עת התפלה כהטטרים. החזן יתעטף בטלית ויתחיל לשיר חצי פסוק אחד, והקהל את החצי השני. רצפת בית תפלתם שטוחה מרבדים וכל הקהל לא יבואו פנימה, יען לא יאבו להסיר את נעליהם מעל רגליהם, באשר אסור להם לבוא אל בביהכנ"ס פנימה ונעליהם על רגליהם, ובכן ישבו כלם אצל הפתח בַּבָּאָה על המקום אשר יקראו „מושב זקנים", אך האיש אשר יאבה לבוא לביהכנ"ס פנימה יחלוץ נעל וישב על הארץ, כי אין שם כסא וספסל ולא שלחן ובמה. אך איש לא יהין לעשות זאת כי אם לפעמים, ובכן ישאר כל הבית ריק מאנשים, ורק הנערים הבאים להתפלל בשבת ומועד, המה יבואו פנימה וישבו על הארץ אצל החזן. וע"פ רוב רק הנערים קוראים מפטיר אשר ימכר לכל אשר ירבה במחירו. בשבת יקראו בתורה את סדר השבוע בחומש נדפס, רק אם יבוא אליהם אורח נכבד מעדתם יוציאו ס"ת לכבודו, בהתפללם יחזיק כל אחד מהם סדר התפלה בידו. מחכמת הנגון לא ידעו מאומה, ונגון אחד להם בימי שבת ומועד, אֶבל ושמחה, אשר לא יחליפוהו לעולם. איזה מהם ילבשו בגד ארבע כנפות לעת התפלה, ויחביאוהו בסדר התפלה בשובם לביתם, ציציותיהם עבים מאד כחוטי השפאגאט, ועל פי רוב ממשי, ובין החוטים חוט אחד מתכלת, טליתים כאצלנו הרבנים אין להם, רק בערים אחדות ראיתי כי יתעטף החזן בטלית בלי תכלת, בליל שבת ויוכ"פ לא ידליקו נרות בבית התפלה ותפלתם בחשך ישמיעו. וע"כ בערב יום הכפורים עת צרה היא להחזן מאין כמוה, יען נאלץ הוא לדעת את כל התפלות בעל פה, בכל עתות השנה יתפללו פעמים בכל יום, „תפלת הבקר" יתפללו בבקר השכם בשעה הששית או השביעית, ותפלת הערב יתפללו כבוא השמש. אך בכל ימי השבוע לא יבוא העם להתפלל בביהכנ"ס רק החזן. אחר התפלה יסב החזן את פניו אל העם ויברכם „תקובל תפלתכם" ג' פעמים והקהל עונה אכן, והמנהג הזה מנהג יפה הוא באמת,

אפס גם זאת נחלו מאת המחמדים. על פי רוב שוררת חרדת קדש בבית התפלה בהערים אשר זכרתי, ואיש לא ירהב לדבר דבר בעת התפלה, אך בהערים אשר יושביהן הקראים ידמו כי כבר זרחה עליהם שמש ההשכלה לא יחושו לזה, וכשחוק הוא בעיניהם להקל ראש בעת צקון לחש א), ולפעמים לא רחוקות יקראו לריב ומצה בבית התפלה ע"ד איזה כבוד מדומה, וכמה פעמים דרש מאתי אחד מחכמיהם להוכיח את צאן מרעיתו במכתבי עתים לבני ישראל כי ישבתו מריב. כצאתם מביהכנ"ס אם יקרה להם איזה אבל ילך כל הקהל לנחמו בקר וערב, וכן גם לשמחה. בימי המועד ילכו זקניהם ונכבדיהם לקבל את פני הרב.

בערי קרים יעשו הקראים רק סֻכה אחת על חצר בית התפלה, ואיש לא יבוא שמה כמעט בכל ימי החג, והִנֵּה רק מרבץ לעזים או מקום שעשועים לנערים שובבים, קירות הסכה לא יבנו מקרשי עץ כהיהודים, כי אם יתקעו ארבעה יתדות בארץ ועליהם יפרשו מכסה בד, כהטטרים או הקירגיזים בהיותם נטושים על פני השדה.

כאשר יקראו אחד מעדתם לעלות לתורה בביהכנ"ס יתארוהו בתוארים גדולים ונוראים עד כי יהיו לזרא לאזני שומע, ואף אם יהיה מהמון דלת עם הארץ יתארוהו „יעמוד החכם המשכיל השלם הזקן הישיש הנכבד המלמד הגדול הנדיב הרחמן היקר ונשוא פנים וכו׳, עד אין קץ, ועליהם נוכל לשאת משל הצוענים בשדה....

אמונתם.

ו

אם ישאל איש פרטי את הקראים ע"ד אמונתם, יענו כרגע „יהודים אנחנו", יען חכמיהם דברו כן על לבם ויותר לא ידעו מאומה, אך אם תשאל אותם הממשלה, אז, או לא יענו מאומה, או יענו כי אינם יהודים — כאשר

א) הרמ"ם בספרו „מכתב סור מרע" בכ"י, מתאונן על אחיו הקראים כדברים האלה; בעוותיהם הרבים בתי תפלותיהם בכל מושבותיהם, נחשבו בעיניהם כבתי טיאטראות באין כבוד ומורא, ביאתם שמה לא לצורת התפלה, רק היא אנשים מלומדה, כוונתם להתגדל ביחס מעלותיהם ברבים ולהתפאר בקשוטיהם ובכבודם אשר יכבדום שמה, ולהעביר השעה, והראיה שמרגע כניסתם סס בקומה זקופה בלי שום כניעות, תיכף יושבים נחים אנחנו בתת אחור להיכל, פוגים פגים אים לאחיו לספור (sic) דברים בטלים וכו׳" — הספר הזה כתב המחבר להגישו לפני ר"ד הגדול שלהם, והולך ומוגה שם חסרונות רבים באחיו הקראים אשר עליהם למנות.

הראיתי למעלה — ובכן עלינו לדעת ולחקור איזה משתי התשובות אמת, או שתיהן יחד שקר, והנני להציע את דעתי בדבר הזה, ומאת כל חכמי ישראל אבקש להביא את דברי במשפט הבקרת, ואם שגיתי יורוני ואודה להם בכל לב:

כל עם בתבל אשר החזיק במעוז איזה דת שתהיה מרצונו הטוב, יען נוכח לדעת כי המחוקק היה נעלה על כל בני דורו ודבר ה' אשר היה בפיו אמת, כהנוצרים המאמינים בישוע, יקדישו ויעריצו את שמו, וכל הנה אשר יצא מפיו קדוש להם, אף כי יודעים המה נאמנה כי עמים רבים לא יאמינו בו, בכל זאת לא יבושו להגיד בפה מלא כי הוא מושיעם וגואלם ולכבוד הוא להם כי יאמינו רק בו, ואת אמונתם ודתם לא ימירו בעד כל הון, ואמנם כן נחוץ להיות באמת כי כל בני אמונה יוקירו את מחוקקם. וכן המושלמנים אף כי קבלו את תורת מחמד למרות רצונם, יען שפט את כל אלה אשר לא האמינו בו, בחרב ובדם, בכל זאת אחרי אשר הונח להם והורגלו בדתו, יאמינו בו בכל לב ונפש, ויתימרו בכבודו ואם יעוז איש להטיל ספק בנבואתו יסירו את ראשו מעליו, ומעולם לא נמצא איש אשר יאמין במחוקקים רבים, יען איש כזה אין לו כל אמונה באמת, וגם לא נשמע מעולם אם יחרפו להמושלמני על אשר יאמין במחמד, כי תכסה פניו כלמה וינער חצנו לאמר: אינני מאמין בו רק במחוקק אחר: ולא לבד כי לא יקרה כזאת לעולם, אף גם זאת אם יאלצוהו לעזוב את דתו ישא ויסבול כל מכאוב רק למען ישאר נאמן עם מחוקקו ודתו.

רוב עמי התבל אשר יתיחשו על דגל מחוקק אחד, יש ביניהם כתות מכתות שונות אשר נפלגו למפלגות שונות, יען אלה יבארו כל סתום בדברי מחוקקם באופן זה, ואלה באופן אחר, ובכל זאת כלם בני אמונה אחת, כלם יאמינו בכל לב בנותן דתם, וכלם משתדלים להשיג את האמת, אבל מעולם לא שמענו כי איש איש לבדו תהיה לו אמונה או דת מיוחדה ואת אשר יבחר האחד ירחיק השני.

כלוטהער אשר הראה מגרעות האב ברומא, וכראש כת „אלסנה" אשר הוכיח כי אין לאל ידם לקיים את כל דברי האלקאראן בלי שום פירוש ובאור, כן על כל החפץ לעשות תקונים בדתו, להוכיח מראש כי ההולכים לפניו תעו בתהו לא דרך, ואחרי כן על העם לבחון אם נאמנו דבריו, אכן אם לא יצלח להמתקן לעשות כזאת ובכל זאת ילך העם אחריו בעינים עצומות כבהמה בבקעה, הלא אז מותר לעם הזה מן הבהמה אין, ובצדק נוכל לגזור אמר כי אין לעם הזה אמונה מיוחדה; יען אם נקל היה לאיש נבל ובליעל להרוס את הבנין הישן ולבנות חדש תחתיו ואיש לא כהה בו, מי יערב לנו אם לא יקום מחר איש אחר תחתיו ויהרס גם את בנינו, ועל תל חרבותיו יקים בנין אחר?

בני העם אשר יאמינו אמונה אמן כי יש לאל יד דתם להצליחם בחיי עולם הזה והבא, בלי ספק יוקירו גם את נותן דתם וכל קדושיהם, אך אם את דתו

ישמרו בכל לב ושם מחוקקם להם לגעל נפש ער כי לא יאבו להזכיר גם את שמו, ועוד ישתדלו לכסות את שמו בחשך, אות נאמן הוא כי אין ברוחם נכונה, או כי לבם ינבא להם כי תועים המה בישימון לא דרך, ורק מאשר הסכינו בדת ההיא לא יוכלו לעזבה רגע פעם אחת.

עתה נלכה נא לבקר באמונת הקראים ודתם אם נמצא אחד מכל התנאים האלה אשר זכרתי. הקראים עד ימי פירקאוויץ האמינו כי ענן הוא מחוקקם ויתימרו בכבודו כי היה ממשפחת מלכי בית דוד, וכן הגיד בפה מלא אחד מקדמוניהם סלמון בן ירוחם א), וגם אחר מגדולי חכמיהם בזמן האחרון ר' מרדכי סולטאנסקי הודה בפה מלא כי ענן היה מיסד דתם, ולא מאשר מצא מגרעות בדת ישראל פרץ פרץ בבית ישראל, כי אם באשר זדון לבו ב) ותאות נפשו השיאוהו להשתרר על העם וחפצו לא הצליח בידו, ולהנצל ממות עשה זר מעשהו להרוס גבול גבלו ראשונים ע"פ עצת אנשי בליעל. וז"ל הרמ"ם בספרו „ילקוט יוסף" כ"י, בדברו אודות קדוש החדש ע"פ ראיה חושית: „מזה נודע שרבנו ענן יר"ה וי"ד הכרח לעשות זאת [להחזיק בראיה חושית] לצורך שעה, כדי להנצלו מן המיתה, ונמשך להם [להקראים] מנהג זה כסבל ירושה אמתית, מסבות, אם כי בהיותם תחת ממשלת המוסלמנים לא יוכלו לשוב מדעתם זו, מיראתם מהפרושים שלא ילשינום ויתעוללו עליהם הערביים וימר לכלם באחרונה יותר מבראשונה, ומסבה זו הכרחו להציב זכרון דעתם זו גם בסדר הוראותיהם בתפלותיהם, ובשטרי קשר נשואיהם, שלא ימצאו אויביהם שום מקום תואנה עליהם ג), אם כי בהמשך דעת זו ביניהם זמן ארוך נחשבה בעיני הדורות הבאות אחריהם כהלכה למשה מסיני, עד שהמשכילים המבינים בדבר בכל דור לא עלה בידם לשנותה, מפני ההמון והמתחכמים אשר המורגל אצלם הוא כחוק רתיי, וקשה עליהם לשנותו, ומה נעים מאמר החכם. „אך מה יועיל הדבור בדבר נקדש בהרגל ומנהג, והמהרהר אחריו יורגם באבן". ובזה נמשכה דעת זו ער דורנו זה להכשילנו", וכן כתב גם הקראי מרדכי כוכיזוב בהכרמל.

ערות החכם הזה דיה לי להוכיח כי לא מצא ענן כל תואנה לעשות תקונים בדת ישראל ולחלק את לב העם, אכן גם זאת לדעת כי כל מתקן או מחוקק, עליו לכתוב את דעתו או תורתו על ספר, ולמצער יכתבו תלמידיו הבאים אחריו, ואיה המה התקונים אשר תקן ענן? הלא אין כל ספר בעולם לא ממנו

א) ראה ל"ק לרס"פ מאמר חלוק הקראים והרבנים.

ב) בנדק הוכיח הפרלפעססאר ד"ר גראטץ כי מעולם לא היה ענן איש הרוח העולר בעמו, כי אם איש גוכל ובליעל פוחז וריק אשר רדף כבוד אשר לא יכל להשיגו מעולם, וכן הוכיח החכם מייבויער בספרו [ע"ד הכ"י בפ"ב, לד 6] כי לא היתה לענן כל שייכה ליסוד דתו. רק כפי הנראה היה איש מדלת עם האמרן ראש לעדת שכויים (פארטעטער מייענער לאקאלען סעקטע), לשונו ממש.

ג) וכן הביא מפורש בעל חלוק הקראים והרבנים בשם הרס"ג ועדותו נאמנה עלינו מאד.

ולא מתלמידיו ? א), וכן העיר גם החכם נייבויער בספרו ע"ד הב"י בפעטערסבורג.

למיום קם א' פירקאוויץ ויפח רוח חיים חדשים באף הקראים, כחשו בענן ויאמרו לא הוא, ובכל עז יתאמצו לכסות שמו בחשך, ויבושו לשאת את שמו על דל שפתם, יען לא לכבוד הוא להם כי המה כתה חדשה; כאשר כתב פירקאוויץ בעצמו במכתבו לבוויץ — ראה למעלה — וראה בהערתו לספר בקרת לתוה"ק צד 53.

הקראים אין להם כל אמונה מיוחדת ודת נבונה, יען בראשית צמיחתה כאשר פנה ענן עורף לדת ישראל שתל את דתו החדשה על מֵי תורת מחמד ב), וברבות הימים בהיות הקראים בין המושלמנים ימים רבים והתקרבו אליהם ע"י דברי חנף יותר ויותר, קבלו מהם עוד מנהגים רבים בדתם, עד כי בזמן האחרון נשאר ביד הקראים רק צל תורת ישראל, ותשעים חלקים ממנה היא תורת האיסלאם, ומלבד לשונם, בגדיהם, מכתביהם, וכל אופני דרכי חייהם הכל כאשר לכל הטטרים. הנה אעידה לי עדים נאמנים ממנהגיהם הדתים הלקוחים מתורת מחמד ג).

1) הקראים החמירו מאד בדיני ערוות יותר ממצות התורה, ודבר זה לקוח מתורת האיסלאם אשר אסר איסר על המאמינים בו לקחת את בנות אחיהם ובנות אחותיהם להם לנשים.

2) תורת האיסלאם אסרה אָסר על הנשים לבל תמצאנה בבית בעליהן בימי נדתן, וכן קבלו זאת גם נשי הקראים, וכן הנוגע במת לא יוכל לבוא לביהכנ"ס להתפלל, כאשר יעשו המושלמנים.

3) הקראים החמירו מאד בדיני התענית, עד כי גם הנער בן שבע שנים נאלץ לצום כל היום ולא יועיל לו כל כופר, וחומרא זאת לקוחה מתורת מחמד, יען הוא הרים את מעלת התענית עד גבהי שחקים, עד כי היה למשל בפיו: ריח פי המתענה ערב לד' מנופת צופים ד).

א) ידעתי כי יש מהסופרים אשר יחסו ג' ספרים לענן אשר נאבדו ברבות הימים, אך לפי דעתי ברור הוא כי זאת היא אחת מתחבולות הקראים לייחס לענן ספרים כאלה אשר עין אין מהחוקרים עוד לא שזפתם, כמנהגם תמיד [ראה למעלה דברי הר"א נייגער]. וראה מה שכתב בזה בע"ס יוחסין דפוס זיטאמיר.

ב) נודע לכל כי ענן הלל את מחמד לנביא כמובא בבקלאו"הק צד 53. בשם הסופר הערבי מקליזי, וראה סופרי דברי הימים לבני ישראל החכם הגדול ד"ר גראטץ כבר הוכיח בטוב טעם כי שלשה העיקרים הראשים אשר עליהם נשען כל כבוד הדת הקראית, הכתב, השיקש והקבון לקחו מדת האיסלאם, [געשיכטע דער יודען חלק ה'].

ג) ידעתי גם ידעתי כי דברים רבים אשר ייחסתים כי לקחוס מתורת מחמד ובאמת נמצאו ראשונה בתלמוד, אפס הקראים אשר יחפארו כי לא ידעו מהתלמוד מעולם. ומ"כ ממי לקחו זאת אם לא מהאלקוראן ?

ד) ראה הקדמת האלקוראן ל"ה רעקקענדאארף צד XIV—XXVII ובמחזון הספרה בכמה מקומות.

4) הקראים התירו להם מצות שחיטה בלי בדיקה א), ואף האיש אשר לא למד מעולם את המלאכה הזאת יוכל לשחוט ואין מהרהר אחריו, והשוחט יסב את ראשו לדרום, וכל אלה לקוח מתורת מחמד, כי כן ישחטו גם המושלמנים בלי בדיקה, ויהפכו את פניהם לאקבלה [דרום] (Alkiblah) ואומרים לפני השחיטה: בסם אללה אלרחמן אלרחום [בשם אלוה הרחמן והרחום]. וכן יהפכו הקראים את פניהם לדרום בעת התפלה, ושם הוא ארון הקדש אצלם מכֻון נגד מעקקא.

5) בבוא הקראי לפני חכם עדתו ויבקש לתת ספר כריתות לאשתו, הנה תקותו תשאר מעל, כי לא יתן לו את חפצו בעד כל הון, וכאשר שאלתי לחכמיהם מדוע יעשו זאת נגד התורה? ענוני כי האשה אשר הוכיח ה׳ להאיש לו תהיה ואסור לו להפריד ביניהם, ודבר זה לקוח מכת אחצב אלסונ״ה [ערת המשנה (Achssab alsunnah Sunnitae) או מאמיני תורה שבע״פ בדת מחמד] המאמינים כי כל מקרי אנוש ומעלליו כתובים בספר המקרים לפני ה׳ ואין לשנותם, [אלקוראן חזון יונה פסוק ס״ב].

6) כהמחמדים שלחו גם הקראים פראפאגאנדיסטים בשם דתם, והיא כת השעיתין הדומה ממש לכת הקראים ונקראו בשם אלדעאי, שם שמשמעותו ממש כמשמעות שם קרא בעברית [אב״ג בשם חוואלסאן בקלתה״ק צד 131 בהערה] וכן הראה המנוח רש״פ בלקוטיו בכמה מקומות.

7) ע״פ תורת מחמד תירש גם הבת עם הבן ככתוב מפורש בהאלקוראן [חזון הנשים פסוק ז׳ י״ב] וכן קימו וקבלו גם הקראים.

8) הקוראן אסר להתפלל בעוד עליו טומאת קרי [חזון הנשים פ׳ מ״ד] וכן נוהגים גם הקראים מאז ועד היום הזה.

9) מחמד צוה ללבוש בגדים בעת התפלה [חזון המחיצה פסוק כ״ח] וכן החמירו בזה גם הקראים עד כי יכבידו אכפם גם על האורח הבא אל בית תפלתם לעשות כמוהם, כאשר קרה גם לי בבואי בפעם הראשונה לבית תפלתם בבאחציסאראי ובגדי העליון לא היה עלי ויקצפו עלי זקניהם לאמר; הנכון לבוא באופן כזה לבית הכנסת״? וכאשר שאלתי אחר התפלה לחכמיהם מאין לקחו הדין החדש הזה? ויענוני. כן הוא הדין אצלנו! ות״ל כי כעת נודע לי כי רק על דברת האלקוראן חרדו את החרדה הגדולה הזאת.

א) מובן מאליו כי לא יוכל הטוען לטעון כי התירו זאת יען לא נמצאה הבדיקה מפורש בתורה, באשר גם השחיטה לא נמצאה מפורש בתורה, ובאשר התנגדו לתורת ישראל מלאו קנה לצון להשען על דת מחמד. ואחד מגדולי חכמי הקראים הקדמונים, מנחם גיאני הודה בפה מלא כי אין לשחיטה שום יסוד בתורה, (ל״ק נספ׳ 59) ומאיזה טעם החזיקו בה הקראים? ואם החזיקו בה רק על מוצא פי חכמי התלמוד. הלא היה לסם להחזיק גם בבדיקה?

10) כבעלי דת מחמד אשר השתדלו להרחיב ידיעת דקדוק שפת ערבי והידיעה הזאת נחשבת אצלם לאחד מעיקרי הדת, כאשר הוכיח כבר הר"ר גראטץ [בקרת לתוה"ק צד 92], כן הוא גם אצל הקראים, ובע"ס אור הלבנה יחשוב ג"כ ידיעת דקדוק הלשון להעיקר הששי מעקרי הדת הקראית [אגרת פנת יקרת, הנדפס ביחד עם ספר אור הלבנה צד 128].

11) המחמדים יקברו את מתיהם ראשם לצד דרום נגד מעקקא עיר מקדשם, וכן יעשו גם הקראים ולפי דבריהם יכונו בזה נגד ירושלים.

12) הקראים כהמחמדים לא יוליכו את החתן והכלה תחת החופה אל בית תפלתם, רק חדר הכלה הוא במקום חופה.

13) הקראים גם בלמודי דתם הלכו אחרי כת המעתזלים בעלי דת מחמד, כאשר הוכיח כבר החכם גראטץ בשם רבים מסופרי הערביאים ובשם הרמב"ם ז"ל א).

14) כנודע לכל חוקרי קדמוניות היו הקראים נזירים מן הבשר והיין, יען האמינו בגלגול הנפש כהמחמדים וההודיים, וכן ראו בין המחמדים נזירים [דערוויש] כאלה, [ראה בל"ק בכמה מקומות] ור' סהל הכהן בתוכחתו אסר את הבקר והצאן בגלות [נספחים שם צד 32].

15) הקראים מכת התפליסים כפרו בתחית המתים, יען הלכו בזה בעקבות איזה כתות מדת מחמד [בקרת לתוה"ק צד 103].

16) הקראים אשר ישבו בסלע היהודים הניחו תמיד למשמרת שתי ביצי יענה בארון הקדש, ולפי דעת הקראים [אם יש להם דעת] הוא רמז לכון לבם לשמים בעת התפלה, וכבר העיר בעל המאמר צבי לצדיק [ליק תר"ך צד 19] כי הטעם הזה תפל מאד. ולי נראה כי עשו זאת זכר לנביא הישמעאלים אשר נשא את היונה בחיקו תמיד.

17) היודע אף מה בספרות הטטרים בקרים יורה, כי כן מלאו גם הקראים אחריהם בכל פרט, ראשית ואחרית חכמתם היא חכמת התכונה, וכן כל ספרי הקראים המה רק ממין זה, וכמוהם יאהבו לשיר שיריהם העתיקים בעל פה.

18) שפת הקראים בספריהם העתיקים איננה שפת עבר, והקורא העברי אשר לא ידע שפת ערבי לא יבין בהם מאומה כמעט, יען מלאים ממלות ערביות, ואף להמלות העבריות נתנו תמונה ערבית, כספר אשכול

א) הרמ"ם בלקוטיו לד ע' מביא בשם הסופר הערבי אלשהרסתני, כי „הקראים הולכים אחרי הכת אלמגבלה האומרים שהכל מיועד מהשי"ת". וע"כ אם יפול איש אל איש לא ישתדל להצילו, כי בטח כן גזרה חכמתו יתברך, ולאם ספור מורא ממין זה בספר ממלרים הד"ר פרלאנקעל.

הכפר וכדומה, והדבר הזה לקוח מהמחמדים אשר יכתבו את ספריהם בשפת ערבי הקדושה להם ע"פ חקי הקוראן, [ראה ל"ק נספחים צד 199] .

19) נשי הקראים נזהרות לבלתי הראות לאיש, ואת ראשן תכסינה בצעיף, יען כן צוה מחמד להמאמינים בו [חזון הקושרים פ' נ"ט] .

20) ענן אסר למאמיניו תשמיש המטה בשבת, ודבר זה לקח מדת השומרונים [הראב"ד בבאורו לספר שמות ל"ד כ"א], וכמדומה לי כי גם בדת מחמד נמצא כזאת .

21) כהמחמדים בבואם להתפלל יחלצו נעליהם במסדרונה ויכרעו על ברכיהם, כן יעשו גם הקראים .

22 הקראים מקדשים את החדש ע"פ הראיה כהישמעאלים, כאשר הודה בעצמו הרמ"ם והר"מ כוכיווב, כי לקח זאת ענן מתורת מחמד למצוא חן בעיני הכליפא, וכן הוכיח בצדק החכם הגדול ד"ר יוליוס פירסט ז"ל, וכן הביא הרש"פ בשם רס"ג ז"ל .

23) הקראים אשר החלו להתנגד לתורה שבעל פה לא מצאו ידיהם ורגליהם לעשות זאת בגלוי ולייסר כתה מיוחדה לולא ראו זאת מאת כת „העלי" המכחשת בקדושת „הסונה" (Sunnah) וזורים פרש על פני „אבו בכר" הותן מחמד ומכנים אותו בשם רוצח ואיש תככים, וכן יכנו גם הקראים את חכמי התלמוד, [אחרי כתבי זה מצאתי כי כבר קדמני הגאון שי"ר בדבר הזה, והראה לדעת כי הקראים נשענו על המחמדים, בדבר הזה בפרט, ובמנהגים רבים בכלל, ראה כרם חמד חלק ה' מכתב י"ז] .

24) הקראים אומרים כי המה מחזיקים בתורת משה לבדה ולא יקבלו שום פירוש ובאור לפי הזמן והמקום, וגם זה לקוח משיטת כת „עלי", אשר יחזיקו בתורת הקראן אות באות ולא יקבלו שום ביאור עליו, אף כי כל קורא בהקראן יראה כי חתומים וסתומים דבריו בלעדי ביאורי הסונה .

25) כמאמיני דת מחמד אשר נפלגו למאה כתות שונות, כן נחלקו גם הקראים לכתות רבות, עד כי גם היום יש לכל משפחה ומשפחה מנהגים מיוחדים להם, [ראה לקוטי קדמוניות בכמה מקומות] .

אלה ובאלה ימצא החוקר עוד רבות בדת הקראים הלקוחים מתורת מחמד. אך יש דברים רבים אשר לקחו הקראים מהאלקוראן ויערבום בקדש למצוא איזה סמך מן התורה למסוה על פניהם, ולא נשאר להם מתורת ישראל רק השפה הקדושה אשר יתפללו בה, וגם זאת כי לא סדרו את תפלותיהם בשפת עבר, כי אם לקטו ואספו פסוקים שונים מכתבי הקדש אשר אין להם כל חבור וקשור, כאשר עשו כן גם המושלמנים המתפללים רק מפסוקים שונים אשר לקטו מהאלקוראן, אך גם מהמעט הזה אין כל אות כי יש להם דבר מה מתורת ישראל, יען גם בין הנוצרים נמצאה כת אחת בבריטניא אשר תתפלל בשפת עבר. ואחרי כל אלה האם בצדק יתפארו כי המה שומרים דת משה בטהרתה? הגידו נא אתם קוראים נכבדים!

הקראים אין להם כל אמונת חכמים, וכל אמונתם היא רק מצות אנשים מלומדה. הסבה לזאת היא, כי איש איש מחכמיהם יברא לו דינים חדשים לבקרים כאות נפשו, איש איש מהם פוסק חדש הוא לעדתו, והקראים אשר הסכינו לראות חליפות כאלה לא לפעמים רחוקות, לא יאמינו לא להקדמונים ולא להאחרונים, ובכן יעשה כל איש את הישר בעיניו. וכבר התאונן על זה הרמ"ם בספרו [ילקוט יוסף צד 16 ע"ב] אחרי אשר הרבה לשבח את מנהגי הרבנים, וז"ל; אך אנחנו הסכלנו עשו, איננו נשמעים ונשענים על הרב המורה והפוסק, רק כל אחד מאתנו חפשי לעצמו לעשות כרצונו, ואפילו אם הוא עם הארץ ובור והוא בעל השגה, הוא נגיד וחכם, מכנים ראשו לדון לשפוט ולחרוץ בענינים דתיים אמוניים, ודבריו נשמעים, ומזה צמחו והשתרגו בינינו קלקלות עצומות באמונתנו ואנושיותינו, באין לנו דרך לבוא אל תקון אמונתנו ולטובת ושבח כלולתנו, יען כן בהתבוננו במנהגי אחינו הרבנים גמרתי אמר שכל הנהגותיהם טובים הם וישרים מאד בעיני כראוי, ואפילו כל מה שנראה לנו שהם נלוזים ושלא כדת, המה בעיני כהוראת שעה מהכרח הגלות בארץ לא לנו עד יבוא ויורה צדק", ומי לנו גדול ועד נאמן להעיד עליהם יותר מהחכם הזה, אשר היה רב לעדתו יותר מששים שנה בערים שונות, וכן יתאונן עוד במקום אחר בספר הזה צד 6 לאמר; „אכן בעונותינו הרבים אנחנו בני מקרא חסרנו כל טוב הנ"ל הנאמר באמת ולא בחניפות בעד אחינו הרבנים יצ"ו, איננו נשמעים לחכמים, צאן אובדות היינו באין רועה נאמן, לית דין ולית דיין, למורה הלכה לא נשמע, ולמוכיח לא נקשיב, כל אחד מאתנו חפשי הוא משולח לרצונו, בכל קהלה מנהג בפני עצמה א), בחלוף אחיותיה, אפילו בעניני עבודה האלהית בבית מקדש מעט, ובעניני צרכי הצבור, וכן בשאר המנהגים": וכבר העיד עליהם כזאת אחד מגדולי חכמי ישראל לפני שבע מאות שנה ויותר, הוא החכם האלהי בעל הכוזרי, וז"ל: התורה הזהירה על תורה אחת ומשפט אחד, והקראים כפי סברתם ירבו התורות כפי סברת כל אחד מהם, ועוד כי האחד לא יעמוד על תורה אחת כי בכל יום תתחדש לו דעת וכו'".

הקראים נכונים למכור את אמונתם ודתם בעד איזה קשיטות, יען אמונתם נוסדה על אדני בהו, עד כי ההמון לא ירגיש כל אהבה פנימית לדתו, ורבם ככלם לא ידעו מסדר התפלה וחוצה, ומהם אשר גם סדר התפלה כספר החתום לפניהם, ולא לבם הולך לנחול כבוד רב או חכם, יען ע"פ רוב יתבוללו רבניהם בין ההמון, והמון העם יביט עליהם כעל אנשים כערכם,

---

א) כל היודע את דרכי הקראים ומנהגיהם בארצות רוסיא ופולין, אה"ק, ומצרים, יודע, כי באמת אין עיר ואין משפחה ביניהם אשר תשונה זו לזו; ואכן גם הנ"ף בעצמו הגיד כי גם עוסק הכתובה במצרים משונה מבקרים [ראה בלתוה"ק צד 43.] ודיי ציין בקרים שונים מבלוקא [מסה ומריבה], והדלקת נר בשבת בליטא שונה מבתוגרמא וכו'.

והרב ר׳ יצחק סולטאנסקי ספר לי כי עוד לפני מאה שנה היה הרב גם שמש בביהכנ״ס ומשרת הקהל, ואם היה לאיש דבר שלח את הרב במלאכותו כאחד המשרתים הפחותים, וכי קרא העם עצרה למספד ולבכי, או למשתה ושמחה, הלך הרב לאסוף את ההמון, וכדומה עוד מלאכות נכבדות, ולולא בנימין אגא אשר עשה הקץ למנהג הבזוי הזה, כי עתה יכלנו לראות שליחי צבור כאלה עוד היום; ואות נאמן לדברי, המה דברי הרמ״ם אשר התאונן כבר על זה בספרו „מכתב סור מרע״ וז״ל: החכמים המבוררים לשרת בקדש במקדש מעט ולהוראת הלכה משפט וצדקה בישראל, שאנחנו כפי דין תורה מחויבים להשתמע להם ולעשות ככל אשר יורונו, אנחנו שמנום כמשרתים לנו להשתמעם הם לנו לעשותם ככל אשר נגזור עליהם, וכו׳. גם את שאר החכמים הנמצאים בדורנו הגרים בינינו מלעיבים אנחנו, מזלזלים ומבזים, ומוציאים עליהם דבות רעות, ומכנים אותם בכנוים נבזים וזרים, ואפילו האנשים הנקראים חכמים בדורנו זו, [זה ?] גם הם לבין עצמם מבזים ומפחיתים אחד לחברו להתגדלות עצמם, אין מאתנו כבוד והדר לקודמים ממנו, ירהבו נער בזקן, הזקנים כאין בעינינו, אין בנו כניעות והשתמעות להוכחה, ולמוכיח בשער יקושון, ועוד מעט וסקלנוהו, אין בנו כח להמציא אופן אפילו לתקן הקלקולים שעוֹתֵנו במצות שבין אדם לבוראו יתברך, מסבת נגדיות הכתות המתנגדות אחת לחברתה, והכל מסבת הגאוה הנוהגת באֻמתנו, כקטן כגדול דרך אחד לנו; עכ״ל.

למיום החלה כת הקראים לקצות בישראל לא חדלו ריבות בשעריה בעניני אמונתה, ואת אשר יטהר האחד יטמא השני א). הקראים היושבים בארץ הקדושה ובמצרים אשר ראו מהשומרונים כי לא ידליקו נרות בע״ש, יען ישבשו את הכתוב לא תבערו אש [שמות ל״ה ג] בתורתם, ויכתבו „לא תבעירו אש״ בהפעיל, פסקו גם הם לאיסור, ואלה היושבים ברוסיא פסקו להיתר, וביחוד גברה מאד הריב ביניהם ע״ד קידוש החדש משנת תקפ״ב, ועוד היום לא באו לידם גמר. הראשון אשר פרץ פרץ במנהגם לקדש ע״פ ראיה חושית היה בעל ספר אור הלבנה, ואחריו בא הקראי אבן יש״ר ויחזק את דעתו לקדש את החדש ע״פ ראיה מושכלת, ולאשר כי דברי זה האחרון עוד לא נדפסו בשום ספר, הנני להעתיק בזה את מאמרו אשר כתב על זה, נמצא אתי בכ״י, וז״ל;

א) עוד בלחמים למיחת דחס נלחה אחד מלחמי חכמיהם נסי בן נח, אמר בא לילוחליס ומלא סס דברי ריבות וקטטות בעניני הדת בין אחיו הקראים, עד אמר הודה בעצמו כי עד הנה לא קיים את הדת ע״פ התורה והמצוה, ויבנה לו שיטה חדשה, ויריב הקראים גם עליו וימרדוהו והרגו ויחשבו אותו למסית ומדיח (ראה ל״ק) בעת ההיא, יען בדברים רבים התנגד לענן, אך ברבות הימים קבלו הקראים רבות מדעותיו כחומרות דיני טומאה וטהרה וכיוצא, והמדיח נהיה למחוקק אצלם.

„מאמר בקדוש החדש על פי דרכנו אנחנו בני מקרא מאתי הח"מ" .

בעת לבשה נפשי עז נדרש ללא שאלוהו לחוות דעי הקצר על קדוש ראשי חדשנו במאמר זה לא כגוזר ח"ו ולא לקבוע הלכה לדורות ולא כדי לבטל את הראיה ולהורות דרך אחר כי לא עלי המלאכה לגמור כי הדבקים בה' אלהיהם לא כפי הם חיים, אולם אחרי העיון וההתבוננות נשען על יסוד הרב רבנו יצחק נ"ע בע"ס אור הלבנה שכתב כי בהיות שני הימים מסֻפקים קדוש הראשון חומרא והשני קולא כתבתי מה שכתבתי אף על פי שאין החדש הזה נופל תחת הספק כי כל מודה על האמת יודה שר"ח ניסן דשנתנו זו תרט"ו ליצירה הוא מן המחויב להיות ביום שני לשבוע, והקורא ישפוט שפוט כאשר עם לבבו .

הסבות

א) אמת כי בזמן המלכות קדוש החדש היה על פי הראיה כי בעת ההיא לא היה כל כך דבר פשוט לדעת ראשי חדשים בדרך אחרת אך התורה לא חייבה הראיה והניחה הדבר למנהג הקודם מבלי הורות דרך אחרת ילכו בה, אמנם עזבה על היכלת בכח דבור חדש בחדשו יהיה איך שיהיה ר"ל בין שיקדשו החדש במורגש בראיה ובין במושכל ע"פ החשבון האמתי לבד שיקראו מקראי קדש וימים טובים בזמנם כי על כל פנים לא יצא ממובן חודש . (לא כחשבון ב"ה שלפעמים יום הקביעה קודם ביום ולפעמים אחר ביום כעדות הראב"ד והרמב"ם, וכמו שגם המתקן את החשבון שלהם הוא עצמו התנצל על זה באמרו: לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא אלא לקבץ האומה על דרך אחת: ומה שאמרה התורה על אכילת חמץ בפסח ועל חלול יום הכפורים ו נ כ ר ת ה הוא אך איום וגזום אל מספר אנשים לא כביר או אל יחיד אחד הפורש עצמו מן הצבור ועל הפוקר עצמו ביום שהקהל מקדש, לא על אלה שיקדשו כפי דעת קצת על פי המולד האמתי ולא בראיה, ועל זה נוסדה מב"ה האסמכתא אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, אל תקרי אותם אלא אתם אפילו שוגגין אפילו מוטעין, אין הרצון שהרשות בידם לעשות כמו שירצו כפי מה שדורשים אנחנו עליהם אגדת דופי, אלא ר"ל באין דעת הברור אפילו שיטעו בית דין או ישגו ולאחר עבור הזמן יבואו עדים להעיד הפך קביעתם, מה שעשו כבר הוא עשוי, והכל מחויבים לעשות על פי קביעתם מבלי היות רשות ביד מי ומי להרהר אחריהם להרבות מחלוקת בישראל להוציא עצמם מן הכלל או לעשות בחלוף מה שעשו הם) .

ב) אחר שתקנו חכמי הרבנים את החשבון המולד, מפני מחלוקת הקראים עם הרבנים, הקראים מצאו מקום אז לחזק דת הקראות עם הראיה ושתכתב זאת גם בשטר כתובותיהם ואף במספר הארבע הודאות תבוא, או יתכן לומר מפני שיסדו ב"ה את השבונם על האמצעי לבד לא קבלוהו בני מקרא ולכן עשו מה שעשו .

ג) רבינו יצחק בע"ם אור הלבנה בחלק א' שער ג' מראה באריכות איך הראיה איננה גופיי בתורה, ואף אם אין בתורה אפילו רמז עליה עכ"ז מחזיקים אנחנו בדרך קרובה אליה משום היותנו מסבירים פנים לקדמונינו.

ד) הפוסקים הקודמים לבעל אור הלבנה איש מהם לא יסד קדוש החדש על י"ג קצין, הרב בע"ם עץ חיים (מצות פ' י"ב ק"ה) הורה לנו כי הארך הא' [הוא הוא קשת הראיה במעלות ישרות בין השמש והירח] בהיותו מן יו"ד עד י"ד אפשר שיראה ואפשר שלא יראה, הרב בעל האדרת דרך בדרך הרמב"ם והורה כי סך מעלות הארץ הא' וקשה"ר צריך להיות כ"ב. אך שם שעור וגבול לכל אחד מהם לא בדרך משולח שיהיה האחד מהם כמה שיהיה ובן השני, ובלבד שכלל שניהם יוציא השעור הנ"ל כמו שעשה הרב יצחק בשעורו לקצין, וזה השעור של בעל האדרת הוא על צד שתחייב הראיה, כי אם היה מסכים אל האפשרות הנה בימיו וגם אחריו זמן רב ופעמים רבות קדשו מפני הראיה בשעור קצין חסר מכ"ב, כאשר העיד על זה הוא בעצמו באמרו: ולפעמים יוציא החשבון שלא יראה ויראה; עכ"ז לא הורה שעור חסר מכ"ב אע"פ שלפעמים נראה בפחות משעורו, כי הוא לא חשש על האפשרות אלא תפש החיוב כפי דעתו, ואם לפי דעתנו גם כן הראיה מחויבת אין שום יסוד לתת שעור לקצין בי"ג, אכן לדעת רבינו יצחק הראיה איננה מחויבת אלא יספיק בהקרבה אל הראיה וזה ע"י שעור הקצין שבכך יהיה נכנס קצת תחת האפשרות על כן הוכרח לתת השעור הנ"ל מפני ההמון, ולולא הסבה היה מעמיד השעור ביותר פחות מזה, או היה מורה דרך אחרת.

ה) הרב בחייו קדש חדש ניסן בשנת תקפ"ב בן ח' שעות י"ח דקים וקצי הראיה י"א וחצי מעלות, על פי העדים, ואם היה זה משער הנמנע לא היה מקבל את העדים, ואחר שהרב כתב בספר אור הלבנה כי אם נזכה לראות הירח חסר מי"ג קצין יהיה זה לנו לעיינים ליסד על זה קדוש חדשנו, (הרי מכאן כבר ההלכה פסוקה אחרי שבשנת תר"א ר"ח תשרי היו הקצין יו"ד מעלות מ' דקים וזכינו לראיה ע"פ עדים רבים ונאמנים לא במקום מגורנו לבד אלא גם בקצות הארץ, מזה ראוי לנו לעמוד מעתה על שעור קרוב לזה אם אין רצוננו לצאת חוץ מדעת הרב הנ"ל נ"ע), ומה גם עתה אחרי שבחדש ניסן דשנתנו זו הקשה"ר ה' מעלות ט"ו דקים והארך הא' ה' מעלות נ"ז דקים, ונמצא שהקצין עולין לי"א מעלות י"ב דקים וישרת הירח אחר השקיעה יותר מעשרים דקים, למה נגרע אם כן מקדש את חג ה' במועדו ביום שני אחרי שאין אנחנו הולכים אחרי דעת החיוב אך די לנו האפשרות לפי דברי הרב הזה.

ו) להרב הזה היו ההתחלות קשות, ובהתאמצו לקצץ נטיעות המחלוקות בקדוש ר"ח בראיה, מצא פשר דבר נאה ומתקבל להוציא את הראיה מן החיוב אל האפשרות ובא הוא והעמידנו על שעור י"ג אז, ונתן מקום גם

לפחות מזה אם נזכה לראות בעתיד, עם היות שגם הרב בעצמו ידע כי לפעמים גם בן י"ג אינו אפילו תחת האפשרות, אם כן בשום לב לטעם וסבת זה נמצא אחרי העיון הדק כי אם לפעמים בן י"ג נמנע הראותו ולפעמים יותר חסר מזה נכנס תחת האפשרות ועכ"פ באין מבדל נשען על שעור י"ג, מזה מבואר שהוא לא החזיק את הראיה לעיקר כידוע מדבריו במקומות, אלא חלק כבוד לפרסום ויפה עשה כטוב וכישר.

את זה חזיתי ואספרה השומע ישמע והחדל יחדל, ואף אם יקומו עלי מתנגדים ויורו חצי לשונותם עלי בין בכתב בין בעל פה הרשות בידם, אך אני לא אשיב חורפי דבר כי אחרית לאיש שלום.

הלא כה דברי הקטן שבישראל אנכי עפר ואפר עבד
ליראי ה' ולחושבי שמו, הצעיר אבן יש"ר איש לוצקי.

אחרי החכם הזה החרה החזיק בכל כחו הרמ"ם, בראיה מושכלת, וכן פסק לעדתו אשר היה רב לה, אף כי נמצאו בזמנו רבים אשר התקוממו נגדו, [כמובא הלאה] ואלה דבריו בספרו ילקוט יוסף בכ"י, וז"ל; הנה בדעת זו [ר"ל אודות קדוש החדש] רבתה המכשלה ופרוד הלבבות בנו מאז כל הימים, זה מקדש וזה מחלל, והיינו ללעג וקלס ולשנינה לעיני כל העולם עד שנת תר"א לאלף הששי לבריאה, שאז גם בדורנו זו בשנה זו, קצת קהלותינו קדשו את יום התרועה ביום א' לשבוע וקצתם ביום ב' בו, אך בהשתמעם גזרת בית דין הגדול קדשו כלם את צום הכפורים ביום אחד ר"ל ביום ג' בשבוע, ועכ"פ נעשו קלקלות ע"י היהודים [קראים ?] שלא נמצאו בביתם, ששבו מדרכם בעצם יום הכפורים ביום ג' שחשבוהו ערב כפור לפי קדשם את יום תרועה ביום ב' בשבוע, והיינו לשחוק לכל יודעינו, גם בשנת תרי"ז לאלף זה הששי, חדש תשרי היה בן י"א שעות מ"ד דקים לליל ג' לקדוש, ונעשתה פלוגתא ופרוד בין כלל קהלותינו, ד' קהלות ע"פ רבניהם המתחזקים בראיה חושיית קדשו יום התרועה ביום ד', וצום הכפורים ביום ו' בשבוע, וחמש קהלות שדעתן לקדש ע"פ חדוש האור בירח, קדשו בלילו בליל ג' ויום הכפורים ביום ה' כראוי, והיינו לשנינה לכל סביבותינו. עוד בשנת תרי"ח פ"ק חדש תשרי ראוי היה לקדשו בלילו בליל שבת לפי כמות אורו כנראה מהארך הראשון, אם כי לא הגיעו קצי הראיה לי"ג מעלות, התנגדו בעלי הראיה ואמרו להעבירו לליל א', ועל זה נעשתה מבוכה ונאצה בכל הקהלות, ונקבצו מהם פקידים לב"ד הגדול למעמד, ונתוכחו תרי הצדדין עין בעין במשך כמה ימים (כמבואר ממני באגרת חרוץ נבחר) לא נאחדו ולא

הסכימו לדעת אחת, אז בעלי דת הראיה התחכמו והריצו מסלע היהודים את אהובי תלמידי כמ"ר שלמה ביים נ"י הרב דהתם, שהוא אז מוחזק היה ממושלי המלכות במקום ראש החכמים, ובהגיעו כבר לב"ד הגדול למעמד המתוכחים, התבונן בכל הנעשה והנדבר, וכל השתדלותו שם להאחידם באהבה לא עמדו לו, ובראותו שאי אפשר לחברם בהסכמה לבביית, ראה להפיק רצון בעלי הראיה לשכך חמתם, ופסק ואמר בזה הלשון: שמעוני קהלה קדושה, אם כי ראש חדש זה ראוי הוא לקדשו בלילו בליל שבת קדש, וכפי כמות אורו מן האפשר הוא להראותו בלילו, אך בעבור קצץ נטיעות המריבות ביניכם הנני חורץ משפט לקדש ר"ח זה לבדו ע"פ הראיה כדעת קדמונינו ז"ל, ר"ל להעביר קדושו מליל שבת למוצאי שבת לעשות יום מועד תרועה ביום א' ויום הכפורים ביום ג' כל ישראל כאחד [הקראים ?] בלי פרוד, ואחרי עבור חדש זה נעמוד על החקירה לדעת האמת ולמצוא הדרך הנכון והראוי לקדושי ראשי חדשינו להבא: וכפי חריצתו כן נעשה בלי פרוד, הללו שמחים, והללו נעצבים ונאנחים ומתודים; עכ"ל.

שחוק הוא לראות את המחזה הזה איך הקראים יעשו סחורה בדתם עד כי יתגודדו עד שפך דם, ולא אל האמת עיניהם ולבם כל הימים, כי אם איש איש יתאמץ לנצח את רעהו ולהעמיד את הדת על דעתו כרצונו, עד כי נאלץ ראש השופטים שלמה ביים לעשות פשרה ביניהם. בין המחזיקים בראיה מושבלת היה גם הקראי יש"ר בע"ס טירת כסף, ור' דוד התוכן בע"ס צמח דוד הקראי, אך גם המה לא הועילו מאומה, ואבן רש"ף היה הראש והראשון אשר עמד נגדם בכל עז א), עד כי לא חש לכבוד רבו הרמ"ם ויכנהו בשם „זקן ממרא" במאמרו „נחש עקלתון" אשר כתב להקראי פאמפולאוו, ובכונה הארכתי להעתיק את דברי חכמיהם בנוגע לענין הזה לזכרון לחוקרי קדמוניות עם הקראים, לדעת כי אין שלום במגורם ואיש איש בונה לו במה לעצמו, אך הריב הזה עוד לא נגמר גם היום, וכן קרה גם בפסח שנת תרל"ד [ראה בספרי תולדות אבן רש"ף צד 28 הערה 25], ראה בהמליץ שנה א' מה שהתקוטטו שם כל חכמי הקראים, קוז, סאפאק, סאווסקאן, ובהכרמל ה' מרדכי כוביזוב, ותרוה נחת.

בשנת תרי"ח נמנו וגמרו הב"ד הגדול מגוזלווא לתת ספר כריתות לאשה אף נגד רצון בעלה, ואם יקדש איש אשה לפני עדים רק בלי ידיעת הרב קדושיו בטל, ואם יאבה האיש לעזוב את אשתו, יעזבנה בלי ספר כריתות

א) לפי דברי ידידי הרב מב"ג הודה גם „מגן רש"ף" כי עמן תקן לקדש המדש ע"פ הראיה למען ימנע הן בעיני הכליפה מלמכור, מכן ממכתב מכן רש"ף הנכתב בספרי מגרות סופרים נראה הסיפר (עיין בקלמוה"ק נד 13) והערת מכן רש"ף שם נאה לו „כי מזר מדעתו" יען מין בכוחו נכוה.

והלכה והיתה לאיש אחר. הדין החדש הזה הנוסד לפי דעתי על יסוד דת מחמד א), שלחו אחרי כן גם לקאסטאנטינאפאל כי יקבלו אחיהם גם שמה עליהם ועל זרעיהם לעשות כמוהם, ואם אמת בפי אחד מחכמי הקראים אשר ספר לי, כבר קרה בארעססא גם להפך, [כי גם האשה תוכל לעזוב את בעלה בלי ספר כריתות] אשר אחר מעשירי הקראים לא אבה לשלח את אשתו, ותבוא האשה לפני הרב ותתחנן לו כי יבטל את הברית בינה ובין בעלה, והרב מהר למלאות את שאלתה, ובעוד ימים מספר הלכה והיתה לאיש אחר, והבעל לא ידע כי לא היה בביתו ב).

אחד משלומי אמוני רבני הקראים אשר מעולם לא האמנתי לולא שמעו אזני כי ידבר נבלה על החכם מכל אדם ולתת אותו לבן בליעל ורודף זמה מאין כמותו, אמר אלי „חכמי הרבנים גזרו אומר כי כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים", אך אני אומר כי הוא קֶדֶשׁ קדשים..... והדרש הנעים הזה דרש גם על יחזקאל הנביא וכל נביאי האמת והצדק אשר הזכירו בדבריהם דברי אהבה וכדומה. ומה תאמרו אתם קוראים נכבדים על דעת המפונק הזה? האם לא יבושו המתקנים באשכנז ואמעריקא אשר לא עלה כזאת על לבם מעולם? ומה נאמנו מאד דברי חכם הקראים ה' יהודה סאוואסקאן באיוופאטאריע אשר אמר אלי בקיץ שנת תרל"ג; בעונותינו הרבים הננו כעת לא קראים ולא רבנים, חצי העם עומד רגל אחת בהתלמוד, וחצי השני כופר גם בתורת משה והנביאים.

מלבד תורת האיסלאם אשר היתה לעינים למיסדי דת הקראית, שאבו מים נרפשים ממקור דת השומרונית לפי דעתי, כאשר יוכיחו מנהגים רבים בדתם אשר ממעי השומרונים יצאו ג).

א) המחמדי יוכל לגרש את אשתו על נקלה, ואם יאמר לה רק „הרי מגורשת" אז הוא לא איסר והיא לא אשתו, או יאמר לה; יעדי מאלאק בוש אולסון: [אף אם תהי' בעלת שבעה מחוסים תוכלי להיות פנויה].

ב) כבר העיר בלדק החכם גרלאנן כי באשר שמו עיש ולבש לפרש את הכתובים אים אים לפי דעתו ולצונו, ע"כ תמוג ותעע הדת בידיהם זה אוסר את המותר וזה מתיר את האסור [דברי ימי היהודים חלק ה'].

ג) אחרי כתבי זה מצאתי כי גם הרב החכם ד"ר גייגער בספרו אורשריפט כבר העיר על זה בטוב טעם כי הקראים והשומרונים מחזיקים בדעות אחדות בשוה, ובלי ספק לקחו זאת הקראים מהשומרונים יען המה היו קודמים להם בזמן, כאשר הוכיחו בלדק החכמים גרלאנן, פירלאסט, יאסט אב"ג וכדומה. והנה ידעתי כי ענן הכניס בדמו גם רעות מדת המוגרים וגם הריס את מעלת האבן גליון עד גבהי שחקים, ואחריו נמשכו כל סופרי הקראים בע"ם אמונה אמון, עשרה מאמרות, ופירקאוויץ בספרו מכה ומריבה, חותם חכמת, אך

הקראים כהשומרונים החמירו בדיני שבת יותר ממצות התורה, כמוהם לא ידליקו נרות בע"ש בערב, וכמוהם אסרו לצאת ביום השבת כי אם להתפלל, באשר יפרשו את הכתוב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", כצורתו.

כהשומרונים מדקדקים גם הקראים בעניני טומאה וטהרה, וביחוד בטומאת נדה וטומאת מת וקבר נזהרים המה מאד, עד כי לא יקברו את מתיהם בעצמם כי אם ע"י נוצרי.

כהשומרונים החמירו גם הם לקדש את החדש ע"פ הראיה ואף כי אחרוני חכמיהם כבר הרגישו את המכשול המונח על דרכם זאת ויאבו להחליף את הראיה בחשבון קבוע, בכל זאת לא עשו ידיהם תושיה, כאשר הראית למעלה.

כהשומרונים החמירו מאד בצום העשור עד כי יאלצו לצום גם את הנערים בני שש או שבע שנים, וכן החמירו לבלתי אכול בשר בן פקועה, וישימו למסוה על פניהם את הטעם משום אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד [כרמי שומרון], וכן יחוגו את חג השבועות ממחרת השבת השביעית כהשומרונים, וברבות הימים הוסיפו הקראים מדעת עצמם דינים ומנהגים לכל אות נפשם א), ומלבד אלה נראה כי התאמצו הקראים בכל עז להתרחק מעל גבול ישראל, עד כי גם במצות התורה היותר ברורות השתדלו לקיימן להיפך מאשר יקיימו כל היהודים למען הכעיסם, או למען ימצאו חן בעיני מושלי הישמעאלים. ואך שוא ידמו רבים כי חקי הדת לא יכבידו אכפם על הקראים כעל היהודים, והאיש אשר ידע מעט בספרות הקראים יודה כי העבטיט אשר טחו על דתם יכביד עליהם עשרת מונים יותר מעל היהודים, וההבדל בינינו הוא, כי הקראים לא ימלאו כל דברי חכמיהם, בעיר אחת יקיימו גזרת חכם אחד ובשניה גזירות וחומרות אחרות.

למודי ה' בין הקראים מעטים מאד, ואלה אשר יקדישו את כל ימיהם לתורה ולתעודה כאשר נמצאו לרוב בין אחינו הרבנים, אין ביניהם אף אחד, הקראים אשר לא שכחו עודנה את אזיא הורתם עודם שומרים חוק ודת, אכן אלה הקוראים בראש הומיות: משכילים! אייראפיים אנחנו! אלה שכחו גם את המעט מתורת ישראל אשר נחלו מאבותיהם, ושם יהודי [צופוט] או קראי

זאת לדעת כי כל אשר נאמר ונכתב בשם ענן הוא רק ע"פ הקבלה ביד הקראים, ישן לא נמצא ממנו שום ספר, [עיין מה שהבאתי לעיל בשם ספר יוחסין].

א) ידעתי כי הסופרים יחסו לענן את כל המומרות האלה יותר מכפי דין תורה, אך באשר ספריו לא נמצאו בעולם, ואולי גם לא היו, ע"כ יחסתי את כל המומרות לאלה אשר מצאתי כתוב בספריהם, ומה גם כי הקראים בעצמם לא ידעו אף מה מדת ענן באשר כבר הוכיח החכם גלאסן בספר תולדות היהודים חלק ה'.

להם לגעל נפש, וכשחוק הוא להם לעשות כל תועבת ה׳ אשר שנא א), ולהמיר כבוד אלהי ישראל, ולפי עדות אחד מגדולי חכמיהם, נקל לקראי להמיר דתו אם יהלוך עליו אימים אחד מפקידי בית המשפט כי יאסרהו בבית הכלא רק על יום אחד, והסבה לזאת — לפי דבריו — היתה, יען עם שקט ושלו היו והנם עוד היום, ושוט שוטף כי עבר על היהודים הרבנים בכל ארצות פזוריהם, עריהם לא הגיע, ולא ראו ימי רעה כמונו, לכן לא יוכלו עמוד ביום עברה; ובאמת גדול מאד מספר הממירים את דתם מן הקראים יותר מהרבנים.

המון הקראים המה מאמיני הבל מאין כמוהם, ונפלא מאד כי יאמינו בקדושי המושלמנים יותר מבקדושיהם, ורבם יוליכו את חוליהם להתרפאות אל הטטרים, וביחוד האמונה בכשוף ורוחות רעות גדלה מאד בעיניהם ב).

אחרי הדברים הנכונים והאמתים האלה אדמה כי לי הצדק לחשוב למשפט כי אין להקראים כל אמונה מיוחדה, ובלי ספק לוא ידעה הממשלה את כל צפונותיהם לא הרימה אותם על נס לתת להם זכיות מיוחדות יותר מאשר נתנה להנוצרים, ובמה נופלים המה מהראסקאלים אשר גם להאחרונים אין כל אמונה מיוחדה וידועה, ואם יחפצו לזכות בכל זכיות המדינה ככל הנוצרים יושבי ממלכת רוסיא, עליהם לקבל את הדת הנוצרית, וָלֹא? תגרע הממשלה מזכיותיהם כאשר גרעה זכיות הכתות השונות (Сектаторы) אשר לא נחשבו בין שלש הדתות הידועות, או למצער לא יעלו בזכיותיהם על היהודים. מלבד אשר עליה לשים רסן בפיהם לבל יונו אותה בפחזותם וכזביהם כאשר עשו עד היום.

הקראים בינם לבין עצמם, ישתמשו בכל מכתביהם ופסק רבניהם רק בשפת קדר, ומעולם לא נראה כי יכתוב הקראי בשפת עבר, רק לעתים רחוקות אם נחוץ להם לכתוב לאחד היהודים, וגם פקודת ב״ד הגדול יכתבו טטרית. אם יעשו זאת יען לא יאבו להשתמש בלה״ק לדברי חול, או ממעוט ידיעתם בה, ישפטו המבינים היושבים בקרים.

מדותיהם

יא

הקראים בכלל אינם רודפי כבוד ולא יערו גאה וגאון, ככל עמי אזיא, וכל זה רק אלה אשר עוד לא נגה עליהם אור הציוויליזאציאן. אך אלה אשר

א) החכם רמ״ם המאוכן מאד בספרו מכתם סור מרע נד 48-49 על אמיו הקראים על אשר פנו עורף לתורת אל חי ועושים כל מה שלבם חפץ וכו׳, ולא העתקתי את דבריו בזה מפני האריכות.

ב) ראה מה שכתב בזה הר״מ נאטאמאהן בסוף ספר דביר מ״ח נד 192.

יתימרו בכבוד ההשכלה — והמה המעטים — ולבם רחוק ממנה באמת, אלה יקראו בפה מלא: תנו כבוד! צחוק הוא לשמוע את התוארים אשר יתארו אף לאחד מהמון דלת עם הארץ בקראם אותו לעלות לתורה, והתוארים כמו: החכם, המפואר, המשכיל, ההגון, הענו, הזקן, הישיש, הנכבד, הנדיב, המיוחס, והמנהיג הגדול, או החזן השלם והמלמד הגדול והרב המובהק וכו' וכו' כאין המה בעיניהם, ומתאמצים למצוא עוד תוארים גדולים חדשים ונכבדים מאלה. וכן יכתבו איש לרעהו במכתביהם עד אשר יהיו לזרא באף איש זר אשר לא הסכין לשמוע כזאת מעולם, וכבר התאונן גם על זה הרמ"ם באמרו עם הספר: „מזה נראה בהדיא שכל זאת לא לכבוד אלהינו יתברך, רק להתעלתינו אף לכבודנו, להשמיע לאזני הכל רום מעלתנו מפי השמש או מפי החזן, בכנותו אותנו בכנוים ותוארים לא נאמרו אפילו לאדון הנביאים ע"ה".

הקראים בכלל שונאים את הרבנים עוד היום תכלית שנאה א), ולא בסתר ישמחו אם צוררי ישראל ידברו עלינו עתק במכתבי עתים, כאשר שמעו אזני ולא זר, ובכל עז יתאמצו להפיץ את הספרים המדברים רעה על ישראל, והמה היו הראשונים אשר הפיצו את ספרי בראפמאן, אסמאן ביי, ליוואנאוו, ווייגבערג, וכדומה. ולאות אם ננסה לחפש, נמצא עוד היום בכל בתי חכמי הקראים למאות מספרים כאלה, תחת אשר ספרי חכמה לא ביד יקחו. ורק אם יובא לפניהם איזה ספר בקורת המחפש מומים בדת ישראל כספר „נתיבות עולם" וכדומה אותו יקנו בכל חפץ לבבם. הקראים אם ידברו שלום את אחד הרבנים — למראה עין — ויתראו כאוהבים נאמנים, אכן אם יהפכו את פניהם כמעט, חיש קל יושיטו את לשונם ממלקוחם למלא שחוק פיהם עליו. אך לא אכחד כי המדה היפה הזאת לא יעזבו גם בדברם איש את רעהו הקראי, יען כטבעם אין ברוחם נכונה, ונלוה לזה אי־אחדות השוררת בתוכם בכל תקף

א) יסלח לי החכם מייבויער כי מחסרון ידיעה בתכונת רוח הקראים החליט כי הרבנים והקראים יתקרבו זה לזה, [בספרו לד 54] ולאה מה שכתבתי בזה בהמגיד שנה כ'. № 47. 48. 49. 50. ומז יבין כי פירקאוויץ הוליכו שולל בכתבו כי התחכם על מעשיו בספרו מסה ומריבה. היועיל לאים בהרבנו את רעהו כי יתנחם על הללה אחרי מותו? וכתוב בתורתנו „שופך דם האדם באדם דמו יפך". ומה הפסיד בזה באמרו כן? הלא ספרו כבר נתפשט בעולם, ובכל זאת לא חדל מלהשליך שקוצים על ישראל עד יומו האחרון, עד כי לא פעם ופעמים רבות מאשים אשר דברו אתו בביתו או בביתם, או נסעו באניה אחת, כי לאשית מעשהו היתה להתוכח ולהשליך שקוצי בני עמו על ישראל, בחפצו להראות כי לא קם עוד חכם כמוהו בין בני עמו אשר יוכל לדבר את אויביו בשער, עד כי לא לעתים רחוקות קרה מקרה כי בעלי הויכוח מלאו פיהו כלימות ורוק, וע"פ רוב בחר להתוכח את אים לא למד למען יוכל לנצחהו, כאשר אמר לי אחד המיססיאנערים „אין לנו חפץ ביהודים לומדים או משכילים, רק כל מאוויו להגיע מעמי האדמה להמיר את דתם, ואלה ישאלו אמונים לדתם החדשה כאשר היו באמנה עם הישנה".

ואיש את רעהו יצודו חרם בכל עת אשר תהיה לאל ידם א), ובכל אופני מדותיהם נופלים המה אלה המתימרים בשם ההשכלה הרבה יתר מהישנים. ונפלא מאד כי בהמדה היפה „לדבר שקר" החזיקו מאד כל עם הקראים מקצה, וחכמיהם עוד יותר, ובכל זאת לא אכחד כי נמצאו ביניהם גם אנשים ישרים, אך לא יותר מאחד או שנים בעיר.

הקראים בכלל עוד לא שמו לב להטיב מצב הנוך בניהם, ולא לבד בני העניים אך גם רוב בני העשירים יגדלו בלי תורה ודרך ארץ, מלמדיהם יאספו מארבעים עד ששים נערים ולפעמים עוד יותר וילמדו אתם חמש או שש שעות ביום בלי כל סדר ומשטר, ואחרי אשר ידע הנער לצפצף מעט בסדר התפלה, יעזוב את חדרו וישים אל המסחור פניו, ואם יזכה הנער להביא לבב חכמה לתרגם פרשה אחת בתורה, יעיד עליו מורו כי גאון הגאונים הוא ויתן לו מכתב תעודה כי יוכל להיות רב באחת הערים, וב"ד הגדול מגוזלווא יקיים את תעודתו מבלי בחון את כשרונותיו וידיעותיו. ובאמת נקל מאד להיות רב אצל הקראים, יען שאלות איסור והיתר לא תבאנה אליהם כי אין להם מה לשאול, ודיני ממונות יובאו אל שופטי הממשלה, וכל איש כשר לשחוט רק אם זרועו מושלה לו לאחוז מאכלת בידו, הנשים בעצמן מנקרות את הבשר, עד כי גם נערות קטנות יודעות מלאכת הנקור, ועל הרב רק ללמד את בני הנעורים קרוא עברית ולהתפלל לפני התבה, ורק לפעמים רחוקות ידרוש בשבת ומועד או יוכיח את צאן מרעיתו ללכת ארחות יושר, ואם הרב הוא חכם גדול המבין לקרוא גם את „המגיד" גם את „הצפירה" אז יעתיק משם איזה דרשה אשר דרשו חכמי הרבנים. אבל חכמים גדולים כאלה נמצאו רק חמשה בכל חצי האי קרים, וזולתם כל העם הנם עמי הארץ אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם. — והנה בל יחשדני הקורא כי רק השנאה להקראים מדברת מתוך גרוני, נאלץ הנני עוד הפעם להביא לי לעד את הרמ"ם המתאנח בשברון מתנים על דרכי בני עמו בספרו „מכתם סור מרע" וז"ל: ואצלנו לא כן [החנוך] למודינו למראה עינים לבד, לא לשם שמים כפי שהזהרנו, לא לקנות

א) יש כמה סופרים בתוכנו אשר על דגל המחברים יתנוססו, ויתימרו למוכיחים בשער ולמורים לעעירי עמנו, כותבים במ"ע את אשר יעלה על שפת הטעם הראשונה, אף אם לא משבו מראש אם אמת הוא או שקר, הכמה הו אולת, ורק מאשר סופרים יקראו. ע"כ מחון לכתוב מה, וכן כתב זה לא כביר אחד מהסופרים הנמהרים האלה בהאפירה גליון 6 שנה ד' „מגלילות יש האזוני" ע"ד הקראים כדברים האלה. „אמנם מדה אחת טובה יש להקראים, ואחדות שמה, כמעט כלם (sic) ימיו יחד באהבה, כל אחד מבני החבורה דואג לטובת אחיו. והעשיריים מחזיקים ידי עניים, לקחת אותם למשרת חנויותיהם ולטובי דבריהם". ואני שאלתי להסופר הזה אם ידע את הקראים, היכן את שפתם?—כן נראה לי בראשונה, אך מה בכך אם טעיתי". עמי, ומזה תשפטו על הסופרים המולים אשר יכתבו אודותם אף כי לא ידעו מי ומה הם?

ידיעה ומעשה רק להתפאר ולהתנשא בתארים שיכנונו להתקשט במה שאין בנו, ובנינו אין בהם חשק, לא מוסר ולא מורא, חפשים לרצונם בלי השתמעם לרבם, למודם בהכרח, ומהם עזי פנים אשר אין מהראוי לקבלם למדרש, וכן הם הולכים בסגנון זה עד הגיעם אל התכלית הנוהגת בדורנו, ובאמת שעסק הלמוד רב ועמוק, והזמן קצר להתלמיד למלאכה מרובה, כי ממהרים אנחנו להחיש התכלית להתלמיד במעוט מה שלמד בלי חשק והבנה, והנער נער, עוד לא נשרה חלב אמו מעל שפתיו, באין בו שכל מיושב ובחינה בשום דבר ועניו, מוסרים אנחנו לידו בפרסום העדה אחת מחרבות צורים לשפוך דם בעלי חיים אלמים, ומאשרים אותו בשם חדש פינו יקבנו בשם רבי, ואם הוא מבני המיוחסים באושר העשירות, מוסרים תיכף לידו כתב אשור מבית דין הגדול היותו כבר ראוי לשרות הקדש ולמלמדות בכל מקום שימצא, והנער נער גאה וגאון על חרבו יחיה לשפוך גם דם נקיים בשוט לשונו, והוא חכם מתנשא ומרים יד על הקודמים ממנו, ואפילו את רבו מלמדו מלעיבו באין עון בו, ונערים כאלה המה מחריבי העולם, ותלונתנו זו איננה כללית, אך רק על מנהגנו להרשות בהסכמה לבד, בלי הביט לראוי ולשאינו ראוי וכו׳ וכו׳, ואין לנקות בזה גם קצת מהמלמדים הבלתי יודעים דרך ומנהג המלמדות, הממהרים להסיע את התלמיד מלמוד אחד ללמוד אחר, קודם שילמד וידע את הלמוד הראשון כראוי, ובהתחיל מאלפא ביתא עד תכלית למודו (לפי מנהגנו) מנהיגו מלמדו כמנהג יהוא בחפזון בלי ידיעה לו בשום למוד, ובהעביר מלמדו לעיניו כמה דפים הלכה מספרי הפוסקים ז״ל, מוצאים עליו שם שהוא כלי מוכן כבר הגיע לתכלית למודו, אזי מלמדו בפני עצמו מעביר קול מבשר בעדתו להאספם להרשאתו, ובפרסום הקהל מוסרים לו השחיטה, ומכנים אותו בשם רבי, באשורים ובברכות, ומהללים את הוריו, והבור ריק, אין לו ידיעה בשום למוד, נעור ממוסר, משולל מדרך ארץ, ולא יראת שמים, נער משולח לנפשו באין מנצח עליו, וכל זאת לנו מידי המלמד המתכוון אם להעריף סך הספקתו, אם למצוא חן בעיני העם, ולהוציא לעצמו שם טוב שיאשרוהו לאמר מלמד הגון וארוק הוא, שוקד להצלית את התלמידים ולהביאם לתכליתם בזמן מועט, וכי גם הוא מרבץ תורה בישראל [הקראים ?] ומורה הלכה בהעמדת תלמידים מוסמכים, כי כל מעשינו להרבות בכבודנו ולא לשם שמים, והמורשה ההוא בהפטרו מהמדרש, פונה הוא לעסקיו לפי בחירתו באין לו קבע לתורה, ובזה את המעט שקנה עת היותו במדרש הוא שוכחו ומאבידו, ועל כל פנים הוא חכם משכיל, מכנים ראשו אל כל ענין דתיי המזדמן בקהל, עתה רבנים קדושים, יש לכתריכם לדון, האם מן האפשר הוא לנו להמציא ממנהג כזה חכמים מבינים וידועים להגדיל תורה ולהאדירה כרצוננו בכל קהלותינו, ובפרט שאפילו בזרוח בינינו חכם ידוע, אנחנו מלעיבים מפחיתים ומקטינים אותו בכל מיני זלזול ובזיון ודבריו אינם נשמעים, זאת אחת, ועוד רעה שנית חולה בנו, שכל מדרגות הלמודים נאגדות לבית מדרש אחד, קטן וגדול שם הוא, עד חמשים או ששים תלמידים,

נערים חפשים לרצונם, פרחו מקנם בלי מוסר ודרך ארץ מהוריהם, ובלי מורא רבם עליהם, והמלמד העלוב, זולת מה שאינו יכול לצאת מידי חובתו, עוד נחר גרונו מצעקתו להשקיטם ואינו יכול, ומקלל את יומו וכו׳.

עדות החכם הזה דיה לי להוכיח כי עוד לא דברתי החצי ממדות הקראים ולא הפרזתי על המדה כחוט השערה, ולולא יראתי מן האריכות כי עתה עלי היה להעתיק את כל הספר ההוא, וגם יכלתי להביא עדות מספרים אחרים בכ״י, על כל דבר ודבר אשר על הקראים, אם אמנם לאלה אשר יקשו את ערפם למצוא עלי תואנה להם לא יועילו אלפי ספרים, ולמבקרים בלי משוא פנים די גם הדברים האלה. ופה המקום להעיר כי זה הרמ״ם היה האחד בין כל חכמי הקראים אשר כתב הרבה בענינים שונים, וכבר הסכין הקורא בסגנון לשונו, ומעתה נקל לו לשפוט על דרכי סופרי הקראים ומתק מליצתם, והאיש הזה בעצמו מתאונן על היהודים הרבנים בספרו „זכר צדיקים״ כי לא ידעו ולא יבינו לכתוב בשפת עבר צחה, ורק הקראים המה דוברי צחות ומליצים בשער. האמנם אם ישמעו כזאת החכמים: סמאלענסקי, שולמאן, בענדעטזאהן, אדם הכהן, גארדאן, יהלל, וכלמה לא תכסה פניהם על אשר לא באו עוד היום לקחת לקח מפי הקראים? אכן כבר אחרו המועד, יען החכם הזה כבר הלך לעולמו, וכעת לא נשאר בין הקראים אף אחד היודע למשוך בשבט סופר בשפת עבר.

הקראים אשר עוד לא זרחה עליהם אור השכלה מדומה, ועודם מחזיקים בנושנות, המה ע״פ רוב מבניסי אורחים ככל בני ארצות הקדם המצוינים במדה זו, אך האיירופים המה „מוציאי אורחים״, ואני ידעתי אחד מחכמי הקראים אליהו קוז מסימפעראפאל בבוא אליו ידידי הנוסע ר׳ יוסף יהודה הלוי טשארני, לא אבה לדבר אתו וגם לא בקש אותו לשבת עד כי יצא ממנו חפוי ראש.

הקראים ע״פ רוב הנם גסי השכל ולא יעשו חיל בלמודים או בכל מלאכת מחשבת, אשר על זאת יעידו כל מורי הגימנאזיום, וביחוד אין בהם אף אחד אשר ידע חכמת התשבון.

רוב הקראים הנם אוהבים לחקור ממסך, ושותים לשכרה יש ביניהם רבים מאד יותר מבעמים אחרים.

הקראים בטבע המה מוגי לב כשפנים ויפחדו לקול עלה נדף, ומסבה זו השתדלו בכל עז להיות חפשי מעבודת הצבא, ויזילו מכיסם הון רב לאיש יודע חקי ורתי הממשלה בעיר המלוכה להשתדל בערם בכל עת, וכאשר יצאה הפקודה בשנת 1874 כי גם המה יחלצו לצבא קבצו פניהם פארור, ובכל עיר ועיר אספו אספה לשלוח איש אחד מקציהם לבקש מאת הקיסר לעשותם חפשי מעבודה הזאת, אך כאשר נשמע הדבר הזה והגיע גם עד אזני מוציאים לאור מכתבי עתים נערו חצנם, ורק בסתר ביתם התלוננו על הממשלה ויילילו על משבתם.

הקראים בינם לבין עצמם יגורו מלחמות כל היום, ואין עיר או משפחה אשר תחיה בשלות השקט, רק ישתדלו בכל עז לכסות ערותם לבל יודע הדבר לעם אחר או להממשלה, וביחוד אין שלום בין רבניהם וחכמיהם, ובזה הצליח להם לעור את עיני כל הנוסעים הבאים לקרים, לדבר טוב עליהם, תחת אשר איש אין בין כל יושבי קרים אשר לא יעיד כמוני כי בכלל אין בכל אום ולשון משחתי המדות כמוהם.

הקראים אף כי מוגי לב המה, בכל זאת יוכלו להביט ברוח שקט על אחד מעדתם אם ימות ברעב לעיניהם אף כי רבם המה עשירים, ורק לדבר הזה להושיע לקשי יום הנם אבירי לב, יען לא „לתת" נולדו, ואנכי ראיתי משפחה אחת משמונה נפשות בסעוואסטאפאל אשר גועה ברעב ובחסר כל, ואני לבדי הלכתי לבקש מאת עדת הקראים כי תושיע להמשפחה האומללה ההיא ואיש לא ענה מאומה, עד כי נאלצה לעזוב את העיר ללכת אל כל אשר תשאנה הרוח. אבי המשפחה היה חרש עציים אשר בא מטראקי, אך את שמו שכחתי, ומזה נקל לשפוט כי להושיע לבן עם אחר וביחוד ליהודי, הם כי לא להזכיר!

איש זר אשר יבוא אל הקראים יכבדוהו ויחניפוהו עד כי ידמה באמת כי ישרי לב המה מאין כמוהם, וכן חשבתי גם אני בראשית בואי לקרים, אכן כאשר הסכנתי ביניהם וידעתי את כל תהלוכותיהם נערתי חצני מהם בראותי כי אין תוכם כברם.

כל הקראים מקצה ישלחו במסחר ידיהם, וראש מסחרם הוא הטאבאק או חנות, יען זולת זאת לא יצלחו למאומה, ואין בכל אום ולשון אנשי מרמה כסוחרי הקראים, ובשפת חלקות ידברו על לב הקונה עד כי רבים יתעו לחשוב אותם לתמימי דרך.

ממדות הקראים הטובות נוכל לחשוב, כי יכבדו את הוריהם מאד, ואף איש בא בשנים לא יעיז לעשן מקטרתו בפני אביו, ובבואו יקום מפניו כמפני שר וגדול, וכן יעשו גם הזקנים התמימים לחכמיהם, והנערים בבואם לקבל את פני הרב בימי שבת ומועד או את פני הוריהם ינשקו את ידיהם.

[שמות המשפחה להקראים, פאמיליענאמען] אות נאמן כי גם בימי קדם התחרו הקראים איש את רעהו לחרחר ריב ומדון, הוא שמות המשפחה אצלם, כמו הכנוי „טאוואק בוט" פרושו בשפת טטרית [פי הטבעת של התרנגולת], „כופעכ־באש", [ראש כלב] „ערינצעכ" [עצל] „חורוז" [תרנגול] „פעריכ" [תרנגול צעיר או תרנגולת צעירה] „סאווסקן" [עבר ובטל מן העולם אשר לא יצלה לכל מלאכה] „שישמאן" [בעל כרש רחבה] ועוד רבות כאלה, ומזה נראה כי הקראים כנו איש את רעהו בשמות בזוים וחרפה בריבם, והכנוים האלה נשארו בפיהם עד כי קראו בהם גם את שמות המשפחה ברבות

הימים, ויוכל להיות כי מטעם זה החליף גם פירקאוויץ את שמו, [תולדות אבן רש"ף הערה 2].

תאר פני הקראים

יב

הקראים המה קטני הקומה, שערותיהם שחורות כעורב וקצרות ועבות, אזניהם גדולות, עיניהם קטנות וגוצצות ומפיצות ערמה וקנאה, פניהם עגולות וקטנות, זקניהם ארוכות ועבות — רק זאת לדעת כי הרוב מהם יעבירו תער על זקנם — האנשים המה יפה תואר אבל נשותיהן משחת מנשים מראיהן, ורובן שחורות כעורב, עור פניהן וידיהן ירקרק שחור כנשי הטטרים או המאנגאלען, על פניהן תלין מנוחה ועצלות, בלכתן תסחבנה את רגליהן בעצלתים וראשן שחוח ומשקרות עינים אל כל עבר ופנה, ומעולם לא תתראנה לבדן ברחובות קריה, ולא לעתים רחוקות תלכנה אגודות אגודות כעדר הרחלים בחדשי תמוז. האיש אשר לא ראה קראי מימיו יכירהו כרגע כי לא לישראל הוא, וכן יוכיהו בצדק גם כל הנוסעים אשר ראו אותם בקרי וסביבותיה, ובינהם גם ראש אוהביהם וחכמיהם פעאדר וואסילעוויץ לוואנאנוי בספרו, (Чуфутъ Кале) פרק ד'.

הקראים בתפלותיהם ובעת למודם יהגו את השם באותיותיו, ובטח יעשו זאת למרות עיני הרבנים אשר אסרו זאת בצדק א), וגם נכון למלאות אחר האיסור הזה — לפי דעתי — גם על פי השכל הישר, כי לא נאוה הוא לעבד כי יקרא בשם אדוניו בפניו.

בעיר יעוופאטאריע [גוזלווא] נוסד אצל הקראים ע"פ הממשלה בית ועד לחכמיהם אשר יקראו אותו ב"ד הגדול (Духовн. правлен.) אשר כל דבר הקשה באמונה ודת יביאו אליהם. אולם אל יטעה הקורא לחשוב כי שבעים איש מסנהדרי גדולה ישבו שמה כסאות למשפט, אשר כל אחד מהם יבין למצער שפה אחת, חלילה! הועד הזה נוסד מחזן אחד ושמש אחד ובראשם ראש החכמים אשר כלם כאחד יבינו רק לדבר טטרית, אך לא לחתום את שמותיהם על הנייר.

שומה בפי כל הנוצרים והמחמדים בקרים לכנות את הקראים בשם „צועני היהודים" [אידעשע ציגייגער], (Еврейскіе цыганы) אם הסבה לכנוי הזה היא ערמתם במקנה וקנין או תאר פניהם והליכותיהם, זאת לא ידעתי. כפי הנודע לי נמצאו בין כל עם הקראים בכל חצי האי קרים רק כחמשה אנשים בעלי מלאכת יד, וכלם ישלחו במסחר ידיהם, עובדי האדמה אין בהם אף אחד.

א) סנהדרין פ' כל ישראל דף נ' ע"ב.

קדמות היהודים בקרים

או

תולדות הקרימצאקים

יג

אם נפתח את ספרי דברי הימים לעם ועם לדרוש ולחפש דבר ע"ד אחינו בני ישראל מתי באו ראשונה לקרים ומאין? מאיזה שבט מישראל, ומאיזה גלות? וכדומה שאלות כאלה, הלא כספר החתום יהיו לנו, כמעט אין אומר ואין דברים בפי כל סופרי קורות עולם, ולא אגזם אם אומר כי ישנם סופרים גם בימינו — ומה גם בימי קדם — אשר לא ידעו אם נמצאו יהודים בקרים בזמן מן הזמנים, ורק זעיר שם נמצא דברים אחדים מפוזרים בספרי סופרי הקדמונים אשר נגעו בעטם בלי כונה מיהודים בקרים. אולם למן העת אשר החלו הספרים הקדמונים להתעורר מערמות העפר אשר נערמו עליהם מאות שנים, בעזרת החכמים והסופרים החדשים אשר הפיחו רוח חיים בעצמות היבשות האלה, הופיע אור כהה גם על תולדות היהודים הקדמונים בחצי האי קרים; ובכל זאת לא אעשה שקר בנפשי להגיד כי יש לאל ידי ספר בזה את כל הקורות אשר קרו את אבותינו בארץ העתיקה הזאת, יען חסרו לי עוד מקורים נאמנים לשאוב מהם את הידיעות הנחוצות לדבר הגדול הזה, אכן ישנם מקורים רבים אשר מהם יכולתי לשאוב ידיעות רבות, אך אינם נאמנים; או יותר ברור לוא היו כל מציאות אבן רש"ף אמת וצדק כי עתה יכולתי לכתוב ספר רחב ידים ע"ד קדמות היהודים: אך לראבון נפש כל משכיל לא יוכל כל סופר דברי הימים להשען על דבריו ומציאותיו אף מה, ורק את אשר גליתי אני ברוב עמל ויגיעה רבה זאת אוכל לתת לפני קוראי ספרי. ואולי יתעוררו חכמי דורנו לגלות עוד ספוני טמני אוצרות חשך כאלה, אז אברך את שמם בקהל עם ועדה, ואומר:

כפי הנודע לנו כעת ממקורים נאמנים אשר אין מסתפק באמתתם, נתישבו אחינו בראשונה בחצי אי טמטרכא [מטרכיא או פאנאגאריע, וכעת נקרא טאמאן] אשר באו לגור שמה מארצות שונות, כמו מא"י, מארץ יון וכו', ובמשך הימים גם מבבל מפרס ומערי מדי, דרך ארמעניען או קו־קו. העדות הראשונה והאמיתית כי ישבו שמה עוד טרם לידת מחוקק הנוצרים, הנה אבני המצבות בכתב ושפת יון הנמצאות לרוב מאד על חצי האי הזה. אחדות מהמצבות ההן נמצאות במוזעאום האזיאטי ובבית עקר ספרי הקיסר בסט' פעטערסבורג, ויותר מחמשים במספר ראו עיני בהיותי במטרכיא אשר לא יכולתי להעתיקן מחסר אמצעים לזה. רוב המצבות הנמצאות שמה הנן על

אבני שיש חזקות וגדולות, באמצע המצבה חקוקה מנורה בעלת שבעה קנים ובצדה שופר או קרן איל. [ואולי הוא לאות כי יעוררם שופר שדי. ומזה נוכל להחליט כי האמינו בתחית המתים]. ובאחת הקצוות נחרתו איזה מיני כלים שונים, כסא, שולחן, צנצנת, וכדומה. והמנהג הזה נראה עוד היום על מצבות הקרימצאקים, למשל אם היה הנפטר סנדלר, חרתו נעל על מצבתו, וכן כלם, ומסביב להמנורה חרתו את הכתובות.

וזאת תמונת המצבות במטרכיא

ונפלא הדבר כי ראיתי מצבות רבות בלי כל כתובה עליהן, ולא יפלא אפוא מדוע השתמשו בכתב ושפת יון ולא בשפת עבר? יען רוב היהודים ההם באו מארצות יון וגם דברו בלשון ההיא, וכפי אשר החליטו גדולי חכמי ישראל לא ידעו היהודים האלה ואף גם חכמיהם את עצם תורתנו כמו שהיא בשפת עבר, והסתפקו רק בהתעתקה היונית, כאשר הוכיח המבקר הגדול ר"ע מן האדומים על פילון היהודי אחד מגדולי חכמי ישראל בעת ההיא, היהודים האלה נקראו בפי כל כותבי קורות עולם בשם „העלעניסטים", או אלינסתין, כאשר יכנה אותם התלמוד ירושלמי [מסכת סוטה פרק ואלו נאמרין], ואלה דבריו (שם) „רבי לוי בר חזותא על לקסרין שמע לון דהוי קרי שמע — ר"ל בשפת יון — בעי לעכבינון, שמע רבי יוסי אקפיד, [על אשר אבה ר' לוי לעכב אותם ולבלתי הניחם להתפלל בלשון יון] אמר מי שאינו יודע לקרותה אשורית לא יקרא אלא קורא אותה בכל לשון שיודע ויוצא ידי חובתו".

והנה אם נאבה להגביל בדיוק את העת אשר נתישבו ההעלעניסטים בטאמאן ופאנטיקאפיאן, או כאשר נקראה בפי סופרי העמים „ממשלת באספארום" [קערטש ביטינו] נוכל רק לשער כי ישבו שמה מימי החשמונאים, יען עד היום עוד לא נמצאה מצבה יותר עתיקה מהזמן ההוא, אף כי יוכל להיות כי יכולנו למצוא יותר עתיקות עוד, לוא רק היתה לאל ידינו לחפור במעבה האדמה ולחפש היטיב. אחת מהמצבות היותר נכבדות לקורות ישראל בקרים היא המצבה אשר נמצבה במעבה האדמה אצל קערטש בכתב ושפת יון, וז"ל:

„בימי מלכות המלך טיבעריוס רעסקופארוס, אוהב הקיסר ועם הרומאים, הצדיק, בשנת שלש מאות שבעים ושבעה, בעשרים ושנים לחדש פעריאטוס, ברעסטע אשר הייתי אשת .... הוצאתי לחפשי את עבדי הערקאלעס לעולם כפי אשר נדרתי, בבית התפלה. לבל ילקח [לעבדות] ולבל יגע בו איש מהיורשים, למען יוכל ללכת אל כל אשר יחפוץ באין מעצור כאשר נדרתי, רק שיבקר תמיד [העבד] את ביהכנ"ס ויהיה שם תמיד, ועל זאת הסכימו גם היורשים שלי איפיקלעאוס והעליקאנעאוס, וגם קבלה עדת היהודים עליה את האפוטרופסות", [ר"ל להשגיח עליו, כי ימלא את התנאים האלה].

מדברי הכתבה הזאת אשר הודו כל חכמי לב על אמתתה — [באשר נמצאה בשנת 1830] — נוכל לחשוב למשפט צדק כי דיה היא לבדה להוכיח על מציאות היהודים בפאנטיקאפיאן עוד לפני ספהנ"ו, וגם היו לעדה מיוחדה ונכבדה. ובצדק העיר החכם הר"א הרכבי [היהודים ושפת הסלאווים]" כי „לוא לא היו בידינו ידיעות אחרות אודות היהודים הקדמונים מקרים וחוף ים השחור רק הכתובות האלה, גם אז יכולנו להוכיח כי היהודים האלה עוד בזמן קדום בימי החשמונאים התישבו במקומות האלה".

המנהג הזה להוציא עבדים ושפחות לבית התפלה, ולחרות שטרי שחרור על מצבות אבן, היה לפי הנראה, יען חשבו את העבדים מקנת כספם כקנין איזה חפץ, ובכן הקדישו את העבדים לעבודת ביהכנ"ס לשרת שמה כאשר יקדיש איש איזה חפץ או כלי לביהכנ"ס, ולחנם התפלא החכם הד"ר לעווי, [שם היהודים צד 86] „מה לעבדים ושפחות לעבודת בית התפלה" א), ועד נאמן לזה הוא, גם מנהג בני ישראל אשר נתישבו בימי קדם בארצות תימן, אשר החכם אבן ספיר יספר כי גם שמה יתנהגו כן, [אבן ספיר חלק שני צד ע], ולא לבד שטרי שחרור כי אם גם שירים או קורות הימים כתבו על לוח אבן ב), יען כן עשו אז גם היונים, והיהודים האלה אשר היו „יהודים־יונים גמורים בכל הליכותיהם ובדרכי חייהם, לא יפלא אפוא אם כמעשה היונים עשו גם המה.

היהודים האלה אשר עזבו את ארץ יון נתישבו לא לבד בפאנטיקאפיאן

א) נפלא בעיני תמיהת החכם לעווי, הן על דברת החכם הרכבי, הוא עצמו מביא כי גם במצרים נזכרו שטרי שחרור כאלה. ומ"כ אין מקום לתמיהתו? אכן כאשר נגלו כעת המון האבנים ועליהן כתובות שונות, נראה בעליל כי כתיבת השטרות על אבן לא היה לחסן כדבר מיוחד, יען את כל הפליסים כתבו כן, ואיך שיהיה אין מקום לתמיהתו לא על שטרי השחרור, ולא על „מה לנערה בבית התפלה", יען כן נמצא באמת, ונגד החוש לא יועיל כל הקילה והתפלספות, ולהשוב את השטרות האלה למזויפות אין כל מבוא אל השכל הישר ועליעו רק להקור סבת הדבר הזה.

ב) כאלה ראיתי רבות באולר דבריס עתיקים בקערן ופאנאגאליען.

כי אם על כל חפי ים השחור, כאשר מצאנו מצבות רבות בחרבות העיר העתיקה להיונים אצל החפים הדרומים בקרים „פארטאניטא" לרגלי ההר איודאג, [וגם אני בעצמי מצאתי שמה איזה מצבות מאבני שיש מנופצות אצל המקום הנקרא בַּבַסַאן הרחק מפארטניטא כשני וויערסט]. ובדרך כלל נוכל להחליט כי התישבו שמה היהודים בימי קדם לאורך כל החוף הדרומי, ומלבד קרים, יש לנו אותות ומופתים כי נתישבו גם באנאפא, אלביא, או אלביא־פאלוס, יען גם שם מצאנו כתיבות עתיקות בשפת יון הדומות בתבניתן אל כתובות היהודים בבאספארוס, [ככתוב בארוכה על ספרי „מסע במטרכיא"] ומלבד המצבות נמצאו עוד זכרונות קדומים מהיהודים הקדמונים בקרים פליטי עשרת שבטי ישראל אשר הגלם שלמנאסר מלך אשור בשנת תשע להושע בן אלה מלך ישראל. ועוד במאה השלישית למספר הנוצרים העיד אחד מאבות הכנסיה הנוצרית, היראנימוס, אשר ידע היטיב את תורת ישראל באשר למד אצל חכמי היהודים, כי „קבלה בפי היהודים כי האשורים והכשדים הוליכו בשבי את היהודים לא לבד אל ארצות פרס ומדי, כי אם גם אל באספארוס ופאת צפון" [בבאורו לספר זכריה על הכתוב ועבר בים צרה והכה בים גלים], ולדעת החכם הר"א הרכבי, כונתו „לפאת צפון" היא על הערים אשר יסדו היונים בארץ רוסיא החדשה, אשר גם שם התישבו היהודים בימי קדם א), וסופרי העמים יספרו כי זה האיש היראנימוס דרש דרשותיו בשם מחוקק הנוצרים בבתי תפלה הרבים אשר בנו היונים בקרים, ואחרי אשר היה בקרים, בטח שמע מפי היהודים שמה את הקבלה הזאת; אף כי לדעתי ברור הדבר גם בלעדי הקבלה הזאת כי היהודים האלה באו לקרים מארצות פרס ומדי וגם מארצות יון, יען מאיזה מקום אחר בלעדי המקומות האלה יכלו לבוא אז לקרים? וכנודע לנו ברור ממקורים אחרים הגלו בארצות ההן הקרובות לקרים, או היה להן לכל הפחות איזה יחס וקשור ביניהם, ואם הצליח לנו רק לדעת כי היו שמה נוכל להחליט כי מהארצות הנזכרות באו. אך האיש אשר יחשוב כי רק קודם ספהנ"ו באו יהודים לקרים, ואחרי כן נפסקו מאחיהם הנפוצים בארצות שונות מכל וכל עד כי לא ידעו אלה את אלה ולא היה להם שום יחס וחבור איש את רעהו, ומזה נמשך כי יהודי קרים נשארו ערומים בלי תורה וחכמה אשר פרחו לגאון ולתפארת בין היהודים אחרי חרבן הבית השני, טועה הוא טעות גמורה. ולא כאשר גזר אומר הרב שי"ר [כרם חמד חלק ה' מכתב י"ז] כי היהודים יושבי קרים אשר היו רחוקים מאחיהם אשר בבבל לא ידעו מאומה מתורת ישראל; כי קרובה קרים לבבל יותר מארצות איירופא אחרות, ובעת אשר לא מצאנו כל זכר לישראל באיירופא, כבר ידעו יהודי קרים מעט או הרבה מתורת ישראל — כאשר נראה הלאה—

א) כבר המליץ בזה בטוב טעם הר"מ הרכבי בעטרס לקוטים שם בספרו מס שים בו די, ולמה מס שהמליץ בזה הר"י שוומלן בספרו תבונות המלן.

ואם כי לא למגרעת תהשב זאת להגאון הנ"ל, כי בעיני אין כל ספק כי לו היה בקרים וראה את כל הדברים הנחוצים לזה, כי עתה אחרת חשב, ואחריו נמשך גם הרב שי"פ במאמרו [הכרמל שנה ג'], ויגזר אומר כי היהודים האלה היו ערומים מתורה וחכמה. אך הגאון הנ"ל לא ידע עוד בעת ההיא ממציאות המצבות בשפת יון.

כאשר באו היהודים בראשונה להתישב בקרים, בטח לא רב היה מספרם, עד אשר יסדו מושבותיהם על עמודים חזקים נשענים על חקי ומשפטי אזרחים [בירגער רעכטען] בין היונים שכניהם, ואחרי אשר ישבו היהודים בקרים נכון על מושבם ובנו בתי תפלה לאביר יעקב, באו כפעם בפעם אנשים יחידים או משפחות משפחות להתישב שמה, אלה עזבו את ארצם מפני חמת המציק, ואלה לרגלי מסחרם, ובלי ספק הביאו אתם את החדשות אשר צמחו בכרם בית ישראל בארצות מושבותיהם מלפנים וישתלום על אדמת קרים, וביהוד נמצאו על אבני המצבות כתובות רבות המזכירות מבתי תפלות היהודים; ומלבד הכתובת הנזכרת נמצאה מצבת אבן שיש אחת בבית אוצר דברים עתיקים בפעאדאסיע, וכל הכתובה נשחתה רק בסופה כתוב „זאת היא בית הכנסת ליהודים" בכתב ושפת יון א), ועוד כתובה אחת כזאת ראיתי ביד הדירעקטאר אשר על בית אוסף דברים עתיקים בקערטש; ואחרי אשר ידענו כי היהודים האלה בנו להם בתי תפלה במקומות שונים, אין כל ספק עוד כי ידעו מכל הנעשה והנשמע בין אחיהם בארצות אחרות, ולא התרחקו מעל גבול ישראל ותורתו, כאשר חשבו אחדים מגדולי חכמינו. ואם כי מעטות הנה הידיעות אשר ידענו אודות אחינו אלה וממעשיהם במשך אלף שנה למיום התישבו שמה. אכן לא יפלא זאת אם נזכור כי גם הידיעות הנודעות לנו מכל המון בית ישראל בארצות גלותם, מעטות מאד, ומלבד „התלמוד" לא נשאר בידינו שום ידיעה כמעט מהנוגע לקורות ישראל מזמן יוסף פלאוויוס עד סוף הגאונים. והנה יוכל להיות כי בימי הורדוס באו ג"כ יהודים מארץ הקדושה להתישב בקרים, אחרי אשר שמעו כי כבר נמצאו שם מאחיהם ההעלעניסטים, לרגלי הריב והמדון אשר נתעורר בארץ יהודה בשצף קצף ובחמה שפוכה, עד כי לא האמין איש בחיים מחמת האדומי הזה אשר מלך עליהם ביד חזקה ובחרב מלאה דם; אות לזה מצאתי מטבעה עתיקה בכתב שומרוני, מאלה אשר כבר זכר אותן הד"ר לעוו בספרו „ע"ד מטבעות היהודים", והִנֵּה בבית אוסף דברים עתיקים בקערטש, וכפי אשר שמעתי תמצאנה עוד כאלה גם בידי איזה אנשים פרטים, ובטח היהודים ההם הביאו אתם את המטבעות האלה בבואם לקרים, מארץ הקדושה. והנה גם אבן רש"פ

א) לקח נכסי Универсальное Описаніе Крымскаго Полуострова Кондараки С. П. Б. 1874. Т. III.

ידע היטב ממציאות היהודים בקרים בימי קדם. אך באשר חלם חלום לתת ניר להקראים מזמן קדום, השתדל למצוא ולברוא רשימות ומצבות אבן אשר תעידנה על זאת. וראשית מעשהו היתה להראות כי היהודים האלה היו מגולי שלמנאסר, ע"פ פרט השנים „לגלותנו" אשר בדא מלבו, והחשבון הנקרא בפיו „חשבון מטרכיא", כי לפי דבריו לא ידעו מחשבון „לשטרות", ואחר חרבן בית שני התחילו למנות „ליצירה", אכן במרוצת דברי יראה הקורא [מאמר זיופי אבן רש"ף] כי כל דבריו תהו ומחשבותיו הבל. ואשוב לעניני. —

כבר נוכח הקורא לראות ממציאות היהודים ההעלעניסטים בקרים, ע"פ העדות אשר הבאתי, וכן גם ידעו היהודים ההם מתורת אל חי, וברבות הימים הגיעו גם ספרי התלמוד והפוסקים אליהם, עד כי נמצא עוד היום ספרי תורה עתיקים כתובים על עור וספרי תנ"ך, מזמן קדום מאד ומזמן האחרון, וגם ספרי הרמב"ם וספר התרומה וכו', אכן נקל להראות כי לא לבד אותות מתים, כי אם גם ניר חי נשאר לבית ישראל על האדמה הזאת, החי אתנו כיום הזה ועוד היה יחיה לאורך ימים, והוא:

הקרימצאקים [יהודי קרים]

בשם הזה „קרימצאקים" יכנו כיום את היהודים הקדמונים אשר נשארו לפליטה בחצי האי קרים. אם השם הזה נתחדש אחרי אשר בא חצי האי קרים תחת ממשלת רוסיא, או נקראו כן גם בימי ממשלת הטטרים, זאת לא גודע אל נכון; ויוכל להיות כי כאשר באו הטטרים לקרים ומצאו שם את היהודים האלה היושבים שם מזמן קדום מאד, קראו אותם בשם זה „קרימצאקים" ר"ל זקני קרים, ואם לא בגד בי כח זכרוני נקראו כן גם בפי „פאללאם" בסוף המאה העברה, ובפי החכם „קעפפען", ולאשר ידעתי כי ינעם מאד להקוראים המבינים לדעת תכונת אחינו אלה, אשר לא התעורר עוד אחד מהסופרים לדבר אודותם מאומה כמעט במחנה ישראל, עד כז גם מציאותם נעלמה עד כה מרוב אחינו היושבים בארצות רחוקות א), וגם ברוסיא מעטות הנה הידיעות הנודעות אודותם, הנני להטיף עליהם דברים אחדים אשר גליתי בעמל ויגיעה רבה, יען אנכי הנני הראשון אשר החלותי לחקור אודותם, בעוד אשר לא מצאתי כל חומר לפעלי, והנני מניח עוד מקום רחב ידים לסופרים אחרים להתגדר בו, והיה זה שברי כי הוריתי להם את הדרך, לבוא אחרי ולמלא את דברי.

בעיר „קראסובאזאר" העומדת בלב חצי האי קרים אצל הנחל „קראסו"

א) ראה את אשר כתבתי אודותם בהמגיד שנה כ' מגליון 20 עד 36. ובהלוקח בארץ החדשה שנה ד', ובמ"ע איזראליטא הפולאני גליון 6 שנה י"ח, והזכרתים גם בהלפידים ובספרי תולדות „אבן רש"ף" [ווארשא תרל"ה].

[מים שחורים בשפת קדר] בעמק, ומוקפת בהרים מכל רוחותיה א), יושבים כשבע מאות משפחות יהודים רבנים מאמיני תורה שבע"פ בכל לבבם. היהודים האלה מדברים בשפת טטרית, או כאשר יקראו המה „שפת טשַאגַדי". הלשון הזאת איננה שפת קדר · צחה כאשר ידברו הטטרים או הקראים, והאחרונים יקראו לשפה הזאת „זארגאן הטטרית", השם הזה „טשאגדי" לקוח לפי דעתי משם סוגדאי (Сугдай) אשר בו נקראה העיר „סודאק" לפנים, אשר היתה גברת ערי המסחר על חוף ים השחור בקרים, עד כי נקרא הים השחור בימי קדם על שמה „ים סוגדאי" או „ים סוראזא" [לפנים נקראה העיר הזאת גם בשם זה], ובשם הזה נזכרת גם במכתב מלך הכוזרים החדש הנמצא כעת באוצר ספרי הקיסר בפעטערסבורג; והיהודים האלה אשר ישבו גם בעיר הזאת בלי ספק לרגלי מסחרה הגדול, קראו גם את שפתם על שמה אחרי אשר עזבוה. ואנכי לקטתי משפתם איזה מלות אשר ידברו לא כהטטרים ולא כתתוגרמים [יען כנודע שפת טטרית היא היא שפת תוגרמה בשנוים מעטים] והצגתין פה לעיני חוקרי לשונות קדם למבחן, אולי על ידיהן יודע באיזה לשון דברו בימי קדם, הנחוץ מאד לדעת לקורות דברי ימיהם, ואלו הן.

בשפת טטרית	הוגרמה	קרימצאקי או טשאגדאי	בלה"ק
טומאן	טומאן	כָּאנְצֶעכ	מכנסים
קִלִיט או כִּילִיט	כִּיליט	אוזַאק'	סוגר או מנעול
בַּבַּא	פעדער	אַטַא	אָב
נֶענֶע	וַאלִידֶע	אַנַא	אֵם
ביבע	קארי	כאטין	אשה
אַרוּב	אֶיִי	יאחשי	טוב
איינא	איינא	כוזגו	מראה
מֶמֶע	מֶמֶע	עֶמצֶעכ	בד
טַפָּמַגַא	טפמגא	טֶפמֶגֶע ובטשאגדאי הֶגֶט	חידה
מעטיי	פוצו	פוצו	חבית
אַלַאשָׂא	אַט	אַט	סוס
כופעק	כֶּעלב	כופֶעק	כלב

א) בספרי „מסת קריס" חלק שני ימצא הקורא את תכונת העיר הזאת ויושביה, הלוכות סדרי חייהם ומנהגיהם, הכל כאשר לכל.

בשפת טטרית	תוגרמה	קרימצאקי	בלה"ק
יֶמֶכּ	יֶמֶכּ	אַש	מאכל
בֶּעדי	בֶּעדי	מִישִׁיק	חתול
בורַכ	קַאווק	קַלָפּאח	מגבעת
יַאגלוק	מַאראמָא	פּוּשוּ	מטפחת
צִיראק	מום	טשעראח	נר
בַּאלַא	צוגוק	באַלַא	יֶלֶד
אורבַּא	אִיסְפַּאפּ	אוּרְבַּא	בגד
אונון אילען	אונון אילען או אַהַאן בִּילֶן	אונון אילען	עמו

והנה בכלל תצטיין שפת הקרימצאקים ברכות הברתה, נגד שפת הקראים או הטטרים, למשל הקרימצאקי יאמר „אַנאחטאר" [מפתח], והקראי או הטטרי יאמר „אנאקטאר", הראשון יאמר „ווערדי" [נתן] והאחרון יאמר „בערדי" וכו', ועלי להעיר כי יש בשפתם גם מלות רבות אשר יסודתן בשפת יון, וחוקרי לשונות קדם אשר יציעו לפני שאלותיהם, הנני עומד הכן לעבודתם ככל אשר תהיה לאל ידי לעשות לטובת החכמה ולכבוד דברי ימי עמנו.

היהודים האלה בכל מנהגיהם בבית, במאכלם ובמשתיהם ובכל אופני דרכי חייהם, יתנהגו במנהגי הטטרים, וזאת לא יפלא באשר ישבו ביניהם כמה מאות שנה, ומנהגיהם באמונה ודת כפי הנודע לנו התנהגו בימי קדם על מוצא פי הגאונים ז"ל והפוסקים הראשונים. סדר תפלתם היה ג"כ נוסח הגאונים, וברבות הימים החלו להתפלל בנוסח רומאניה, ומסדר התפלה כ"י הנמצא בידי נראה כי היה להם נוסח משונה מכל הנוסחאות אשר ידענו היום, המעורב מנוסח ספרד וסדור רב עמרם גאון וכו', ועל הדף הראשון ממנו כתוב „סדר התפלה לבני קירים כמנהג ק"ק כפא וגלילותיה וכו'", אכן כאשר באו לקרים יהודים רבים מגרוש קיעוו ומארצות אחרות, אשר נרדפו שמה על צוארים וימצאו מנוח לכף רגלם בארץ הזאת. אז חלק לב העם ע"ד נוסח התפלה, אלה אבו להתפלל בנוסח הקדמון אשר בידם, ואלה הפצו בהנוסח אשר הביאו אתם מארצות גלותם, ומה גם כי בין הבאים האלה היו גם גאונים ותלמידי חכמים, כמו הרב המקובל האלהי הדיין המצוין כמוהר"ר משה הגולה בכ"ר יעקב בעל ספר אוצר נחמד, ור' אשר הכהן, ור' קלמן אשכנזי, והיו ביניהם אז שלש כתות אשר התפללו בנוסחאות משונים, אלה הקדמונים התפללו בנוסח הבבלי, ואלה בנוסח רומניאה, ואלה בנוסח אשכנז, עד אשר אבו לבנות להם בתי תפלה מיוחדים, אז קם הרב ר' משה הגולה הנ"ל ואסף אספה מכל העם אל ביהכנ"ס אשר בכפא, ויתקן כי יתנהגו ע"פ

הרמ"א בכל דיני איסור והיתר, כתובות, גיטין וקדושין. אך נוסח התפלה ישאר נוסח רומניאה; ובימים האחרונים כאשר נודעו כוונות האר"י בעולם החזיקו גם בהן בשתי ידים, [ראה הלאה הקדמת החזניא]. כאשר נתגלה מלאכת הדפוס בעולם, היה גם להם בית דפוס, אשר הדפיסו בו ע"פ רוב רק את סדר התפלה, רק בימים האחרונים נאלצו להדפיס את סדורי התפלה אצל הקראים בעיר קלעא. סדר תפלה האחרון הנדפס בקרים, נדפס בפאסראט $^1/_{12}$ על נייר עב בשנת „ה־ש ק י פ ״ ה ממעון קדשך לפ"ג". ויען כי הסדור הזה לא נמצא כעת בעולם אף בביבליאטהעקען הגדולים באיירופא, וכבר בקשוהו באשכנז ולא מצאוהו, ואני ראיתי רק אחד ממנו שלם ביד הקרימצאקים, ע"כ חשבתי לא למותר להעתיק את ההקדמה ממנו. והנני נותן אותה בזה לפני הקורא.

[על שער הסדור].

„לכו חזו שפר ספר סדר התפלות של ימי החול ושבתות ור"ח וד' ערכין וחנוכה ופורים וד' צומות וסליחות לליל אשמורות כמנהג ק"ק כפא וק"ק קראסוב יע"א וכל גלילותיה ה"י — נדפס עתה מחדש פה בעיר קלעא יע"א א), בבית השר הנכבד נגיר ומצוה החכם הגביר הנעלה כמה"ר יצחק צלבי סינאני נר"ו, בכמה"ר משה צלבי סנאני החכם השלם האלהי והקדוש זצוק"ל, בכח ובהשתדלות השר נכתב הגביר הנעלה החכם כה"ר משה כוכוז יר"ה בכ"ר החכם הנעלה כה"ר יעקב כוכוז זצ"ל. — בדפוס החברים המבורכים של בני מקרא, ה"י החכם הנעלה כה"ר א פ ד ה ירקא יצ"ו, ואחיו המשכיל כה"ר שבתי ירקא יצ"ו, בני החכם הנעלה הזקן הנכבד כמה"ר אברהם ירקא החזן נר"ו, וחברו המשכיל כ"ר מנחם צדוק ירושלמי יצ"ו בכ"ר מרדכי צדיק הנכבד ז"ל, וחברו היקר כ"ר אליהו ירושלמי יצ"ו בכה"ר החכם הזקן שלמה ירושלמי נב"ת, תחת ממשלת אדוננו המלך ק פ ל ן גראי כאן יר"ה. בשנת ה־ש ק י פ ה ממעון קדשך לפ"ג" [ה' אלפים תצ"ה 1734].

מעבר להשער „התנצלות המגיה ולמעלת המדפיס"

„ברוך ה' אלהי ישראל גדול העצה ורב העליליה, אשר הפליא לעשות הגדיל תורה ותושיה, והגביר רחמיו וחסדיו עלי עבדו עבד אב רם, לעמוד על מלאכת ה' החל ולגומרם, להקים דגל מנהג אבותינו הותיקים, הקדושים אשר בארץ המה ואדירים, היא מנהג ק"ק כפא אשר המה בגלילות ארץ קידים ואגפיה, הנוטה רובו ככלו למנהג רומניאה, הנקראים גירגוש, היא מנהג החזניא, מפי סופרים ומפי ספרים, שלמים וכן רבים, והמה חכמים מחוכמים וכלם דברי אלהים חיים, על פי הנהגת החכם השלם הדיין המצוין הגבר הוקם על,

---

א) ולמיתי סדור נדפס בלקטאוו גדול כתבי בויגין עתיק מאד, אך בעד הספל לא ולמיתי, למען דעת אמה ומתי נדפס. ולפי ההשקפה הראשונה נראה כי נדפס בקאסטאנטינאפאל.

הרב הכולל כמוהר"ר משה הגולה זצוק"ל, היוצא מגלות כיוב, כי עליה יאמרו המושלים לאמר, כי מכיוב תצא תורה ואור, ועל פי סדר הנהגת החכם השלם המקובל האלהי כמוהר"ר משה מבורך תנצב"ה, אשר קבל מאבותיו הרבנים, ועל פי הדרך אשר דרכו בה, נהגנו אנחנו צעירי הצאן אנשי ק"ק קראסוב יע"א, אשר היא בארץ קירים עם כל גלילותיה, היא מלכות טרטרייא הקטנה, ה' יכוננה סלה על מכונה, עד יבוא ויורה צדק, ויחזיק כל בדק, וישלח משיח צדקנו ויפדנו ויגאלנו במהרה בימינו; אכי"ר.

ואני הצעיר דמן תלמידייא, המתאבק בעפר שתחת כפות רגלי התכיטייא, אליעזר בלא"א יששכר לכנו ז"ל, יתיש נטוש כתוש קצוץ כנפים דך ודל, כל ימי הייתי מצטער, ובלבי היה כאש בוער, בראותי מחזורי אחינו כל בית ישראל האשכנזיים והספרדיים, שכלם מודפסים, ועל אדני פז המה מיוסדים, ואיך נפלינו אנחנו, הלא אל אחד בראנו ואב אחד לכלנו; והאמת כי בימי אבותינו הקדמונים, אשר בק"ק כפא היו המה חונים, היה כל אחד ואחד כותב מחזורו, בכתב ידו, בקולמסו ועטו, נקיה וברה מכל שגיאה, ובי"ג נפות היתה מנופה, ועכשיו בעונותינו הרבים, משרבו התלמידים שלא שמשו לרבן כל צרכן, ונשארו כאספירה בקנקן, והמחזורים שנמצאו באמתחותם, כתובים על פי שכלם וסברתם, מוקדמים ומאוחרים, ומלים ממלים שונים, זה חסר וזה יתיר, וידוע כי התפלות מתוקנין, במקום תמידין כסדרן ומוספין, וח"ו הפוגם בו, לא ירצה כי מום בו, כמו ענין פטום הקטרת שהתורה צותה שאם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה, ועל כן א), מאד מאד זהלנו, ונירא מאד לנפשותינו, וזאת השיבונו אל לבנו, כי אין לאל ידינו, דאניסא רחמנא פטריה, ורחמנא לבא בעי, ולכל יש זמן ועת לכל חפץ, עד כי דיגזרון מן ב) שמייא ויושם משטרו בארץ, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד דמכריזין עליו מלמעלה; ולאל אלהי הרוחות, המרבה הרחמים והסליחות, היינו מחכים ומחשים, ובתפלה ובתחנה לפניו היינו נגשים, עד שישקיף וירא בענייו, ויתקן עותתנו, א"ס.

„עד שהעיר ה' את רוח משה איש האלהים, "ממכון "שבטו "השגיח עליו ממרומים, ואביו שבשמים אהבו, וחזק את רוחו, ואמץ את לבבו, ובשם קראו, ובימינו תמכו, ועל דרכיו הישרים הדריכו, ובכל ביתו נאמן שמו, ויגדל האיש משה ויי היה עמו, משה זכה וזכה את הרבים, ותלוי בו זכות הרבים, ומגלגלין זכות על ידי זכאה, ומצוה גוררת מצוה, ונדיב נדיבות יעץ, והוא על נדיבות קם ואץ, ברם זכור האיש משה לטובה, וברא מזכי אבא, להביאו בקדושה רבה, הלא הוא החכם הנבון הגביר היקר ונעלה,

---

א) בדפוס קלעא „כי על כן" אלא בדפוס „מעזירומוב" הוא כמו שכתבתי.

ב) בד' קלעא חסרה המלה „מן.

כה"ר משה כוכוז יצ"ו בב"ר החכם כ"ר יעקב כוכוז נ"ע, אשר הוא מגזע ישישים ונדיבים, נדיבי עם אלהי אברהם ומנכבדים, ורובם ככלם גבירים ונבונים, ורמה קרנו ופכו, וה' הצליח דרכו, ואפריון נמטייה ליה, וברכות ה' יחולו עליה, וממשה ועד משה, לא קם בגלילותינו כמשה, שנתעורר על זה, וקם קל היש מהרה, ונכנס בעובי הקורה, ביתר שאת ויתר עוז, כי בצל החכמה בצל הכסף והחכמה לחכם תעוז, והוציא מכסו, זהבו וכספו, להוציא לאור כל תעלומה, להדפיס מחזור במנהגנו א), ממהדורא קמא, ולהחזיק ידי עושי המלאכה, ולזרזם על ככה, בכל מיני עזר וסיועים והוצאות, כי רבו מספרם מלמנות, ופזר נתן מכסו, למלאכת המחזור הזה להדפיסו, לחקותם בעט ברזל ועופרת, על גפי מרומי קרת, וקם בהשתדלותא רבא, באהבה וחבה, בכל נפשו ובכל מאדו, כפי כחו ואונו ויכלתו, ונתן בטוב עין, הוא יבורך כיד ה' עליו לטובה, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לגבוה, והוציא פעולתו לאור, ועשה והצליח החל וגמור. וה' הגוזר ועושה, יתן לו מפירותיו בעולם הזה, לראות בנים ובני בנים, חכמים ונבונים, ועושר ונכסים, וחיים ארוכים, ובני סמיכי, וחיי אריכי, ומזוני רויחי, שהם שלשה מטיבי סעד, עד עולמי עד, והקרן קיימת לו לעולם הבא, אשר אין ליעודו שיעור וקצבה, להסתופף בצל כנפי השכינה, ולהיות לו שם מעונה, ויזכה לרב טוב הצפון לצדיקים בגן עדן, להתענג שם ולהתעדן, ולהיות מהצדיקים הנוחלים שני עולמות, ומהזוכים לשתי שלחנות, ויאריך ימים על ממלכתו, הוא ובניו אתו, בקרב כל ישראל, עד ביאת הגואל, א"ס".

„ישמח משה במתנת חלקו, כי שמר דרכי ה' וחקו, בשגם נתן על כתפו העבודה, בסוד ישרים ועדה, ואזר כגבר חלציו, ושלח לי ביד איש עתי צו אחר צו, לאמר קום כי עת לעשות לה', ודרכך נכח ה', שים לדרך פעמיך, כי ה' הצילח דרכך. ואבוא היום אל העין, ואברך את ה' הבורא יש מאין, ועמדתי לפני השר, הנכבד והטפסר, ואמר לי ראיתי את מלאכת הדפוס והוא פלאי, וכי תאוה היא לעינים והרואה אותו אומר הב לי לי, ואשר היא מלאכת חכמה יקרה ומפוארה מאד, בעיני כל מי שיש לו מֹחַ בקדקדו, והיא מחכמת אלהים שחלק לבשר ודם, ומכתב אלהים בידם; ואני ידעתי את מכאובך, כי מחשבותי מחשבותיך, שים לבך לדא עסקא, קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא, ואקום ואעמוד על המלאכה, ליפותו ולהגיהו לעשותו נקיה ברה וזכה, ואע"פ כי כסיל אני ובער, רמה ותולעה אבק ואפר ועפר, ואין חכמת אדם לי, אפילו כמר מדלי. והנה כל המגיהים שממתני עבה

א) לסדר תפלות כל השנה, הכולל בתוכו מלבד תפלות שבת, שלש רגלים, ימים הנוראים, גם סליחות לכל השנה, קינות, מגילת אסתר, פיוטים, שירים וזמירות, דינים ומנהגים, קראו בשם הכולל חזיא או מחזור, וכן ראיתי גם המחזור מהדורא קמא, אך לא יכולתי למצוא אותו שלם, ולא ידעתי העת אשר נדפס.

קטנם, צעקו ובקשו מחילה וסליחה מה׳ על שגגתם. ואני נבזה ושפל אנשים, איך אשא פני בקהל קדושים, בראותם את שגגותי, ופשעי וחטאתי, ואע״פ שבכל כחי עבדתי, ובהשתדלות רב עמדתי, ופעמים שלש הגהתי, החסר מלאתי, ואת היותר החרמתי, עם כל זה מאד שגיתי, וכשה אובד תעיתי, וח״ו כי לא במרד ולא במעל, דשבשתא כיון דעל על, כי אי אפשר למרגלית בלא קליפת אבן, ואין בר בלא תבן, ואין כרם בלא קוצים, ואין שושנה בלא חוחים, ואחלי יכונו דרכי, לפני כל בית ישראל אחי ורעי, שאל יאשימוני, ולכף זכות ידינוני, ובשכר זאת אלהי ישראל, יצמיח קרן בית דוד וישלח הגואל, ויבנה מקדש והאריאל, וישלח משיח צדקנו, ויקבץ נדחינו, ויכונן בית מקדשנו ותפארתנו, בעגלא ובזמן קרוב, אכי״ר״.

מלבד בפעם הזאת הדפיסוהו עוד הפעם בקוסטנדינה, ובזמן האחרון בעיר „מעזירואוב״ „תחת ממשלת אדוננו יאסני וייעלמאזני פאני ענדרי ארלאווסקי סענדזי זעמסקי ארדיראוו פאדאלסקי בשנת וערב נא שיחי עליך לפ״ק״ [תקנ״ג], ועל ההדפסה הזאת הסכימו הרב ר׳ יוסף ב״ר ישראל אב״ד מק״ק מעזירוב, והרב ר׳ יהושע העשיל אב״ד דק״ק קאריץ, והרב ר׳ שרגא פייבוש אב״ד דק״ק זשיוויטיב, והתורני ר׳ זאב וואלף חר״ך מלוטשניץ, וגם ההקדמה אשר העתקתי פה נעתקה גם בדפוס הזה, ומלבד זה הדפיסו עוד איזה ספרים בימי קדם, כאשר ראיתי מהם עלים מפוזרים. אולם זה כעשרים שנה אשר לא נשאר בידיהם אף אחד כמעט מהסדורים האלה, והחלו להתפלל בנוסח ספרד ומתפללים בו עוד היום.

היהודים האלה רבם ככלם יראי אלהים ושומרי חוק, תמימים וישרי דרך, ממירי דת אין ביניהם אף אחד, לומדים מופלגים אין ביניהם, ורק מעטים מהם הנם יודעי ספר, וגם על זאת יאות רב תודות לידיד נפשי ולבבי הרב הגאון הצדיק האמתי כמוהר״ר יחזקי׳ חיים מדיני הספרדי יליד ירושלים, אשר הנהו רב לעדת הקרימצאקים זה יותר משמונה שנים, והוא ירעם על מבועי התורה והתושיה במקל נועם, באחת אדבר, כי להרב הזה יאתה תהלה.

להגביל בדיוק את העת אשר נתישבו הקרימצאקים בקאראסובאזאר, לא יתכן, רק כפי הנראה מספריהם ומכתביהם הנמצאים בידי, ומהרשימות הנמצאות על איזה ספרים כ״י, יש לאל ידי להראות כי נתישבו שמה זה כארבע מאות שנה, אחרי אשר חדלה עיר „סולכאת״ מהיות בירת מלכי הטטרים, אשר ישבו שמה טרם בואם לקראסוב ימים רבים, ובכן באו מסולכת [סטארא קרים, או קרים ישן] ומכפא ומקלעא ונתישבו בעיר הזאת. ואחרי אשר שמעו יתר אחיהם אשר היו נפוצים בכל חלקי האי קרים כי השיגו גם מכתבי חופש [פריווילעגיום] ממלכי הטטרים, וחופשה נתנה להם לשלוח בכל מסחר ידיהם, החישו רבים מהמה לבוא לעיר הזאת להחסות בצל אחיהם. מכתבי חופש האלה נכתבו על נייר עב יותר מקלף, וחתומים

בחותם הארום, והירוק [בלויא] ביד מלך הטטרים, ועצם המכתבים [אריגינעלע] האלה נמצאים עוד היום ביד הקרימצאקים, כתובים בכתב ושפת קדר. והנני נותן בזה לפני הקורא את העתקתם מעצם הכ"י לשפת עבר, וז"ל מלה במלה:

„נתן מאת המלך סעליאמעט געריי לכבודנו ולתפארתנו".

„כל גדולי שרי הממלכה לימין ולשמאל, פקידי הערים ויושבי הכפרים וראשי כהני הדת [מופטי], ראשי המורים [פראפעססארען] וראשי השופטים, [פאדי], ראשי הערים והנזירים הקדושים [דערוויש], פקידי תָּא הסופרים וחכמי המדידה [אינזיניערע], רבי החובלים [שיפס־קאפיטאן] וכל הנושאים משרה בממלכתנו, וכן כל יושבי ארצנו, והאזרחים הנכבדים [דווארינאי] וכו', הנני מצוה כי אם יגישו היהודים [את מכתב חפש הזה הנתן למו מאת החאן], והמה בשמותם, אליעזר, מוסמין, יצחק, מרדכי, יַחִי (Яxy), מאיר, שלמה, אהרן, ויַחִי השני, יצחק קרימען ויוסף, אשר באו אלי ויגישו לפני את מכתבי החפש אשר נתנו להם מאת אבותינו ואבות אבותינו, דעוועלט געריי חאן, מעמעט געריי חאן, האדזי געריי חאן, ומאת קרובינו שכבר מתו חתומים בחותם ממראה אדום וירוק, ויבקשו גם ממני כזאת [לתת להם מכתב חפש כזה], ואמנם גם אנכי מצדי נתתי ליהודים האלה מכתב חפש בחותם כזה, והנני מצוה כי מהיום והלאה ידעו כלם כי היהודים הנזכרים הנם חפשים מכל מס ועבודת הממשלה, וע"כ לא ירהיב איש עז בנפשו לקחת מהם את סוסיהם ובתיהם, ולא לשחוט את צאנם או לקחת גדיש מקמה ותבואות מגורן, ואם יביאו [היהודים] עבדי עולם, סוסים, בקר וצאן, או סחורות אחרות מעבר לגבול ארצנו, לא יוקח מהם כל מס בעדם, ונוסעים בדרך או עוברי ארחות ים לעשות מקנה וקנין לא יוקח מהם כל מסי הסוחרים, בחלקם את רכושם לא יוקח מהם שלומים [רעסימא] ולא יעשו להם כל עול ואון, למען ישבו תמיד בשלוה ויתפללו לאלהים בעד אבותינו, והם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות חפשים מכל חובת העם להמלך [חאן], ובמקום האבות אשר ימותו, יירשו בניהם את מכתב חפש הזה אשר נתן לאבותיהם, למען יהיה להם תמיד לעד, כי כל בני משפחתנו הנסיכים והאזרחים הנכבדים, המורזים [האפרתים] וכל עבדינו, לא יהינו למצוא עליו תואנה להפירו, ויאמינו במכתב חפש הזה, בשנת 1003 [1003] לחשבון הטטרים בראשון לחדש דזעטאזיל עוועליא. נכתב בעיר קאצי־סאראי".

וזאת ההעתקה ממכתב חופש השני הנתן להקרימצאקים יושבי קאראסובאזאר, וז"ל:

„נתן מאת המלך סעלים געריי בן קאפלאן געריי חאן.

„מכתב חפש [יארליק] הזה, נתן ליהודים יושבי קאראסובאזאר, משה ושלמה בני יעקב [יאקופ] ואגא בן אליהו, יען לאבותיהם מימי קדם נתנה

חפשה מאביתינו ואבות אבותינו הנקובים בשמותם: מעמעט געריי חאן, דעוולעט געריי חאן, האדזי געריי חאן, סעליאמעט געריי חאן, דזאנבעק געריי חאן, ומקרובנו הקדמונים, נשען על זה גם אני הנני נותן להם מכתב חפש, למען אם יַראו אותו [לעיני פקידי הממשלה] לא יקחו מהם את סוסיהם, בתיהם ולחמם, ואיש לא ידרוש מהם כל מס ושלומים, שרי הממלכה הנקובים בשמותם, הלא המה השופטים [כּאדי], הפקידים [עמין] ופקידים אחרים לא ירהיבו עז בנפשם להציק להם, ולבלתי קחת מהם את אדמתם, או שלומים אחרים וכן כסף לגלגלת, מס מהסחורות המובאות מארץ אחרת, מסי הערים, ואף גם מסי המלך לא יקחו מהם, והנם חפשים מכל חובות המלך, יען הנם חפשים ממנו גם מימי קדם קדמתה, ולכן הנני נותן להם את מכתב חפש הזה למען יהיו חפשים מכל מס ושָׁלום להמלך, בשנת 1156 לחשבון הטטרים" ·

מהמכתבים האלה היקרים מאד לקורות היהודים בקרים, נראה די ברור כי ישבו שלוים ושקטים תחת ממשלת מלכי הטטרים כהיהודים בצרפת ובריטניא בימינו, והיהודים שלחו ידיהם במסחר ובכל עבודה בשדה, וגם סחרו בנפש עבדים חפשי מכל מס ושָׁלום בעולם, והיו אהובים בעיני מלכי הטטרים, עד כי במשך ימים מעטים אשר החליפו את סולכאת בירת ממלכתם בעיר באחצי־סאראי, נהרו גם היהודים אל העיר הזאת, וישיגו מכתבי חפש יקרים כאלה ·

יהודי קרים לפי הנראה גרו יחדו בגאון שלות השקט וריב ומצה לא נשמע ביניהם, כאשר יחיו גם היום בשלום ושלוה ואיש את רעהו יעזורו בכל אשר תמצא ידם, וכאשר עזבו הרוב מהם את העיר כָּפָּא [פעאדאסיע] וילכו לגור בקאראסובאזאר, עזבו גם את בית תפלתם וספרי תורתם ביד המעטים אשר נשארו שם עוד, ותמיד כתבו איש לרעהו מכתבי אהבה וידידות, כנראה מהמכתב הנמצא בידי, אשר חציו הראשון נכתב בשפת עבר, ותכן הענינים בשפת קדר, וז"ל:

„כהנו"

„האנשים השלמים, והגבירים התמימים, והידידים הנעימים, אנשי אמונה, בעלי תבונה, יודעי מדע ובינה, עבדים לדר מעונה, ביושר כונה, קרית נאמנה, ובתוכם ה' חונה, עוסקים תמיד בתורה, ומקיימים מצותיה בנפש טהורה, זהירים בקלה כבחמורה, תמיד יברכם אל איום ונורא, ויהיה להם מגן וסתרה, ויראו זרע יאריכו ימים בהצלחה יתרה, וישבו בנוה שלום בנחת ושובה, ויפרם וירבם דגול מרבבה, מיונק ועד איש שיבה, והקטון יהיה לאלף והצעיר לרבבה אכי"ר · הלוא היא הקהלה הקדושה ק"ק קראסוב הנאה והיפה, על כל כבוד חפה, תמיד תהיו פוריה וענפה, תקבלו שלומות עצומות וברכות נעימות מפי אחיכם, אנשי שלומכם ואנשי בריתכם קק"ק

כפא העדינה, היושבת במלכות ראשונה, איעע"ס. בראש ובתהלה מאת אדונינו וע"ר ראש הגולה כמה"ר משה המשכיל הגביר הנכבד השר הנאמן נר"ו, ואחריו מפי כל גבירי וחכמי קהלתנו הי"ו.

[ע"כ בשפת עבר, ומזה והלאה הוא העתקה מטטרית]

„אחרש"ו" הננו להודיעכם, כי המכתב אשר שלחתם לרבֶּנו הגיע לידינו, במכתבכם צויתם עלינו להוציא את ה' ישראל מזרחי מבית הקהל, יען לפי דבריכם שמעתם ממעשיו כלם מטוב עד רע, וע"כ לא תאבו כי ישב שם [בבית הקהל] אף שעה אחת, אכן נחוץ לנו מראש לדעת, מה פשעו ומה חטאתו כי תאמרו להוציאו מן הבית? אנחנו לא ראינו בו כל עון אשר חטא, יומם ולילה הוא עמל לטובת ביהכנ"ס, ומה הוא המעֻות אשר שמעתם מהדלקת נר תמיד, ומחיזוק בדקי בית התפלה אשר בעבור זאת נוציאוהו מן הבית? ואם תוציאו אותו, יצא גם ה' אליה הכהן היושב אצלנו, ואם תשאלו „מדוע? [נגיד לכם!] הלא אתם נתתם את ביהכנ"ס על יד יוסף אשכנזי, ולא נוכל לשבת אתו יחדו, יען את האשכנזים אתם יודעים, ואין להאריך. ומה עשה עוד ישראל הנ"ל שלא כדין? האמנם תריבון עמו, יען לא הביא אל בית הקהל לטהר כדת אשת אשכנזי אחד אשר מתה? אך לא הוא עשה זאת כי אם אנחנו, באשר שלא כדין הוא להביא את המת במקום שיש בו כהן, וע"כ נשאו אותה אל מקום אחר קרוב לחצר מות, ושם טהרו אותה ויקברוה כדת, וא"כ לא ידענו מה חטא בזה?

שנית, שמעתם כי לא יזהר בהדלקת נר תמיד, יען כי בביתו לא ישכנו רגליו, אך גם זה הוא דבר אשר אין לו שחר, כי אף אם לא ימצא פעם אחת בבית, הלא ישארו בביתו אנשים אחרים, ובלתי ספק יאבו, כי אש תמיד תוקד בו, יען בני ישראל המה.

ודברי ה' ישראל מזרחי, ידעתי כי הם דברי יוסף גבאי אשכנזי, יען כאשר שאלתי אותו: מדוע לא תקח ממני שמן להדליק את נר התמיד. — ענני: לא! אנכי לא אקח מידך שמן להדליק נר תמיד, ובכל זאת לא אכבה בעבור זאת את התמיד, וגם בלעדיך אמצא שמן להדליק, פעם מכיסי, ופעם אקח מאורחים עוברים ושבים איזה פרוטות ואדליק את נר התמיד. וע"פ השתדלותי נקבץ בימי ראש השנה וביום הכפורים והמועדים מחמשים עד ששים שקל כסף והקהל נתן את הכסף על יד הגבאי האשכנזי, ואחרי עבור המועד אמר, כי מכסף הקדשים והצדקות לא נשאר בידו אף פרוטה אחת, וכאשר חפצתי לבקש ממנו חשבון הכסף ולהודיע להקהל, ענני, כי הוציאם לחזק בדקי ביהכנ"ס, והנה אמת נכון הדבר כי תקן את דלת ביהכנ"ס והוציא על זה ארבעה שקלים וחמשה קשיטות לא יותר, ולפי דבריו כל זה הוא רק יען שאלו ממנו חשבון מהכסף הנשאר בידו.

אם יש לכם טענות אחרות זולת אלה, תודיעו לנו, ואנחנו נוציאוהו מחצר ביהכנ"ס" . ע"כ העתקה מטטרית .

„המצווה על הפעולה, בגזרת אדונינו וע"ר ראש הגולה, וברשות כל גבירי וחכמי הקהלה, אני שר שלום הצעיר המתחזן והמתלמד הרשו"ת .

עו"א אני משה בלא"א מרדכי ירוש' הישיש הגביר הזקן הנכבד זצ"ל .

צ"ל א) יוסף בן שבתי הנכבד ז"ל
צ"ל שמואל הזקן בכ"ר חנניה ז"ל
צ"ל שמחה גבאי בן שבתי ז"ל
צ"ל מרדכי בכ"ר ..... ז"ל
צ"ל נחמו היקר בן הלל ז"ל
אני חנניה הצעיר בלאו"ר דוד ....

„אם האשכנזי ישב בביהכנ"ס או אם לא ישב שום אדם שם אחת היא, יען גם בלעדי זה לא ישבו האשכנזים תמיד במקום אחד, יעזבו וילכו להם והבית ישאר ריק, ואם גם אנחנו לא נשגיח על זה הלא תשארו בלי בית תפלה, ע"כ אם לעצתנו תשמעו, אל תבקשו תואנות וחטאים על ישראל מזרחי הנ"ל, כן אודות ביהכנ"ס וכן אודות נר התמיד, אנא אל תתאוננו עליו, הן הוא [ישראל] ימצא לו בית אחר לשבת בו, וכל אחד מאתנו יקחהו אל ביתו ולא נעזבנו, אנא כבוא המכתב הזה לידכם תיטיבו להודיע לנו דבר ברור" .

מהמכתב הזה הנכתב לפי דעתי זה כשתי מאות שנה, נראה ברור כי היו זרוע איש לאחיו, ואיש את רעהו תמכו בכל לב ונפש, ואף כי ממנו נראה ג"כ כי לא היתה רוחם נוחה מאחיהם האשכנזים, בכל זאת לא חדלו מהתאחד אתם בכל עת, וגם האחרונים השתדלו להתקרב אליהם, עד כי למדו גם את שפתם ויהיו לעם אחד, ועוד היום תמצאנה משפחות אחדות ביניהם אשר כנוין הוא אשכנזי [כמובא הלאה] .

מי היה האיש הנכבד אשר כותב המכתב כנהו „אדונינו וע"ר [ועטרת ראשנו] כמהר"ר משה המשכיל וכו' ראש הגולה" וע"ר [ועטרת ראשינו] ? לא מצאתי כל מקור לדעת זאת .

רבות ממשפחות היהודים האלה אשר עזבו את ערי מושבותיהם ויבואו לגור בקאראסובאזאר, לקחו אתם את ספריהם וספרי תורתם, והקדישו אותם לבתי התפלה אשר בנו בעירם החדשה, ורבם ככלם חרתו את שמות המקדישים על תיק הס"ת . התיק נעשה אצלם מעץ חזק כתבנית ארון ארוך

א) כ"ת נוס לתוס .

אשר יכיל בקרבו את ספר התורה, וגם חזקוהו בחגורות ובמסמרות ברזל, ועל התיק מעבר החיצון חרתו בכתבת קעקע שם המקדיש ופרט השנה, ואת הכתבת מלאו אחרי כן באותיות ברזל או עֶצֶם [ביין] חזק למען תעמוד הכתובה לאורך ימים, והמקומות אשר נשארו ריק, צבעו בששר מצבעים שונים בטעם יופי ארצות הקדם, ויציירו צצים ופרחים יפים עד מאד, עד כי לפלא הוא כי עוד לפני מאות בשנים השכילו היהודים האלה לעשות בכל מלאכת מחשבת א). והנני מעתיק בזה רשימות אחדות אשר העתקתי מעל תיקי ס"ת הנמצאים כמאה במספר בכל שלשת בתי כנסיות העתיקים אשר להם בקראסוב, אשר אקוה כי לא תהיינה חדלי כל תועלת להקורא הנבון אשר יאבה להתחקות באמת על שרשי רגלי אחינו אלה.

וז"ל הכתובות אות באות מלה במלה, כפי אשר העתקתים מעצם התיקים על פי פרטי השנים.

לספה"נ	נומר	
1470	1	וזאת התורה שהקריש הזקן כ"ר מנחם ברמן יצ"ו לכפרת נפש בנו כה"ר משה ברמן ולכפרת נפש בני הבחור יצחק ברמן תנצב"ה לק"ק קראסוב יע"א בשנת אשרי איש ירא את ה' לפ"ק ליצירה.
1540	2	זאת התורה הקדיש כהר"ר יוסף יַאיַא [חייא, וכן יקראו גם היום לחייא, יאיא] לכפרת נפש אחיו כה"ר אלישע יאיא שנת נפשו בטוב תלין, בסדר וליוסף אמר.
1546	3	זאת התורה הקדישו חברת ג"ח 'עי'ר' [על ידי רבי] זכריא בן .... כוכז ז"ל ב"ק כפא י"ע שנת נשאו הארון, [ה' אלפים ש"ו].
1548	4	זאת התורה שהקריש השר הנעלה הנאמן למלכות מעכ"ת השם הטוב המשכיל והיקר כה"ר משה כוכז נר"ו לק"ק קראסוב יע"א לכפרת נפשם של אביו ואמו תנצב"ה שנת והשיב לב אב"ו"ת על בנים לפ"ק ליצירה, [ה' ש"ח].
1556	5	וזאת ליהודה התורה שהקדיש כה"ר יהודה פפו בכ"ר משה הכהן ז"ל שנת הנינו גוים עמו, פרש" [?] [ה"א שט"ז]. על התיק הזה מתחת הכתבת הזאת נכתב בכתב יד איש אחר כזאת „וזה הספר של ר' שבתי ריקומו יצ"ו. שנת וארמון על משפטו ישב".

א) הטטריס לא יוכלו להיות ליהודים ע"פ חוקי דתם ובלי ספק היתה זאת מלאכת היהודים.

לספהנ"ו נומר

1560	6	„אחים משה מאיר בכ"ר גרשון אשכנזי נ"ע שנת הש"כ", וזאת התורה אשר הקדיש לכ"ר משה פסח יצ"ו בק"ק קראסוב יצ"ו, שנת מֹתי אבוא פני אלהים לפ"ק. [השורה העליונה נכתבה בכתב יד איש אחר ובאותיות גדולות, ולא כן התחתונה, ובטח באה אחרי ק"כ שנה ליד המקדיש השני].
1582	7	זאת ספר התורה שהקדיש כה"ר משה ואליד יצ"ו לכפרת אבי הז' כה"ר יצחק ואליד ז"ל לכפרת נפש אמו הכ' והזקנה מ' חוה תנצב"ה לק"ק קראסוב יע"א שנת ולירושלים מבשר את לפ"ק ליצירה.
1631	8	זאת התורה הקדישה היקר והזקן כה"ר יצחק מאנדו נ"ע וזוגתו מ"ר לאה מכ"ת לק"ק ..... יע"א. לכפרת נפשם ונפש אביהם ואמם תנצב"ה שנת כי בשמחה תצאו לפ"ק.
1640	9	זאת התורה הקדיש כ"ר .... בכ"ר מנחם מנדו יצ"ו בק"ק קראסוב, שנת ולירושלים מבשר אתן לפ"ק.
1653	10	וזאת התורה שם משה לפני בני ישראל הקדיש אותה היקר כ"ר משה ריקומי יצ"ו לכפרת נפש ..... היקרה מרת אסתר תנצב"ה בק"ק קראסוב יע"א, בשנת פיה פתחה בחכמה לפ"ק.
1660	11	וזאת התורה אשר הקריש הנדיב כה"ר משה יאיא לפני בני ישראל בקק"ק לכבוד לאלהינו ולתפארת לבני ישראל, שנת איש כמתנת ידו כברכת יי אלהיך.
1686	12	וזאת התורה הקדיש כ"ר יעקב יצ"ו בכ"ר ישוע ואליד ז"ל בק"ק קראסוב יצ"ן לכפרת נפש אביו ז"ל, שנת התמו ליצירה.
1690	13	וזאת ספר התורה יר"יד"ם [?] התמימה הקדישה הכבורה הצנוע בנשים אשת חן מרת דבורה מנב"ת [מנשים באהל תבורך] לק"ק קראסוב יע"א, לכפרת נפש בעלה הזקן והזקנה בת ר' יצחק אשכנזי תנצב"ה ומ"כ [והיתה מנוחתה כבוד] בשנת תמת ישרים 'תנ'חם.
1690	14	זאת התורה שהקדיש כה"ר יהודה ב"כ אברהם מסעוד יצ"ו בשנת ולירושלים מבשר אתן לפ"ק", [אחרי זה נכתב בכתב יד אחר] „אהרן בכ"ר אברהם ז"ל".
1724	15	זאת התורה אשר הקדיש כה"ר משה בכשי בכה"ר אלו בכשי יצ"ו, לכפרת נפש אביהם היקר כהר"ר חיים בכשי נב"ת

[נפשו בטוב תלין] בק"ק קראסוב יע"א, בשנת ציון במשפט תפ"ה פ"ק ליצירה" ..... [על האות ת' לא מצאתי כל נקודה, ורק באשר נמצאו נקודות על האותיות פ' ד' הוספתי מדעתי גם על הת'].

מלבד הכתובות האלה נמצאות עוד רבות אשר חשבתי למותר להעתיקן, ובהן נמצאות גם כתובות אשר נכתבו בבאחצי־סאראי, סולכת וכו', ורבות מהנה הנן עתיקי יומין מאד עד כי לא יכלתי להעתיק מהן אף מלה אחת בשלימותה, ובכן נערתי חצני מהן. — שמות המשפחות וכנוין הנמצאות על הכתובות האלה נמצאות עוד היום בין הקרימצאקים, והנני יודע את כלם כמעט פנים אל פנים [הלאה אדבר מהן עור הפעם].

כאשר התנפל אבן רש"ף על היהודים האלה כדוב שבול ויקח את כל מחמדיהם מידיהם, הלא המה המון ספרים כ"י על קלף צבי ועורות אילים וכו', אשר נשארו בידיהם ירושת נחלה מאבותיהם מימי קדם, ויטענם על עגלות ויוליכם לפעטערסבורג למכור אותם בעד בצע כסף למלא הות נפשו, הספיקו להסתיר מעיניו איזה ספרים כ"י על קלף, ורובם תנ"ך, ועוד איזה ספרים קדמונים, ואנכי העתקתי מהם איזה רשימות, אשר אולי נוכל להוציא מהן איזה דברים הנוגעים לקירותיהם במשך אלפי שנים אשר הנם שוקטים על שמריהם בחצי האי קרים, ואלו הן:

לספהנ"ו נומר

בסוף חומש נכתב באותיות גדולות ומרובעות על קלף צבי ועתיק מאד, ארכו 16 צאלל, ורחבו 14, נמצאה רשימה כתובה בעצם כ"י כותב הספר, וגם הריו אחד הוא, והיא אמתית בלי ספק, וז"ל:

1129 | 16 | „נשלם זה ספר התורה בעזרת שדי ברוך הוא ברוך שמו שר [?] בשבת שהוא עשרת ..... יום לירח טבת שהיא שנת ארבעת אלפים ותשע מאות וחמשים ושנים ליצירה סימן טוב על כל ישראל אמן.

ישע ימהר ויחיש בורא שמי שפרה, בסיום ספר התורה, הנחקק בשם נורא, אשר היא ביה שמו, בראשית בריאת

עולמו, יששכר חמור גרמו, הבאים אחרימו, שפטים ילדי קשוטים מוצא שפטים פשוטים, ואעידה על שבטים, יהיה בחלק בעליו לטוב, ברצון פועל ישע ולכל טוב...

אני אלעזר הסופר והלבלר בן ר׳ חנוכה, בן ר׳ אלעזר בן בן א), דויד בן אברהם תנצב״ה, כתבתי ונקדתי זה ספר התורה עם חמש מגלות ועם ההפטרות, למ׳ יוסף בן יצחק הנקרא אינסיר, האל יתן לו שכרו כפלים בזה ובבא ויזכהו ויתן לו בנים זכרים הוגים קוראים בתורה ובמקרא אמן. ככ׳ לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. ואלהי יש׳ ישלח לעבדו לאלעזר האבל וכתוב יכתב לחיים בירוש׳ עם יראי אלהים ויודעי שמו״.

חומש כ״י על קלף עב מאד, ארכו $19\frac{1}{2}$ צאלל, רחבו $8\frac{1}{2}$, עם חמש מגלות וחסר עד פרשת בשלח, על כל צד שלשה עמודים ובלי תרגום, מנוקד ומוטעם והמסורה על גליוני הספר נכתבה באותיות קטנות אבל לא כתב רש״י, ובסוף הספר כתובה רשימה בעצם יד כותב הספר באותיות גדולות ומנוקדות, וניכרות היטב, וז״ל:

לספהנ״ו נומר

1106 | 17 | „נשלמה התורה על יד ר׳ אליהו ראש העטרה, בעזרת עוטה אורה, ויציל כל בני תמותה מתרעמות וצרה, וישלח להם מורה צדק במהרה, יום ענות קול בשורה, ביום נהם וצרה, מֶאֲשֶׁר חרה מֶנֶדוּ ויגבירה וְיָבוֹאוּ שמחים וטובי לב לדרכי הישרה, ויעלו לארץ הצבי

א) כן הוא בהכ״י שתי פעמים.

לספהנ"ו נומר

בְּעֻזָּרָה , שהוא מאיר באפלה
כְּאורה , ויעמדו בעמידת
החצרה , להלל לחנון לזַכֵּר
לקיים שירה וזמרה , ולקיים
הבשורה האמורה , יונתי תמתי [ד"א תתם"ו ליצירה]
אחת היא לאמה ברה אמן ס' .

חומש על קלף ישן נכתב באותיות גדולות וברורות ,
ארכו 18 צאלל , רחבו 14 , על כל צד שני עמודים , 18 | 1253
ובסופו רשימה בעצם כ"י כותב הספר , ומסורה על גליוני
הספר , וז"ל :

„אני יצחק בר שמעון נ"ע , סיימתי זה החומש לבחור
הנאה ר' יצחק בר שמואל נ"ע וסיימתיו בט' ימים לירח אדר
הראשון שבשנת חמשת אלפים וארבע עשרה לבריאת עולם
למנין שאנו מונין בכאן בפינה פירואו א) והקב"ה יתן לו בנים
זכרים עוסקים בתורה ובמצות ויתן לנו זכות שנראה בבנין בית
המקדש במהרה בימינו ע' יחדש אמן חז"ק ונ"תחז"ק" .

על חומש אחר כ"י על קלף עתיק מאד נמצאה הרשימה
הזאת וז"ל : 19

„זאת התורה התמימה .... הקדישה בקהל הקדש קהל
סולכאת בקהל למעלה זה גרשון בן בהדור ב) להיות קודש ליי'
אלהי ישראל לא ימכר ולא יגאל ברוך יהיה הקורא בו בצניעות
וארור יהיה הגונבו והמוחקו ומושלו כאדון וברוך יהיה זה גרשון
המקדישו ויקים עליו מק' שבת' והביאותים אל הר קדשי
ושמחתים בבית תפלתי" .

חומש כ"י על קלף עב , ארכו 17 צאלל , רחבו 14
ובסוף התורה רשימה ברורה בכתיבה תמה , וז"ל :

„עדות שהיתה בפני חותמי מטה ביום
ראשון לשבוע בחדש אייר בשמונה 20 | 1319

א) ע"ד הערה הזאת דרשתי וחקרתי ושאלתי לכל גדולי החכמים באלגו ואין מגיד לי ונחון לדלות במעות האלכן העתיקות אולי תמצא שמה , אפס אין בידי .

ב) גם הפס הזה לא פגמו בעוס מקוס ואין אתנו יודע מי הוא .

לספהנ"ו נומר

עשר יום שנת חמשת אלפים ושמונים שנים
לבריאת עולם כפי המנין שאנו מונים
בו פה במדינת קרים בעיר סולכאת
ביום הזה מכר אליא בן ר' יוסף ס' זה התורה
למר אליא בן ר' כלב במאתים ושמונים
כסני' קִרִימָיָא במלכות של מלך אוזבק
וקיבל הדמים מיד זה אליא בן ר' כלב עז..
זה אליא בן ר' יוסף ומכירה שלימה בלי החזרה
פסוקה וסתומה וכל מי שיערער יהיו דבריו
בטלים כחרש הנשבר מבן מבת מאה מאחות
מקרוב ומרחוק ומה ששמענו מפיהם
כתבנו להיות לעדות מחר ומחרתו
לראיה וזכות וזכרון עדות שריר וקים
ר' יוסף בן מ' אברהם נ"נ אברהם הגר בן רבה אני' .... א)
אליא בן חזקיה הלוי המלמד רי"ת" [רוח יי תנחהו].

בצד הרשימה הזאת ברוחב הגליון, עוד רשימה אחרת כתובה בעצם כ"י הסופר הנ"ל, וז"ל:

21 זאת התורה התמימה
הקדישה אותה מ' אליה
בן ר' כלב נ"נ בעבור
כפרת נפשו בקהל
סולכאט והוא קודש
ליוי אלהי ישראל לא
ימכר ולא יגאל ארור
מוכרו וארור קונהו
ומושלו כאדון
ברוך יהיה הקורא
בו בצניעות וכך
עשה תנאי בכל
מקום שילך זה מ' אליה
ובניו יוליכוהו
עמם, וברוך יהיה
זה האיש המקדיש
אותו והשם יחנן

א) זה כ' אברהם הגר נמצא ג"כ חתום לעד ברשימה אחרת מסנה ס' אלפיס פ"א רמס קמטאלאנ לה' הלכני ומסרמקק לד 256.

לספהנ"ו נומר

לו בניו חמודיו
ויקים עליו מקרא
שכתוב וכל בנייך
למודי וג' ויזכה
לראות בטוב הצפון
ככת' מה רב טובך
אשר צפנת וגו" ,

בסוף הרשימה נמצאו עוד שבע שורות אשר יכלתי להכיר רק איזה שמות אנשים, ובסוף כל שורה כתוב „עד" .

22 חומש כ"י על קלף עב וישן נושן מאד, ארכו 16 צאלל ורחבו 12, בלי תרגום, ובסוף הספר באמצע הדף נמצאה רשימה בעצם כ"י הסופר, וז"ל:

„זכיתי להשלים לשלום
חזק הכותב ויגדל הקורא
טלתפמא צצלוא עמי עשו לקיא)
אני חזקיה הלוי סופר בן ר' אליה
בן ר' חזקיה בן ר' אליה המלמד בן
ר' אברהם בן ר' שמואל בן ר' אלעזר
זצ"ל לעוץ ב) כתבתי ונקדתי ומסרתי
כפי השגת ידי והגהתיו כפי יכלתי
ואם ימצא אחרי טעות ושגג
מודה אני לו לתקנו וימצא זכותו
מהשם ולי הכותב השם יתן לי
מטוב הצפון ויושיבני כקדמתי
ויוליכני בקהלי ויחנן לי בני ויצילני
מעניות ונכתוב זאת התורה התמימה

השם יעשה לו סימן טוב סימן
ברכה ויזכהו השם לבנים להגות בו
שנא' לא ימושו מפיך וג' ונשלם
ביום רביעי בראש כסלו שנת
ד' אלפים .. קלו א' ג) שנה ליצירה .

א) [כ"ת טוב לי תורת וכו' . לדקתך לדק לעולם וכו', עזרי מעם ה', וכו' לישועתך קויתי ה']. ב) כ"ת, לזכר עולם יהיה לדיק. ג) הפרט הזה לא אוכל להולמו יען הכתב נמחק ונטח היה עם עוד אות אחד, וגם אלה העתקתי בעמל גדול .

לספהנ"ו נומר

רשימה בסוף התורה על קלף ישן אשר תשא מדברותיה וז"ל :

23 „זכרון עדות שהיתה בפנינו איך הקדיש כ"ר יצחק הרופא נ"ע זאת התורה התמימה בעד כפרת נפשו ואחרי מותו ג"כ הקדישם מרת אסתר אשתו ב"ר יצחק הרופא ז"ל הנזכר לעיל [?] ג' חתיכות ספרים שהם יהושע נביאים ודברי הימים ובכללן אתה מוצא ..... ארבע ועשרים בבית הכנסת בקהלת הרבנים קהל קדש כפא בכפרת נפשה ואלו הארבעה ועשרים קדש ליוי א) ולא יהיה רשאי שום אדם שבקהל להוציאם מבית הכנסת או למוכרם או למשכנם או להוליכם לבית המדרש ללמד עליהם תינוקות וכל מי שיפרוץ זאת הצואה והגדר ...

[פס ממחקו מרבע שורות מפר לא יכלמי לקרותן] .

ממקרה הרע וכל ישראל יהיו ברוכים מעזרת אורים ותומים אנ"ס" .

הבאתי לכם קוראים נכבדים חומר מעט לבנין קורות ישראל בקרים, והנני נותן אותו לפני סופרי קורות עמנו לבקר, לדרוש ולחקור אודותיו כיד החכמה הטובה עליהם, כי לא זה מגמתי בזה לכתוב ספר דברי הימים בפרט אשר אמנם החומר הזה עוד מעט הוא לדבר הגדול הזה, וכל חפצי רק להכין חומר לסופרי קורות עולם ולגלות מקורים חדשים למען ישאב וישתה מהם כל צמא לחכמה, והיה זה שכרי .

זקני הקרימצאקים יספרו כי כאשר נכבש חצי האי קרים לפני המלכה יעקאטערינא נתנה גם להם מכתב חפש כמו לכל יושבי קרים, אפס המכתב אשר נתנה בידי הקראים נאבד מידם, וע"כ התחכמו הקראים כאשר ידעו כי בוא יבוא הקיסר ניקאלאי לקרים, וישאלו מהקרימצאקים את מכתב חפשם, וידברו על לבם כי המה ישתדלו להשיג בעד הקרימצאקים זכיות שונות, והאחרונים תמימי דרך לא הבינו ערמתם ויתנום על ידם, אכן במקום אשר היה כתוב במכתב החפש כי חפשה נתנה „ליהודי קרים" Караимскимъ евреямъ תקנו הקראים „ליהודים קראים" Крымскимъ евреямъ כי בעת ההיא נקראו עוד בכל פקודות הממשלה „יהודים קראים" . אכן גם הקרימצאקים נסעו לסלע היהודים כאשר בא שם הקיסר ויעמדו לפניו לבקש ממנו איזה זכיות, והקיסר שאל את פיהם „מי אתם ?

— „יהודים קרימים אנחנו" ענוהו .

א) הר"ל הרבני טעה בהעירו כי רק הקרמים יכתבו מת הפס בסופן כזה, [מגנזין פיר מידישע ליטעראטור מונד געשיכטע עלה 19. 1876]. והרשימה הזאת לרבניס היא בלין כל ספק, ויש לי עוד מופת נאמנים לזה, כי גם היהודים בקריס כתבו כן לפעמים.

— — התשגו בתלמוד ככל היהודים ?
— כן אדוננו מלכנו !
— — אם כן אחת היא ! [ככל היהודים] ויניע בידו ויפן וילך · ובין כה וכה הצליח להקראים להפיק חפצם ע"י מרמה ונלוז אשר הונו את הקיסר, ואיש לא גלה על תרמיתם .

התורה והחכמה

יד

מכל הדברים האלה ומהרשימות אשר העתקתי בזה — אשר אין בהן כל זיוף באשר יד פירקאוויץ לא חלה בהן והנן כשרות ונאמנות בלי כל ספק באשר יודה כל מבין אשר יוכל לראותן בעיניו [כי נמצאות הנה בידי] — נראה ברור כי למיום אשר נתפרסם התלמוד בעולם וסופריו ומבאריו אחריו, ידעו גם יהודי קרים ממנו ככל המון בית ישראל א) וכל זה נראה מסגנון לשונם אשר השתמשו במלות תלמודיות בכל ספריהם אשר נשארו לפליטה כיום הזה, ובהרשימות אשר הבאתי פה, והנמצאות בפעטערסבורג, ומלבד זאת מצאתי בגניזת הספרים הקרועים הנמצאה בירכתי בית התפלה העתיק בקראסוב [כחמשים שקים מלאים ספרים קרועים כ"י ונדפסים] עלים נושנים מאד מהתלמוד כתובים על קלף אשר לפי הנראה נכתבו לפני אלף שנה בערך, ועלים רבים ממבארי התלמוד כתובים על קלף, כמו הרא"ש, רש"י, ובעלי התוספות ז"ל, וספרים רבים ושלמים מגדולי חכמי ישראל הרד"ק, הרלב"ג, נרבוני, אבן עזרא, ושירים רבים מגדולי משוררי ישראל, כשירי ר"י הלוי, הראב"ע, אלחריזי, ר' משה בן עזרא, ר' שלמה בן גבירול וממשוררים וחכמים זולתם אשר לא נודעו לנו עד היום, והם כתובים בשפת עבר, ערבי, אישפנייאל, ובדרך כלל נמצאים בידי, ספרי מוסר ודרך ארץ, ספרי רפואה, ספרי הגיון ופלוסופיא, ספרי חשבון, תכונה, אסטראלאגיע, ספרי ויכוח בין יהודים ונוצרים, ספרי מחקר ודקדוק, ספרי שיר ומליצה, סדרי תפלה, תחנות, בקשות, קינות, סליחות ופיוטים, ספרי דברי הימים, כספרי האפוקריפא, מגלת אנטיוכוס, מעשה יהודית, מסעות ר' בנימין, ספרי דינים ובאורים על כתבי הקדש וכדומה, כלם בכ"י על קלף ועל עור ומעטים מהם על נייר

א) מלבד הדני יספר כי „בני שבט ראובן אצל הר פריאן מדברים בלשון קדר ויש להם מקרא ומשנה ותלמוד ואומרים דרשות בלשון הקדש והסברא בלשון קדר". ולפי דעת הד"ר גרלאנד כונה הדני את ההר „כארלאסאן" פריאן והר כזה נמצא גם בקריס, וגם זאת ראינו בין כל הכ"י כי יהודי קריס העתיקו הכל לשפת קדר. וכן יעתיקו גם הדרשות עד היום לשפת קדר.

פאפירוס נמצאים בידי א) ואף כי רוב הספרים האלה לא נכתבו מידי חכמי קרים. אך די לנו לדעת כי השתמשו בספרים האלה, והתנהגו על פיהם ככל אחיהם במקומות מושבותיהם, ומהמון ספרי התורה העתיקים [כמאה במספר, מלבד אלה אשר גזל מהם אבן רש"ף] אשר הקדישו לבתי התפלה, ורובם ככלם בשביל כפרת אבותיהם או בניהם, נראה כי מלאו אחרי מאמר התלמודי הידוע: האומר הנני נותן פרוטה זו לצדקה בשביל שיחיו בני הרי זה צדיק גמור; [רשימה 1, 2, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 15. ולא לבד כי היו ביניהם לומדים ויודעי ספר כי אם גם סופרים ומעתיקים מהירים אשר החיו את נפשם רק מהמלאכה הזאת [רשימה 16 .18 .22] וגם ידיעת דברי הימים וקורות הדורות יקרו בעיניהם, עד כי כל מקרה קטן וגדול כתבו על ספר והעיד עדים, ורבים מהם הלכו לירושלים לקונן על חרבותיה או גם ללמוד מהיהודים אשר היו שם איזה דברים נעלמים מהם, כנראה ברור מהתאר „ירושלמי" אשר נקראו רבים מהם [ראה לעיל בתולדות הקראים] וכן היה להם שיח ושיג עם היהודים הספרדים כנראה מהספרים הרבים הכתובים בכתב יד הספרדים, ומהם גם בשפה ההיא, וכל שירי משוררי ספרד הנודעים רבם ככלם העתיקו בסדרי תפלותיהם, עד כי בצדק נוכל לכנות את סדר תפלתם הקדמון בשם „ספר שירים", יען הוא כולל בתוכו שירים למאות, ופיוטים לאלפים, עד כי רק חלק אחד מהם כולל כשש מאות דפים גדולים [שלשה חלקים מסדר תפלתם בכ"י נמצאים בידי]. ולפי הנראה אהבו מאד לשיר בשיר, עד כי רבים מהם אשר לא ידעו מאומה מכל חקי השיר ומשפטיו, כתבו שירים כהעולה על רוחם, ואם היה איש נכבד ביניהם קבלו את שיריו לשורר ולזמר בבתי תפלותיהם. אמנם השירים האלה פעלו מאד על הגיוני לבבם עד כי כל תפלותיהם נערכו בסדר ומשטר מיוחד ונגונים מיוחדים ומוגבלים על פי חקי הנגון בימי קדם, עד כי לא נשמע בבתי תפלותיהם כי ירים איש את קולו יותר מרעהו, וגם התחנות והבקשות הנאמרות בכל מושבות בני ישראל בבכי ובתחנונים בלי סדר ומשטר בימי ראש השנה ויום כפור, ישירו היהודים הקרימים כבימי מועד וחג, כאשר שמעו אזני בהתפללי ביניהם, ובכל זאת בחרו לשיר רק את הטובים מהם, והנשארים לא ישמעו על פיהם אף כי נכתבו בסדרי תפלותיהם, ובכל עת אשר התפללתי בבית תפלתם הרגשתי שמחה בלבי לראות אחי אלה ההיו נדחים בין פראי אדם אלפי שנים עמד טעמם בם וריחם ביראת אלהים לא נמר, ונשארו אמונים לדת אבותיהם ככל המון בית ישראל, ומי אוהב עמו יראה זאת ולא ישמח?

כאשר נתגלה מלאכת הדפוס בעולם, החלו גם היהודים בקרים להדפיס

א) רשימת כל הספרים האלה תוכנם ומהותם, ומתי ועל"י מי נכתבו או נעתקו, כמונה במחברתי „אוצר ספרים כ"י לבל"י בקרים" אשר אקוה להוציאה לאור אם יחיני אלהי ישעי.

את ספריהם, או לקנות ספרים נדפסים מארצות אחרות, וביחוד קנו והדפיסו בארץ תוגרמה, ראשונה יען כי קרובה היא לקרים יותר מארצות אחרות, [במשך יום וחצי תוכל אנית תורן לבוא מקרים לקאנסטאנטינאפאל], ושנית, באשר ידעו את שפת תוגרמה [השפה הטטרית והתוגרמית אחות הנה. ויש ביניהן רק שנוים קטנים] וגם סחרו אל הארץ ההיא בימי קדם, וגם בימינו, ומן העת ההיא החלו להעתיק את תפלותיהם ושיריהם וגם כתבי הקודש לשפת טטרי או תוגרמה, וגם בידי נמצא העתקת ספרי נביאים וכתובים בשפת טטרי, וראיתי בידם ספר כולל כל שרשי לה"ק נעתק לשפת תוגרמה ונדפס בקאנסטאנטינאפאל זה כשלש מאות שנה, [הספר הזה הוא כתבנית ספר זכר רב] עד כי בכלל הלכו שלובי זרוע עם היהודים בטירקיי ורומניא במנהגיהם הדתים והמדינים, וימצאו חן בעיני מלכי הטטרים, ובעוד אשר הטטרים הרעישו תבל ומלואה, המו ממלכות, הרסו ערים ומצדות, ומלכי ארץ רגזו ויחילו מפניהם, וכל ארצות איירופא היו לחרדת אלהים, ישבו היהודים ביניהם במנוחה, בהשקט ובבטחה, וישקדו על דלתות התורה והתושיה, עבדו את האדמה, וסחרו אל ארצות רחוקות, וימצאו חן בעיני אלהים ואדם.

ככל היהודים אשר מנו פרטי השנים למלכות היונים [לשטרות] עד המאה העשירית לספהנ"ו ואחרי כן התחילו למנות „ליצירה", כן מנו גם היהודים בקרים [רשימה 16 משנת תתקנ"ב לאלף החמישי], ובכל זאת לא חדלו מלמנות לשטרות גם זמן רב אחרי זה, [ראה הלאה פרט השנה בביהכנ"ס בפעאדאסיע] אך למן העת ההיא עזבו את המנין לשטרות מכל וכל, ולא מצאתיו עוד בשום מקום, וגם זה אות נאמן הוא כי בכל עניני הדת והלאום הלכו שלובי זרוע את יתר אחיהם בארצות פזוריהם.

כטבע כל היהודים אשר אם יתאספו לעשרה במספר, ישתדלו לבנות להם בית תפלה, כן גם בני היהודים בקרים משכנות לאביר יעקב אם מעט ואם הרבה היה מספר בני עדתם, כן נראה כי בזמן לא כביר אחרי אשר נתישבו בקראסובאזאר מהרו לבנות להם בית תפלה בשנת 924 למנין הטטרים [רע"ו לאלף הששי], וכן היה להם ביהכנ"ס בערי קלעא [סלע היהודים] ובאחציסאראי, אשר בראשונה נשאר עוד הבית עומד על תלו כיום הזה, ואחרי אשר יצאו היהודים משם נשאר בית תפלתם ריק ויחזיקו בו הקראים, וזאת אשר התעה את הקראים לחשוב כי שני בתי תפלה הנמצאים בצופוט קאלע להם המה, אף כי יש בידי להראות כי האחד—והוא העתיק—להקרימצאקים הוא, ובעיר באחציסאראי נהרס בית תפלתם הקדמון זה כשלש שנים, ויהודי רוסיא ופולין בנו בית תפלה אחר על מקומו. והנה מדי דברי על דבר בתי הכנסיות ליהודי קרים נעים עלי לדבר דברים אחדים ע"ד בית הכנסת העתיק המפורסם בעולם כי נמצא במעבה האדמה, בפעאדאסיע. השמועה הזאת עשתה לה כנפים עד קצוי ארץ עד כי כלם יאמינו אומן בהגדה הזאת, ואף כי על פי רוב ספורי ההמון בשקר או בדמיון יסודם,

ואיש דעת לא יוכל לתת אמון בדברים כאלה, אכן בדבר הנוגע לקורות הימים ומה גם אם לא נמצא בהגדה ההיא דבר מתנגד לחקי הטבע, לא לחכמה תחשב להכחיש הכל טרם נמצא אות ומופת לזה, ונחוץ לכל איש מבין לחקור ולדרוש אולי נמצא גם שרש דבר אמת בספורים כאלה, הנה כי כן יש ידים לשער כי כל עוד אשר היתה העיר הזאת [פעאדאסיע] תחת יד היונים ואחרי כן תחת ממשלת הכוזרים, בלי ספק היה שם בית תפלה ליהודים, אכן כאשר נפלה ממשלת הכוזרים, והעיר הזאת באה תחת יד הפעצענעגים, הפאלאווצים, וכן התגלגלה כבדור מיד ליד, ונהרסו חומותיה, עד כי לפי דעת איזה מהסופרים האחרונים היתה לכפר קטן אשר רק איזה בַּיָּנִים ישבו בה, בלי ספק נהרס גם בית תפלה אשר היה שם ליהודים, אך אחרי אשר באו הגענואיזים ויבנו את העיר מחדש א) בסוף המאה הי"ג, אז שבו גם היהודים אליה, ויתקנו את חומות בית תפלתם ההרוס. והנה גם לדעת אבן רש"ף נבנה הבית הזה זה יותר מאלף שנה, על פי הכ"י אשר נמצאו בידו, וא"כ נקל לשער כי נבנה עוד בימי ממשלת הכוזרים, או אולי גם על ידם, וכאשר באו היהודים שנית ותקנוהו, יצא הקול כי נמצא במעבה האדמה, הבית הזה עומד במורד גבעה קטנה, מסביב לבית חומה גבוהה הנָה לחיץ בעדו מכל רוחותיו, על החצר מימין עומד בנין אבנים קטן ובתוכו מקוה מים לטבילת נשים הנמצא — לדברי יושבי פעאדאסיע — בזמן אחד עם בית הכנסת, ועוד בית קטן למשכן השמש או השומר, בקיר הבית הזה מבחוץ נגד המבוא לבית הכנסת קבועה מצבת אבן שיש, אשר מצאה וקבעוה שמה זה לא כביר כאשר תקנו את הבית, ועליה כתובה בשפת עבר, וז"ל: [שורה וחצי חסרות].

„גדול הדור ונזר הזמן עליו יבכו באי מזרח ותימן, תם וישר עבר הנאמן, נבנה הציון הזה לאיש צדיק ירא אלהים וסר מרע כ"ר יהושע בכ"ר מאיר תאמין לי [מטאמאן] אשכנזי ז"ל שנפטר בשם טוב בעולמו ביום ד' כ"ז לטבת שנת הרס"ט, ת'נ'צ'ב"ה".

האיש הבא אל בית הכנסת הזה יכיר במעוף עין הראשון על פי תבנית בנינו כי עתיק הוא לימים מאד, מזוזות הפתח נעשו מחלמיש צור ועליהן חקוקים מעשי ידי חרש אבן ציצים ופרחים שונים הנושאים עליהם חותם טעם יופי ארצות הקדם, והדרת השיבה חופפת עליהם, ממעל לפתח חרות על האבן „זֶה, לֹצ, יֹבֹ" [זה השער לה' צדיקים יבואו בו], בתוך הבית בתָּוֶך עומדים ארבעה עמודים, שנים מהם הנם מאבן שיש עגולים ועבים מאד, אשר נשארו שם מימי קדם, ושנים הנם חדשים מאבני מחצב, אך יושבי העיר יספרו כי בבית תפלת הנוצרים נמצאו עוד שני העמודים הנותרים אשר לקחו מבית הכנסת הזה, ובינות לארבעת העמודים האלה היה

א) על דבר העיר הזאת אדבר בפרט בחלק שני.

מקום הבימה, ארון הקדש הנהו חצוב עמוק בקיר חומת הבית, וממעל לפרכת תתנוסס כתובה באותיות בולטות „אלף כ״תר לשטרא א) הכתובה הזאת הנָה ברורה ונכרת היטב במעוף עין הראשון אף כי תמונת האותיות נושנות מאד, בקיר המזרחי [ארון הקדש הוא בקיר הדרומי] קבועה אבן שיש חזקה מאד, ועליה כתובה באותיות גדולות ומרובעות ובולטות וזיל: בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן שלח גואל לקבץ ישראל לפ׳ כתר״ה. אצל הפתח משמאל בבאה היתה לפנים איזה כתובת קעקע באבני החומה אשר נשארו עוד ממנה המלים „מתן בסתר יכפה אף״ וכאשר יספרו זקני העיר היתה שם קופה של צדקה, וכן הוא המנהג עוד היום אצל יהודי קרים, וגם בליטא ופולין לכתוב את הפסוק הזה אצל קופת הצדקה, ולפי עדותם היתה שם כתובה ארוכה ופרט השנה עוד לפני שלשים שנה, אשר בלי כל ספק היתה לאל יד חוקרי קדמוניות להוציא ממנה איזה דברים נחוצים, אכן באשמת אחינו אנשי רוסיא ופולין אשר לא ידעו להוקיר את הבנין היקר הזה, נתצו ברוב אולתם את האבן והכתובה ויבנו שמה סולם לעלות לעזרת הנשים, והאריסטאקראטים הבורים האלה אשר רובם ככלם היו אנשים מדלת עם הארץ, ובראשם גבאים פראים אשר מבית החייטים יצאו להשתרר על העם, התאוו תאוה לתקן את הבית העתיק והנפלא הזה כתבנית בתי הכנסיות באשכנז, ובכן הרסו ולא חמלו על מחמדי היהודים הקדמונים אשר חכמו יותר מהם, ולא לבד את המקום הזה הרסו כי אם עוד שנים מקירות הבית, וכאשר חצבו עושי המלאכה בקיר מצאו בחומה כְּדֵי חרס גדולים ועבים מאד ובתוכם ספרי תנ״ך כתובים על קלף מזמן קדום וספרי תורה ומגלות קרועות, ובמקום אחד מצאו עושי המלאכה כמו ארגז נבוב וגם בתוכו היו איזה כתבי יד, ויובל להיות כי כאשר תקנו את הבית בימי קדם אז הניחו שם את הספרים האלה, ולוא קרה מקרה כזה בין עדת אנשים מביני מדע כי עתה שמחו על המציאה הזאת כמוצא שלל רב, אולם העדה הנעורה בפעאדאסיע השליכה את הכרים והספרים ככלי אין חפץ בו, ולא נשאר מהם כל זכר כמעט, רק כד אחד אשר לקחוהו לבית אוסף דברים עתיקים בעיר הזאת.

כפי הנראה משתי הכתובות האלה נתקן הבית הזה בשנת אלף ת״ך לשטרות [תתס״ט לאלף החמישי 1109. לספהנ״ו], יען על הכתבה הראשונה נראו הנקודות ברור רק על האותיות כ״ת, והאות ך הוא קטן ובלי נקודה, ובלי ספק הוסיפו את האות הזה למען תהיה מלת „כתר״ שלמה, כנהוג עוד היום לכתוב מעל לארון הקדש מלת „כתר״, או „כתר תורה״, וכן נהגו בכל עת לבחור איזה פסוק או מלה לפרט השנה, ולעשות נקודות רק על האותיות הנחוצים להם לפרט השנה, וגם על הכתבה השנית נמצאו קוים רק על שני האותיות „כר״, ולפי דעתי נ ב נ ה הבית הזה בשנת אלף ר״ך לשטרות [תרס״ט

א) הכן רס״ף העתיק „לשטרות״ ללא המה.

לאלף החמישי, או 909 לספהנ"ו], אשר על זאת תרמוזנה המלות „כחכמה יבנה בית", ובשנת אלף ת"ך לשטרות תקנוהו ואז כתבו את הכתובה השניה, ואת אשר יחזק את השערתי, הוא, תמונת האותיות אשר נקל להכירם כרגע כי זאת השניה היא עתיקה לימים מהראשונה, והאיש היודע אף מה בחכמת הפאלעאגראפיע יעיד כרגע כי הכתבה השניה נכתבה זה כאלף שנה, והרב ר' יצחק נאטאוויץ מסימפעראפאל הגיד לי כי לפני שלשים שנה ראה עוד בעיניו כתובה על אחד החלונות, כזאת:

„וישקף בעד החלון וירא
והנה תיקון בדק הבית נגמר"

אך אנכי לא מצאתי שום זכר לדברים האלה, אולם בהיותי אחרי כן בפעטערסבורג הראני הפראפעססאר ה' חוואלסאן כתובה אשר היתה חרותה באותיות בולטים על לוח עץ חזק אשר הביא אבן רש"ף לאוצר ספרי הקיסר, וז"ל:

24 „וישקף בעד החלון וירא
„והנה תיקון בדק הבית נגמר

„בשנת הִמָּה רֹאוֹ כֵּן תֻּמָּהוֹ ליצירת עולם" (ד"א תשע"ה)".

הכתבה הזאת אשר העיד החכם הפראפעססאר הנ"ל כי ראה אותה בעיניו תתן עז ותעצומות להשערתי כי הבית הזה נבנה בזמן קדום מאד, אכן אודה ולא אבוש כי בכל העמל שעמלתי לדעת אל נכון על מה ירמזו שני האותיות „ת ה" בכתובה השניה, לשוא עמלתי, ובעבור זאת הלכתי כמה פעמים לביהכנ"ס לראות את הכתובה, כי לא האמנתי למראה עיני אחרי אשר האותיות ת ה לשניהם יש להם תמונת ח, ובכל הספרים כ"י העתיקים מאד, האות ה הוא סתום כאות ח עד כי כבד מאד להבדיל ביניהם, ורק בזאת נכרו כי הה"א הוא כזה ח והחי"ת כזה ח, ובהכתבה הזאת כל האותיות הנם מדובקים איש ברעהו, ובכל זאת החלטתי כי האות הזה הוא ת, יען בלעדי זה אין להם כל מובן, וכן החליט אבן רש"ף, אכן לפי דעתו הוא לפ' בתֹּרָה, וא"כ נבנה הבית בשנת תר"ח לאלף החמישי, ואבקש מאת כל חכמי ישראל חוקרי קדמוניות כי ישימו לב לדבר הזה, ואנכי נכון לשלוח פתשגן מהכתבה הזאת לכל דורש, ואם יצלח להם להעמידני על האמת אודה להם בכל לב, כי איך שיהיה אינני קובע מסמרות בחשבוני זה, ועל החוקרים להציע דעותיהם. אחרי כתבי זה באתי עוד הפעם לפעאדאסיע וראיתי אצל המבוא לביהכנ"ס לימין באר מים נבנתה מאבנים, ועל הבאר מְכסה מאבן מוצק [גראניט] מאד ועגולה, וכפי הנראה היתה מרובעת, אך עשו אותה עגולה לפי מדת הבאר העגולה, ועל העבר השני מהאבן מצאתי כתבה באותיות שקועים, אך רוב הכתבה חסרה, וז"ל:

„25 . . . . . לי משה ז"ל [ה' אלפים יו"ד או ט"ו .15 =1210 לספרל"ע]

ב . . . היה לאדון השני תפוח בעצי היער לפ"ק חזק תנצב"ה"

[כי לא אדע אם הס"ל יודה על האלפים או הוא במספר המסכון. ויוכל להיות כי היו נקודות גם על האותיות ער, אך נמחקו בכוב ימיס].

מכל הכתבות האלה נראה כי עוד לפני ביאת הטטרים לקרים גרו יהודים בפעאדאסיע, ולשוא השתדל ה' הרכבי להחליט בלי כל אות ומופת כי עד סוף המאה הי"ג אשר אז בנו הגענואיזים את העיר כפא [פעאדאסיע] מחדש, לא היו יהודים בעיר הזאת, רק יען אבה לעשות איזה רשימות ממציאות פירקאוויץ למזויפות, אשר גם אני מודה לו בעיקר הדבר, אבל לא מטעמיה, ועל הכתובות האלה אשר העתקתי בזה אין איש אשר יוכל להטיל בהן כל ספק, ואם מעט או הרבה היה מספר היהודים אז בעיר הזאת, אחת היא, ודי לי לדעת רק כי היו שמה.

בימי קדם נהגו יהודי קרים להניח טלית ותפילין בתפלת המנחה גם בי"ז בתמוז כמו בט"ב, כמו שמצאתי מפורש בסדור תפלותיהם בכ"י.

במקומות אחדים מצאתי בהחזניא כ"י אשר בידי, כי התאונן הכותב כי מעטו מאד הלומדים בקרים בימים האחרונים, כאשר התאונן גם כותב ההקדמה [לעיל], וכן לא מצאנו באמת כל חכם מצוין ביניהם מימי ר' דוד לחנו עד היום הזה, תחת אשר בתחלת האלף הששי כבר מצאנו חכמים נכבדים בארץ הקטנה הזאת אשר השאירו אחריהם זכרונות נעימים בספריהם היקרים [ראה הלאה פ' י"ז] ובאור חכמתם הופיעו על אחיהם בכל עת עד כי גם מהמון העם נמצאו יודעי ספר אשר ידעו למצער מה ה' דורש מהם, ואף כי לדאבון לבנו לא מצאנו כל זכר לאחינו אלה אם עסקו בימי קדם גם באיזה חכמה זולת חכמת התורה, אכן די לנו לדעת כעת כי ישבו תחת צל חקי חסד בעד אמונת לבם, ועבדו את האדמה—כנראה ממכתבי החפש—וסחרו אל ארצות רחוקות, ואנשים אשר אלה להם לא יתכן כי לא יִמָצא ביניהם אף אחד עוסק בחכמה לפי רוח העת ההיא, ואולי רוב ימים יגלו לעינינו נסתרות אשר לא נדע היום.

מנהגי יהודי קרים בימינו

טו

אף כי בכל מנהגיהם בדת יתנהגו ע"פ תורת הרבנות לכל חקתה ומשפטה, בכל זאת ישנם ביניהם מנהגים רבים הראוים לתת לב עליהם, כן אלה אשר מימי קדם מוצאם והדרת הזקנה תתנוסס עליהם, וכן אלה אשר יוכלו להיות למופת לאחינו בארצות אחרות להתנהג כמוהם, ולא אכחד כי נמצאו ביניהם מנהגי הבל ורעות רוח, אך גם אלה לא לחרפה תחשב להם, יען גם בין אחינו ברוסיא פולין, גאליציען, רומניא, ותוגרמה נמצאים מנהגי הבל רבים, ואולי עוד יותר מאשר אצל הקרימצאקים, אף כי האחרונים על דגל בני איירופא הנאורים יתיחשו, בעוד אשר הראשונים גרו אלפי שנים בין עמים פראים ופרועים, ולא היה להם כל מורה דרך לנהלם באורח חכמה ודעת, וע"כ אקוה כי אחינו אלה לא ירגזו עלי אם אספר בזה גם את מנהגיהם אשר בהבל יסודם, יען לא למען נבל שמם חלילה הנני עושה זאת, רק באשר זאת חובתי, ונהפוך הוא כי בכל מנהגיהם — אף הבלתי נכונים — לכבוד הם לנו בכל ארצות פזורינו, כי עוד ניר לבני ישראל מימי קדם קדמתה, מימי הבית הראשון והשני, חי על האדמה הזאת אשר לא התערבו בגוים, ובאז כן עתה נתקיים עליהם הכתוב „כי תעבור במים — בים צרה וצוקה — אתך אני־להצילך —, וכי תלך במו אש — קנאת ושנאת הדת אשר יאבו הגוים לאכול אותך בכל פה—לא תכוה" וכו'. וע"כ כל איש אשר לו מוח בקדקדו לא יאשימם על מנהגיהם אשר אין להם חלק בדת ולא נחלה בשכל הישר.

כמנהג כל היהודים יחנכו גם המה את בניהם עודם באבם לידיעת התורה והדת, ויבחרו מלמדים לבניהם אשר כל אחד יאסוף מעשרים עד שלשים נערים וילמדם קרוא בסדר התפלה, ואף כי מלמדיהם הנם רק יודעי ספר מעט, וזולת זאת הנם משוללי כל ידיעה אחרת כרוב המלמדים בפולין, בכל זאת יודעים הנערים קרוא בספר בלי מגרעות, ולפלא הוא כי בעוד אשר לא ידעו המלמדים בעצמם מאומה מחכמת הדקדוק, הנה הנערים קוראים בספר בסדר ומשטר נכון, עד כי כבד להכיר כי לא ידעו מאומה בדקדוק הלשון, וכן ילמדו אתם לתרגם את כתבי הקדש בשפתם, אך כאשר יגדל הנער מעט יתחילו ללמדו איזה מלאכה להחיות נפשו. הנערים לא יבואו ע"פ רוב לביהכנ"ס עד אשר יהיו לבני י"ג שנה, ואז כאשר יתחילו להניח תפילין יבואו אל ביהכנ"ס ויתעטפו גם בטלית.

הבחורים לא ימהרו לקחת נשים עודם באבם טרם ידעו כי יש לאל ידם להחיות נפשם ונפש האשה אשר יקחו מעמל כפיהם, כאשר יעשו

היהודים בליטא והחסידים בפולין, וע"כ הרוב מהם אף כי אינם עשירים אך גם לא ישקדו על פתחי נדיבים, וכן גם לא ימהרו הורי הבנות לתת את בנותיהם לאיש טרם תגדלנה וטרם תדענה חובתן לבעליהן, וביחוד ראוים ההורים לכבוד כי לא ישפכו את ממשלתם על רוח בניהם ובנותיהם לתתם לאיש הישר בעיניהם טרם ישאלו את פיהם, כאשר יחשבו יהודי פולין את בנותיהם לשפחות נחרפות ובניהם לממכרת עבד.

את התנאים [אשר יקראו אירוסין] יחשבו לקשר אמיץ וחזק ואיש לא יעוז לנתקם. אחרי התנאים לא יחדל החתן מבוא אל בית הכלה לבקרה ולדבר אתה, על החתן לשלוח להכלה בכל ערב שבת לא פחות מעשרים קא"פ אשר על זאת יש לו חשבון צדק, עשרה קא"פ יחשוב להוצאות בית המרחץ, ששה, לקנות צבע „קענא" לצבוע שערות ראשה וצפרני ידיה ורגליה אשר תעשה זאת רק בבית המרחץ והצבע „סאקיז" לטהר את השינים, וארבעה לקנות בורית ולשלם לשומר הבגדים, ובמחיר זה תשלח הכלה להחתן בכל ערב שבת עגות לחם חם ממולא בבשר ובמיני מטעמים [זכר למן] ולזאת יקראו „פאסטעל", ועל החתן לתת איזה קשיטות לנושא העוגה, ולא לבד החתן, כי אם כל איש אשר יקבל למנחה לחם או מאכל חם מאת רעהו בערב שבת עליו לשלם להמביא אף כי יהיה בן אחד מעשירי העם.

החפה יעשו תמיד בבקר כעלות השחר, קודם החפה ילך העם באישון חשך ואפלה במחולות ובמצלתים דרך רחוב העיר לבית החתן, ושם יקחוהו ויוליכוהו לבית הכלה, וטרם יבואו אל ביתה פנימה, יעזבו את החתן לעמוד בתוך החצר, והם ירקדו סביבו בכל עז, ואחרי כן יביאוהו אל הבית, ויתמהמהו שמה שעה או שתים עד אשר תעדה הכלה את עדיה עליה. בעת ההיא ימרחו בסיד על מצח הכלה להסיר את השערות מעל גבות עיניה, אחרי כן יקחו פיח שחור וימשחו את מצחה ויציירו עליו ציצים ופרחים ליופי, ועל המקומות אשר נשארו מחשוף הלבן ידביקו נייר מצופה בזהב, [ויפה העיר על זה הרב ר"ש ראבין כי זאת היא כונת המקרא לשום בפוך עיניך, יען המנהג הזה הוא היותר יפה ונעים בעיניהם [ראה ספר גאון יהודה וירושלים צד 52]. אחרי כן יוליכו את הכלה לבית החתן ושם יתהוללו ישירו ויזמרו ויצאו במחול משחקים כל הלילה עד אור הבקר, ואחרי כן יוליכו את שניהם לחצר בית הכנסת, ובמקום החפה אצלנו יפרשו טלית על ראש שניהם, ומביאים תרנגול ותרנגולת והשושבינים אוחזים את התרנגולות בידיהם ומקיפים בהם שבע פעמים מעל לראש החתן והכלה, ואחרי כן ישחטו אותם, והחתן יקדש את הכלה כדת וישובו לבית הכלה. הכלה לא תוכל לצאת מפתח ביתה החוצה כל שבעת ימי המשתה, וכל איש זכר לא יהין לגשת אל הדרה בכל העת ההיא רק החתן בלילה הראשון ולא יותר. בחדרה יכינו בעדה מטה וברים וכסתות אשר תשב עליהם כל שבעת הימים, וסביב המטה יתלו סדינים ומטפחות לבל יביט בה כל איש זכר דרך החלון

בזדון או בשגגה, והמטה הזאת נקראת אצלם בשם „חפה". עוד שני מנהגים משונים אצלם אשר לא ידעתי שחרם, בעצם היום קודם החפה ישלח החתן לקרוא לאוהביו ורעיו הבחורים, ויכבדם ביין ובמיני מטעמים ואחרי כן יוליכוהו הבחורים אל בית המרחץ, ואחד הבחורים יקרא: הנני נותן עשרים או חמשים קשיטות למען אפשוט את הבגד העליון מעל החתן! והשני יענהו בקול: הנני נותן ששים ל ב ל יפשיטיהו! וכן יתמהמהו שעה או שתים עד אשר יפשיטוהו ערום, ואחרי כן יקרא עוד הפעם אחד ממרעיו: הנני מתנדב שקל כסף למען אתכבד לרחוץ את ראש החתן בבורית! והשני יתנדב יותר מעט לבל ירחצהו, וכן יעשו גם בלבשו את בגדיו, עד כי לא יוכל הרואה לעצור משחוק פיו, וכן יתמהמהו חצי יום ולפעמים יום שלם טרם יוציאו את החתן לחפשי מבית המרחץ. אכן כעת כאשר התערבו מעט ביהודי רוסיא ופולין החלו מעט מעט לעזוב את המנהגים האלה, ואיזה אנשי דעת מהם הרחיקו כבר מנהגים כאלה מכל וכל.

על הכלה להביא קודם החפה את כל בגדיה ותכשיטיה לבית החתן והבגדים יתלו על כל קירות הבית אחד אחד למען יראו כלם כי רבים המה, ואחרי כן יקחו את עדיי הזהב והכסף [כי בלעדי עדי זהב וביחוד מטבעות תוגרמה לא תהיינה הבתולות לאיש ויעבור עליהן מה] ויניחום על קערה גדולה, ואיש אחד מבין בזהב וכסף יבוא לערוך את מחירם, ואחרי כן ישאו אותם להראות לכל אנשי הבית, ולכל אחד הרשיון להגיד את דעתו אם שוים הם את המחיר אשר העריך אותם המעריך, ואז יכתבו את הכתובה, ובכתובה יזכירו אחד אחד את כל החפצים אשר הביאה הכלה לבית החתן ומחירם, ועל הכתובה יחתמו כל האנשים הנמצאים בבית, עד כי לפעמים נמצא מעשרים עד חמשים חותמים על כתובה אחת, (נוסח הכתובה ראה הלאה).

הקרימצאקים מתפללים תפלת שחרית בבקר השכם, כבואם לחצר בית הכנסת יחכו עד אשר יתאסף כל העם, ואיש לא ירהב לדרוך על סף ביהכנ"ס, וכל זה הוא רק לבל ידברו דברים בטלים בביהכנ"ס, ובהתאסף כל העם אז יבואו כלם בפעם אחת לביהכנ"ס, וכרגע יעמדו להתפלל. נעים מאד לראות כי בכל עת התפלה לא יהין איש לא לבד לדבר את רעהו כי אם גם להסב את ראשו, החזן עומד על הבימה ומתפלל, ושם הוא גם מקום הרב, ויתפללו בסדר נכון ומשטר נעים להפליא, קודם קריאת התורה יחל השמש לרוץ במעגל סביב הבימה ויקרא בקול גדול בלי הרף „און בעש קאפעק שלישי! או ייגרמי דורט קאפעק מפטיר [חמש עשרה, או עשרים וארבעה קא"פ] וכה ירוץ במעגלה כרבע או חצי שעה. בבוא אורח לבית תפלתם יקבלוהו בסבר פנים יפות ויכבדוהו כמשפט, כהתמם להתפלל יעזבו כלם כרגע את בית התפלה ולא יותר שם איש לבל ידברו שם דברי חול, ואחרי תפלת ערבית ילכו אחדים מהם לבית הרב ללמוד שעור בגמרא או פוסקים.

האחדות השוררת בין הקרימצאקים נפלא מאד, איש איש יחוש מכאובי רעהו, ובשמחתו ישמח גם הוא, ובכל עז יתאמצו לתמוך בידי ענייהם, ואם יאבד איש את כספו בענין רע במלאכתו או במסחרו, ימהרו לתמוך בידו לחדש את סחרו כמקדם. בכל ערב שבת יחלקו כחמשים רו"כ לעניים מקופת הקהל, ובימי החורף יקנו גם עצים בעדם, עד כי לא נראה בהם איש השוקד על פתחי נדיבים, ומה גם נערים אשר ירוצו אחרי האורח לבקש נדבת כסף כבערי הקדם, לא אחד.

הקרימצאקים רובם ככלם הנם בעלי מלאכת יד, ומהם גם כורמים זיוגבים, ומעטים גם עובדי אדמה, ובכלל לא יבושו לשלוח יד אף בכל מלאכה נמבזה רק להחיות נפשם מעמל כפיהם, ובעבור זאת ראוים המה לכבוד, במלאכת יד עוד לא הצליחו לעשות חיל, יען מעולם לא למדו בבתי ספר ולא ראו מכל הנעשה בתבל ומלואה, ודי להם כי יודעים המה בכל מלאכה הנחוצה להטטרים, מהם גם עוסקים במסחר, מחזיקי בתי יין וכדומה, וביחוד ראוים המה לשם ולתהלה כי כל עסקיהם המה באמונה ויושר, ולא נראה ולא נשמע מהם כי יונו את הקונה כסוחרי איירופא.

מנהגיהם בבית הוא ככל הטטרים, בתיהם יבנו מחמר או מאבני סיד שפלי הקומה, ולא ישתדלו לפאר את בתיהם פנימה בכלי בית יפים ככל בני ארצות הקדם. סביב כל קירות הבית פנימה יעשו ספסלים ארוכים ושפלים ועליהם כרים רכים לשבת, רצפת הבית שטוחה מרבדים ועליהם ישבו לאכול ושם ישכבו גם לישון, כסאות ושלחנות אין להם, רק שלחן קטן אחד כהדום רגלי איש, ורק העשירים מהם כבר הסכינו בימינו לשבת על כסא ולאכול על שלחן כבני איירופא.

הקרימצאקים יגורו עם נשיהם באהבה, והנשים אינן כלואות בבית כנשי הטטרים או הקראים, ובכל זאת עוד לא הרחיקו לצעוד קדימה באורח ההשכלה כהנזכרות, ואין בהן אף אחת היודעת כתוב או קרוא בספר, אכן לעמת זה הנן צנועות ומהירות במלאכתן בבית, ואוהבות את הנקיות מאד.

ההשכלה אשר פרשה נס דגלה על כל ארצות איירופא עוד לא חדרה למשכן הקרימצאקים, וכהעם אשר הם יושבים בתוכם לא ידעו כל מאומה מכל הנעשה בתבל, ורק אחדים מהם והמה ע"פ רוב בני העשירים הצעירים כבר התחילו להשכיל, וראשית השכלתם היתה על ידי קריאת ספרים בשפת עבר ומכתבי עתים לבני ישראל, וגם זאת לדעת כי לא מאשר ישנאו את ההשכלה לא השכילו עוד, כי אם באשר בעיניהם לא ראו ואזנם לא שמעה אף מה מפעלות העת, אכן אלה אשר נסו לסחור גם אל ארץ אחרת, כבר הרגישו את החסרון הזה, ולוא היתה לאל ידם כי עתה כבר חכמו השכילו ככל המון בית ישראל בארצות הנאורות ע"י תשוקתם ללמודים, ועוד לא שמעתי אף אחד מהם אשר ידבר תועה על ההשכלה, ואחד

מנכבדיהם שאל בעצתי אם ישתדלו להשכיל ככל בני איירופא או ישארו במצבם כמלפנים, אות היא כי ירגישו חסרון ההשכלה.

הקרימצאקים יחיו בשלום ושלוה את היהודים האשכנזים, וכי יבוא אליהם אורה אשכנזי יאהבוהו ויקרבוהו, ובכל אות נפשם יתחתנו אתם, ובכל זאת לא ידעתי מדוע שומה בפיהם כי האשכנזים שונאים אותם? הן אמת כי אריסטאקראטי קרים אשר כל חכמתם היא לקצר בעליונים ולהאריך בתחתונים, והשכלתם היא לאכול בשר החזיר והעכבר או סרטן כמו שהוא חי המה ימלאו שחוק פיהם עליהם יען שלמים הם עם ה׳ ותורתו, אכן זו לעגם לא לבד על הקרימצאקים כי אם על כל אשר בשם ישראל יכונה, אולם האיש אשר מוח עצמותיו לא נחר, יבין כי עלינו לאהוב אותם בכל נפשנו ומאדנו כי אנשים אחים נחנו נאמנים לאלהים ומלך, ושארית פליטה מאחינו הנדחים לקצוי תבל בימי קדם, ויקרים הם לנו מאד מאד.

ישנם מנהגים מוזרים מאד אצל הקרימצאקים וראוי להזהירם כי יחדלו מעשותם, והמה: כי יפול איש למשכב לא ידרשו ברופאים, כי אם יוליכו את החולה אל הנחל [האטול] ושם ירחצו את פניו, ועוד יקחו משם מים להביא לביתם, ובשוב החולה לא ילין בלילה הראשון בביתו, או לפעמים יוליכוהו אל בית הנזירים „טָאפול" אשר שם יתאספו הנוצרים אחת בשנה לחוג חג, לרחוץ במי הבאר הקדוש להם, ואחרי הרחיצה ישליכו איזה קשיטות אל תוך הבאר, ובזה יאמינו אֹמן כי ירפא החולה, אך אם יחלה איש מפחד, אז יוליכו את החולה מחוץ לעיר הרחק כפרסה וחצי אל ההר „בָּארחו־טוי" [הר הפחד] ושם ישכיבו את החולה על הארץ, ובמקל יד או בעץ דק יעשו מרכז עגול סביבו על הארץ, ואחרי כן יקחו פתילי צמר רך משבעה צבעים שונים ויקשרו אותם על העץ אשר שם, ולוקחים כד של חרס לשבור במקום ההוא, ומקברים מטבע נחשת בארץ וישובו לביתם.

חוק הוא לנשי הקרימצאקים בלכתן לבית המרחץ לקחת מביתן מכל מאכל אשר יאכל, יען יושבות שם יום שלם, טרם תלכנה תעדינה את עֲדין עליהן כבימי שבת ומועד, וכן יעשו גם הגברים, ויקרה לפעמים כי יקחו אתם מנגנים בכלי שיר, יען בית המרחץ הוא להם כלכל יושבי ארצות המזרח במקום בית משחק לבני איירופא, ושם יתהוללו וישירו ויאכלו למעדנים.

ראש מאכל הקרימצאקים הוא לחם חטה שחור, פרי עץ ועָליהם [אשר יעשו מהם מטעמים שונים] בשר כבשים ויבול האדמה, רוטב [זופפע] לא יבוא אל פיהם. וכן לא ידעו מאומה ממאכלי איירופא, ובכלל כל מאכליהם לא ימתקו לחיך בן איירופא, ולפעמים יפול למשכב אם יטעם ממטעמיהם, ותחת זאת יודעים המה לעשות מיני מרקחת מכל פרי העץ עד להפליא.

נשי הקרימצאקים תלבשנה מלבוש כנשי הטטרים, ואף כי יש ביניהן

יפות תואר מאד, אכן שלמותיהן תתעבון עד כי תהיינה לשמצה בעיני בן איירופא, אולם נשי העשירים תתאמצנה בכל עז להתיפות בבגדיהן ובערי זהב וכסף, רובן תשאינה חרוזי מטבעות זהב על צואריהן, וחגורה רחבה 2-4 צאלל משובצה בכפתורי כסף תחגורנה על מתניהן, סגור החגורה הוא מכסף ומופז, והעשירות תעשינה חגורות או צעדות כאלה גם על רגליהן.

הקרימצאקים אף כי חזקים המה באמונתם ואיש מהם לא ירהב עז בנפשו לעבור חק ודת ביד רמה, בכל זאת אינם מקנאים קנאת ה' צבאות כהקנאים בליטא ופולין, ואם יראו איש מפיר חק לעיני השמש לא יתנפלו עליו ולא יוכיחוהו רק יביטו ברוח שקטה על אולת האיש ההוא, וכן ימלאו שחוק פיהם תמיד אם ישמעו כי החסידים מספרים נפלאות רבותיהם וקדושיהם, ומלה בפיהם „אנחנו איננו מאמינים בקדושיהם ובנפלאותיהם;

יהודי קרים בימי קדם לקחו שתי נשים או יותר, אף כי הדבר נפלא בעיני מאד, באשר ידעו גם הם בכל עת — ומה גם בימים האחרונים — מכל החדשות אשר צמחו על תלמי ספרות ישראל, ואיך לא ידעו מחרם דרבינו גרשון? ואולי לא קבלוהו גם מראש, [ראה לעיל פ' ו'] או שקר העיד בם הקראי ההוא.

מושב בני ישראל בקרים

טז

כאשר הראינו לעיל ישבו היהודים מראש בטמטרכיא [חצי אי התמאני] ואחרי כן נתישבו בקערץ, ומשם נפוצו להערים אשר על החפים הדרומים. פילון היהודי במלאכותו אל קאיוס, או יותר ברור, אגריפס המלך במכתבו אל הקיסר קאיוס א) מספר: כי יסדו היהודים מושבות [קאלאניען] „בלב ממלכת פאנטוס" ועדותו נאמנה עלינו מאד, כי בלי ספק ידע זאת אל נכון, ולולא זאת לא נועז להזכיר דבר מסופק לפני הקיסר העריץ ההוא. הסופר היוני טהעאפאנוס [671] יעיד כי נמצאו יהודים בפאנאגאריען כדברים האלה „ולפאת מזרח בסביבות חוף הים השחור אצל פאנאגאריע אצל העברים השוכנים שם יגורו עמים רבים", [היהודים ושפת הסלאווים צד 130], פאנאגאריע היא אצל תַמַאן, מנגד לעיר קערץ, ולא לבד בימי קדם כי אם גם במאה

א) מלאכות פילון היהודי לד 34.

הי"ג עוד ראינו יהודים בתאמן [רשימת המצבה בפעאדאסיע, ראה לעיל], וכן נמצאו שם עד המאה הט"ז, וביניהם היה גם חכם מהלל בתאמן ע"פ עדות מצבת ר' יעקב התאמני אשר תשא מדברותיה כדברים האלה: [אבני זכרון מצבה 98].

26 וזאת המצבה אשר הוצבה
על ראש בעל חכמה ושיבה
זקן ונשוא פנים וראש ישיבה
המרביץ תורה בדורו ברוח נדיבה
המעמיד תלמידי' רבי' בנפש רחבה
הוא בה"ר יעקב חזן נפשו ת בטובה
בכ"ר משה הנכבד תנצבה
נאסף אל עמיו בנשיקה ואהבה
יוסד על פי הגוזר לאנוש צבא
בר"ח זיו לקחו אלהים שוכן ערבה
1558 לספהנ"ו שנת השיח ליצירת שמים וחרבה
שבע רצון לפ"ק הלך למנוחה ושובה
אלהי ישראל ילינהו במלונה חשובה
בכתו' והמשכילים יז' כה' והכ' לעו'ועד
לעתיד הבא.

פרט השנים על המצבה הזאת תקנתי ע"פ עצם המצבה אף כי אבן רש"ף ייחס אותה לשנת **ד"א תשיח**, אבן הזיוף הנראה פה לעין כי מראש היה כתוב **השיח**, ופירקאוויץ עשה מן הה"א תי"ו, הכריח אותי לראות את עצם המצבה ומצאתי כי כדברי כן הוא, והנקודות על המלות „שבע רצון" הנה חדשות אשר נעשו מיד המזייף, וכן הלך אחריו הרש"פ ז"ל בעינים עצומות ויתעה חכמים רבים בתהו לא דרך, כי ע"פ הפרט הקדמון ההוא עשה לרבים מחכמי הקראים המובאים בספר הפתרון לר"י התאמני לקדמונים מאד, מובן מאליו כי אלה אשר סמכו על הרש"פ ודעותיו ומספרו לקחו וישיכו בכליהם, יפלו כנפול העור הנשען על יד רעהו העור כמוהו, וה' הרכבי אשר גם הוא הביא את ר"י התאמני הזה לעד עליו לשוב מדבריו כעת,

[ראה הלאה במאמרי זיופי אבן רש"ף] ובלי ספק גם החכמים גראטץ, פין וכו', ונחזור לענינו.

מחצי אי התמאני ומקערץ התפשטו היהודים למקומות הקרובים על החפים הדרומים בקרים, בפעאדאסיע, סולכאת, בַּבַּסַאן, פארטאניטא, ואחרי כן גם בבאחציסאראי, קלעא, וקאראסובאזאר, כאשר כבר הראיתי לעיל. היהודים האלה נפלגו למפלגות או לקהלות שונות וכל אחת מהנה נקראה בשם מיוחד, כמו קהל גגראש [פראספעקטוס פיננער 12], קהל הכוזרים, ובימים האחרונים גם קהל הקראים, ומזה נראה כי היהודים האלה לא היו משוללי כל ידיעה באמונה ודת, באשר כל אחד קנא להמנהגים אשר הביא מארץ גלותו לקרים, ועי"ז נקהלו לקהלות שונות באשר קנאו למנהגי אבותיהם, וכנראה לחמו גם מלחמת הדת עם הקראים, כמלחמת הרב המופלג בתורה וחכמה ר' אברהם קירימי בספרו „שפת אמת" בכ"י [ידובר ממנו הלאה] בשנת ה' קי"ח, ואגב אעיר כי יוכל להיות כי הויכוח הזה אשר התוכח ר"א הקרימי עם הקראים היה ע"י טענות הקראי ר' אהרן הראשון בעל המבחר אשר טען נגד רבני קרים כמובא בספרו פ' בא על הכתוב החדש הזה לכם ראש חדשים, וז"ל: „זה לי ארבע עשרה שנה קודם זה הפירוש (שנת ט"ל) והיה לרבנים מולד תשרי ואנחנו ראינו הישן קרוב בזריחת השמש והראינו אותו לרבנים הנמצאים שם באותו המקום הנקרא סולכאת", ובלי ספק נשען על זה עשה פירקאוויץ את הרב ר"א הקרימי לגר צדק ולתלמיד הר"א בעל המבחר, והוליך אחריו שולל גם את החכם רש"י פין [מאמר חכמי ישראל בקרים הכרמל שנה ב' ג'].

כבכל ארצות טורקיי אשר מצאו שמה היהודים האומללים מנוח לכף רגלם מתגרת ידי רודפיהם ומנדיהם, כן מצאו מנוח בכל עת אשר נרדפו על צואר בארצות שונות, גם בחצי האי קרים, עד כי מצאנו בקרים יהודים מכל קצוי תבל, מפרס, בבל וארץ הקדושה, מצרים וערב, איטליא ורוסיא ושם חיו בגאון שלות השקט תחת ממשלת מלכי הטטרים אשר מלכו בקרים. עדים רבים לזה המה, שמות אנשים ונשים אשר נמצאו על אבני המצבות ובספרים כ"י רבים בשפות ערב, פרס, תוגרמה וכו'. וכן קבלה בפי יהודי קרים עוד היום כי מארצות שונות באו אבותיהם להיתשב בקרים, הקבלה הזאת כתובה על סדר תפלה ליהודי קרים בכ"י [חזניא] הנמצא בבית הכנסת העתיק להקרימצאקים בקאראסובאזאר, ונכתב מיד הרב ר' דוד לחנו בשני הלקים באקטאוו ½ בויגין בכתב יפה ומהודר מאד על נייר עב ולבן בשנת תפ"ה, ובהקדמתו לחלק ראשון הוא מספר דברים אחדים בנוגע לקורות אחינו יהודי קרים כפי אשר העתיק בחסדו למעני ידידי הרב הגאון הצדיק ר' חיים יחזקי' מרינו רב לעדת הקרימצאקים בקאראסובאזאר, וז"ל ההקדמה:

27 „ישמחו השומעים וישישו הרואים את יקר תפארת גדולת הספר המחוור הזה ממנהג ק"ק כפא יע"א, כלולה ובלולה ומנופה בי"ג נפות דור

ממהדורא קמא ובתרא חדשים גם ישנים עומד על שני עמודי עולם יצוקים ביצוקתו, הן הנה היו לבני ישראל אשר בית ישראל נכון עליהם מנהג ספרדים והאשכנזים, ונוסף עליהם לשם ולתפארת ולתהלה מנהגי הרב המקובל האלהי הארי׳ זצוק״ל עלה על גביהן ונעשה סניף וצעיף הטהור נטוי על ראשיהם מלמעלה מדרכי החסידות והפרישות על דרך הקבלה האלהית והאמיתית לממתינין ושוהין בשעות ידועות יהודא (?) לתפלה לשוקדים ועומדים בבית ה׳ בלילות להודות להלל לשבח ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו לקונן ולהתאונן על חרבן בית קדשינו ותפארתנו ועל שריפת התורה לעשות תקוני רחל ולאה ותקוני התפלות מסודרים לימי השבוע ותקוני מעודה על השלחן הטהור אשר לפני ה׳ שלחן גבוה ומזבח כפרה ותקוני שבת מלכתא ותקוני ערב ראש חדש וכוונות השופר והתרת נדרים ומסירת מודעא וסדר המלקיות ותפלת בית עלמין וסדר הלימוד ליל הושענא רבא וסדר ההקפות על צד הקבלה והספירות וסדר הלימוד לשבעה באדר פטירת מרע״ה וסדר הלימוד ליל שבועות ושאר הנהגות טובות אשר לא נתנו ליכתב נהוגות לכל ימות השנה מראשית השנה ועד אחרית שנה, יעויין כל אחד ואחד במקומו איש על דגלו באותות, ובהיות כי ראה ראיתי את עני עמי עניות התורה כי נתמעטו התלמידים פה להם ולא ידברו ואין דורש ואין מבקש לתורה ולתעודה בתוך קהל וערה וישראל שלשה מטיבי צעד וסעד ותומך בשבט משרבו התלמידים שלא שמשו כל צרכם זה אומר בכה וזה אומר בכה במקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו, אז אמרתי אחכמה אלך ואעבוד להקב״ה בעבודה שבלב זו תפלה ולעשות מסלול ודרך לעבודת הגוף והנפש לעלות התפלה במעלות בית אל סולם זה סיני וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים הממונים על התפלה מעלים ומקריבים במקום קרבן בירושלים של מעלה על דרך ישראל אשר בך אתפאר כי התפלה צורך גבוה היא, ומורידים השפע בעולמות אצילה בריאה יצירה עשיה, וכדי לזכות את הרבים נערתי את חצני קמתי ונתעוררתי לכתוב לו רובי תורתי ביתר שאת ויתר עז במעט מחזיק מרובה סדר התפלות והבקשות הנהוגות פה מזמן אבותינו אשר היה עקר דירתם בק״ק כפא ובעיר קירים הנקרא סלכת אשר באו ברגליהם רגל ישרה מבבל ומארץ פרס מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ועשתה והצליחה ונהרג דוד בן זכאי הנשיא ראש גלות על ידי מלך ישמעאל העבסיט א) מקנאתו עליו להיותו מזרע המלוכה לבית דוד הע״ה, ואח״כ נתגלגל הדבר על ידי דוד אל דוד שעשה את עצמו משיח וקבץ עם רב מישראל וחגר חרבו כישמעאל נגד מלך פרס ולא עלתה בידו והיתה עת צרה ליעקב בגזרות ושמדים וענויים קשים ורעים עד שהגלה עם בני ישראל ונתפזרו למרחקי קצוי ארץ ורובא דרובא נטמעו בין הגוים ושכחו תורת אלהיהם בעו״ה, וקצתם באו לעיר קירים ונתישבו בעיר כפא בזמן הלועזים ובנו בית הכנסת שהוא מקדש קטן בנין יפה ומפואר בשנת אלף כת״ר לשטרות, והיו נוהגים בתפלותיהם

א) בסכלמל נדפס „העבסייס״.

כמו שקבלו שם מהגאונים ע"ה בסידורים אשר בידם בשנוי גדול הן בפיוטים הן בסליחות לילי אשמורות לרבינו סעדיא גאון ע"ה הן בברוך שאמר ובנשמת ליום כפור מכונה לרבן גמליאל ע"ה ובפיוטים ליום הכפורים נקראים העמדות כמו שכתובים בחלק שני בתפלות יום הכפורים, וכאשר נלכדה עיר כפא ע"י המלך הגדול מלך תוגר פטיה שולטן מחמד אשר לכד עיר המלוכה קושטנטינא בשנת ר"ז לאלף הששי באו אנשים רשומים והמה חכמים מחוכמים מצוקי ארץ קודם שבאו גלות ירושלים אשר בספרד לקושטנדינא והיו נוהגים בתפלות כמנהג רומניא על פי המחזור של החזניא, ועוד נוסף עליהם שהיה גרוש כולל בקהלות של רוסיא ובכללם בעיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים הנקראת כיו"ב אשר עליה יאמרו המושלים כי מכיו"ב תצא תורה וגו' קהלה גדולה אנשים טף ונשים יחדו ועטרת מלכם בראשם הרב המקובל האלהי הדיין המצוין כמוהר"ר משה הגולה בכ"ר יעקב יעמ"ש בעל ספר אוצר נחמד ואתו עמו במחיצתו ג' רבנים גדולים כמה"ר אשר הכהן ע"ה וכמה"ר קלמן אשכנזי ע"ה והג' לא נודע שמו אלינו, ונאספו שמה אל בית הכנסת של כפא יב"ע ונעשו חלוקים לשלש כתות והיו מתפללים במנהגות משונות מנהג אשכנזי ומנהג רומניא ומנהג בבלי כפי קבלתם מהגאונים ע"ה והיתה מריבה ביניהם עד אשר בקשו לבנות לעצמם בית הכנסת אחרת עד שהגאון ע"ה הנז"ל הגדיל לעשות ורוח אלהים לבשה אותו ויקבוץ ויאסוף את כלל העם והכריחם להיותם לאגודה אחת ותקן להם י"ח תקנות בחרמות ונדוים ובכלל התקנות מלתא דשויא לתרוייהו שיהיו נוהגים בכל דיני הלכות שחיטות ובדיקות וכתובות וגיטין וקדושין ושאר דינים והמנהגות כל מקום שחולק הרב משה איסרלים ע"ה על הרב יוסף קארו ע"ה וכותב הכי נהוג או יש נוהגין שיתנהגו כפי מנהג האשכנזים ושיתפללו כפי מנהג בני רומניא במחזור של החזניא ובשאר הדברים והענינים אחרים כפי מנהגם הקדומה שיש בידם מקודם וכן גזר אומר שלא ישנו מנהג הקהל רק שיתפללו כמנהגם המחודש עד שיבוא ויורה צדק בהסכמת כל הקהל ומאז והלאה אנו מבני בניהם וזרעם אחריהם תפשנו מעשי אבותינו להתנהג על פי התקנה אשר בינינו וכאשר האיר פני כל המזרח וזרחה שמשו של האר"י זצוק"ל קדוש יאמר לו וכל הגלוים אליו מתלמידיו אחריו בארצות המערב וארץ הצבי אזן וחקר ותקן תקוני התפלות ותקוני שבת מלכתא בכוונות ידועות ויתר הנהגות טובות על פי קבלה כנז"ל כי על כן מלאני לבי לקום בזריזות כח וחיל לחבר את האהל להיות אחד ולכלול בתוכו כל הדינים והמנהגות הנדוגית בינינו חדשים גם ישנים לא תחסר כל בה כדי שיהיה נקל לדורשו ונמצא למבקשו ובכל אשר יפנה יצליח ובכל דרכיו משכיל וה' עמו שהלכה כמותו וטעמו ונמוקו עמו חפוש מחפוש ומציאה ממציאה בבתי גואי ובבתי בראי, ומ"ה אשר לו הגדולה ולו נאוה תהלה אשאל ממנו העזר החל וכלה, ואהלה פני יוצרי להכנס לפני ולפנים בשלום ולצאת בשלום, וה' יברך את עמו בשלום.

נאום הכותב והמחבר המחזור **דוד** בכמה"ר **אליעזר לחנו** זצ"ל.

מכל הנאמר ברשימה הזאת נראה ברור כי קבלה היתה בפי היהודים עד זמן האחרון כי אבותיהם באו מארצות שונות לקרים, ופירקאוויץ אשר לא מצא כלי למעשהו ברשימה הזאת כתב נגדה בהכרמל, ונפלא מאד כי בכל המון הרשימות והכתובות אשר הראה, מעולם לא הטיל ספק באחת מהנה, והאיש אשר העיז פניו לנגוע בהן בקצה עטו חשבהו לעוכר שארו, ורק זאת לא מצאה חן בעיניו, ומדוע? — יען יש לאל ידה להרום איזה ממגדליו אשר בנה באויר, — והנה לרגל מלאכתי עלי להראות כי נקיה הרשימה הזאת מכל חשד אף כי באיזה דברים לא יתאימו דבריה עם תולדות דברי הימים בפרט.

ראשית תפישת אבן רש"ף על הקדמת החזניא היא „כי לא נשמע מעולם מהריגת דוד בן זכאי, ומזה הוציא משפט, כי לא היתה כל סבה ליהודים לצאת מבבל לקרים, ומה גם כי נמצאו זכרונות ימי קדם המעידים כי היו יהודים בקרים עוד לפני חרבן בית שני, כמו המצבות בבלע היהודים והרשימות על ס"ת וכדומה, ומכל אלה לא ידע הרד"ל, וע"כ שקר ענה הרד"ל כי רבים מיהודי פרס ובבל באו לקרים" [הכרמל שנה ב' צד 345]. והנה אם כי בעצם הדבר הנני מודה לו כי לא רב היה כח הרד"ל בדעת דברי הימים, בכל זאת תכן דבריו בנוים על אדני האמת, הן מדברי הרד"ל נראה ברור כי לא זאת היתה מגמתו לספר קורות בני ישראל בארצות פזוריהם, רק אבה להוכיח כי היו יהודים בקרים מימי קדם, ובדרך אגב יזכיר כי באו מבבל ומפרס לרגלי סבות שונות וביחוד לרגלי הרדיפות אשר נרדפו על צוארם, ומה כל החרדה הזאת אם לא ידע כי נהרג חזקיה בן בנו של ר' דוד בן זכאי, וטעה לחשוב כי נהרג ר"ד בן זכאי עצמו? הלא כל קורא קורות ישראל יודע כי למותר הוא לרשום החדש והשנה אשר בו נרדפו היהודים, באשר לא עברה שנה או תקופה אשר לא נכתבו קורותיה בדמי בני יהודה, היום נגרשו מאשבנז ומחר מרוסיא, מצרפת וכו' א), ואם כן הלא תכן הדבר יוכל להיות אמת אף אם לא קרה זאת בימי דוד בן זכאי דוקא, ואף אם לא ידע כי היו יהודים בקרים עוד קודם חרבן הבית, כי מאין יכול לדעת זאת, הלא הוא לא ראה עוד את המצבה משנת „תש"ב לגלותנו [6 לספהנ"ו] אשר ברא פירקאוויץ יותר ממאה שנה אחריו?

ב) שנית תפש את הרד"ל כי לא היתה כל סבה לבריחת היהודים מפרס ע"י משיח השקר דוד אל דויד, אף כי בעל צמח דוד ושבט יהודה וכו'

א) מעיר בזה כי סעלת הרב רפ' פין כי מעה הרד"ל לחשוב שבשם ספרד כוון בעל הקבלה אל בחספאל לו קערן כמו שהוכיחו יהודי קרים לכמותה ולא ידע כי ספרד הוא כמו לאכן שפאניען למותר היא, יען מעולם לא נקראה העיר קערן בפי יהודי קרים בשם ספרד, והשם הזה ברא לו פילקאוויץ, כאה הלאה „זיופי אבן רש"ף" ומי הגיד לו כי בעל ההקדמה חשב כן?

אומרים בפה מלא כי היתה אז „עת צרה ליעקב", ובלי ספק לא על חנם הרים יד במלך, ואולי סבלו המון תלאות ורדיפות עוד לפני המשיח השקר הזה אשר ע"י זה חגר חרבו על ירכו להלחם אתו להוציא את בני ישראל לחפשי ממשא מלך פרס.

ג) „וקצתם באו לעיר קרים ונתישבו בעיר כפא בזמן הלועזים" ע"ז תפש אותו, כי הבאים מארץ פרס לקרים באים ראשונה לעיר מטרכא היונית היא תאמן", אף כי כלנו יודעים כי יש דרך מפרס לקרים דרך קאסטאנטינאפאל, ואז על הנוסע לבוא לעיר קרים [סולכאת] ראשונה, ומאין ידע כי באו דרך מטרכיא ובאספאר [קערץ]? ולוא יהי כדבריו, גם אז אין בדבריו ממש, כי מי הגיד לו כי מקערטש נסעו על הים לסולכאת? הלא בעת ההיא אשר כל דרכי הים היו בחזקת סכנה טוב טוב היה להם ללכת ביבשה מרחק חמש עשרה פרסא מקערץ לסולכת מעבור באנית שיט עד כפא ואחרי כן עוד ארבע פרסאות לסולכת ביבשה? ואך לשוא הפך את דברי הרד"ל כי כוונתו היתה כי ע"י המשיח הנ"ל באו לכפא בזמן הלועזים, יען מדבריו נראה ברור כי „קצתם [קצת יהודים] נתישבו בכפא בזמן הלועזים [הגענואיזים] והדבר הזה הוא אמת בלי כל ספק, באשר עד זמן הגענואיזים היתה העיר כמעט חרבה ושוממה ועל תל חרבותיה עמד כפר קטן אשר יושביו החיו את נפשם מציד דגים, אכן כאשר באו הגענואיזים ויבנו את העיר מחדש אז נהרו אליה היהודים מסולכת ויתקנו את בית הכנסת ההרוס, ולזכרון עולם חרתו את פרט השנה „אלף כת"ר לשטרא" ממעל לארון הקדש, והרד"ל חשב כי נבנה הבית הקדוש הזה בפעם הראשונה בעת ההיא, והפרט השני הנמצא על האבן לא יכול לדעת כאשר לא ידעו הקרימצאקים ממנו עד היום הזה, באשר איש לא לָמד בחקרי קדמוניות לא יבין ולא יכיר שמה את פרט השנה, ומי יודע אם ידע ממציאות הכתבה השניה?

ד) כתב הרד"ל „והיו נוהגים בתפלותיהם כמו שקבלו שם מהגאונים" וכו', הדברים האלה היו לו כעשן לעינים, יען מזה נראה כי הקרימצאקים אינם יוצאי ירך הקראים, ומה יעשה בהמון הרשימות והמצבות אשר ברא רק להראות כי מעולם לא היו יהודים בקרים? אכן בישע אלהים אשליך טרפו מפיו, הן כל ראיותיו בענין זה נבנו על התשעה דפים מהדיוואן מסדר תפלת הקרימצאקים אשר מצא שם איזה פיוטים כתובים בשפה נשחתה, וזה הוא האות כי נכתבו בזמן קדום מיד הקראים", אף כי לא זר הוא לראות גם כעת כי לא יבינו הקראים עברית. — אבל הדבר שקר מעיקרו, הן בידי נמצא סדר תפלה שלם [חזניא] בשלשה חלקים המחזיק יותר מאלף ומאה וחמשים דפים ולא מצאתי בו אף זכר לשירי סנגרי או הקראים, ואם נמצאו באמת אצל הקראים איזה פיוטים ושירים הכתובים גם בסדורי הקרימצאקים, הלא לקחו זאת מידי היהודים ולא היהודים מהם, הלא כלנו יודעים כי ר"י הלוי והראב"ע ור"ש בן גבירול לא היו קראים מעולם, ובכל

זאת לקחו הקראים את שיריהם וישימום בסדורי תפלותיהם, ואמת הוא כי נמצאו פיוטים רבים אצל הקרימצאקים חסרי דקדוק והגיון, אבל לא בעבור זאת הנם קדומים מאד, כי זה נראה בעליל אשר כל איש אשר היתה לאל ידו לתפוש עט בכף כתב שירים ופיוטים, ורובם נתקבלו בתפלותיהם, ולמצער גם זאת עשו בחכמת כי בכל שיריהם חתמו את שמותם בראשי החרוזים, ובכן נוכל לשפוט על שמות ותכונות משורריהם, אבל עיקר נוסח התפלה הוא נוסח הגאונים בלי ספק, רק בימים האחרונים הוסיפו בו גם מנוסח רומאניה ספרד ואשכנז, וכן מצאתי מפורש בהחזניא אשר הכותב יהוסיף בו איזה פיוטים לבקשת היהודים האשכנזים הנמצאים ביניהם, ולבד זאת נמצאו בידי המון עלים מפוזרים בכ"י מסדורי תפלות עתיקים מאד ומלאים מאמרי התלמוד והמדרשים על כל שעל ושעל, ובכל זאת נמצאו ביניהם גם שירים יקרים מגדולי משוררי ישראל בימי קדם, כאשר יראה הקורא את ראשי החרוזים במחברתי „אוצר כ"י לבנ"י בקרים" אשר אקוה להוציאה לאור בקרוב.

ה) כתב הרד"ל, „וכאשר נלכדה עיר כפא וכו', הן לוא יהי כדבריו כי טעה בשם או בתאר מחמד, הלא לא כתב תולדת מחמד בזה, ואולי חשב כי תאר אחד למלכי תוגרמה וקדר, וכן נזכרו שניהם יחד בסדר התפלה בברכת מי שברך וזכרום בזה"ל „ויגדל וינשא למעלה את אדוננו הסולטאן (פלוני) ואדוננו המלך (פלוני) גראיי כאן" ומי לא ידע זאת כי למיום אשר בא מחמד לקרים היו מלכי הטטרים משועבדים לסולטאן הוגרמה?

ו) כתב הרד"ל, באו אנשים רשומים והמה חכמים מחוכמים מקצוי ארץ קודם שבאו גלות ירושלים אשר בספרד לקונסטאנטינא: ועל זאת התפלא הפלא ופלא הלא מגירוש כפרד באו לקוסטאנטינא בשנת הרכ"א, (לפי דבריו) והעיר כפא נלכדה בשנת הרל"ה. ואיך כתב הרד"ל שעם כבישת כפא באו מספרד וכו'? ומדוע לא הזכיר שמות החכמים אשר באו?. אכן האיש אשר עינים לו יראה יכי רק תואנה בקש, הן כלנו נדע כי הגירוש הכולל בספרד היה בשנת הרנ"ב, וא"כ קרה זאת אחר כבישת כפא, אף כי יוכל להיות כי דעתו על גירוש אחר, כי לא רק פעם אחת נגרשו היהודים מספרד, ומתחלה בעלילה בא עליו, כי איה זכר הרד"ל שעם כבישת כפא באו? הלא בדברים ברורים כתב כי באו חכמים מקצוי ארץ קודם שבאו גלות ירושלים אשר בספרד לקונסטאנטינא ולא הודיע לנו אם קרוב קודם הגירוש באו או לא וא"כ יוכל להיות כי היה זאת שלש מאות שנה לפני הגירוש הכולל? והעד לזה כי כתב הלאה „ועוד נוסף עליהם שהיה גרוש כולל בקהלות של רוסיא". וזה היה בימי הנסיך וואלדימיר מאנומאך בשנת 1124 (ע"פ הסופר הרוסי קאראמזין), ואת אשר לא הזכיר את שמות החכמים לא יפלא מאומה, יען כונתו לא היתה לכתוב ספר דברי הימים בפרט, והזכיר זאת רק בדרך אגב, ולוא יהי כי לא ידע אותם בשם גם אז לא חטא בזה אל האמת, ונוראות נפלאתי על החכם רשי"פ איך לא הרגיש כי השתדל אבן

רש"ף לרחות את ההקדמה הזאת בקש רק למען הפיק חפצו להראות כי היו יהודי קרים קראים בימי קדם ?

ז) הערה ח' „כתב הרד"ל" ועוד נוסף עליהם שהיה גרוש כולל וכו' : וע"ז שאל „הלא ר' משה הגולה נולד בשנת ר"ט וגלה לקרים בשנת הרס"ו , ואם הוא היה מגולי כיוב הלא בשנה ההיא לא היה שום גירוש בקיעוו ? אולם באמת לא זאת דמה הכותב , הן תכלית ספורו היא רק לספר כי באו יהודים וביניהם חכמים ממקומות שונים , וע"ז יאמר „ועוד נוסף עליהם" ר"ל מלבד הראשונים אשר זכר , באו עוד מגירוש קיעוו , ובין המגורשים בכלל בא גם הרב ר' משה הגולה , וא"כ אין כאן לא דובים ולא יער , ובסדור תפלות יהודי קרים בכ"י חלק א' מצאתי בין הזמירות למוצש"ק כתוב „ולפי שיש בינינו קצת מאנשי ק"ק אשכנזים נוהגים עדין מעשה אבותיהם בידיהם לומר שירים כפי הנהוג ביניהם ולהפצרת השואלים כתבתים פה כי לא תחסר כל בה" וגם זה אות נאמן הוא כי בכל עת היו ביניהם יהודים מארצות שונות .

ח) הערה ט' , כתב הרד"ל ונאספו שמה לבה"כ של כפא ונעשו חלוקים לשלש כתות והיו מתפללים במנהגות משונות מנהג אשכנזי , ומנהג רומניא , ומנהג בבלי כפי קבלתם מהגאונים ע"ה" , וע"ז העיר כי לא התפללו מעולם כמנהג הגאונים כי אם בנוסח הקראים , וגם ארון הקודש היה אצלם בקיר הדרומי כאצל הקראים" , אכן כל אשר עינים לו יראה כי אך לאחוז את העינים חפץ , הן החזניא בכ"י הנמצאה בידי , מלבד המון עלים לאלפים מסדורי תפלותיהם העתיקים הנמצאים אצלי בכ"י יענו כחשו על פניו כי באמת התפללו במנהגים אשר זכר הרד"ל כאשר יש לאל ידי להראות לכל אשר עינים לו , וארון הקדש בקיר הדרומי הוא אצל כל היהודים בארצות המזרח , ומהם למדו הקראים לעשות כמוהם , ומי לנו עֵד יוחר נאמן מהחוש ? ומדוע לא הראה לנו אר המפר לדעתו כי היהודים התפללו בנוסח הקראים ? האם נאמין לו על דברו ?

ט) הערה י' , „כתב הרד"ל" עד שהגאון ע"ה הנ"ל הגדיל לעשות וכו' , ותקן להם שמונה עשרה תקנות וכו' , וע"ז התאונן כי השמיט תקנה אחת בכונה , והיא , לקיים את ההסכמא הקיימא הנעשית בימי השלוחים הירושלמיים שהביאו תורת הרבנות לקרים , בשנת תשי"ח לאלף החמישי , כפי שספר לו ר' יעקב ליחנו אשר נסע לארץ ישראל , ועל זאת אשאלהו מי השמיט את התקנה ההיא ? האומנם ר"מ הגולה ? ומאין ידע זאת ר' יעקב ליחנו דווקא אשר נסע לא"י ? מדוע לא ידעו זאת אחרים ? ואולי כונתו כי הרד"ל השמיט את התקנה . האומנם יכתוב רב אשכנזי בסדר התפלה את התקנה אשר על פיה אסור להחתן את הקרימצאקים ? ומה גם איש כר"מ הגולה אשר היה לפי הנראה איש מעשה ומקנא לדתו , ההוא יתחבר עם הקרימצאקים לוא ידע ע"פ התקנה כי יוצאי ירך הקראים המה ? אולם שתי תשובות בדבר , האחת

כי ר"י ליחנו נסע לא"י, והרוצה לשקר ירחיק ערותו, ולא יפלא אפוא אם ר' דוד ליחנו החי כעת בקראסוב (ממשפחת הנ"ל) לא ידע מזה מאומה, יען לא רחוק הוא, ומסדר התזניא לא היה נביא, וע"כ לא יכול לדעת מראש כי יקום באחרית הימים קראי מזייף ויברא רשימת שלוחים אשר לא היתה ולא נבראה [כאשר הארכתי לדבר בזה הלאה], רק למען הראות כי היו יהודי קרים קראים בימי קדם, ועל כל חלומותיו אלה לא מצא החכם רשי' פין תשובה להשיב עליהם, והסתפק רק בחקירתו אם הם מגולי עשרת השבטים או משבט יהודה ובנימין, והחליט לדבר אמת כי ערומים יצאו וערומים נשארו בקרים עד בוא תורת הרבנות ע"י השלוחים הירושלמיים, וכן החליט כי לא היו חכמים בין הרבנים בקרים רק בין הקראים, וכל אלה על מוצא פי פירקאוויץ, אכן גם בלעדי זה שקר הדבר מעיקרו, כי מעולם לא נכתבה תקנה כזאת, ועדים המה סדורי תפלה אחרים בב"י ובדפוס קודם הרד"ל ואחריו אשר לא נמצא כל זכר לה, וא"כ לא היה לו מה להשמיט, ועל אבן רש"ף היה להביא אות נאמן כי נמצאה התקנה באמת קודם הרד"ל והוא השמיטה אחרי כן.

בימים הראשונים בבואי לקרים בעוד אשר לא ידעתי מאומה אודות הקרימצאקים, שאלתי את פי אבן רש"ף במפתב להגיד לי מכל אשר ידע אודותם, והוא לא אחר למלאות שאלתי, ובאחר ממכתביו כתב אלי כדברים האלה: [המכתב נמצא בידי עוד היום].

„ידיד נפשי הבן יקיר לי אפרים על כן המו מעי לו זכור אזכרנו עוד בדברי שלום ואמת אדי"ר שמו יהי ה' אלהיו עמו וימלא כל משאלותיו לטובה ברוב שלום עד בלי ירח אמן.

„עתה לעשות רצונך חפצתי מן הבא לידי והנני להשיב לשאלותיך בראשי פרקים.

א) לא נמצא לקרימצאקים זכר לזמן הוסד בית כנסתם הקדמון אשר בינו ובין בית המדרש היא גניזת חבילות ספרים שונים אשר הביאו אבותיהם בהסיעם דירתם שם מעיר סולכאת, דע לך ידידי כי אני מצאתי בחבילות הניירים הנשתתים שם בגניזה הנ"ל שהוא נבנה בימי מחמד גיריי בן מנגלי גיריי מלך טטרים בשנת 924 למנינם להג'רא (1518 למנין הנהוג) תקס"א שנים אחר קבלתם את תורת הרבנות משלשת השלוחים הירושלמיין בשנת ד"א תשי"ז לפר"ג, והבית כנסתם השני אשר מימין הבית כנסת הנ"ל הוא נבנה בימי המלך קאזי גיריי בן אלחץ סלים גיריי בשנת 1120 להג'רא, (1709 למנין הרגיל) תשנ"ב שנים לקבלתם תורת הרבנות, והוא נבנה בעזרת האדון כמה"ר משה צלבי סינאני השר הנאמן א) ממונה על מטבעות

א) המקר הזה אין לו רגליס מדברי הימים, ומדוע לא הודיע לנו את המקור לזה?

המלכות (פיננסוב) מבני מקרא יצ"ו, ושני הבתים עומדים על תלם וארון הקדש בשניהם בקיר הדרומי כלפי ירושלים כמנהג הקדום כמו שהוא בכל בני מקרא עד היום, ועוד שם בית הכנסת שלישי בין שני הבתים הבנוי בימי הגבירה הגדולה יכאטירינא המלכה אשר בנו אותו הספרדיים עם האשכנזים לעצמם, ובו ארון הקדש בקיר המזרחי ומגמת פני המתפללים בו לפאת המזרח ששם הגן עדן לדעתם.

ב) יש להם קצת מנהגי הקראים הקדמונים ולא של החדשים אשר בדור הזה, כי בכל דור ודור המנהגים משתנים לפי חלוף הזמנים, והמנהגים הראשיים הקדמונים שיש להם דמיון עם הקראים, הם. א) ארון הקודש בשני בתי כנסיות הקרימצאקים הוא בקיר הדרומי ומגמת פניהם כנגד ירושלים ככתוב והתפללו אליך דרך ארצם וכו'. ב) קריאתם המקרא בתנ"ך ובתפלתם כמו בבני מקרא. ג) לשונם לשון צאגאטי א) ומלבושם כמלבושי הקראים הקדמונים שנשארו להם מימי מגורתם בארצות פרס ומדי, אך בדור הזה כבר נמצאו גם בהם גם בקראים משנים מלבושיהם כפי רצונם.

ג) לא יש להם שום מסרה קדומה וזכרון וגם אי אפשר להמציא היותם מיוצאי חלצי הכוזרים חלילה כי הם ממש ממקור ישראל מגלות שלמנאסר כמו כל בני מקרא [?] אשר במלכות רוסיא לבדה ובמלכות אוסטרייא קצת מהם וקלסתר פניהם לעדה כי ממקור אחד הם עם הקראים (sic) והכרת פניהם ענתה בם כי אינם כאשכנזים [?] וזמן הבדלם מכלל בני מקרא נמצא בגניזתם הנ"ל בשנת כי מציון תצא תורה, ד"א תשי"ז לפר"ג, שקבלו כמאתים בעלי בתים תורת הרבנות מן השלוחים הירושלמיין (עיין פראספעקטוס פיננער צד 64) אשר לא יכלו השלוחים להרבות סך המקבלים אותה יותר כי כבר דת הקראית נתפשטה בקירים לפני בואם הקרובה לדתם הקדמונה ולא רחוקה כדת הרבנית המעומסת במצות דרבנן והסייגים וכיוצא.

ד) מספרם ר"ל מספר נפשות הזכרים מעט כמדומה לי כמו ת"ר נפשות, מעטים וטובים ב) וישרים בלבותם והם יתר פליטת קהל ספרד וסולכת וקפא ורובם בעלי מלאכה וגם יש ביניהם סוחרים אך לא עשירים ומשכנם בעיר קראסוב ועתה גם בעיר סימפעראפאל בנו להם בית הכנסת מחדש ושם קצת בעלי בתים.

ה) הסום האדיר ועליו רוכב יצוק מברזל, לפי דעתי לא היה ולא נברא, והשטועה דומה לאבן הנמצאת תחת מצבת יצחק סנגרי נ"ע, ומי שימצאהו ויוריעני מציאותו אשבח אלף שבחי תודות, ואם הוא במציאותו נקל

א) עד לסמוך! כי הקראים מדברים בספת קדר לחה ולא כן הקרימצאקים.

ב) בלי ספק בעבור זאת הנס טובים באמר המה מעמים. לו יען יוצאי ירך הקראים המה הלא?

למצאו לא בשמים הוא כי אם לפי השמועה הוא בחצי האי קרים.

ו) לא נשארו להם ספרים קדומים כי בתי הגניזות אכלו את כל חסן הקדמוניות — ואני עני הקראי פתחתי קבריהם הן הן הגניזות ועשיתי תחית המתים [להחיות נפשות ביתו] לחבילות הנשארות משני הזמן המבלה את הכל בעזרת המגלה עמוקות [ועוד יותר בעזרת הפאליציי] מני חשך, זכרה לי אלהי לטובה.

ז) שאלתך ידידי „מי הוא זה ר' אברהם קירימי בעל ספר אוצר נחמד" תשובה, שעות הוא בידך, כי רבי אברהם קירימי איננו בע"ס אוצר נחמד כי אם בע"ס „שפת אמת" פירוש על התורה שהיה תלמידו של רבינו אהרן בע"ס המבחר נ"ע, ובהרבה מקומות טען על רבו, אבל בע"ס אוצר נחמד הוא ר' משה הגולה מעיר לידא הנולד בעיר שארוב [מחוז קאוונא] אשר גלה עם הגולים משם בשנת הרס"ו לפר"ג לבריאה, והובא עם השבוים ע"י טטרים 1506 למנין הרגיל לעיר קירים היא סולכת ושם חבר את ספריו אוצרו הנחמד בשנת הרע"ה לפר"ג, (1515 למנין הרגיל).

ח) הם מתנהגים בשני בתי כנסיותיהם הנ"ל לעמוד בעת התפלה על רגליהם ולשבת על מצעות הבגדים הפרושים על היציע, גם בימי החול גם בימי השבתות והמועדים גם בימי התעניות כמו הקראים בכל מקום, וקצתם— זקניהם ונכבדיהם — על הספסלים יושבים אשר מסביב אצל קירות בית הכנסת כמו שגם בקראים זקניהם ונכבדיהם יושבים על הספסלים אשר בעזרה, ונקרא בשם מושב זקנים.

ט) כמדומה לי אינם מביאים את החתן והכלה לבית הכנסת תחת החפה כי אם עושים שבע הברכות בבית החתן או הכלה כמו בקראים, ועליך ידידי לשאול מפי מאן דהוא מן הקרימצאקים פרט ופרט.

י) מזכירים נפשות הצדיקים בשבתות כמנהג הקראים ממש וז"ל „זכר צדיקים לברכה וזכר חסידים וישרים לברכה, וכן זכר פלוני ופלוני זכרונם לברכה, ובהם ובקראים מזכירים שמות שלשת הצדיקים השלוחים הירושלמיין ר' אפרים ור' אלישע ור' חנוכה שלוחי הרבנים שהביאו לקרים מנחה חדשה תורת הרבנות שחברו אבותיהם חכמי בית שני ברוח הקדש כפי עדותם, והדברים עתיקים.

וזה לשון רשימת השלוחים וזכרונם לברכה אות באות מלה במלה:

28 „השלוחים החכמים הירושלמיין שהביאו לנו מציון תורת הרבנות שחברו אבותיהם חכמי בית שני ברוח הקדש כפי עדותם וקבלנוה גם אנחנו פה קצת גלות ירושלים אשר בספרד ובאון כאתי וסולכאתי וקפא מאתים בעלי בתים עלינו ועל זרעינו בשנת **כי מציון תצא** תורה לפ"ק, ככתוב בספר בהסכמא

הקיימא, הם נקדו וטעימו לנו את כל ספרי הקדש בנקודות וטעמים שתקנו הסופרים בירושלים זכרה להם יוי לטובה, ואני ברכה המלמד הפליטי כתבתי זכרון בספר הזה כי רבים מאחינו משחרים במקראי קדש לבד ככל אבותינו נ"ע כי לא ראו אור תורת הרבנות מימי קדם ומחרפים אותנו שנבדלנו מהם עד יבוא ויורה צדק אמן".

על הדברים האלה אשר דבר פירקאוויץ להוכיח כי אחינו הקרימצאקים התמימים והישרים המתנהגים ע"פ תורת הרבנות לכל חקתה ומשפטה היו קראים בימי קדם, השיבותי לו כאשר עם לבבי בעת ההיא, והוכחתי כי הרשימה הזאת מזויפה היא מיד איזה קראי, אולם לא נחתי ולא שקטתי עד אשר שמתי לדרך פעמי לקראסוב לראות את שלום אחינו אלה בעיני, מובן מאליו כי נודעתי רבות אשר לא ידעתי מקודם, ותקותי חזקה כי אשים לאל מלתו, ושם הרשימה הזאת בחשך יכוסה, יען רוב ראיותיו נבנו על שקר ונלוז לא היו ולא נבראו, ואומר:

א) העד הראשון אשר הביא כי ארון הקדש בשני בתי תפלותיהם הוא בקיר הדרומי, הלא מודעת זאת כי כן הוא אצל כל היהודים בארצות המזרח, ומהם למדו זאת הקראים, ואף אם יתעקש המתעקש להוכיח כי הרבנים לקחו זאת מהקראים, בכל זאת אין להוכיח מזה כי היו קראים בימי קדם, ואם כזאת נעשה הלא נקל לנו להוכיח כי יהודי צרפת היו צרפתים בימי קדם, יען יתנהגו על פי מנהגיהם, ומה גם כי הקרימצאקים נודעים לנו אל נכון כי ממקור ישראל המה, כאשר הודה אבן רש"ף עצמו, בעוד אשר יש לנו אותות נאמנים כי הקראים המה שרידי הכוזרים או המאנגאלים, ובכן מי למד ממי?

ב) „קריאתם בתנ"ך כמו בבני מקרא" ומה יענה על היהודים הספרדים והמתקנים באשכנז אשר יקראו בתנ"ך כהקראים, הגם המה יוצאי ירכם? אך מה יענו הקוראים אם אעירם כי שקר הדבר מעיקרו וקריאתם באמת נוטה יותר לקריאת האשכנזים? ורק הקמץ יבטאו כהספרדים, וגם זה לא בכל מקום.

ג) „קלסתר פניהם לעד כי ממקור אחד הם עם הקראים", הן אמת כי כל עם ועם יצטיין בתאר פניו, ואם גם לפי דבריו שונים פני הקראים מהיהודים הלא יש לנו עדות ברורה ונאמנה כי אין להקראים כל חלק ונחלה בבית ישראל, ומדוע השתדל להראות כי רק המה היהודים הקדמונים השומרים דת משה בטהרתה? אכן האיש אשר יראה בפעם הראשונה את הקרימצאקי אף אם לא ידע מי הוא יבירהו כרגע כי ממעי יהודה יצא, בעוד אשר לא יוכל להבדיל בשום אופן בין קראי לטטרי, ורק בגדי הקרימצאקים המשונים ישנו מעט את תארם, אך בשום אופן לא ידמו לתאר פני הקראים א) ומה גם

א) בחלק הגמי תבוא המונח קרימצאקי ע"י פאקטאגלאפיע.

אלה אשר לבשו כבר בגדי איירופא, הנם ככל המון בית ישראל אין נגרע דבר.

ד) „לא נשארו להם ספרים קדמונים" על זאת אענהו כי לא נשארו להם ספרים קדומים רק מן העת אשר הוא בעצמו התנפל עליהם ויקח את כל מחמדיהם מידם, ובכל זאת נשארו להם עוד איזה ספרים כ"י עתיקי ימים אשר הסתירו ממנו כאשר הודה בעצמו בהקדמת ספרו „אבני זכרון", ואני העתקתי מהם את כל הדברים אשר הנני נותן אותם לפני הקוראים בספרי זה.

ה) „ע"ד ר' אברהם הקירימי" באמת טעיתי, יען הספר לא היה אז למראה עיני.

ו) „מנהגם לשבת על מצעות בבית התפלה" הן נודע לכל כי מנהג זה נהוג לא לבד אצל הקראים כי אם גם אצל כל היהודים בארצות המזרח, וגם יהודי תימן אשר לא ראו קראי מעולם יושבים על מחצלאות ועל עורות פרושים על הרצפה בביהכנ"ס [אבן ספיר], וגם חולצים את נעליהם בבואם לבית התפלה, והמנהג הזה קדוש אצלם עד כי לא יעזבוהו בשום אופן, אכן מה תענה קורא נעים אם הדבר הזה הוא שקר גמור? והם יושבים על ספסלים כהאשכנזים, וגם רצפת ביהכנ"ס איננה מכוסה ביריעות.

ז) „כמדומה לי אינם מביאים את החתן והכלה לביהכנ"ס תחת החופה" ואף כי דבר כזה איננו שוה גם להשיב עליו, כי מה סני יהלוך אם כה יעשו או להפך? באשר גם אצל הרבנים בכל ארצות פזוריהם ישנם מנהגים שונים בזה, אך אני שאלתי וחקרתי על זאת וגם בעיני ראיתי אחרי כן, והנה שקר הדבר לא היה ולא נברא והנם מתנהגים בזה ככל המון בית ישראל, כאשר הראיתי לעיל.

ח) „מזכירין נפשות הצדיקים בשבתות כמנהג הקראים ממש וכו'" ובהם ובקראים מזכירין שמות שלשת הצדיקים השלוחים הירושלמין", אהה ה' אלהים! איך בוש לא יבוש, איך הכלם לא ידע לדבר שקר מוחלט כזה הנודע לכל, ומלבד אשר הייתי בבתי תפלותיהם כמה פעמים בימי שבת ומועד ולא שמעתי מזה מאומה, עוד שאלתי את פי זקניהם אם היה המנהג הזה אצלם בימי קדם, אך גם המה לא ידעו מזה, רק כי פעם אחת בשנה ביום הכפורים מזכירים נפשות הצדיקים והגאונים המפורסמים, אך ישנם ביניהם גם חכמים אשר לא שמענו מהם עד כה, וביניהם ר' אפרים ור' אלישע ור' חנוכה, ומי יוכיח לנו כי היו שלוחים ירושלמיין? או מי יגיד לנו כי היו קראים? ובאשר החזניא הזאת לא נמצאה גם באוצרי הספרים הגדולים באיירופא, הנני מעתיק בזה מלה במלה סדר הזכרת נשמות מהחזניא וז"ל:

„זכר צדיקים לברכה, וזכר חסידים לברכה, וזכר קדושים לברכה, וזכר גאונים לברכה, וזכר כבוד חכמינו משכילינו חשובינו הרב הנשר הגדול

משה בן מרנא ורבנא מימון לברכה, וזכר ענותן הדור החכם הרב רבינו אברהם אבן עזרא לברכה, שמשינו וסיהרינו צנצנת המן תפארת עם לא אלכן, צור ישראל יהום על נשמתן ועם הצדיקים אשר בגן עדן ישים מחיצתן יחד עם כבוד מעלת גדולת אדוננו החכם הרב מורינו ורבינו כ"ר אברהם קירימי לברכה, והתנו כ"ר החכם הרב אליקים לברכה, לקיים להדרתם קרא דכתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

„זכר צדיקים לברכה וזכר חסידים לברכה וזכר קדושים לברכה וזכר גאונים לברכה וזכר כבוד חכמינו המאירים עינינו בתורת האל לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר אלישע לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר אפרים לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר חנוכה לברכה, רוח אלהים ילינם במלון טוב במלון נחמד במלון נחשב והיתה נפשם צרורה בצרור החיים עם שבע כתות הצדיקים בגן עדן והיתה מנוחתם כבוד.

„זכר צדיקים לברכה וזכר חסידים לברכה וזכר קדושים לברכה וזכר גאונים לברכה וזכר כבוד חכמינו המאירים עינינו בתורת האל לברכה, וזכר נשיא הדור ופלאו נזר הזמן ושיאו מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר שלמה ב"ר אדרת לברכה, וזכר מזכה את הרבים ומופת הדור מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר יוסף קארו לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כ"ר אליא מזרחי לברכה, וזכר האשל הגדול המקובל האלהי כ"ר משה קורדובירו לברכה, וזכר הגאון הגדול מורינו ורבינו כ"ר משה איסרליש לברכה, וזכר מורינו ורבינו הרב הגאון החכם המפורסם כ"ר מרדכי יפה לברכה, גאונינו מורי הוראותינו מאירי עינינו חמודי לבבינו עטרת תפארת כתרת עלי ראשינו לקיים להדרתם קרא דכתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:

זכר צדיקים לברכה וזכר חסידים לברכה וזכר קדושים לברכה, וזכר גאונים לברכה, וזכר כבוד חכמינו המאירים עינינו בתורת האל לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' זכריא הכהן לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' אשר הכהן לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' משה הגולה לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' קלמן אשכנזי לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' אלישע גאליקו לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' משה אלשיך לברכה, וזכר ברא מזכה אבא כר' חיים אלשיך לברכה, וזכר מורינו ורבינו הרב הגאון דגדול המקובל האלהי זכותו יגן עלינו ויעמוד לנו החכם כר' אברהם היכיני לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' שמואל אוזידא לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' שלמה סגי'אש לברכה, וזכר מורינו ורבינו כר' היים פארידי לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב כר' משה מבורך לברכה, וזכר החכם כר' חייא הרופא לברכה, וזכר החכם הרב כר' שמואל לנייאדו לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם כר' דוד

הכהן לברכה, וזכר החכם כר׳ יצחק פמיינטא לברכה, וזכר מורינו ורבינו החכם הרב מארי דארעא דישראל כר׳ משה גלאנטי לברכה, וזכר החכם הרב כר׳ יחיאל בשן לברכה, וזכר החכם כר׳ ירמיה לברכה, וזכר החכם כר׳ יצחק בַּנין, וזכר השלם כר׳ יצחק פרדו לברכה, וזכר החכם השלם כר׳ יצחק חנדלי לברכה, זכותם יגן עלינו יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו והיתה נפשם צרורה בצרור החיים עם שבע כתות הצדיקים הנוחלים בגן עדן והיתה מנוחתם כבוד״ •

והנה מכל אלה נראה ברור כי ידעו רבים מגדולי ישראל ע״פ ספריהם אשר נשארו בידיהם, וכן הזכירו כלם איש איש לפי חכמתו, לזה קראו גאון, ולזה חכם, מקובל, שלם וכדומה, ומדוע לא נזכר כי שלשה אלה היו שלוחים מירושלים אשר לפי דברי פירקאוויץ המה היו העמודים הראשים אשר כל תורת הרבנות בקרים נשענה עליהם? ומלבד זה תם אני ולא אדע מה להם לשלשת הצדיקים ולהקראים כי גם המה יזכירו שמותיהם? הלא לפי דברת רשימת השלוחים נראה כי נשאו המקבלים את תורת הרבנות חרפה מאת אחיהם על כי נבדלו מהם, ודי להם להקראים אם לא יקללו את שם השלוחים אשר הפיצו את תורת הרבנות ובזה נגרעה נחלתם, אך מה להם ולברכה?

ט) „רשימת השלוחים בפראספעקטוס פיננער״ דבר זר ומוזר תשמיענו הרשימה הזאת לא יאומן כי יסופר• א) מספרי הקראים הקדמונים נראה כי הקראים השתדלו בכל עז להביא רבים תחת כנפי דתם יען מספרם היה מעט מאד, ואולי גם פחדו על נפשם להיות בודדים במועדם, ולתכלית זאת שלחו שלוחים לארצות שונות כהנוצרים בימי קדם וגם בימינו למען הביא את היהודים לעולם שכלו טוב, ולהמסיתים האלה קראו בשם מזהיר, מוכיח, קורא, ואם כן כאשר באו השלוחים מירושלים לקרים להסית את הקראים לקבל את תורת הרבנות, האמנם ראו זאת הקראים הקנאים ולא סקלו את המסיתים באבנים? ומה גם כי לא מצאו עוד אף איש אחר רבני אשר יהיה עליהם סתרה, וביחוד בימים ההם אשר לחמו הקראים בכל כח ידיהם נגד הרבנים, וגם יד גדולה היתה להם בקרים כעדות פירקאוויץ עצמו• ב) מדוע לא שמענו ולא ראינו בשום ספר מספרי דברי הימים מהמקרה הזה, כאשר שמענו מהתגיירות הכוזרים אף כי קרה זאת איזה מאות שנה לפני זה? ג) מדוע נשאר זכר הדבר הזה רק על גליון בסוף ספר תנ״ך אשר באמת לא שם המקום לכתוב זכר נכבד כזה הנוגע להלאום כלו? ד) איה הוא ספר „הקיימא״ אשר היה להם לשמרהו כאישון בת עין? ולוא היה באמת ספר יקר כזה בידם, כי עתה נשאר אצלם בלי ספק כאשר נשארו כל הספרים כ״י בידיהם, באשר שקטו על שמריהם ובגולה לא הלכו עד כי לא היתה להם כל סבה לאבד ספר יקר כזה. ה) הקראים יעידו [ראה לעיל בתולדות הקראים] כי בעת ההיא נמצאו מהרבנים רק משפחות אחדות בירושלים, ולא תשלח שלוחים לקצוי ארץ לקרב מרוחקים בזרוע כי אם עדה גדולה ונכבדה אשר

כבר דאגה לנפשה למנות מכנה כל חסרון ולא נשאר לה רק לדאוג לנפש אחרים, ומה גם כי היהודים לא עשו כזאת מעולם אף בימי גאונם ושלותם יען לא זה טבעם להסית אחרים לדתם כנודע ממאמר התלמודי „קשים גרים לישראל", ואף כי דברי הימים להרוסים וכן רשימת ר"י הנקדן יספרו כי שלוחי הכוזרים באו לקיעוו להסית את וולאדימיר נסיך רוסיא לקבל את דת ישראל, אין מזה כל ראיה, יען הרשימה היא מזויפה בלי כל ספק כאשר יראה הקורא הלאה, [ראה מה שכתב בזה הנוסע ר"י הלוי טשארני בהמגיד שנה ד' גליון 5. 4. 3. 2.] וגם ספורי הרוסים אין אחריותם עלינו, ואף אם נניח כי עשו זאת באמת, גם מזה אין כל ראיה, יען מטבע המקבל דת חדשה להסית גם אחרים לדתו החדשה כהמיססיאנערים אשר הרוב מהם הנם יהודים אשר המירו את דתם בדת הנוצרית, ובכל זאת לא התעוררו הכוזרים מעצמם לשלוח שלוחים לולא העביר וולאדימיר קול כי בדעתו לקבל עליו דת חדשה, אך כי ישלחו שלוחים מתי מספר יהודים אומללים אשר חרדו לרגעים מפני תנופת יד נוגשיהם, אין כל יסוד, והחכם הפראפעססאר חוואלסאהן כאשר ראה זאת בספרי הגיד לי את דעתו כי יוכל להיות כי היו שלוחים כאלה אשר ישלחו גם היום יושבי ארץ הקדושה לקבץ כסף בעד העניים היושבים לפני ה' בהר הקדש בירושלים, אך גם זאת לא יתכן, כי אם היו בקרים רק קראים, לאיזה תכלית ישלחו הרבנים שלוחים אליהם? ההמה יתמכו בידי הרבנים במשען כסף? לא היה ולא נברא! וגם הרבנים לא נסו לעשות כזאת רק אם יצאו מדעתם. ו) מדוע לא נזכר שם השלוחים בהרשימה אחרי אשר הם המה היתד אשר עליהם תלוי כל כבוד המקרה הזה? — ז) מאין ידע הכותב בשנת תשי"ז לאלף החמישי [957 לספהנ"ו] את השם קפא אשר קראו הגענואיזים לעירם החדשה במאה הי"ג, יותר משלש מאות שנה אחרי המקרה הזה? הלא „פעאדאסיע" שמה בעת ההיא? וזה הלא יורה באצבע כי יד איזה שוגה ומשגה באמצע, ומעט איזה קראי אשר חלם חלום לחשוב את הקרימצאקים ליוצאי ירך בני עמו יצאה הרשימה הזאת, והער לזה כי שכח הקראי המזייף ויכתוב את המלה „הירושלמיין", כאשר יכתבו הקראים תמיד „ירושלמיין", צדוקין, ביתוסין [ל"ק צד 2-101]. ח) המלות „בעלי בתים" בהרשימה תעידנה כי יצאה מיד קראי באשר בכל דבריהם ישתמשו במלות כאלה [ראה למעלה בתוה"ק]. ט) כותב הרשימה העם הארץ והמזייף לא ידע או לא אבה לדעת כי כבר נמצאו בקרים כתבי הקדש מנוקדים ומוטעמים זמן רב לפני זה [ראה לעיל צד 24] וגם ידעו מהחלופים שבין בן אשר ובן נפתלי א) ובכן שקר העיד כי השלוחים מירושלים נקדו וטעמו את

א) ידעתי כי רבים וכן שלמים אשר האמינו בלי שגגת פינסקער לאשר המדברים בעני הזה המליצו, כי בן אשר ובן נפתלי היו לאמי מיסדי הנקוד והמסורה, אבל לא זה המקום

כתבי הקדש בשנת תשי"ז. י) הקראים מתפארים כי המה היו המנקדים ובעלי המסורה הראשונים, ואיך השתמשו בכתבי הקדש בלתי מנוקדים ויחכו עד אשר יבואו השלוחים מירושלים? א) וגם מאת החכם הד"ר גראטץ אשר חתם את רשימת ר"י הנקדן בחותם האמת הנני שואל את השאלה הזאת. יא) התארים „המלמד" והפליטי לא נמצאו בין הרבנים, ורק אצל הקראים הוא תאר נכבד, כהתאר „רב" אצלנו, והפליטי או „הפוליטי"" ר"ל מפולין [כאשר תקן פירקאוויץ בבקורת לתוה"ק] גם זה יורה כי קראי כתב זאת, יען הרבנים לא יכנו כן את האיש הבא מפולין. יב) הקראים יאמרו על נפשם כי המה מגולי שומרון אשר לא ראו חרבן ירושלים ולא ידעו מכל הנעשה שמה, והדעה הזאת נשרשה בלבם עד כי יחשבוה לאמת אשר אין חולק עליה, ואיך טעה פה המזייף לכנות את הקראים בשם „קצת גלות ירושלים"? הנה אלה וכאלה שאלות משאלות שונות תולדנה להחוקר אחרי הרשימה החשוכה הזאת אשר על ידה אבה המזייף לעשות את אחינו היקרים האלה לקראים, וגם החכם החוקר רש"פ ז"ל חשד את הרשימה הזאת למזויפה, אך לא נועז לכתוב עליה בקורת מפחד פן ימנע פירקאוויץ את אורו ממנו, ולא יתן לו את העתקות הכ"י אשר לא היו ולא נבראו, ומאין יכול לחבר את ספרו לקוטי קדמוניות? ומה עשה אז החכם גראטץ? והרש"פ הסתפק רק בזה שכתב „וצריך לזה עיון גדול", וכן לא צדק בזה הפראפעססאר חוואלסאן באמרו [במאסף הרוסי לחברת מפיצי השכלה] „כי אלה אשר חרפו אותם על כי נבדלו מהם היו יהודים כיהודי קו"קו [אשר על דברת פירקאוויץ היו גם המה קראים], והנה אם נאמין להרשימה ובאבני המצבות כאשר יאמין בהן הפראפעססאר הנ"ל, הלא כבר הראינו לדעת כי דת הרבנות כבר נודעה בקרים זמן רב לפני ביאת השלוחים, כי מאין ידע החורת על המצבה משנת תקנ"ב — 792 לספהנ"ו [לחשבון אבן רש"פ בספרו א"ז] או בשנת 641 לחשבון המצבה ממלות לקוחות מהתלמוד „בקר וערב תדירה? וכן על המצבה משנת 807 נפגוש את המלות „נאסף אל עמיו בנשיקה" אשר לא יכחיש כל בר דעת כי לקוחות הנה מהתלמוד. וגם התאר „ראש ישיבה" הנהוג רק בין הרבנים ועל פי רוב רק על מורי התלמוד כל אלה הלא יעידו כי כבר נודעה דת הרבנות בקרים, וגם על המצבה המאוחרת מהראשונה בשתי שנים נראה התארים „מורנים ורבנים", ואם נחפש נמצא עוד רבות כאלה בלי ספק אשר יורונו לדעת כי ידעו יהודי קרים מהתלמוד קודם השלוחים, אכן כל אלה

להוכיח כי הטעם וימתעם חכמים רבים לא נכונה, כי אם מאמר חסרים לו עין בקורת להביט על מציאות פירקאוויץ בעיניים פקוחות, ואם ימיני לור ישוטתי אקוה לדבר מזה במקום אחר.

א) ומה גם כי הוא בעצמו הביא חל"ך עתיק משנת תרע"ח (916) מעוקד ומוטעם וזה הוא המחד אחר לא אלמ בו יד לזייפו. ומ"כ כבר היו הספרים מעוקדים, הספר הזה נמצא באולר ספרי הקיסר בפ"ב, וכל עין רואהו תעיד כי לא הלה בו יד המזייף, יען עתיק הוא באמת.

השמעתי רק לדעת המאמינים בבן רש"ף, אפס אם ישאל השואל הבלתי מאמין את דעתי אני, מתי קבלו יהודי קרים את התלמוד? אענהו, כי כאשר לא נוכל להגביל ברויוק את העת אשר קבלו כל היהודים היושבים בארצות שונות את התלמוד, יען לא בפעם ולא בשנה אחת נתקבל לכל המון בית ישראל אשר ישבו הרחק מאד מבבל ארץ מולדתו, כן לא נוכל להגביל גם העת אשר נתקבל בקרים, ורק זאת נוכל להחליט כי לא ע"י איזה סבה פתאומית נתקבל בקרים כהגדת הרשימה הזאת, רק ע"י האורחים אשר באו כפעם בפעם מהמקומות אשר כבר הכה התלמוד שרשיו עמוק עמוק בלב היהודים, המה הביאו מעט מעט את תורת הרבנות וישתלוה על אדמת קרים, ויוכל להיות כי נמצאו גם בקרים אנשים אשר צמאו לדבר ה' וילכו ללמוד באשר הלכו, כאשר נדע רבים מגדולי חכמינו אשר שמו נפשם בכפם וילכו לארצות רחוקות ללמוד איש מפי רעהו, ובעיני אין כל ספק כמעט כי נתקבל התלמוד בקרים עוד טרם נתקבל בארצות איירופא הרחוקות, ולמצער בעת אחת עמהם, באשר חצי האי קרים קרוב לבבל יותר מארצות אחרות באיירופא, וגם ידענו כי סוחרי פרס וקו־קז באו כפעם בפעם לסחור אל האי קרים ובינהם היו גם יהודים, [כאשר דברתי מזה בארוכה בתולדות הכוזרים בספר מיוחד]. אך בשום אופן לא נתקבל ע"י המיססיאנערים השלוחים הירושלמיין, ואין כל ספק כי אם נמצאו באמת שלוחים כאלה, הלא אז היו יהודים רבנים אנשי בליעל אשר קאה אותם ארץ מגוריהם ויהיו פראפאגאנדיסטים לתורת הקראות, או היו יושבי קרים גם מראש ונהפכו למיססיאנערים קראים, כאשר פגשתי על דרכי לתמהון לבבי גם אחד מהקרימצאקים איש זקן אשר למד כל חכמתו „מספר הברית, וספר בחינת הקבלה" וידמה כי אין חכם ונבון ממנו, ומשני הספרים האלה היה לחכם ופלוסוף ומשבח את דת הקראית בפה מלא, ובאשר איש בטל הוא ירחיב פה יאריך לשון כל היום נגד התלמוד וההולכים בעקבותיו, ואנשים כאלה יכלו להָמָצא בכל עת בין היהודים אשר יגורו בין הקראים, ואת אשר יחזק את השערתי הוא דברי הרמ"ם בספרו „חרוץ נבחר" בכ"י מאמר מלחמת חובה וז"ל:

כן הוא גם רבינו ענן הנשיא נ"ע, בהיותו צדיק תמים [?] שומר תורת אלהיו יתברך שלם באמונתו [?] ודתו לא פנה אל רהבים ושטי כזב ולא הסכים אל הפרושים ונתן כתף סוררת לתלמודם, אשר ע"ז הלשינוהו הפרושים למלך הישמעאלים הנקרא כאליף לאמר שהוא מפר תורת משה, וע"ז המלך כליף אסרהו בנחשתים בבית הכלא והיה נשפט למיתה, והשי"ת הזמין לו שלשה אנשים מכת הפרושים, שמם הטוב, הראשון רבי אפרים והשני רבי אלישע והשלישי רבי חנכה, הם המה שאנחנו מקדימים זכרונם קדם כלל חכמינו ז"ל, בכל שבת ושבת בכל קהלותינו, שלשת צדיקים אלו באו אצל רבינו ענן הנשיא ע"ה ויעצוהו לאמר „התנצל לפני הכליף ואמור לו אני אדרבה מחזק תורת משה באמרי שקביעת החדשים מחיבת להיות ע"פ הראיה החושיית

וע"פ עדים הפך דעתם בחשבון תכוניי, ועל כי דעת הישמעאלים ג"כ על פי הראיה ועדים, תמצא חן בזו דעתך בעיני הכליף ותנצל מן המיתה", ורבינו ענן הנשיא ע"ה באהבתו את החיים לספר מעשי יה, אף מיראתו מהמיתה הכרח לעשות כן והציל נפשו מני שחת, ואם יאמרו אנה מצאת אבדה זו, אף אני אשאלם לאמר, הגידו לי מה היא הסבה שאתם מקרימים זכר צדיקים אלו לחור קדם חז"ל? — ואנחנו למדנו זה בקבלה מפי זקנינו, גם ראיתי בעיני באגרות חכמי אדרונופולי שהיו כותבים לאבותי הזקנים נ"ע וכו', עכ"ל:

עדות זקן חכמי הקראים הזה דיה להוכיח כי נמצאו רבנים בני בליעל אשר הסיתו את אחיהם לתורת הקראית מסבות שונות, מלבד מה שעל ידי זה תתחזק החלטת כותבי קורות עולם כי לא מאשר חרד ענן לדבר ה' פרץ פרץ רחב בבית ישראל כי אם להנצל מן המיתה, ושטת היעזואיטים „התכלית תכשיר את האמצעים" היתה לו לקו להגיע למטרתו ע"י דברי חנף ועמל ואון, ואף להרוס יסודי התורה, והנחלה הזאת הנחיל לכל המחזיקים בבריתו עד היום הזה. שנית השגנו עוד עֵד נאמן אחד מראשי חכמי הקראים אשר יעיד כי המה כתה חדשה אשר נוסדה ע"י ענן אף כי ישתדלו כעת לכסות שמו במשאון, באשר חרפה היא להם להתחשב בעיני כל באי עולם לכתה מיוחדת אשר דבר אין לה עם ראשי האמונות והדתות הנודעות, וגם היהודים יחשבום כנוצרים גמורים בעניני האמונה, ובזה יהרסו כל מגדלי פירקאוויץ ודעותיו כי הקראים לא היו בהריגת מחוקק הנוצרים, וכי רק המה זקני קרים זמן רב לפני ספהנ"ו וכדומה, והנה לא אכחד כי בכל זאת עוד החשך פרוש על פני הרשימה הזאת, יען לפי עדות הרמ"ם היו שלשת הצדיקים בימי ענן בשנת תק"ך לאלף החמישי, ולפי עדות הרשימה היו בראש המאה השמינית לאלף ההוא, ומאיזה זמן התחילו יהודי קרים לברכם בברכת המתים גם זאת לא נוכל להגביל בדיוק, הן אמת כי בהעלים העתיקים מסדרי תפלותיהם הנמצאים בידי לא נמצא זכר לזה, ולפי הנראה לי נתחברה הברכה הזאת בימים האחרונים, באשר נזכרו שם רבים מגדולי ישראל אשר חיו לפני שלש מאות שנה בערך כהרב ר"י קארו וכדומה, ומי יוכל לגולל אור מפני החשך הפרוש על שלשת הצדיקים האלה? היתכן כי יברכו הקראים שלשה חכמים רבנים בכל שבת ושבת? או היברכו יהודי קרים שלשה קראים ביום הכפורים? ועוד זאת, מדוע לא כתבו השלוחים בעצמם את הרשימה? אכן מי יגיד לנו דבר ברור אודותם, ומדוע זכו לשני שלחנות כי יתברכו מפי הרבנים והקראים? אמת היא, כי פירקאוויץ ברא עוד רשימות אחרות לחזק את זאת, אך גם הנה לא תוכלנה עמוד לפני כסא הבקרת, [ראה הלאה], אך אקוה כי גם בזה די לסתום פי מקטרג אשר אבה להכנים את אחינו בשרנו אלה בברית הקראים.

והנה אחרי אשר השמעתי את הדברים האלה מקץ שנת תרל"ג עוד בחיי רש"ף בקצרה לידידי הרב הגאון הצדיק המפורסם ר' חיים חזקיה מדיני הספרדי מירושלים רב לעדת הקרימצאקים בקראסוב, כתב אלי כדברים

האלה, בעזיבת הדברים הבלתי נוגעים לענינינו וז"ל:

„והגם כי לא אוכל לכנוס בתחום שאינו שלי, גמעולם לא נסיתי בדברים אלו, ואף גם זאת כי קשה עלי מאד הכתב הזה [כתב רש"י] כי אני רגיל בכתב פרענקען, ולכתוב מכתב כזה צריך לי עדן ועדנין ויגיעה רבה, בכל זאת מאשר יקרת בעיני נכבדת להיות מחפש סנגוריא ולסתום פי המקטרגים הא ודאי חובתי ואעשה לכתוב שתי שורות, ואם אמנם לא אדע אם יהיו לרצון אמרי פי לפני רומע"ל נ"י, אנכי אעשה את שלי ולו משפט הבחירה, וזה החלי בס"ד:

הנה אשר החכם החוקר הגדול הז' ונכבד ר' אברהם אבן רש"ף רגל על לשונו בפה מלא אשר הקרימצאקים המה שרידי הקראים, מי יתן ידעתי מי הביאו הלום להעלות כן אפי' במחשבה, ואם כדבריו היה מקום לחוש על החיתון שלא יתחתנו מבני ישראל עם הקרימצאקים כאשר ידוע מפסק הרמ"א בש"ע אה"ע תוס' ד', ולא היה לרבני הדורות אשר מעולם לחסום פיהם מלפרסם דבר כזה לרבני ספרד ורבני אשכנז די בכל אתר ואתר כי מסתמא רז זה לא להחכם הנ"ל לבד נגלה כי גם לרבים חקרי לב הקרובים והרחוקים היה נודע הדבר בהיות מלתא דתמיהא אשר קהל ועדה יעמיסו על שכמם עול תורה שבע"פ אשר לא שערו אבותיהם, ומלתא דתמיהא ידעי לה אינשי והיה להם לפרסם כי בעיר פ' כל אשר בשם ישראל יכונה הנה הוא מבני מקרא למען לא תהיה זאת לפוקה את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם, ובתשו' הגאון נודע ביהודה לא החליט להתיר חיתון בבני מקרא ששבו אפילו בדיעבד וכ"ש לכתחלה, וראיתי אני מתוך אגרותיו היקרות כי שלשה דברים אשר ראה וידע החכם הנ"ל הרהיבו את נפשו להחזיק בטעות זה ולדבר כן. א) כי מקדם קדמתה היה המנהג בעדה הקדושה הזאת לשבת על הארץ בבית התפלה, וזה אחד ממנהגי ב"מ כידוע. ב) כי בכל תפוצות ישראל אשכנזים ספרדיים איטליאנים וכיוצא כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' בהיות להם שפה אחת מיוחדת לבני ישראל שבאותו מקום ולא יתערבו בלשונות הגוים, ואלה הצאן קדשים הקרימצאקים אין להם שפה מיוחדת עברית לעברים כי הם מדברים בלשון הגוים הנקרא טטרצא, וכן הוא המנהג בב"מ שבמקומות הללו. ג) אשר נמצא בגנזי בתי כנסיות שבעדת הקרימצאקים איזה ספרי כ"י, אשר נראה בעליל שהם הק' מבני מקרא, ולולא היה מקור מחצבתם מב"מ מאין באו להם הס' האלה, ואם שלש אלה לו יעשו הכרח גמור להחליט ולומר כי הקרימצאקים הם שרידי הקראים, ולדעתי אין בהם ממש, ואף כי אינני רגיל להכנים ראשי בדברים כאלו לבעל דעת חיצוני וקשה בעיני בטול התמיד רגע כמימריה, אך להפצרת ובקשת רו"מ מע"ל נ"י פניתי ואען ואומר על ראשון ראשון.

א) אשר היה המנהג לשבת על הארץ בבית התפלה אין מזה שום מופת כלל, כי הדבר ידוע כי כן הוה ורגיל אצל הספרדים במלכות תוגרמה

אשר גם עירות אלו (ר"ל ערי קרים) היו תחת ממשלתו מאז, ואני מבני ציון עיר הקדש ירושלים תובב"א היא עיר מולדתי ובה נתגדלתי וראיתי שם כמה בתי תפלה אצלנו הספרדים מתנהגים כן ומתוכם קהל חסידים אשר מתפללים שם בעלי הקבלה החסידים הספרדים ונקרא בשם ביהכנ"ס בית אל, שם יושבים בבית התפלה על הארץ ע"ג כרים וכסתות כאשר היה המנהג אצל הקרימצאקים (לדעת אבן רש"ף) ואינני מוכרח עוד לכתוב משאר עירות גדולות אשר ראו עיני ואשר באזנינו שמענו, כי די לי בעדות ברורה מאשר נמצא על ארצנו ונחלת אבותינו ציון הוא עיה"ק ירושלים תובב"א, והחלק יעיד על הכלל כלו שכן מנהג פשוט בבני ספרדים שבערי תוגרמה, וההבדל שבין בני ספרד לבני מקרא הוא בבימה אשר באמצע בביהכנ"ס כי אצל בני מקרא אין בימה ואצל הרבנים יש בימה באמצע בכל בתי כנסיותיהם, וכן היה המנהג אצל הקרימצאקים אף בזמן שהיה המנהג לישב על הארץ (כדבריו) ולא היה שום זמן בהכנ"ס בלי בימה באמצע כאשר העידו לפני סבי דאזלי אתיגרא המופלגים בזקנה מהחכם החוקר הנ"ל, ואינני מוכרח להמציא טעם על מה ועל מה נהגו כן בבית התפלה כי זה ידוע כי כך הוא מושב הספרדים בערי תוגרמה, גם בבתיהם ואולי בעת התפלה תכון יותר הוראת קצת הכנעה ושפלות, בואו ונחזיק טובה להנשר הגדול ראש המדברים גדול אדוננו רבינו משה בר מימון ז"ל, כי הסיר חרפה, סתם פי מקטרגים, אף הוא ביטל את המעוררין באשר הודיע לנו בספרו הנורא ספר יד החזקה כי מנהג זה הוא מנהג קדום בספרד, וז"ל הטהור בפרק י"א מהלכות תפלה דין ה' „ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עשישיות בביהכנ"ס ולהציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן ובערי ארום יושבים בה על הכסאות" עכ"ל הזהב, והעיני בשר לו עיניו תחזינה מישרים כי רוח הקדש הופיע בבית מדרשו לחרות דברים אלו על ספרו אשר איננו רק לפסק דין, ומה לו להודיע מנהג המקומות בענין זה, אם לא להודיע לדור אחרון שלא יוציאו לעז על הנוהגים כה וכה כי מנהגי אבותיהם בידם.

ב) „אשר אין להם לשון יהודית לעצמם". הנה נמצא כמו כן עיירות גדולות אשר אין להישראלים בני אותה העיר לשון לעצמם רק לשון האומה אשר יסתופפו בצל קורתם, הלא המה מצרים ואלכסנדריאה של מצרים (היא נא אמון) בירוט, דמשק הנקרא שאם, ארם צובה הנקרא חאליב, ואגפיהן אשר היהודים שם מדברים רק בלשון ערבי כלשון הגוים ששוכנים ביניהם ואין להם לשון יהודית לעצמם, וגם באה"ק לולא נפוצו שם מבני הגולה המדברים בלשון אישפניאל, היו גם הם מדברים בלשון ערבי, ולכן אין מזה שום מופת כלל כמובן.

ג) אשר נמצא בגנזי ביהכנ"ס של הקרימצאקים מספרי בני מקרא, הן לוא יהי כדברי החכם החוקר הנ"ל כי הספרים ההם הם מב"מ, הלא לאמונה בבירור גלוי וידוע לפני אשר גם בדמשק נמצא כמו כן בבהכנ"ס

של הספרדים ארון אחד מלא וגדוש מס׳ ב״מ, ולא ריפרף אדם מעולם לומר עליהם כי הם משרידי הקראים, [מזאת לא ידע הגאון הזה יחי׳ כי אבן רש״ף חשב גם את הספרדים ליוצאי ירך בני מקרא], הס כי לא להזכיר, וכאן נמצא בעדת הקרימצאקים ספרי הפוסקים ראשונים רמב״ם סמ״ג ס׳ התרומה סמ״ק, טורים, כתובים על קלף מכמה מאות שנים, מלבד מדפוסים ישנים, ולא יראה ולא ימצא כן בעדת הקראים כי אין להם חלק ונחלה בתורה שבע״פ ש״ס ופוסקים, לכן הדבר ברור כשמש עדת הקרימצאקים אשר לו, מבני ישראל המה אשר מאמינים בתורה שבכתב ותורה שבע״פ המקובלות אצל כל ישראל ואין דבר חוצץ בין כל ישראל אחינו הרבנים ספרדים שבכל מקום להקרימצאקים, ומציאות הקרימצאקים בעירות אלו העד העיד בנו האיש המקובל האלהי הרב ר׳ דוד לחנו ז״ל בהקדמת סדור התפלה אשר לו בכת״י אשר ייסד אותו בשנת ה׳ תפ״ה (הספר הזה הוא בבהכ״נ הגדול שבעירנו והוא מכלל יופי כתיבה תמה על נייר יפה ודיו נאה ומחזיק יותר משלש מאות וחמשים עלין של חצי בויגין שם מסודר בסדר נאה תפלות כל השנה ירו בכל, כל דיני התפלה ועניני כתובות וקדושין וגט וכיוצא את הכל עשה יפה בעטו עט סופר מהיר מבלי שנוי בגסות ודקות הכתב בכלל כתמונת הדפוס אשר אינו שולט בו שינוי ותמורה בכותבת הגסה או דקה מן הדקה) ואי״ה אצוה להעתיק לו ההקדמה ההיא כי אני בעצמי לא אוכל מהטעמים הנ״ל ואשלחנה באחרת איה״ב, ובהקדמה הזאת מזכיר את הרב המקובל משה הגולה בעל ס׳ אוצר נחמד ראש על ארץ רבה כיוב וספר אוצר נחמד לר״א הקרימי לפי הנראה איננו מעדת הקרימצאקים וממהות ואיכות הס׳ אולי יתברר מי בעל דברים, בביהכנ״ס הישנה כתוב „תפלת עבדך לפ״ק״ ולפי הנראה היו נקודות הכסף על איזה אותיות ולפי רוב השנים נטשטש הציון, פאר העמוד העומד על ראש ההר שאלתי עליו ואשר הוגד לי הם דברי חוכא וטלולא לא נתנו לכתוב. הנה יצאתי חוץ מגבולי אף כי קשה עלי מאד מאד בכל זאת כתבתי את כל הנ״ל בעבור כבוד רו״מ מע״ל נ״י, הכ״ד הצעיר חזקיה מדיני היו׳ מבני ציון עיר הקודש ירושלים תו׳ המתגורר בעיר קראסוב יע״א. שאלתי מספר העדה הזאת בכל אי קירים אשר כלם נגררים אחר העיר הזאת ואמרו לי כי ברוויזיא שעתידים עתה ליתן יכתבו בפינקס קרוב לז׳ מאות נפשות בפינקס העיר עכ״ל המכתב.

והנה אחרי הדברים הנכונים והאמתים האלה אשר יצאו מעט הגאון יחי׳ ואחרי טענותי על הרשימה הזאת, יבין כל איש דעת כי אך לשוא הגביה אבן רש״ף עוף להכנים את אחינו הקרימצאקים תחת כנפיו, וכאשר הגיעה תשובת הגאון לידי מהרתי ושלחתי אל פירקאוויץ את טענותינו, והוא כמנהגו לא אבה להקיא חיל בלע, ויכתוב אלי שנית מכתב רחב ידים בדברים חסרי טעם ודעת אשר אין בכחם להניע אף אחת מטענותינו ממקומן, וז״ל מכתבו:

„מכתבך היקר מיום כ״א ניסן הגיע לידי ביום הזה על נכון ולעשות רצונך חפצתי היום ולא למחר לאות אהבתי הנאמנה אליך בל תופר.

רבות יש לי לדבר על דבר הקרימצאקים, אך אין לי כעת פנאות להאריך ועל דברי אשר כתבתי אודותם לפי בקשתך, כתבת בקרת, ולא לבד כי אין דעתך סובלת וכו׳, כי גם רשימת השלוחים (אשר יש לה ראיות) נחשדה אצלך מראשה ועד סופה ולא ידעתי מאיזה כח [?] דנת אותה כן, ואם הרש״פ נ״ע חשד אותה. א) מפני תאריכה לפ״ק בסמכו על דברי השי״ר נ״ע כי הוא לא ראה את ספר אבני זכרון [המלא באמת זיופים על כל גדותיו] שנמצא לפ״ק רבות בשנים לפני תאריך „כי מציון תצא״ העולה תשי״ז לפ״ק. א) נומר 34 שנת שמ״ב לפ״ק. ב) נומר 40 שנת שפ״ה לפ״ק. ג) נומר 42. ד) נומר 43 שנת שצ״ה הנ״ל. ה) נומר 44 שנת ד׳ ש״ק (ר״ל ד״א ת׳) במלות ברורות „לפרת קטון וג׳ ר״ל וגדול. ו) נומר 55 שנת תס״ד לפ״ק. ז) נומר 60 שנת ת״פ לפ״ק. ח) שנת תקכ״ז פ״ג פרט גדול העולה ממלות יצחק סנגר״י תקל״א ד״ת קכ״ז וזה התאריך הרעיש את לב השי״ר נ״ע, כי לא מצא כן בשום ספר מדברי התלמודיים נ״ע, ויהי התאריך ואותיות פ״ג בעיניו לזרה, על כן לא ראינו אינה ראיה. ב) מצד הענין בעצמו כי מה לו פה בסוף ספר תנ״ך, וזה כי לא ראה שהמנהג בקדמונים לכתוב דברים יקרים ספוריים בראשי או בסופי כתבי הקדש להיותם לזכר עולם כמו „כתוב זאת זכרון בספר״ לכן עשה יהושע ככת׳ „ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים״ [גם האיש אשר לא יאמין כי יהושע כתב רשימות כאלה בסוף התורה יוכל להיות צדיק גמור] וכן עשה יהודה המגיה בן משה הנקדן מזרחי הנחשד ג״כ בעיני רש״פ נ״ע, ובספר נחל קדומים נעתקו רשימות ההן למאות או לעשרות. ג) „והדבר צריך עיון גדול עוד״ אשריך רש״פ על סוף דבריך אלה, וכן הדין נותן, ככ׳ ודרשת וחקרת ושאלת היטב. ד) „אע״פ שראיתיה בעיני ובדקתיה כפי האפשר״ נראה מזה שהודה כי לא מצא דופי ברשימה [?] מצד הכתיבה הישנה מאד כי אם מצד לפ״ק ומצד הענין ההוא בסוף התנ״ך, ומובטח אנכי אלו היה חי וראה את ספר אבני זכרון ואת נחל קדומים היה מודה על האמת, ואתה ידידי לא שלחת לי את „משא קרים״ לפני הדפוס, ומי יודע כמה עוד דברים נמצאים בו ראוים לדרישה וחקירה לפני צאתם לאור העולם ודי בזה״, עכ״ל:

מובן מאליו כי השיבותיו בעת ההיא כאשר עם לבבי, והנה כל קורא מבין יהיה מי שיהיה קראי או רבני אם יאבה לשפוט בלי משוא פנים, יוכיח כמוני כי אין בדבריו אלה דברים חזקים ומוצקים אשר יכריעו את טענותינו, הן כל אשר עינים לו יראה כי הרש״פ דבר דברים ברורים להכחיש את הספור ברשימה הזאת, ופירקאוויץ הפך את דבריו אשר לא עלו על דעתו מעולם, וז״ל הרש״פ בספר לקוטי קדמוניות צד י״ח בהערה שם „ולא אוכל לכחד שכל הרשימה ההיא נחשדת אצלי כן מפאת תאריכה לפ״ק (עיין מ״ש

הח׳ שי״ר בכ״ח מכתב י״ז) והן מצד הענין בעצמו כי מה לו פה בסוף ספר תנ״ך, והדבר צריך ע״ג עוד אע״פ שראיתיה בעיני וברקתיה כפי האפשר״, מדבריו אלה נראה ברור כי חשב אותה למזויפה, רק נחוץ היה לו לכתוב עליה בקרת רחבה, והוא לא אבה להטריח את נפשו על זאת אולי למעם ידוע לו, והעיר עליה בקצור נמרץ על דבר תאריכה, כי מזויפה היא, ולכן שלח את הקורא לעיין בכרם חמד, אשר שם דבר הגאון שי״ר ז״ל באריכות אודות מציאות אבן רש״ף בכלל, ועל דבר הלפ״ק בפרט, ואף כי בזה צדק פירקאוויץ כי נמצא התאריך לפ״ק על מצבות רבות ועתיקות יותר מהרשימה הזאת, אכן זאת היא שאלה אחרת, אם המצבות הנן עתיקות באמת או לא? ואקוה כי יצלח לי להראות כי גם כל המצבות העתיקות הנן מזויפות מיד אבן רשש״ף, ואז לא לבד הרשימה הזאת כי אם עוד למאות תהיינה כקש לפני רוח, אולם אבן רש״ף אשר ממנו לא יבצר מאומה ברא עוד רשימה אחרת לחזק על ידה את הראשונה, לבל תפול לפי חרב הבקרת, וז״ל הרשימה:

29 אני אלישע שליח ירושלמי בירבי אהרן סיימתי מלאכת ניקוד וטעמי ספר דברי הימים בר״ח מרחשון שנת תתפ״ח לחרבן שני פה קפה ואתחיל שאר הכתובים בשם יי״.

והנה כבר הראיתי לדעת כי הרשימה הראשונה היא מזויפה, מובן מאליו כי גם זאת אשר כתב אותה המזייף רק לחזק את הראשונה מזויפה היא בלי ספק, אך המשל ההמוני „לתרץ שקר אחד נחוץ להוסיף עוד עשרה שקרים״ קיים פירקאוויץ בכל תקף, הוא לא הסתפק גם ברשימה הזאת ויברא עוד שלישיה אשר תשא מדברותיה כדברים האלה:

30 „דרוש ליום תשעה באב ממגילת איכה שדרש חד משלשת הצדיקים שלוחי מצוה,
הירושלמיין רבי אלישע הי״ר [השם ינקום דמו] דהוה מילף דת הרבנות בבית אולפנא פה,
קרתא רבתא כפא לקיים את כל תוקף הסכם ביתר עז צ̇ע̇ל̇,
לע̇ו̇ל̇ [צדק עדותיך לעולם, לזכר עולם יהיה צדיק],

אך המזייף עוד לא אמר די, ויאמר ויחבל עוד רשימה רביעית וז״ל:

31 „אני חנוכה שליח ירושלמי בן מרי׳ ורב׳ מנוח החכם זצ״ל מכרתי לאדונינו מורי׳ ורבי׳ גדליה הנשיא נכד משיח אלהי יעקב ונז׳ ע״ה׳ את התורה הזאת אשר כתבתי ומסרתי ונקדתי וטעמתי בנקוד וטעמים ומסורת חכמי א״י בני מקרא זצ״ל ... פה עיר ספרד המדינה שנת אשה לשטרות והסימן וגלת ירושלים אשר בספרד ירשו את ערי הנגב, והכל שריר וקיים״:

מלבד אשר בהרשימה הזאת אבה לחזק את הראשונה, הנה הציב לו

המזייף לו למטרה להראות כי המנקדים הראשונים היו קראים, וע״י רשימות אחרות הוכיח כי היו ממלכי בית דוד כאשר הראה שלשלת יוחסין גדולה מענן עד זרובבל פחת יהודה [ראה לקוטי קדמוניות] :

כי גם הרשימה הזאת היא מזויפה בלי ספק זאת יראה הקורא הלאה במאמרי „זיופי אבן רש״ף״, אולם אחרי כל הטענות והמענות אשר כתבתי בזה, הלכתי לבית עקד ספרי הקיסר בפעטערסבורג לראות את הרשימות האלה בעיני בלוית הפראפעססאר חוואלסאן, והנה ראיתי לשמחת לבבי כי כל דברי הבקרת אשר כתבתי למותר המה, יען הרשימה הראשונה אשר עליה אנו דנין נכתבה באותיות רש״י כתב יד קראי, והכרתי בה כתב יד פירקאוויץ, ונכתבה בדיו שחור וצהוב כאלו אתמול יצאה מיד המזייף, עד כי גם החכם הפראפעססאר הנ״ל הודה לי כרגע כי מזויפה היא, וכן הראיתיה להביבליאטהעקער הנכבד השר ביצקאוו אף כי נוצרי הוא, וגם הוא העיד כרגע כי חדשה היא ומזויפה, וגם הרשימה השניה נכתבה זה לא כביר בדיו שחור, אך לבל יכירון כרגע כי חדשות הנה, משח אותן המזייף במיץ ידוע וע״י זה נתכווץ הקלף, להתעות את הרואים למען יחשבון לעתיקות ומראהו במקום הרשימה ירוק [געלב], הרשימה השלישית גם היא נכתבה מחדש בדיו לא שחור ואין כל ספק כי מזויפה היא מיד פירקאוויץ, והרביעית איננה בפעטערסבורג, ורק העתקה ממנה נמצאה שם ומי יאמין לפירקאוויץ כי נמצאה באמת באיזה מקום ?

מלבד ארבע הרשימות האלה הראה עוד רבות אשר מטרת כלן היא, רק לחזק את הראשונה אשר כל כבוד המקרה הזה משליחת השלוחים תלוי עליה, אך לבל אלאה את הקורא לא העתקתין פה, ודי לנו רק לדעת על מה עמל פירקאוויץ מחצית ימי חייו, רק למען הרים את הקראים מעפר שפלותם ולמלאות את מספרם המעט באחינו הקרימצאקים התמימים והישרים בלבותם, אכן לא לעולם שקר, וצדקת צדיקים הולך ואור עד נכון היום •

הלאיתיך קורא נעים בבקורתי נגד הרשימה החשובה הזאת ונתקתי המשך דברי ע״ד יהודי קרים, אפס חשבתי כי פה המקום לדבר נגד הרשימה הזאת המתיחסת ג״כ ליהודי קרים, ומי יוכל להביט ברוח שקטה בפני איש לא ידע בשת המתהפך כחומר חותם בשקרים וזיופים למען הגיע למטרתו לשלול מאתנו את שארית פליטת יהודה וישראל על אדמת קרים ? וזאת לדעת המתימרים לעשות שלום בין הקראים והרבנים, כי כל דבריהם מאפע, וכאשר הוכיח אחד מגדולינו כי הקראים לא יתאחו עוד לעולם כן יקום וכן יהיה, ודי לנו באנשים בני בליעל הנמצאים בתוכנו המתיחשים על דגל יהודה לבשתנו — כאשר אין עם בתבל הנקי מאנשים כאלה — ולמה נוסיף עליהם עוד שלשת אלפים משפחות ? והדברים עתיקים • —

נוסח הכתובה אצל יהודי קרים

מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה׳ :

כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל

בששי בשבת בשנים עשר ימים לחדש תשרי שנת חמשת אלפים וחמש מאות ושבעים ושלשה לבריאת עולם, למנין שאנו מונין הכא במתא די קרא סוב די על כיף נהרא מותבא איך אמר החתן כר׳ אברהם טירגוודו יצ״ו בכר׳ דוד טירגוודו יצ״ו להדא בתולתא כלתא דא מרת טובה בת כ״ר משה אשכנזי יצ״ו הוי לי לאנתו כדת משה וישראל, ואנא במימרא דשמיא אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס ואכלכל ואכסי יתיכי כהלכת גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין ומכלכלין ומכסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי מוהר בתולייכי כסף מאתן זוזי דחזו ליכי מדאורייתא ועלי מזוניכי וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא, וצביאת בתולתא כלתא דא מרת טובה בת כר׳ משה אשכנזי יצ״ו להות ליה לאנתו, ודא נדוניא דהנעלת ליה מבי אבוה קומוש למוהר הבתולות ולמאתן זוזי דאינון עקר הכתובה באלפיים וארבע מאות כַּפִּיכ, תכשיטי זהב וכסף ואלו פרטיהן, ביר גרדנליק יֶדֵי בוצוק זרמהפופ אלטין אכי יוזוב דורט דוגמא דונלוק פֶּרצא לֶרי אֶכִי בֶש כומוש קושק בסמא קולני אילן א) בשלשה אלף ותשעה מאות כפיכ, בגד שם אלג׳סי קפטן ובגד גירנאטור נצרא ועוד בגד שם אלג׳סי קפטן ובגד זופק צכולא בשלשה אלף וחמש מאות כפיכ, מעפורת שתים מוזהבות וצנכר אחד מוג׳סם ושתים על פושו באלף ושבעה מאות כפיכ, מפות פנים יוז בזי לר חמשה ועוד מפות פנים ארשין צריכ חמשה מרוקמות באלף כפיכ, חלוקי פשתן חמשה ואחד סילאג׳כ באלף ושמונה מאות כפיכ, מפות שלחן שלשה במאתים כפיכ, מראשות ששה ומנעל וסנדל ומראות הצובאות באלף כפיכ, מכסה אחד בסמא עם שתים סדינים באלף ומאתים כפיכ, מצעות שתים בסמא בשבעה מאות כפיכ, כלי נחשת תשעה חתיכות

לבוש לא יצאו ולא יבאו ולא יתן ולא יקבל עם הלקוחים ולשאו ויתן לכם

ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם : בסימנא פבא ותמול צומח ומעשיר

א) ענק (על הטוקר) אחד מסיון שבעה וחצי זהובים זהב, שתי מבעות ולרבעה כפתוריס למכמסים, ופרטיקן $^2/_5$ כסף, חגורה מגמר נסן וכפתוריה מכסף .

בארבע מאות כפיס, ועלה סך הנדוניא עם עקר הכתובה בשבעה עשר אלף ושמונה מאות כפיס, הכל קבל עליו כר׳ אברהם טירגוודו יצ״ו חתן דנן וצבי והוסיף ליה מדיליה אלף ושבעה מאות ושמונים כפיס, ועלו סבי הנדוניא והתוספות עם עקר הכתובה תשעה עשר אלף וחמש מאות ושמונים כפיס, ממטבע של אדונינו המלך אימפלאדור אלכסנדר פווילביץ יר״ה, והפרחים הנמשכים שוים היום פה במתא די קרא סוב יע״א במאה ושמונים כפיס דהיינו זהובי מדינה, וכך אמר החתן כר׳ אברהם טירגוודו יצ״ו חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דן ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי להתפרע מן כל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין למפרע מנהון שטר כתובתא דא ונדוניא דן ותוספתא דא ואפילו מן גלימא די על כתפאי בחיי ובתר חיי מן יומא דנן ולעלם, וקבל עליו כר׳ אברהם טירגוודו יצ״ו חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דן ותוספתא דא כחומר כל שטרי כתובות דנהיגין בבנת ישראל העשוין כתקון חז״ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, וקנינן מן כר׳ אברהם טירגוודו יצ״ו חתן דנן בכ״ר דוד טירגוודו יצ״ו להדא בתולתא כלתא דא מרת טובה בת כ״ר משה אשכנזי יצ״ו על כל מאי דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניה ביה והכל שריר ובריר וקיים.

אהרון פייסרו יצ״ו	עמנואל בכ״ר מאיר הכהן נ״ע	יצחק בלא״א הח׳ המ׳ כה״ר יוסף אשכנזי ז״ל	משה דוד בלא״א הח׳ המ׳ כה״ר יעקב לחנו זצ״ל.

הכתובה הזאת הנמצאה בידי וכן כל הכתובות אשר ראיתי אצלם נכתבו על נייר עב וגדול, ארכו 32 צאלל ורחבו 24. מסביב לנוסח הכתובה פטורי ציצים ופרחים מצבעים שונים. — המנהג הזה להזכיר בהכתובה כל בגד וחפץ ומחירו בפרט לא אוכל להחליט אם נהגו כבר כזאת גם בימי קדם או לא. שנים מהעדים החתומים פה מצאתי עוד על כתובה אחרת, וזה האיש ממשפחת לחנו כבר ידענו יחוסו מהקדמת החזניא, וכן מצאתיו חתום על שטר צואה משנת תק״ם עוד הפעם ורק בשם „דוד" לבד.

ס״ת ליהודי קרים

בעיר קראסוב אצל הקרימצאקים נמצאו איזה ארונות עץ אצל ארון הקדש בביהכנ״ס, אשר לפי הנראה נעשו כן בכוונה בהבנות הבית למען יעמידו שם את ספרי התורה הפסולים, ובכן נמצאו שמה כעת כמאה ס״ת, החלק היותר גדול מהם הנם כתובים על עור והנשארים על קלף, על רבים מהם השרטוטים הם מבחוץ, מהם נכתבו בתנין על האותיות „שעטנ״ו ג״ץ"

כדין, ומהם בלי כל תגין, ונמצאו בהם שנוים רבים, ומעט מהם על פי טעות הסופר, האותיות הגדולות במלות הכזונה, חכלילי, הליהוה, או הקטנות במלות, ויקרא, קצתי, לבכותה, וכו׳ מצאתי רק באיזה מהם, השנוים על פי רוב לא ישנו את הכונה, היריעות נתפרו בגידין. ווי העמודים לא מצאתי, האותיות הנן מרובעות ויפות כתבנית אותיות הדפוס, אבל אין להן דמיון עם האותיות בספרי תורתנו כעת, האות ח׳ איננו מחובר משני זין וגג עליהם מלמעלה כאצלנו, אבל הבדל גדול יש בין האותיות בס״ת לאותיות בספרי תנ״ך אשר מצאתי בידיהם, הפתוחות תתחילנה מראש השורה, והסתומות מאמצע השורה, וכו׳.

אחרי כתבי זה הגיע לידי הקאטאלאג לה׳ הרכבי וה׳ שטראקק ומצאתי שם את הרשימה משנת קל״ו אשר חשב אותה אבן רש״ף כי לקראים היא [ראה לעיל פ׳ ו׳], ובאמת אין כל ספק בעיני עתה כי לרבנים היא ונוגעת לדברי ימי יהודי קרים ע״כ הנני מעתיקה גם בזה:

״ וֹתמֹלא קֹטע אֹת אֹאֹא

32 מעידים אנחנו הבאים על החתום במפורש אך לא בסתום על מה שבא לפנינו האיש זה הנקרא אליה בנו של ר׳ אברהם המכונה כוגאה איברהים נ״ע יום שני שהוא אחד ועשרים לחדש שבט בשנת מאה ושלשים וששׁ שנים לאלף ששי ובשנת שש למחזור רעא שהוא מחזור הקטן למניינא די ויגילנה לממני ביה הכא במאתה דסולכאת בשיפולי טורא דאגירמיש מותבה וכן אמר אלינו הוו עלי עדים וקנו ממני בכל לשון של זכות ועכשיו כתובו ותחומו ותנו למ׳ אליה הכהן בר מ׳ צדוק הכהן נ״ע, להיות בידו לראיה ולזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי שלא באונס ובלא (שום) טעות ושכחה אלא בלב שלם ובנפש חפצה וגוף בריא ונטלתי וקבלתי ממנו שבע מאות וחמשים כסף חצים שיהיה שלש מאות ושבעים וחמשה כסף ממטבע קרימי כסף נקי .... עובר מיד ליד בלי פסולת ומכרתי לו בהם ספר זה המגיע מנחלת אבי הנזכר לעיל ומירשתו שהוא חומש ונביאים ראשונים ואחרונים וכתובים והם עשרים וארבעה ספרים של נביאינו זה מכירה שמכרתי לו מכירה שלימה שרירא וקיימא וחלוטה בלי חרטה ויש לו רשות לירש ולהנחיל ולהחסין למשכן ולרהין (?) ול... וליתן במתנה לכל מי שירצה וקבלתי שטר מכירה זו עלי ועל ירתי בתראי לשנאה (?) ול.. אה ול... ול...א מכירה זו מכל דין וערעור ואין רשות לכל אדם בעולם למחות (מה שכתבתי) ברצון נפשי .... לו וכל מי שיבוא מארבע רוח (?) עלמא בר או ברתה אח ואחות ..... יורש ונוחל יהודי ... אוכל נכסי ופורע בין; שיבוא ברשותי ושלא ברשותי ויקום ויה...ויע (רער) ..... דינא עם מ׳ אליה הכהן הנזכר מחמת עשרים וארבעה ספרים זה שהם כרך אחד שמכרתי ..... בין בדיני ישראל ובין בדיני אומות העולם בערכאות של

גוים ולא שיירתי לעצמי ממכירה . . . . . ולא נשתיירה (ביד) מ׳ אליה הכהן הנזכר מדמי מחיר ספר זה הסכום הנזכר לעיל שהוא שבע מאות וחמשים כסף ממטבע הנזכר שוה פרוטה וקבל עלוהי אליה זה הנזכר לעיל אחריות שטר מכירה זו כ (אחריו) ת (?) כל שטרי מכירות ושטרי הודאות והלוואות דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי אלא . . . . וכחוזק כל שטר ה (נעשה) בישראל מיומא דנן ולעלם וקנינא מאלוה בר אברהם הנזכר קנין גמור וחמור . . . . במנא דכשר למקנייא ביה (ו) כל מה דכתיב ומפרש לעיל והכל שריר ובריר וקיים ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו״ :

על החתום נוכל לקרות רק „יעקב בר שלמה״ והשאר נמחק .

ע״ד מוסמכות כמי ישלאל בעלי קריס בפלס ידוכר במלק מני .

חכמי ישראל בקרים

יז

לוא שאלנו את פי מערי׳ שם פירקאוויץ אם היו חכמים לישראל בקרים ? כי עתה ענונו בלי ספק, והנה עוללות אפרים אשר השלכו לקרים, כאשר יצאו ערומים מבית חייהם כן הלכו, ולא הביאו בידם מארץ אבותיהם, כי אם ספר התורה הכתובה לבד וכאשר התרחקו ממשכן ה׳ ולא ראו בכבוד הבית השני, לא ידעו דבר מסגולת התורה והרכמה אשר רחבו ונסבו למעלה ראש בארץ ישראל, ואם זכרו בארץ גלותם את ה׳ אשר עזבו בארצם, ואת תורתו אשר חללו, היה אך המקרא לבדו מעין ישועתם [?]; ואף אם נניח שיהודי באספאר היו גולי ירושלים בימי הבית השני וידעו מן התורה המסורה, הנה כבר התרחקו גם המה ממקורם מרחק רב, וחדלו ארחות המשא והמתן ביניהם ובין אחיהם בארץ ישראל, ולא עצרו כח ללמוד וללמד לאחיהם בני קרים אשר היו רחוקים גם המה מהם בשפתם ובמנהגיהם רחוק גדול מאד, ונשארו יהודי קרים בעלי מקרא (sic) ימים רבים, עד שגם בהתפשט למוד התורה שבעל פה ברוב מושבות ישראל וחכמת התלמוד שלחה שלוחותיה עד למרחקי ארץ, לא הצליחו החכמים התלמודים הבאים לקרים לעשות לה נפשות הרבה, [הא מנלן ?] כי כבר הורגלו והסכינו בני האי הזה לחיות על מוצא פי המקרא, וראו את למודי התורה המסורה כתורה חדשה, ולעומת זה מצאו להם הקראים אשר באו גם המה לקרים מארץ ישראל, מקום כר נרחב לעבודתם, ותורת הקראית החדשה אשר יצאה להתנגד אל תורת הרבנות בימי ענן בשנת דת״ק,

מצאה קן לה בלב בעלי מקרא הפשוטים אשר לא ידעו לא את התלמוד ולא את המוצאות אותו, ומעט מעט נהפכו לקראים מנדי התלמוד, וידם גברה על מעט הרבנים אשר הכו שרש לא כביר בקרים, על כן מעטו חכמים רבנים שמה ולא נודעו עקבותיהם בין חכמי ישראל בארצות איירופא וכו'" :

המשפט הקשה הזה הוציא הרב החכם המפורסם רש"י פין (הכרמל שנה ב' צד 317), יען מה? יען ענה אמן לכל הגה אשר יצא מפי אבן רש"ף, אחריו בא הפראפעססאר חוואלסאן [המאסף הרוסי] והניח חותם האמת על הדברים האלה, והראשון לא אבה לקפח שכר שיחה נאה ויודה לו בפה מלא במכתב עתו [הכרמל שנת 1867 צד 327]. והנה אין כל ספק כי הבנין אשר בנה הרשי"פ נכון היה על היסוד אשר הניח הגאון שי"ר ז"ל, [כרם חמד חלק ה' מכתב י"ו], הגאון הנאור הזה אשר נתברך מפי החכמה העליונה בעין בקרת חדה, היתה לאל ידו באמת להראותנו נפלאות בחכמתו, ונכון לבי בטוח כי לוא ראה הגאון הנ"ל את כל מציאות אבן רש"ף כאשר ראו החכמים הרב פין והפראפעססאר חוואלסאן כי עתה נתגן למרמס רגל, והאות לזאת ראינו כי הוא היה הראשון אשר יצא למלחמה על הקראי הזה ברגע הראשון אשר עלה על במת הסופרים, וחלילה לנו להאשימו אף כחוט השערה בעד השערתו זאת, ע"ד אחינו יושבי קרים, ראשונה הוא רק שער זאת בנפשו, ולזאת הצדק לכל חכם לבב לשפוט על כל דבר כאשר תורהו רוח בינתו, ושנית לוא ראה את המון הספרים כ"י אשר נמצאו בידי יהודי קרים א) כי עתה לא החליט כי יהודי קרים היו משוללי כל תורה וחכמה, [שם כ"ח ה'], אך על שני החכמים האלה יפלא מאד אחרי אשר כבר ידעו היטב מכל הנמצא בקרים ואיך לא ראו כי הקראי ההוא יוליכם תהו לא דרך? ומה גם בעוד אשר ה' רשי"פ ידע אותו למזיף באשר ישב בביתו כשנה תמימה כאשר הודה לי בפה מלא ב), ואיך נתן אמון לרשימה שדופת קדים [לעיל רשימה 28] לעשות על ידה שלשת אלפים נפש אדם יהודים נאמנים לד' ולתורתו לקראים? הלא נוכח מכל דברי אבן רש"ף [במאמרו בהכרמל] ומחקירותיו כי הציב לו למטרה לעשות את הקרימצאקים לקראים, יען התעטף עליו נפשו לתת ניר לבית ישראל בקרים, ומה מנו יהלוך אם יוסיף על הקראים העם הקטן והדל — בחכמה ובמספר — עוד ג' אלף יהודים? וע"י זה יוכיח עוד כי קראי קרים הנם קדמונים מאד? וה' חוואלסאן אם כי יוכל להיות כי לא ידע את פירקאוויץ למזיף, ולא ראה בעיניו את זיופיו, אבל זאת ידע אל

א) אקוה להראות במקום אחר ביטע אלהים כי ספרים וחכמים רבים אשר כל הסולכים בעקבי הקראי הנ"ל קימוס וקבלוס תחת כנפי הקראים לנו הם באמת.

ב) ראה מאמרי „כה לחי" במ"ע הבקר אור ש"ל חוב' ד'.

נכון כי נמצאו רבים אשר השדוהו למזייף, וא"כ עליו היה להביט על מציאותיו בעינים פקוחות, ובכל זאת נוכל למצער לדון אותו לכף זכות יען לבו לא נתנהו להאמין ע"פ השמועה כי איש אחד יעשה המון זיופים כאלה. וע"כ השתדל להוציא את מציאותיו מכל חשד, אפס על הראשון יגדל הפלא מעל השני, יען בעיניו ראה את זיופיו א):

אם אמנם קשה מאד להראות את החכמים אשר נולדו על ברכי יהודי קרים בימי קדם, אכן זאת נוכל להחליט עכ"פ, כי במשך אלפי שנה היו ביניהם חכמים אף כי לא זכינו לדעתם, והאות על זאת כי נמצאו ביניהם המון ספרים כ"י עתיקים מאד אשר לא נמצא כמוהם בין עדה קטנה כזאת מישראל מעולם, ובכלל נראה כי לא חסרו ליהודי קרים אף אחת מהידיעות אשר נודעו לכל המון בית ישראל בכל ארצות פזוריהם, ומי אפוא אסף את המון הספרים האלה אם לא יודעי דעת? ועוד רואים אנחנו כי כל דבר חדש הנוגע לדת ולאום ישראל אשר נתחדשו בארצות רחוקות עשו להם כנפים ויעופו גם עד קרים, ואם לא היו ביניהם חכמים רבים כחכמי ספרד או צרפת, הלא הוא רק יען מספרם היה קטן מאד, ובא האות על זאת כי למיום אשר עזבו כל בני ישראל את הפרט לשטרות והחלו למנות ליצירה, עשו כן גם יהודי קרים. כאשר נתפרסם המנהג בין היהודים לברך את הנפטרים בברכת המתים, התנהגו כן גם יהודי קרים. וכאשר נודעה „המסורה" בעולם נודעה גם בקרים בזמן אחד ואולי עוד טרם ידעו כל בית ישראל. ובעוד אשר הנקוד הבבלי או האשורי לא נודע עד היום בעולם, הנה נמצא כבר בקרים ואם נחפש בכל אוצרי הספרים הגדולים בכל חמשת חלקי תבל לא נמצא ספרי תורה ותנ"ך עתיקים ורבים כאשר מצאנו בקרים, ובעוד אשר לא הבינו אחינו בכל ארצות פזוריהם ערך יקרת ספרים עתיקים הנה יהודי קרים שמרום כבבת עין, ובכל עת מצוא השאירו אחריהם זכרון דברי הימים וקורות העתים, עד כי היה למנהג מקובל אצלם הנוהג עוד היום, כי כל איש אשר יכתוב ספר או יקדיש דבר מה לצרכי הקהלה, או ינחיל לבניו דבר מה, יכתוב לזכרון באר היטב על החפץ ההוא את שם המתנדב והיום והשנה וכו' ב) ומי יוכל להחליט כי יהודי קרים לא ידעו מאומה מסגלת התורה

א) אחרי כתבי זאת הודיע הפרופעסאר חוואלסאן ע"י טעלעגראממא במ"ע הרוסים מעיר באחליסאראיי כי נכון הוא להראות ע"י מופתי הפאטאגראפיע כי כל אבני המצבות הנן כשרות ונאמנות. אחרי אשר כבר הודו כל חכמי תבל כי אין בהם ממש. כי על כן עלי להשמיע, כי אף אם יעלה השמימה ויוליד לנו משם את כל צבא המרוס במרוס לא יצלח בידו להראות אף על אחת מהן כי בלתי מזויפה היא. אם לא כי יצלח בידו להראות לנו פאקטיס להלדיקן כהפאקטיס אשר הצעתי להראות זיופן. אבל כזאת היו לא תהיה!

ב) וכן ראיתי „כי היתה התחברות ואהבה בין חכמי כפא ובין חכמי רומיא, וכפעם בפעם שאלו אנשי כפא מורה מפי רבני רומיא, והלא גם השם חזיא" לסדור התפלות ומחזור

והחכמה אשר רחבו ונסבו למעלה ראש בארץ ישראל ?. והנה אם אמת בפי הכתבה על המצבה הנמצאה בסלע היהודים [אבני זכרון מצבה 99 צד 29] הנה כבר מצאנו אחד מחכמי איטליא א) אשר בא לקרים באמצע המאה העשירית לספהנ"ו וימת שם, וז"ל מצבתו:

33 "בני ציון היקרים, אשר מנוחתם תחת כנפי יוצר הרים, כי אלהים שופט זֶה יִשְׁפֹּל וְזֶה יָרִים, ויוציאם מאפלה לאורים אשר פה נטמן אחד מחבורת מורנים ורבנים, הכם השלם כר' שבתי דניאלו אשר הלך לעולמו בשם טוב ובמעשים טובים והיתה מנוחתו כבוד פה בשנה המסומנה לפ"ק יום ט' מרחשון תנצבה".

[תש"ך לאלף החמישי או 960 לספהנ"ו, לחשבון אבן רש"ף]

והנה אף כי רחוק אני מלהאמין כי אין כל טעות או זיוף בהפרט הזה, אפס אף אם נניח כי היה זה זמן רב אחרי המאה העשירית; או לא

הסנה נמלא כן ברומניא כן בכפא (הרב ר"ש זאקס בהעופה להמגיד לד 38 שנה י"ב) והביא שם בשם שו"ת זקן מהרן סימן כ"ח וז"ל: הגיעו אלי שאלות אלה .. מקהל קדוש אשר בעיר קפא וכו':

א) ראה דברי ימי היהודים לה' גרעץ חלק ה' לד 282. ולולא יגורתי מפני חמת המקנאים המאמינים כי עתה נזרתי אומר כי פילקאווין ברא את המצבה הזאת אחרי אשר קרא את דברי הגאון מו"ר בכ"ח חלק ה' לד 198. באשר אבה לחסוף את כל ממדת ישראל בידו, ונחון היה להחוקרים לחקור אם יתכן הדבר כי מת בסלע היהודים במשך ל"ה שנה אחרי אשרי ידעוהו בשביה בין הישמעאלים בשנת תרפ"ה לאלף החמישי, ישן זאת נעלה מעל כל ספק, כי בעת ההיא לא היו עוד לא יהודים — ובפרט קראים — בסלע היהודים אשר נבנתה יותר משלש מאות שנה אחרי זה, והדבר נע"ג, וראה בהקדמה לס' מלא חפנים להר"א נייגער אשר האריך שם אודותיו:

זה הוא האיש, גם אז די לנו להראות חכם אחד בקרים אשר תארוה בתארים נכבדים כאלה יהיה באיזה זמן שיהיה!

אחרי החכם הזה מצאנו חכם גדול בתורה אשר השאיר אחריו לזכר עולם את ספרו היקר „שפת אמת" והוא ר' אברהם הקירימי, אשר חבר אותו בשנת ה' קי"ח, ונמצא ממנו איזה העתקות בכ"י מלבד האחד אשר היה ביד אבן רש"ף, ועל ההעתקה אשר ראיתי ביד הרב ר"י סולטאנסקי בסוף הספר נמצא כתוב ביד המעתיק כדברים האלה: „ביום ג' לשבוע כ"א לחדש סיון שנת הרי"ג, לקח האדון הגדול העיר הגדולה שמה כוסטנדיפולו והושפל מלכות יון הרשעה כן ישפיל ה' כל אויבי ישראל אוי"ר":

על דברת אבן רש"ף היה הרב ר"א הקירימי גר צדק ולמד תורה אצל הקראי ר' אהרן בעל ספר המבחר, אבל דבריו אלה אין להם כל יסוד, על התגיירות הרב הזה לא הביא לנו שום ראיה, ועל היותו תלמיד הקראי בע"ס המבחר יש לדון, ראשונה כי ר' אהרן לא ישב בקרים מעולם, רק פעם אחת עבר דרך שם והיה זה בשנת ט"ל לאלף הששי, ואת ספרו חובר בשנת נ"ד לאלף ההוא, ואין שני הזמנים האלה עולים יפה עם שנת קי"ח, אבל זאת הוא אמת כי כתב את ספרו לבקשת תלמידו הקראי חזקיה ב"ר אלחנן הנשיא, אף כי תכלית חבורו היא להשיב תשובות על טענות הקראים נגד הרבנים, החבור הזה כולל פרוש גדול ורחב על התורה, והנני להעתיק בזה את הקדמת ספרו למען אלה אשר לא ראוה עוד, וז"ל:

„אברך את ה' אשר יעצני, ובחסדו ואמתו בדרך אמת הנחני, ובמעגלי יושר הדריכני, ולאסוף בעמרים אחרי הקוצרים שמני, ולעולל עוללות התעודה אחרי הבוצרים נתנני, וישם פי כחרב חדה בצל ידי החביאני, ושימני להץ ברור באשפתו הסתירני, ויאמר לי עבדי אתה ישראל, לעשות את מצותי הואל, והט אזניך, לאמרי פי ולדברי הקשיבה, וסור אל משמעתם בנפש נדיבה, וקום ואת יריבי רבותיך ריבה, ועשה ספר שאוב ממעיני הישועה, ומלוקט מדברי לומדי מפי השמועה, כי תסכור פי הדוברים על רבותינו תועה, ומהר היום ועשה אל תאחר, ואל תתהלל ליום מחר, ואני אע"פ שאלפי הדל כשמעי את השמועה, ובראותי את המראה, לבשתי כמעיל קנאה, וחצן העצלה נערתי, ומתני התבונה באזור הצדק שנסתי, וחשתי ולא התמהמהתי, ודברים נכוחים למבין אספתי, ומלחמת האמונה מערכה לקראת מערכה ערכתי, בקנאתי לרבותי ונבוני, ולעת לעשות לה', ומצורף לזה אשר לא יכלתי לעבור על מצות גדולי אנשי זמני אשר גזרו עלי בגזרת אהבה לחבר ספר, נותן אמרי שפר, למען ימצאו בו מטענות היריבים מנוח, ושם ינוחו יגיעי כח, ובכללם ועל כלם ידידי כבני תלמידי, הוא הפרח הנעים נטע שעשועים, איש קראי בחר לו יה, הנשיא ר' חזקיה, נין ונכד מושיע וגואל, משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל, אשר הוסיף

בקשה ותחנה, ובקש ממני היות הספר לו למנה, ויהי ידיו אמונה, והפציר בי ביושר אמריו, ובמתק דבריו, ובנאם נועמו, לחבר ספר שיקרא על שמו, ואני מפני ידעי שהפרח הזה אל על הוקם, לא יכולתי להשיבו ריקם, אמנם ראיתי למלאות שאלתו, ולעשות את בקשתו, כי המנעי מלמלאות חפצו היה בעיני אונאה גדולה בחקו ובחק כל הרומים לו, מהשרידים אשר ה׳ קורא והיא מניעת הטוב מהראוים לו, וכבר הזהיר שלמה על כך באמרו אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, ע״כ נטיתי שכמי לסבול המשא הזה, ולבוא במשעול כרמי התעודה אשר גדר מזה וגדר מזה, ולא הכרתי בעצמי שאני יודע לחבר ספר, כי ידעתי באמת כי קצרה מאד יד שכלי, כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, על כן הקורא בספר הזה ויתבונן בדבריו וישתכל במאמריו, אם ימצא בו מאמר נכון ודבר מתוקן, ייחסהו לזולתי, כי לולא המוקדם לא נמצא המאוחר, ואם ימצא בו דבר בלתי מתוקן ייחסהו אלי, יען כי מימי הנחל הקרובים אל המעין הם זכים וצלולים, והרחוקים מהמעין הם עכורים ומטיט ורפש בלולים, ולב הראשונים כפתחו של אולם, ולב האחרונים כמחט סדקית, ועוד שתוכן הדבור חשוב מתוכן הכתיבה, כי לא יוכלו איש לבאר דבריו, ולצייר בלב זולתו מאמריו, במכתב ובתבור, כמו שיבאר בדבור א), אף אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, בין במכתב ובין במבטא, כ״ש איש כמוני, מנעורי אפפוני, תלאות ומקרי הזמן, ועמדו עלי כהמן, מאז ועד הלום, וישימו דמי מלחמה בשלום, עד אשר עוללו לנפשי, ויהפכו ללענה דבשי, ונהמו עלי ככפירים ושאגו כלביא, והוסיפו מכאוב על מכאובי, וע״כ יגעתי באנחתי, ומנוחה לא מצאתי, ועכ״ז בה׳ יתעלה בטחתי, לישועתו קויתי, שיהיה עם פי והגיוני, לשמור את דרכי מחטוא בלשוני, וינקני מנסתרות ומשגיאות, ויעשה עם עבדו לטובה אות, וייטיב שיחי לפניו כשלמים ועולות, ויזכני להחל ולכלות, אנ״ם״:

והנה האמת אגיד כי לבי נוקפי מלהחליט כי תלמידו זה היה קראי באמת, ויוכל להיות כי כנהו כן להיותו בקי במקרא, ואם כי איננו מן הנמנעות אבל כבד מאד להאמין כי תלמידו או מכירו הקראי יפצר בו מאד לחבר ספר נגד הקראים אחיו בני עמו ב), ועוד אעיר כי השיר אשר הדפים הרשי״פ [הכרמל שנה ג׳ צד 54] ע״פ העתקת אבן רש״ף חשוד הוא בעיני כי אבן רש״ף עצמו יצרו אף הכינו, כי בהעתקות אשר ראיתי אני לא ראיתי את השיר ההוא המעיד מפורש כי תלמידו זה היה קראי ואחד מאנשי המעלה.

א) כעין זה כתב גם הרמבמ״ן בספרו ילוקוט. ולענ״ד כדי כעת לעיין בו:

ב) לחדי כתבי זה מצאתי כי גם החכם מוזאלסאן נגע בזה בלאחר יד במאסף הרוסי לד 155 הערה 2. וגם הוא הסתפק באמתת הדבר הזה.

ע"פ דברי הרב ר' אברהם ראינו כי בימיו נמצאו כבר רבנים גדולים בקרים אשר גזרו עליו לחבר את הספר הזה למען ימצאו בו טענות נגד הקראים שונאיהם [ובכן שקר העיד כותב השירה]. ואף כי לא השאירו לנו הרבנים האלה שום זכר אחריהם, או אולי השאירו רק נמצאו בידי אנשים אשר ישימו חשך סתרם, כאשר נודע לי כי בבית אחד הקראים נמצאו אוצר ספרים כ"ו רבים אשר לא יאבה להראותם לשום איש, ומי יודע כמה ספרים מחכמי ורבני קרים נמצאו שם? אבל איך שיהיה כעת לא נודע לנו מאומה אודותם.

מדורו של ר"א הקרימי מצאנו זכר חתנו המתואר בתואר „החכם הרב אליקים" בהזכרת נשמות, [ראה לעיל]:

אחרי הרב הזה עברו קנ"ז שנה ולא מצאנו שום חכם מחבר ספר בקרים — לפי הידיעות אשר נדע כעת טרם יצלח לנו לגלות עוד איזה כ"י — עד הרב ר' משה הגולה ב"ר יעקב. הרב הגדול הזה הובל בגולה ע"י טטרי קרים מעיר לידא בליטא, והוא חבר ספרים רבים כ"י, אבל בידנו נשארו רק שנים מהם אשר לא נדפסו עוד.

הרב ר' משה הגולה בן ר' יעקב המתואר „הנשא והנעלה" „נכד ר' משה" נולד בעיר שאדוב בזאמוט ביום ג' ט"ו כסלו שנת ר"ט, ובהיותו בן חמשים ושבע בעיר לידא נשבה בידי הטטרים אשר באו להלחם בליטא תחת פקודת החאן אחמט מלכם, בשנת ה' רס"ו, ויגלו את ר' משה ויביאוהו לעיר סולכת [קרים הישנה] ולרגלי נודו בארץ מרחק נאבדו ממנו כל ספריו אשר חבר, ואחיו הרבנים יהודי קרים פדוהו מידי שוביו, ותחת המון תלאותיו בדרך גלותו, משנה שמחה שמח במצאו שם המון ספרים רבים כ"ו אשר לא ראה בארץ מולדתו, ועל פיהם היתה לאל ידו לחבר את ספרו הנפלא: א)

1) „אוצר נחמד" והוא באור על פירוש אבן עזרא על התורה, אשר החל לחבר אותו בשנת „טהרני" [רע"ד] בהיותו בן ס"ו, והשלימו בשנת הרע"ה, ואני ראיתי ממנו שלש העתקות, והעתק אחד ממנו אשר ראיתי ביד אבן רש"ף נעתק ע"י אחד מיהודי קרים כנראה מהכתב, ונכתב בכתב יפה מאד על חצי בויגין, ומחזיק שתי מאות דפים, לפי דברי המחבר ראה עשרה ביאורים על הראב"ע בעת כתבו את חבורו, ונראה כי אהב מאד את הראב"ע, וע"כ שר לכבודו את השירה הזאת:

וזאת הקדמתו על שער הספר:

„זה הפירוש, פירוש לפירוש ספר הישר שחברו החכם כר' אברהם בן עזרא ז"ל, על התורה האלהית בשנת ד' אלפים תתקכ"ז ליצירה,

---

א) עיין הכלמל מנס ג' לד 62.

ואני משה בן לאדוני הנשא והנעלה כר׳ יעקב יעמ״ש פירשתיו, והיתה השלמתו בשנת ה׳ אלפים רע״ה ליצירה וסימן לדבר האלהים הרע״ה אותי מעודי עד היום הזה המלאך הגואל אותי מכל רע יברך כל בית ישראל הקטנים עם הגדולים ויזכם להגות בו ולהוציא לאור כל תעלומותיו אמן ויאמן מאלהי אמן:

יום החלי חזק חילי האר שכלי אלי אלי
אלי אלי האר שכלי חזק חילי יום החלי,

רוב האנשים אומרים מתפארים נחנו שאר יחסם והשלשלת
אך באמת לא כן אבל כבוד וכל שרביט זהב אופיר ביד מושלת
האיר נתיב חכמה ושקל כל יסוד דת אל בדעת אך בלי משקולת
מצא אמת אך באמת הוא האמת לדת וליושר לבוש מכלולת
תבוא מארה אל משנאים יאמרו כפר בקבלתה כאש בוערת
אש אכלה המה ואיך יכפור בשל — הבת קשירתה בתוך גחלת
קומו בני משרה ולבשו בגדי משי לבוש רקמה ושש אוכלת
כתבו עלי לוח לבבכם בעט ברזל בלוחות דת תהי נפסלת
קשרו לאות על יד כחותם אהבה ותאהבום טאהבת אילת
אהודה בשירי ליוצרי וצורי היותו בעזרי ימינו להשית
ליוצרי אהלה להחל ולכלה צפונות אגלה בספר בראשית.

למשה בשנותו את טעמו

בנוה חכם אוצר נחמד שמן הטוב תוכו נצמד
נוה נאה וברך נהמד מגדל הדת עליו עמד
סוכן נוה רועה מלמד ידריך ימין איש לא למד
חכו מתוק כלו מחמד גם איש למד מנו למד
ריחו נודף טעמו עמד לכן נקראו אוצר נחמד
שמן הטוב תוכו נצמד בנוה חכם אוצר נחמד

„אמר המבאר משה בכר׳ יעקב יעמ״ש, אחרי השבח והתהלה לאשר לו היכולת להישיר לפנינו דרך ישכון אור האמת המגיע בלי הפסק לשומרים בית קבולם, עוררתנו רוחנו הנדיבה לפרש דברי החכם השלם הראב״ע ז״ל, בפירושו לתורה בשלשת חלקי באוריו, בדקדוקיו, ופשטיו, ובסודותיו, ואי אפשר מבלי שנקדים הקדמה קטנה אשר מכנה יתבאר המכוון אשר הביאנו לפרש דבריו, והוא, אמר שלמה ע״ה אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו, לכתוב הזה מובנים רבים, הא׳ כפשוטו וכו׳, אמנם אני המבאר לקחתי הכתוב הזה כנושא, לטעם אודיעהו, וזה, דע כי מימי חרפי

הייתי הוגה בדברי השלם ר׳ אברהם אבן עזרא ז״ל בפירושו לתורה עם כל פירושים אשר תחת יד יכולתי להגיעם אל ידי מכל מפרשי דבריו, וראיתים נחלקים לשלשה חלקים, מהם פרשו דבריו בדקדוק בלבד, ומהם בפשטיו הסתומים והתתומים, ומהם בסודותיו לבד, ומעט מן המעט ששלחו ידם לבאר דבריו בשלשה החלקים, וראשם בחשיבות החכם ר׳ יצחק ב״ר שם טוב השפרוטי ז״ל, וברוב פשטיו טעה כאשר נבאר על מקומות שטעה אם יגזור האל בחיים, ויהי היום בחדש שבט בחמשה עשר יום בו, ואני בעיר קירים (סולכת) עיר המלוכה ממלכת קדרים עוררוני מן השמים לבאר דבריו בכל שלשת החלקים, ר״ל בדקדוקיו ובפשוטיו ובסודותיו, בשתי העתקות הנמצאות בידינו ארוכה וקצרה, ואינה מדרך המוסר להתקשט אדם בפיאה נכרית לאמר שהיא שלי, כן ליחס מאמר או ביאור לעצמו לאמר חדשתיו ולא קדמהו אדם בו, כי יגלוהו עדי הבחינה, לכן אני מודה ומודיע כי עשרה מפרשים היו בידי, תוכם אכלתי קליפתם זרקתי, דבריהם הארוכים קצרתי והקצרים הרחבתי משכיותם, ובכל כונתי להביא מאמריו לתכלית טוב, וברוב המקומות נשענתי בפירוש דבריו מדבריו בפרושיו במקום אחר, כי הם העקר בהבנת דבריו, ומפני שנמצאו בעמנו אנשים אשר לא העמיקו בדבריו ודברו עליו תועה לאמר כי הוא מן הכופרים בדברי קבלה, שרי להו מרייהו, ולכן קראתי עליו המקרא הזה: אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו, והטעם שבנוה חכם אוצר נחמד מכל חמדת העולם הזה והבא, בו כסף והוא הדקדוק, בו זהב והם הפשוטים ותקוני המקראות על מכונתם, בו סגלת מלכים סודות אלהיות כי הוא כשמן הטוב, וכסיל אדם יבלענו וישחיתנו בטענותיו ההפוכות כמו רגע, לא חלו בהם ידי מצדיקי הרבים ודנו כל אדם לכף זכות, ולפי שפירושי זה כולל כל הנמצא בנוהו, קראתי באור זה אוצר נחמד, שבו יתבארו כל כוונותיו ורמיזותיו וחידותיו בכל שלשת חלקי באוריו, והרוצה להכנס בנוה החכם יפתח אוצרו הנחמד והוא פירושי, ומשם יאכל פרי מגדיו, ושמן הטוב יורד על ראש הבנת סתימות רמזיו וחידותיו בכל שלשה חלקיו אשר עליהם העמיד ספרו הישר, כי ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, ואלהים עמנו בראש, בו בטחוננו והוא יישרנו על דרך ישכון אור האמת המופיע על שומרי בית קבולם, והמאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים יאיר עיני שבלנו במאור תורתו למען נחכם באחריתנו והיא ההצלחה הנצחית אשר לא תשוער איכותה לאחד מאתנו בעודנו דבקים בחיי הבל ברוך אתה ה׳ למדני חקיך״ •

מלבד הספר הזה חבר הרב הזה עוד ספרים אשר הזכירם בעצמו באוצרו הנחמד •

2) פירוש על התורה אשר כתב לפי הנראה בעת אחת עם אוצרו •

3) פירוש על ספר קהלת, הזכיר ממנו באוצרו בפ׳ ואתחנן, ובידי נמצאו ממנו שלשה עלים כ״י על קלף בתבנית חצי ביגין •

4) יסוד העבור, מוזכר ממנו בפרשת אמור.

5) שושן סודות, אשר לא ידענו עד כה אל נכון למי הוא ורושמי הספרים יחסוהו לאחד מתלמידי הרמב"ן. ואבן רש"ף הוכיח כי הוא הוא מחברו, ואולי ספר אחר הוא בשם זה.

6) כפר דקדוק, מובא באוצרו שתי פעמים ע"פ עדות אבן רש"ף, ועוד ייחס לו עוד ספר אחד בשם:

7) אוצר ה', המובא כמה פעמים בספרו שושן סודות ובאוצר נחמד, ועל פי עדותו היה הרב הזה חתן לר' אברהם הצרפתי ומביא חדושי תורה בשמו, ולא נודע לנו מי הוא?

כבוד גדול כבדו יהודי קרים את הרב ר' משה הגולה בחייו אשר עמד בראש העדה וכלם הקשיבו לעצתו כנראה מתקנותיו אשר תקן להם [י"ח במספר]. וכן יכבדוהו אחרי מותו עד כי קבלו את שיריו בסדורי תפלותיהם לשוררם בקהל רב, ויען כי יקר לנו גם זכר קטן מאנשי מעלה אשר האירו באור חכמתם על אחינו הנדחים בקרים, לא למותר הוא להעתיק בזה את שירו הנמצא אצלי בכ"י בסדר תפלה ליהודי קרים חלק ראשון, החלק הזה מחזיק 308 דפים באקטאוו $^1/_4$ על נייר עב ובכתב יד יהודי קרים יפה מאד, ובו ובשני החלקים הנותרים הנמצאים ג"כ בידי ישנם שירים למאות, כמובא בקצרה במאמר „אוצר כ"י לבנ"י בקרים" וזה התחלתו, בראשו כתוב:

„לרבינו משה הגולה;

„אלהים חי ואל נורא, שמע קולי ביום אקרא, וחנני ביום צרה:

„נפוגותי ונדכיתי, ונהמתי בשאגתי, עלי ערשי ומטתי:
„יעירוני מזימותי לבקש על עונותי וכל ימי ולילותי:
„מחה פשעי בחסדך והושיעה לעבדך דמעי שים בנאדך
„שמע קול תחנתי בהתחנני בצרתי עלי ארצי ונחלתי
„הלא אתה בחרתנו ולמה זה עזבתנו ביד אויבים מסרתנו
„הלא תשוב תחיינו ומן קמים תרימנו ועל סלע תקימנו
„גמול אויבי ומעשיהם מגינת לב תנה להם ואל ישעו בשקריהם
„ואגידה גדולתך לכל; בא גבורתך ראותי אז בנקמתך
„למען דם עבדיך בטוחים על חסדיך והם זרע ידידיך
„השיבנו ונשובה שמחנו ברוב טובה עדי זקנה וגם שיבה:
ככתוב השיבנו ה' אליך וכו'".

שם הרב ר' משה כתוב בראשי החדושים „אני משה הגולה", ובהביאי פה את שירו הנני להעיר כי מצאתי שירים אחדים אצלי בכ"י בהחזניא המיוחסים להרב ר' אליקים ואולי זה הוא בעצמו חתנו של ר' אברהם הקרימי

המוזכר לעיל, ולאשר כי בעיני הם הדלי תועלת לא חפצתי להעתיקם בזה, ואביא רק את ראשי החרוזים מהם: בהחזגיא חלק ב׳ אחרי שיר השירים ומדרש שה״ש המועתקים לשפת תורקי כתוב: פתיחה נאה להרב אליקים זצ״ל תחלתה: ר נ ו שמים, יום נתנה בו דת יומים: א מ ת תורת ה׳ תמימה: [ר״ת אליקים] ובחזגיא חלק ג׳ נמצאה: פתיחה לר׳ אליקים חזק: א שר נותן למלכי עם תשועה: פתיחה לר׳ אליקים זצ״ל: א ל ו ה הי ומבין כל צפונות:

בהזכרת נשמות מצאנו עוד שנים מרעי הרב ר׳ משה הגולה אשר היו אתו בעיר אחת בכפא [כעדות ר״ד לחנו בעל הקדמת החזגיא] ובעצה אחת ע״ד י״ח התקנות אשר תקן לבני עדתו בעניני הדת, האחד מהם אשר הזכירו גם בעל ההקדמה בתאר „רב גדול״ ובהזכרת נשמות בתאר „מורנו ורבינו החכם כר׳ אשר הכהן״ והשני הוא הרב ר׳ קלמן אשכנזי המתואר ג״כ בתארים נכבדים כהראשון, ולא נודע לנו מאומה ע״ד הרבנים הנכבדים האלה וקורותם מכוסים בערפל כאשר לא ידע גם כותב ההקדמה את הרב השלישי אשר היה אתם במחיצתם, והנני משער כי השלישי הזה הוא ר׳ זכריה הכהן יען נזכרו זה אחר זה בהזכרת נשמות כל חמשת הרבנים האלה, ועוד אחד מבית דינו אשר הזכירו בעל ההקדמה בשם „ר׳ שמואל ש״ץ חברנו״, והנה בהזכרת נשמות נזכר עוד חכם אחד ר׳ יצחק פמיינטא אשר שמו מורה עליו כי יליד איטליא הוא אף כי לא מצאתי כל זכר לו במקום אחר, וכגורל החכם הזה כן גורל עוד איזה חכמים הנזכרים שם, והמה החכמים כר׳ ירמיה, והחכם ר׳ יצחק בַּנִין אשר שם כינויו מורה עליו כי בן ארץ קרים או תוגרמה היה, ובהשקפה הראשונה נראה כי אלה אשר נזכרו בהזכרת נשמות אחרונה הם היו גם אחרונים במעלה, לא בזמן, כי גם הראשונים לא נזכרו אצלם כסדר הזמנים, וע״כ לא נשאר כל זכר לאלה האחרונים. וחוב קדוש מוטל על חכמי ישראל לחפש באוצרי כ״י לבני ישראל אולי ימצאו עוד דבר מה הנוגע להכמת חכמי ישראל בקרים, ולבי נכון ובטוח כי לא יעמלו לריק, וגמולם נכון מאלהי ישראל, ותודות אלף מפי רבבות אלפי ישראל בעד הטוב אשר ייטיבו לנו, בהאירם נוגה אור על מחשכי אחינו אלה יהודי קרים אשר כִּסו בעב הענן אלפי שנים, ועוד לא נסה אף אחד מסופרינו לקחת לו מועד לדבר אודותם דבר בשערי יהודה, ולא אדבר כעת מאלה אשר הרבו עשות ספרים אין קץ אשר לא הביאו לנו כל תועלת, וטוב היה להם ולספרותנו לוא לא נבראו משנבראו, יען אלה רֻבם לא אל המועיל ישימו פניהם, וכל מגמתם לרדוף בצע מחיר הנייר אשר השחיתו, אכן החכמים באמת אשר לא יתהוללו בהבלים ועוז בידם להביא תועלת, אליהם אשים דברתי, עליהם מוטל החוב הקדוש לחקור בדבר הזה עד שידם מגעת באוצרי הספרים ורשימותיהם אולי ימצאו זכר לאחד מאלה, כי בביתי אין ספר ואין רשימה מהנוגע לדבר הזה, והנני נכון לעזור לכל אלה אשר ידרשוני ככל אשר תמצא ידי לתועלת החכמה בכלל ולתפארת ישראל בפרט.

ובטרם נבוא לדבר על חכמי קרים אשר הופיעו בדורות האחרונים הנודעים לנו מי ומה הם. הנני להעיר עוד על איזה מהם אשר אף כי לא הצליח לי לדעת באיזה זמן חיו בקרים, אבל קודמים המה בזמן מהחכמים לבית לחנו בלי כל ספק, ואחד מהם הוא המתואר בהזכרת נשמות „החכם השלם כר׳ יצחק חנדלי", ואם כי אין ראיה לדבר שהיה מחכמי קרים, אבל זכר לדבר יש, משם כנויו „חנדלי" המורה כי היה מארצות הישמעאלים, [„לי" בשפת קדר יבטאו לֶע, והוראתה „מן" כמו „כפאלֶי" מעיר כפא ורבות כאלה], ועוד כי בהחזניא כ״ו חלק ראשון מצאתי בין הזמירות לשבת זמר אחד המיוחס אליו, ובראשו כתוב: „ואלו הן הזמירות חברם ויסדם החכם השלם כמה״ר יצחק חנדלי זצ״ל ונהגו לאומרם בסעודה בשבת ושמו חתום בראשי חרוזותיו: יצחק חנדלי זצוק״ל:

„מיום ראשון עד יום ששי — זכור את יום השבת
אם מזומן לך חפץ — שמור אותנו לשבת
ששת ימי מעשיך — עשה לכבוד השבת
כי ביום השביעי תשבות — ותנוח בשבת:

צור עולמים יפתח לך — את אוצרו רוחה
להכין צרכי שבת — לקרב שבת מנוחה
ולא מצאה היונה — לכף רגלה מנוחה
מתי יבוא יום טוב שבת — אזי תמצא הנחה:

חמדה טובה היא גנוזה — מיום נברא העולם
שמז שבת ויום חפשי — ובו חירות מכולם
דבר צוה לדורי דור — צור ישראל גואלם
מה לעשות את השבת — כי היא ברית עולם:

קדוש יום זה מכובד — אות היא לבני ישראל
יום השבת והמלכה — נתנה לעמו אל
זכור שמור את השבת — כדת משה יקותיאל
אולי ירחם אב על בנים — ויבנה האריאל:

אולי ירחם וכו׳ תם.

אחרי הזמר הזה כתוב; עוד לו סימ״ן יצח״ק בנגון נאה ויפה: יחיד ארון כל עולמים, ישבחוהו נבראים; ועוד אחד המתחיל; יאמרו כל הגוים איה אלהיהם: ושם עוד איזה מזמורים מיוחסים לר׳ יצחק אבל לא אדע אם לא לאיש אחר המה, כי אחרי האחרון אשר הבאתי פה נמצא הזמר הידוע „יום זה לישראל" אף כי בשנוים רבים, וכתוב עליו „סימן יצחק ל״ח

(לחן ?) ואולי הוא גם מחבר השיר „המבדיל בין קדש לחול" הידוע, ונמצא גם בסדור הקראים ח"ד צד ק"ב, והנני להעיר כי בהחזניא אשר בידי נוספו עוד שלשה חרוזים בסוף זמר המבדיל, אחרי „יום ליום יביע אומר ולילה ללילה" כתוב:

„תן לנו שכוע טוב, רעננה כגן רטוב, מיי' יצא הטוב וכו'.

ולא אזכור כעת אם נמצאה ההוספה הזאת בסדור הספרדים או לא.

אחרי החכם הזה מצאנו איש רם המעלה המתואר: מורנו ורבינו החכם הרב כר' משה מבורך: בהזכרת נשמות, וגם שם הרב הזה לא נודע לנו ממקום אחר, רק מצאתי בסדר תפלה ליהודי קרים הנקרא חזניא חלק ראשון פתיחה מיוחסה אליו, קודם קריאת המגלה, ובראשה כתוב „פתיחה להרב משה מבורך:

„מה גדלו מעשי האל וחסדיו יראה יגלה נסי קדם לעבדיו
אבטח בצלו אחסה כי אין מבלעדיו נורא ופלא יעשה תמיד לבן דודיו
אויבי גבה ועלה יעץ בחצי לילה חשב לכלות כלה סורה ואומללה:

ואני בגלותי

שמע לקול צעקת ראה דמעת בוכי דברי הצומות ועקת זרע עם ברוכי
יושר פעלם וצדקת אסתר ומרדכי יאיר כנוגה זרח ובאור דרור ירח:
שושן עלי קוץ פרח שוטני לפני טרח לעבוד עבודתי;
היה יגונם גילה נהפך מרירותם אויבי עלי עץ נתלה הכין לזרע תם
וימי הפורים סלה קבעו לדורותם עם קריאת מגילה קויים לדורותם
עליון אשר מעולם שמע האזין קולם נגלה ומיד גאלם יחיש זמן נעלם:

ישיב את שבותי.

ובחזניא חלק ב' מצאתי עוד פתיחה אחת מיוחסה אליו וכתוב בראשה:

„פתיחה לשבת נחמו למורנו הרב רבי משה מבורך זצ"ל: והתחלתה

אדון עולם אדון כל הגדולות: וזולת זאת לא מצאתי ע"ד הרב הזה מאומה, אכן לפי הנראה איננו מהדור האחרון, כי שתי הפתיחות האלה נמצאות בידי עוד בארבעה מקומות בכ"י על עלי נייר עתיקים, והבאתי את פתיחתו בזה לבל יאבד זכרו בין חכמי ישראל בקרים ובסדר התפלה הנדפס בקלעא בשנת „השקיפה" בהקדמתו הוא אומר: ועל פי סדר הנהגת החכם השלם המקובל האלהי כמוהר"ר משה מבורך תנצב"ה, אשר קבל מאבותיו הרבנים וכו' [ראה לעיל פרק י"ג] ומזה נראה כי מחכמי קרים היה, ואולי

הוא היה השלישי עם ר׳ קלמן ור׳ אשר הכהן אשר הזכירם ר״ד לחנו בהקדמתו לעיל ולא ידע מי הוא.

אחרי כתבי זאת מצאתי כי נפטר בנו יוסף בשנת התכ״ט, ועל מצבת קבורתו הנמצאה בסלע היהודים כתוב כדברים האלה:

34 ציון לאיש נאמן ופה נטמן
נודע שמו יוסף מבורך הוא.
חכם ובר אורין ובן אבהן
משה מבורך רב בדורהו.
נרי ובר לבב בכל ימיו
אחדות מציאות אל בשיר פיהו.
מורי מיודעי ואלופי
לכן אהודנו ואנוהו.
נפטר ביום א׳ בראש חדש
אלול ונתבקש לבוראהו,
בשנת והוא ישקי״ט פרט קטן
יוסף מבורכה לסימנהו,
נפשו בטוב תלין ותנוח
שלום במשכבו יבואהו.

ועל לד מלכתו לקוס

אם ישאלו אנשי קריה
ציון הלו של מי היה
אבן מקיר תזעק אויה
כי את יוסף בחר לו יה

פה העיר אבן רש״ף „הוא היה מן הרבנים הקירימיים מלמד תורה בקלעא׳ [אבני זכרון צד 93 מצבה 353], ואם אמנם כי הרבר עוד איננו ברור אם ר׳ יוסף זה היה בן או נכד לר׳ משה מבורך, כי ממלת „ובן

אבהן" נוכל להוציא ג"כ כי היה אחד מבני בניו, אבל איך שיהיה שמח לבי למצוא זכר להרב הזה.

בין הרבנים החכמים הנזכרים בהזכרת נשמות פגשנו שלשה חכמים את ר' אלישע ור' אפרים ור' חנוכה ולכלם תאר אחד „מורנו ורבינו החכם הרב: וזולתי הרשימות המזויפות אשר ברא פירקאוויץ על שמם [ראה לעיל רשימה 28, 29, 30, 31] לא נדע אודותם מאומה, ויוכל להיות כי רשימה 30 לא נזרייפה בעצם רק המזייף נתן לה מקום בזמן קדום מאד, אשר לפי דעתי שלשת הרבנים האלה היו בדור האחרון ועל זאת יעיד שם העיר „כפא" מקום מושב ר' אלישע, [ראה הלאה זיופי אבן רש"ף ע"ד העיר הזאת], כידוע כי העיר הזאת היתה לעיר גדולה רק אחרי בוא הגענואיזים אשר כללו את יפיה.

הנוסע הקראי שמואל הקדוש בן דוד מזכיר גם הוא כי פגש בדרכו אחד מנכבדי יהודי קרים אשר הלך במלאכות המלך בַּחַדיר גירי כאן, והוא ר' שלמה סַבָּח הסוחר של המלך הנ"ל (גנזי ישראל חוב' א' צד 25].

בע"ס שם הגדולים מזכיר שני אחים רבנים ר' ברוך קלעי [מצופוט קלעא] ואחיו ר' מרדכי קלעי תלמידו מהר"א חסון, ומפליאים מאד „כי העמידו תלמידים הרבה גדולי עולם והרביצו תורה ומעשים טובים וחברו גם ספרים בשו"ת, דרושים והדושים, ור' ברוך חבר ספר מקור ברוך (שו"ת), [שה"ג אות מ"ם] ובע"ס קורא הדורות מפליאם עוד יותר. בהחזניא ח"א מצאתי פיוט אחד מיוחס.

„לר' יוסף קלעי" והתחלתו: אגגי עליך בפשטו כילק: ואולי אחד הוא עם ר' יוסף קלעי כרפאן מחבר השיר! יחיד טרם היות עולם הנזכר בלקוטי קדמוניות [נספחים צד 127]. וכן מצאתי שם עוד איזה שירים לאנשים בלתי נודעים „לי כמו: פתיחה להרב משה קפצטו זצ"ל בהזניא ח"ב, ובמקום אחר חתום בראשי החרוזים: „לי אבן משה קפוציטו" ר' אברהם חיון ב"ר שלמה, הרב רבי מנצור זצ"ל: משה בן הרב חזק: הרב רבי עבאס, עבאסי עבאש א): רבי שלמה שרביט ב) משה ברבי חייה הזק ואמץ [כן

א) ואף כי אודות אלים הזה כבר דבר בלהבה הרשד"ל ז"ל, בכל זאת עוד ערפל מחולמו. ומי יודע אם אים אחד, או שלשה המה אלה? כי הנה במקום אחד מצאתיו חתום בלשני החרוזים „אני עבאשי" והוא בעצמו לא יטעה בשמו בלי ספק.

ב) אחרי כתבי זאת מצאתי שם ר' שלמה שרביט מוזכר באחת הרשימות משנת הקע"ט אשר אני מושבה לאמתית. וז"ל הרשימה:

35 „הזק הכותב
ואמיץ הקורא

הוא חתום בראשי תרוזיו בשירו בהחזניא ח"ג]: ר' חנניא בן שלחיה: ועוד רבים כאלה אשר נמצאו שיריהם בידי בכ"י אשר לא אוכל להגיד לדאבון לבי אודותם מאומה.

בשנת ה"א ש"ח מצאנו ראינו איש רם, ונכבד בבית המלך כמה"ר משה כוכז (Kokos) המתואר: השר הנעלה הנאמן למלכות מעכ"ת השם הטוב המשכיל והיקר" [רשימה 2 פרק י"ג] וכן מצאנו המשפחה הנכבדה הזאת מוזכרה ברשימה 4 שם, ואחד מבני המשפחה הזאת מתואר בתאר: השר הנכבד הגביר הנעלה החכם כה"ר משה כוכז יר"ה בכ"ר החכם הנעלה כה"ר יעקב כוכז זצ"ל; בהקדמת סדר התפלה הנדפס בקלעא, בשנת השקיפ"ה [תצ"ה] וכותב ההקדמה יגביה שיאז עד גבהי שחקים עד כי לא התעצל לכתוב עליו: וממשה עד משה לא קם בגלילותינו כמשה: ועוד תארים נכבדים כאלה [ראה לעיל פרק י"ג] ומבני המשפחה הזאת נשארו לתפארת עולם החיים עוד היום בין יהודי קרים.

ובאחד מכתבי הרוסים משנת 5-1474 [על דברת קאראמזין] נזכר, כי הנסיך איסַאיקא (Исайко) אשר ישב בַּמנגופ, הציע לתת את בתו לאשה להנסיך הגדול וָאאן וָאאנאוויץ מרוסיא, והנסיך הגדול צוה למלאכו אלעקסיי סטאר־קאוו להתודע על ידי היהודי העשיר הארזי כוכוז מִכֶּפָּא [פעאדאסיע] כמה אלפים זהובים יאבה לתת שלוחים לבתו.

האינזינער הצרפתי באפלאן אשר היה במנגופ במאה הי"ז יאמר בפרוש כדברים האלה; מנקופ [מנגופ] הנהו מבצר שפל ודל עומד על ההר באבא, וכל יושבי המבצר הזה הנם יהודים, ולא נמצא שמה יותר משישים בתים.

בין המתנוססים כאבני נזר על אדמת קרים בדור האחרון היה הרב ר' דוד ב"ר אליעזר לחנו, אשר כתב את החזניא משנת תפ"ג עד התפ"ה אשר העתקתי לעיל את הקדמתו להחזניא והשגות אבן רש"ף עליה, הרב הנאור הזה

ישראל בכה"ר שלמה
שרביט הזהב כתב את
החומש הזה לר' חלבו
ונשלם במ"ד לעמר ב"ל לחדש
אייר בשנת הקע"ט, השם
יזכהו להגות בו הוא ובניו
ובני בניו עד סוף כל הדורות
אנ"ס":

והנה ר' ישראל זה כן ר' שלמה שרביט כתב את החומש בשנת הקע"ט. ואם כן מי אביו ר' שלמה שרביט בזמן אחד עם ר' אברהם הקירימי. ואולי הוא מאלה אשר נקנו מר"ן לחבר את ספרו הנ"ל. (קאמאלאג הרכבי ומרלאקק לד 254. אבני זכרון לד 23.

חבר ספר „משכן דוד" בשני חלקים ע"פ עדות אבן רש"ף ואנכי לא ראיתיו, והראשון אשר הודיע אודותיו היה הרב החכם רש"י פין במאמרו „חכמי ישראל בקרים" [הכרמל שנה ג' צד 117] ובטוב טעם ודעת העיר עליו כדברים האלה:

„אולם בבואנו לדבר עליו כהיום ישמח לבבנו בחכמתו וידיעתו הרבה בחכמת הלשון, אשר הציב לה מצבה בספרו היקר „משכן דוד בשני חלקים: החלק הראשון כולל כל השרשים בהוראותיהם, והשני מבאר הבדל השמות הנרדפים, חברו בשנת תצ"א לפרט „מלאכ"ת" והוא ספר רב הכמות והאיכות נמצא בכ"י בתבנית קווארטא אצל ידידנו הר"ר אבן רש"ף, ולמען דעת את תכונת הספר וסגנון לשון מחברו המעיד על בקיאותו בכל ספרי ישראל נעתיק את שער הספר והקדמתו, אשר צוה ידידנו הר"ר אבן רש"ף להעתיק לנו.

„ספר משכן דוד

„המחבר קרא שמו בישראל משכן דוד יען שהוא משכן ובית מנוחה ונחלה למלין יכביר יפטירו בשפה המה יניעון לחלוף ממדבר בא אשר יזכרו בשמם גבולים נרדפים בחכמה מבטא שפתים מתחלפת ומתחלקת לכמה טעמים וענינים ופנים שונים ואלה מוסיף על הראשונים דברי דוד האחרונים על ספר אהל מועד ועליו יסד ארש על מכוניה והקים את המשכן לחבר את האהל והוסיף נופך משלו, הכינה וגם הקרה הר"ל דוד בלא"א אליעזר לחנו נ"ע מרביץ תורה אשר איתן מושבו פה העירה ק"ק קראסוב תחת ממשלת אדוננו קפלאן גיראי חאן יר"ה.

הקדמה

יבואונו רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי,

יגילו השומעים וישמחו הרואים את יקר תפארת גדולת הספר הזה כי הוא מבוא השמוש למבטא שפתי חלוקות לשון מדברת אמריה תאמר והחליקה לשונה במענה לשון שפת יתר מתחלף במבטא מקרא אחד יוצא לכמה טעמים והן מקרא יוצא מידי פשוטו הלא אזן מלין תבחן ועיוני בעלמא במדבר קדמות ומנחליאל במות לחובב שחבב את התורה וטעמיה ומליצה באמרי נועם יפרוש כנפיו לתימן למימינים בה הגה ברוחו הקשה והגה מפיו יצא שפת יתר וחלוף ושינתה מקומה וצורתה הרגילה בא, לחלק יצאה והפליגה בעמקי שפה ובלשון אחד ודובר דבר דבור על אפניו כאשר יהיה האופן בתוך האופן ואופן על כמין יוסב להאיר אל עבר פניה סביבות המענה אשר היה שם אהלה בתחלה ומשם יפרד והיה להרבה ראשים משונים וחונים זה מזה מקבלים ואומרים והקימו את המשכן עד בואם אל מקום תחנותם אל המנוחה ואל הנחלה שם הם שבים ללכת לו יסבו בלכתן אל אשר יהיה שמה

הרוח ללכת בהנשאם מעל הארש, מראש מקדמי ארש וכו׳ שמה ישבו כסאות למשפט הלשון והמבטא אשר יבטא האדם בדבר והלשון הפונה קדמה אל ארש קדם וכל הנחלים הולכים אל הים עד כל מרבה רגלים לדבר וכו׳, והדברים עתיקים שכסה עתיק יומין והעלימן על עלמות וצירפן והמירן לבוא ולעמוד על משמרותם בעמדם יעמודו לעמוד על גבולם אלה נכח אלה ונשיא אחד יהיה לכלם בשם יקרא המוציא במספר צבאם אז ירדו לשערים המצוינים יחד יבואו גדודיו בפועל ובשמות ובמלין נרדפים השוים בהוראה אחת ושפה מתחלפת להם נפרדים לחלקים רבים וכו׳, וכל אחד בסים לחברו וטעמו ונטוקו עמו איש איש על דגלו באותות תוציא צמחה מערוגת מטעה בצל דליותיו תשכונה אחת ארוכה ואחת קצרה הלוך וטפוף תלכנה לבתים לבדים וכו׳ כל באיה לו ישובון ובצל כנפיו יחסיון.

ובהיות כי מנעורי גדלני כאב ואמרתי אחכמה כי עוד לאלוה מלין יכביר יגדיל ויאדיר ולשוננו יגביר שפתינו אתנו שפת אמת תכון לעד הן הנה היו לפני ישראל הם המדברים בארש רחבת ידים ארוכה ורחבה ונסבה למעלה ופנה אל הסובב אל מקום המשבח אשר היה שם אהלה בתחלה רבתי בדיעות ולנו יד ויתר שאת אשר כמוהו לא נהיתה מני שים אדם עלי ארץ ויקרא האדם שמות, וכדי להראות העמים והשרים את יפיה רציתי לבאר באור הימים לעבוד עבודת המשכן והאהל אשר נטה לו דוד ולהעלות עליו עולות במעלות תוריות שכליות ואלהיות כלם נתנו מרואה אחד, ולולי שקדמני אדם הגדול בענקים להעניק לי מפירושי הלא הוא החכם כה״ר שלמה בן אברהם בן שמואל מאורבינו ז״ל א) אשר חבר ספר אהל מועד ומצד היותו בית ועד למלין השוים בהוראה אחת ושפה מתחלפת להם ויעמוד ולא אכיר מראהו ולא ראיתיו עד הנה ובודאי שנינו מני מזלא חדא אנחנו ואב אחד לכלנו ואל אחד בראנו ובסגנון אחד מצאנו לעמוד על הפרק ובפרשת דרכים להשמאיל או להימין, ואמרתי אל לבי אלכה נא השדה ואלקטה באמרים לראות בגנים וללקוט שושנים ששונים בהלכות ודרושים ממאמרי חז״ל ולעשות סניף לכל דבר יש שבקדושה במדרשות ורמזים בדבך הלציי ומיני טעמים לפנים שונים ומאמרים נחמדים יונעם לשומעיהם מתוקים מדבש ונופת צופים את אשר האלהים אנה לידי מפי השמועה וסברות למודיות אשר טפחתי ורביתי מדעתי כי חנני אלהים וקיימני והגיעני עד הלום ללכת בעקבות דברי חכמים וחידותם ולשתות בצמא את דבריהם לרוות צמאון רעבים גם צמאים ולהשקות גמולי חלב אשר התאוו תאוה לדרוש במעשה מרכבת במלות הדברית בעמקי שפה ובלשון אחרת ואנהנו נחלץ בכח ולו בחיל לבוא עד תכונת המלה ומוצאה ומובאה וכל צורתה בתבניתם אשר הראית לדעת ומלך אחד יהיה לכלם והאופנים ינשאו לעמתם פתח השער אל מקום אשר דבר המלך אשר ימלוך אחרי הם

א) נדפס ווינציה שנת ש״מ.

אחריו ילכו אל השערה ולא יחטיאו, והנמשל לך במלת פתח שהוגתה להורות על הפתיחה והוא אשת בעל בעמיו וסוג גדול יגדור ויגבול לכל באי שער מקומו שהם פקח פער פצה פטר פצח, בטא גלע פרע פשה פשק שתם בלק פענח שכלם מיודעיו ואחות מרעהו המורים כן על הפתיחה לאחרונה יסעו לרגליהם אך לא לחנם נשתנו זה מזה כי לא ראי זה כראי זה, כי מלת פער הוא פתיחת הפה ברוב בהרחבה הפתוחה לבלוע איזה דבר ומלת פקח לא תפול בשום פנים אלא על ענין גלות ידיעה לא ראות חוש יתחדש, ומלת „פצה" הוא פתיחת הפה לדבר הדבר השמור בלב או לנדור נדר, ומלת פטר הוא פתיחה כעין שלוח לפה או לרחם, ומלת פצח הוא פתיחת הפה לשורר ולרנן, ומלת בטא הוא פתיחת פה לנדור נדר ולהשבע, ומלת גלה הוא פתיחה כעין פרסום, ומלת גלע הוא פתיחה לריב ומדון ומלת פרע הוא לגלות הראש והשער לאבל ולקלון, ומלת פשק פתיחת הפה לרע אליו, ומלת פענח הוא פתיחת הדברים הנעלמים והסודות הצפונות, ומלת שתם היא פתיחה לנקודת העין וחור שלה נראה פתוחה, ומלת בלק הוא פתוח ומופקרת וחרב מאין יושב, הרי לך שכלם סובבים על קוטב אחד ובצל דליותיו תשכונה למינם למיניהם והולידה והצמיחה עד עקרה ילדה שבעה בנים למשפחותם לבית אבותם וסביב למשכן יחנו, ואני בעניי הכינותי והגדלתי והוספתי ושויתי עזר על גבור ובצפיתי צפיתי לחקור ולתור בחכמת המלין ולבאר ולבדוק עד מקום שיד שכלי מגעת וכו' ונאספו שמה כל העדרים עדר עדר לבדו למינו ישכון קו לקו ינטה על הבנין, והסכמתי בלבי לקרוא שם הספר משכן דוד יען וביען כי הוא משכן ובית מנוחה למלין והכתב והמכתב כי עוד לאלוה מלין כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה נא יחד מי בעל דברים יגיש אלי ואני בה' אעלוזה אגילה ואשמחה בחסדך אשר העמדת במרחב רגלי ולהתאבק בעפר רגלי החכמים ולשתות בצמא את דבריהם ולהציב ציונים בשער בת רבים ובמים שאין להם סוף כי מן המקדש הם יוצאים והיה פריו למאכל בין דרושי דרושים לכל חפציהם סמוכים לעד לעולם, והאל ינחני בדרך אמת ובמעגלי צדק למען שמו ויראני נפלאות מתורתו להאיר עיני בתורתו ולהגות בו יומם ולילה על אדמת קודש ירושלים תוב"ב, אמן כן יאמר ה' (עכ"ל ההקדמה).

הרב ר"ד הזה כתב עוד ספר „דבר שפתים", וחלק אחד ממנו נמצא באוצר ספרי הקיר"ה, הכולל קורות מלכי הטטרים.

ולהרב ר' דוד זה היה בן חכם ר' אליעזר לחנו שעשה ציון לזכר גשמת אביו על שער הספר „משכן דוד" והודיע לנו את זמן פטירתו, וז"ל:

אוי כי ירד אש מן השמים למחמד עינים
לכן עיני עיני ירדה מים על צדיק כי היה לנו לעינים
יבחר מחנק נפשי על נפילת עטרת ראשי

עש כסיל וכימה ידעכו אורים חשך משחור תארם
זיו השמש והירח קדרו על זה מעי מעי חמרמרו
רחם עליו צור שוכן מעונה והשב רוחו ונשמתו על מכונה.

נפטר מורי ועטרת ראשי מחבר ספר „משכן דוד" מורנו ורבינו כמוהר"ר דוד לכנו זצ"ל ביום ראשון י"ז ימים לחדש אלול שנת ה' משמים השקי"ף לפ"ק.

והר"ר ר' אליעזר זה נפטר ז' שבט שנת תקי"ב, כמו שנראה מרשימת בנו על שער הספר הנ"ל לפרט בשי"ר לא ישתו יין, ולחתימת דברינו על חכמי ישראל בקרים נוסיף עוד כי נמצא ביד ידידנו הר"ר אבן רש"ף חבור קטן נקרא בשם „שכל טוב" לחכם רבני אחד ר' משה בן ר' אברהם שחי בקרים באמצע המאה הקודמת, והספר הזה כולל באורים על משלי מגלת איכה, ומסכת אבות, עכ"ל הרשי"פ. והנה בשנה העברה הלכתי לבקר לבית מועד לכל חי בקראסוב אולי אמצא איזו מצבה מהחכמים האלה, ולדאבון לבי לא מצאתי מאומה, יען אבני המקום ההוא הנן רכות מאד, וכעבור חמשים או ששים שנה תתפוצצנה לרסיסים, ומה גם כי מקום הקברות הוא בלי כל גדר מסביב והנהו מרמס לרגל השור והחמור.

אחד מבני משפחת לחנו מצאתי חתום על הכתובה [לעיל] משנת תקע"ג, והוא ר' „משה דוד בלא"א הח' המ' כה"ר יעקב לחנו זצ"ל", ועוד היום נמצא איש אחד ממשפחתו בקראסוב, והוא חזן בביהכנ"ס ואביו נסע לארץ הקדושה וימת שם.

אחד מאנשי המעלה אשר תארוהו יושבי כפא בתאר „אדונינו ועטרת ראשנו ראש הגולה כמה"ר משה המשכיל הגביר הנכבד השר הנאמן": מצאנו במכתב השלוח מיושבי כפא לאחיהם בקראסוב (ראה לעיל בקדמות היהודים) ומי יודע אם לא אחד הוא עם „השר הנאמן למלכות ר' משה כוכוז" הנזכר לעיל, ואם אמנם עוד לא הצליח לנו לגלות חדשות הרבה בתולדות חכמי קרים, בכל זאת מאלה המעט אשר נדע, נראה כי לא חסרו להם חכמים ונדיבים וגם קרובים למלכות בכל עת, ואם יחיני אלהי ישעי אקוה לחקור ולדרוש עוד בעיר קראסוב וסביבותיה, והיה את אשר תמצא ידי לגלות עוד בדבר הזה אשימם לפני המתענגים על חכמת ישראל בהלקים הנותרים מספרי זה.

ממשפחת הר"ר „פסח" המוזכרה ברשימה 6 וממשפחת „יאיא" 2. וממשפחת ואליד 12 7 וממשפחת מאנדו 9 8 וממשפחת אשכנזי 13 א)

א) משפחת אשכנזי מלאתי זכר לה בקריס בשנת הקפ"ז והוא ר' רמוכן ב"ר יצחק אשכנזי (רבומה במאמרי הוגר כ"י לבמ"י בקריס 57) ומזה נראה כי עוד בעת ההיא כבר בלון

ומשפחת בכשי 15 , נמצאו עוד מיוצאי ירכם החיים עוד אתנו כיום הזה אשר ידעתים פנים אל פנים , והם הם כעת ראשי ונכבדי הקרימצאקים בקראסוב .

רבים מהשירים אשר הרש״פ ז״ל העתיק התחלתם בלקוטיו ועשה את כל מחבריהם לקראים נמצאו גם בסדר תפלות יהודי קרים כ״י הנמצא בידי ולא אספוק אף רגע כי מעולם לא השתמשו היהודים בבתי תפלותיהם בשירי הקראים , אבל אמת הוא כי הקראים השתמשו בשירי היהודים כאשר עוד גם היום סדרי תפלותיהם מלאים משירי היהודים .

מלבד כל הערים אשר זכרנו כי ישבו בהן היהודים , ישבו גם במנגופ [מנגופ קאלע] בעת אחת עם הקראים , ועל זאת יעידו נאמנה שמות המשפחה אצל יהודי קרים כמו „מנגופלי״ [ר״ל מעיר מנגופ] , ובשמות כאלה נקראו רק אלה אשר נולדו שמה , אבל רוב שמות המשפחה אצלם נהפכו בפיהם משמות עצמיים פרטים , כמו משפחת „לוי״ „פסח״ וכדומה , בעוד אשר כל שמות המשפחה אצל הקראים הם ממקור הטטרים , כאשר העירותי לעיל .

הסופר הפולאני בראנעווסקי במאה הט״ז בדברו אודות קרים בכלל ואינ־קערמאן בפרט , יספר : כי העיר אינקערמאן [אצל סעוואסטאפאל] הנָה עיר בצורה המלאה כל טוב , ומשם שתי דרכים תפרדנה והאחת לעמק בעל־בעק , וכעת נמצא המקום הזה תחת יד היונים הנוצרים , האיטלקים , היהודים , וגם תוגרמים מעטים נמצאים שם :

זיופי אבן רש״ף

יח

ע״ד הרשימות

כבר הגדתי לא אחת ושתים כי על הרשימות המזויפות אשר לא היו לעולמים זרק פירקאוויץ עצמו בראן או למצער תקן בהן את פרטי השנים למען יתן להן כבוד קדומים , בנה את כל יסודותיו למען הרים את כבוד עמו עד גבהי שחקים , ופה המקום — לפי דעתי — להעיר לבל יתעו הקוראים לחשוב כי כל דעותיו הנוגעות לקדמות הקראים וכבודם המרומה רק הוא יוצרן והוא (מחוללן) , חלילה ! נפשי יודעת מאד כי רוב דעותיו שאב ממעין

יהודי המקום לקרים , ונחת לדעת כי כל אלה אשר שם כעיס הוא מהכנזי , מינגו יליד קרים מימי קדם .

נרפש מספרות הקראים, אשר לא חסרה מזייפים ומשקרים בכל עת, וכמעט לא חדש מדעתו מאומה, והוא רק המוציא והמביא חזוק לדברי המהבילים אשר קדמוהו, ויש לאל ידי להראות את כל הבליו כתובים על ספרי קדמוני הקראים, אפס אין את נפשי לבלות את העת היקרה בבהלה, כי להקורא אחת היא, והחוקרים המעמיקים חקור יודעים זאת גם בלעדי, יען ספריהם פתוחים לכל קורא, וביחוד נראה כל דעותיו אלה עוד טרם היה לאיש מצליח למצוא מציאות יקרות כאלה בספריו מסה ומריבה וחותם תבנית.

ועתה קורא נעים, אל תתפלא כי לא העתקתי פה את כל רשימותיו, ראשונה כי רבות הנה, ולהעתיק את כלן נחוץ היה לספר מיוחד, ע"כ הנני מוסר בידך רק ראשי פרקים, במה תוכל להכיר אם תבוא איזה רשימה לידך כי מזויפה היא, ובאופן כזה למותר לי להעתיק את הרשימות עצמן זולתי אם ההכרח יביאני לידי כך לפעמים. ולמשל אם תמצא באיזה רשימה את שם העיר:

א) קֶפֶּא [פעאדאסיע, על חוף ים השחור בקרים]. הקראים והקרימ־צאקים יכתבו בכ"ף ולא „קפא" כי המה יבטאו את האות קו"ף כחי"ת אצל האשכנזים, רק יהודי ליטא ופולין אשר לא יבחנו במבטא בין כ"ף לק"וף יכתבו לפעמים בקו"ף בחשבם כי אחת היא. העיר הזאת נקראה לפנים [בהיותה בידי היונים] בשם פעאדאסיע, אולם אחרי אשר באה לידי הגענואיזים בימי ממשלת הטטרים בקרים בערך חצי המאה הי"ג — ולפי דעת איזה סופרי קורות עולם בשנת 1281. קראו את שמה „כפא", מובן מאליו כי קודם הזמן הזה לא ידעו משם זה. אחד מסופרי העברים אשר זכר את שם העיר הזאת הוא בעל ספר יוחסין בשנת ה' אלפים רס"ב אומר, וז"ל: [צר 374 דפוס זאלקווא] „ובימי פלג נבנית קפא במלכות תרתריאה אשר נקרא שיטיה", ואיזה מהחוקרים החדשים יוכיחו כי עד המאה הי"ג עמד על מקומה כפר קטן א) אשר רק דָגים ישבו שם, וא"כ אם תמצא רשימה ובה שם העיר כפא לא תוכל להיות קדומה יותר מחצי המאה הי"ג, ואלה אשר נרשמו בהן פרטי השנים קודם המאה הי"ג מזויפה היא בלי כל ספק.

ב) קרים או כירים, הטטרים יקראו את חצי האי Chrim או Chirim ורק הקראים יכתבו כרים ולא ידעתי מאיזה סבה. בימי קדם לא נידע עוד האי בשם זה, ור' פתחיה מרעגענשבורג בסוף המאה הי"ב קורא את קרים „ארץ כזריא" ובלי ספק לא נודע לו השם קרים, וחסראי הנשיא במכתבו למר יוסף מלך הכוזרים קורא אותה ארץ אלכוזר [הכזרייא]. אלדד הדני קורא אותה ג"כ ארץ כוזריים, ואין אחד בכל סופרי קורות עולם אשר ידע

(א Мурзакевичъ, Исторія Генуез, Одесса 1837. 6, 7.

מהשם „קרים" עד ימי ממשלת הטטרים א), ולפי דעתי שתי המלות „כזר" „קדר" אחת הנה, יען היהודים והקראים בארצות הקדם ובקרים יקראו את המלה „קדר" כמו חָדזר או כדזר בכ"ף רפויה, ואלה אשר שמעו מרחוק את המלה כָדזר או מצאו כן בספרי העמים בעת ההיא, כתבו כָזר כמבטאם, ואלה אשר כתבו כזר (Kosar) או כוזרי כוזרים טעות היא בידם, ועלי להעיר עוד כי קריאתנו כוּ במלאפום איננה נכונה, כי כל יושבי ארצות הקדם הכותבים כו יקראו כָו בקמץ. איך שיהיה, בכל הרשימות אשר נזכרו בהן השם קרים ופרטי השנים קודם המאה הי"ג, הנן מזויפות בלי ספק.

ג) סולכת או סולכאת, סולכט סולכאט ובימינו „סטארא קרים" [קרים הישנה], בראשית ימי ממשלת הטטרים היתה עיר גדולה ובירת מלכי קדר, ואז נקראה בשם „סולכאת" וכן יכנוה הטטרים עוד היום, אכן ימי גדולתה לא ארכו רק כשתי מאות שנה, ובראשית המאה הט"ו ירדה פלאים, כי החאנים כוננו את העיר „באחציסאראי" לבירת ממשלתם. ושם העיר „סולכאת" לא יוכל להמָצא ברשימה בלתי מזויפה, רק מחצי המאה הי"ג והלאה.

ד) אונכת או אונכאת, באיזה רשימות נזכר השם הזה המורה על חלק אחד מהעיר סולכאת או סטארא קרים. לפי דברי פירקאוויץ, ישבו היהודים בסולכאת [בשפת טטרית שמאלית, יען היהודים כותבים מימין לשמאל, לדעתו] והיונים באונכאת [בשפת טטרית ימנית, יען היונים כותבים משמאל לימין], ואם אמנם הטעם הזה הוא תפל בלי מלח, אבל המזייף לא הרגיש בעצמו כי המלות משפת טטרית מורות כי נוסדה העיר בימי הטטרים, או למצער כי המה שנו את שמה, ובכל זאת הראה רשימה מתחלת המאה השביעית לספהנ"ו ונזכר בה השם „אונכאת", ואחריו הלכו רבים בעינים עצומות, ויחתמו אותה בחותם האמת, ויען כי אונכת היא חלק מחלקי העיר סולכת, ע"כ גורלן אחד הוא בנוגע להזיופים.

ה) סלע היהודים, [צופיט־קאלע בשפת טטרית] העיר הזאת נושבה מהטטרים במאה הי"ג ויקראו את שמה קירק ב) [ארבעים בשפת קדר] ולא ידענו מאיזה טעם קראוה כן, והקראים יספרו כי החאן טוכתמיש הביא ארבעים משפחות קראים לקרים ויושיבן על ההר הזה ג) ובתוך כך שכחו כי הדברים האלה מתנגדים מן הקצה אל הקצה לדבריהם אשר יתפארו כי הם

א) ראה כ"מ חלק ה' מכתב י"ז להגאון ש"ל לד 201 האומר „ומי קליס בעצמו היה נקרא עוד במאה הי"ג שלהם בשם chasaria (עניקלאפ' מן ערש וגם מן קיינין שם).

ב) Карамзина Истор. т. V. стр. 215

ג) Память о Чуфутъ-Кале С. Бейма.

זקני קרים 470 שנה לפני ספהנ"ו, כן העם הזה וכן בדיו: אך בימים האחרונים נקראה בשם „קלעא" בכתבי היהודים, והטטרים יקראוה „קאלע" (Challe), ומעולם לא נקראה בפיהם „צופוט קאלע" רק הקראים עצמם קראו אותה כן מזמן המאה העברה, עד כי החכם קעפפען בסוף המאה העברה א) עוד לא שמע את השם „צופוט קאלע", מובן מאליו כי אם נמצא רשימה קדומה מהמאה הי"ד ואולי גם מהמאה הט"ו וימצא בה השם „צופוט קאלע" או „סלע היהודים" מזויפה היא בלי כל ספק, ומה גם כי לפי סופרי הפולאנים ישבו בה מלכי הטטרים בראשונה, ויש על זה אות אמת כי באמצע העיר נמצא קבר גדול ועליו בנין אבנים מרובע, ומתחת להרצפה במערה נמצאה מצבת אבן גדולה ועליה כתובת בשפת קדר עתיקה, המורה כי בת מלך [כאן] קבורה שם, ואיך תובל בת מלך לקבורה ברחוב עיר היהודים או הקראים? האף אין זאת! ובחלק שני ידובר אודות הבנין ההוא בפרט.

חכם הקראים ר' מרדכי סולטאנסקי בספרו „זכר צדיקים" בכ"י, העיר ע"ד השם „צופוט" כדברים האלה: אך מה שהישמעאלים והקדרים קוראים ומכנים את כלל היהודים בשם „ג'ופוט [ג' ועליו קו מלמעלה יקראו „דזו" או „צו"] המובן ממנו הוא „יהוד", כי היהודים שהלכו לגלות בבל על ידי נבוכדנאצר, בעבור היות כלם ממלכות בית יהודה נקראו בכתוב בשם יחס „יהודים" גם הבבליים והפרסיים קראום בשם „יהודיא" לרבים, וליחיד „יהוד" כנזכר בדניאל ועזרא בכמה מקומות, וכן האשכנזים מכנים גם היום אותנו בשם יוד אשר המובן ממנו „יהוד" אך המון הקדרים [טטרים] בעבור היותם מבטים את אות היו"ד ע"פ הרוב בהברת „ג'רק" ואת אות הה"א ע"פ רוב בהברת פ"א רפה, נחלט בפיהם לומר מן יהוד „ג'ופוד" כי הנה שם שטח בלשון עברי מחויב להיות מתורגם בלשון טטרי ג'איוב, אך הם בהמוניותם נהגו לומר גאיוב, וכן את שם יהודה הם מבטים ג'ופודה, אף כי גם זולת זה ידוע הוא כי הברת מלות רבות הן משתנות בפי ההמון, ובפרט בהיות המלה ההיא נעתקת מלשון אומה אחרת וכו', ובעבור זה גם את העיר שאנחנו דרים בה גם כהיום במבצר על סלע יהודים הנקרא בפינו קלעא. ב) בעבור שהיהודים בעצמם בצרוה והתישבו בה (sic) נהגו הטטרים לכנותה בשם „ג'ופוד קלעא" היינו מבצר היהודים".

ההערה השניה הוסיף הרמ"ס לרגלי מציאות רשימת ר"י הנקרן על ידי תלמידו אבן רש"ף, אך ההערה הראשונה נכונה מאד.

ו ס פ ר ד: אין אחד בכל סופרי קורות עולם אשר העתיק את המלה הזאת „באספארוס" (Bosporus) ר"ל קערטש, מלבד האחד אבי כנסת הנוצרים היראנימוס [עובדיה ב'] וכל סופרי ישראל הורגלו לקרוא בשם זה רק את

א) Крымскій Сборникъ 1837 стр. 310.

ארץ „שפניא", ולוא מצאו כתוב „עיר ספרד" כי עתה בלי ספק לא ידעו איזה עיר השב הכותב, ורק פירקאוויץ גלה לנו את החדשה הזאת אשר לא היתה ולא נבראה לתכלית ידועה לו, והשם ספרד אשר יורה על העיר קערץ לא נמצא בשום רשימה אשר לא תהיה מזויפה מטעמים אחרים, וכבר העיר על זה החכם יש"ר בציון לשנת תר"ג, וראה מה שהעירותי על זה לעיל.

ז) שיטים, או „ים שיטים" „ארץ השיטים", מעולם לא מצאנו בספרות ישראל בהעתיקה והחדשה „ארץ שיטים או ים שיטים", וראשון אדם הוא פירקאוויץ אשר לכלם בשם יקרא, הוא ברא לנו ים כזה וארץ כזאת, ואם קצרה ידו לקרוא ליבשה ים", קרא את הים האזאווי ים שיטים ברשומותיו אשר לא ידענו אנחנו ואבותינו, ורק בע"ס יוחסין מזכיר את העיר כפא כי נקראה שיטיה [ראה לעיל כפא], אבל כי יקרא הים האזאווי, או איזה ארץ בשם זה הוא שקר גמור, ולפי הנראה היתה מגמת פני המזייף לסמן במלות ארץ השיטים „ארץ הסקיטים" (Scythen) אצל הים האזאווי למען יוכל לגלות חדשות ונצורות אשר לא שמענו מעולם.

ח) לגלותנו, פירקאוויץ הרעיש תבל ומלואה על דבר המציאה היקרה אשר לא מצא מעולם, כי יהודי קרים — או כפי דעתו הקראים מגולי שלמנאסר — מנו את פרטי השנים לגלותנו, ר"ל לגלות שומרון, יען לא שבו לירושלים ביכי בית שני וע"כ לא ידעו ממנין לשטרות, ורק אחרי חרבן הבית החלו למנות ליצירה, ובכל זאת השתמשו לפעמים גם אז בפרט לגלותנו, ובכל מקום אשר התפאר במציאותיו שמח על זה כשמחת גבור בחלקו שלל, וביחוד ראה מה שכתב בהקדמתו לספר „חזק יד" אשר הדפיס באדעססא, והשקר הנורא הזה מצא מסלות בלבב גדולי חכמי זמננו, עד כי החכם הגדול הרב ר"א גייגער ז"ל נתן אמון בו א), וכן האמין בו החכם המפורסם פראפעססאר ד"ר חוואלסאן ב) ויעש כונים לקורות היהודים בקרים, ופירקאוויץ שמח בלבו כי הצליח לו להוליך חכמים שולל. והנה אף אם נחפש בנרות בכל ספרות ישראל העתיקה אשר דברו ופלפלו אודות התאריכים לא נמצא זכר לזה כי מנו היהודים בימי בית שני ואחריו „לגלותנו" ואין כל ראיה לזה מדברי יחזקאל הנביא [יחזקאל א' ב'] יען באמרו „ואני בתוך הגולה" ע"כ אמר אה"כ היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין; ואף אם נחליט כי בעת נפלה ממלכת יהודה מנו לגלותנו, כאשר מנה ירמיה הנביא ג"כ „ל"ז שנה לגלות יהויכין מלך יהודה" [ירמיה נ"ב ל"א], היה זה רק יען כי לא היה להם פרט תמידי, כי לכל מלך חדש אשר מלך בישראל החלו למנות מחדש משנה הראשונה למלכותו כנראה בכל כתבי הקדש, וע"כ כאשר הורם העטרה מעל ראש מלכיהם בימי חרבן בית ראשון החלו למנות

א) יידישע מיטטהייל חלק ג' נד 131.

ב) Восемнадцать еврейскихъ надгробныхъ надписей стр. 8.

מחדש למיום גלה כבודם, וכן מנו עד אלכסנדר מוקדון, ומני אז מנו לשטרות תמיד בכל ימי בית שני ואחריו עד סוף דור הגאונים, והדברים האלה ברורים וידועים לכל קורא ספרתינו, וכן מנו גם יהודי קרים אשר קבלו תורתם וחכמתם מחכמי בבל וא"י כאשר הראיתי למעלה, אבל חלילה לנו להחליט כי ידעו יהודי קרים יותר מחכמי ישראל בבבל וא"י עמודי התורה והחכמה לכל בית ישראל בארצות פזוריהם, ואיזה דרך עבר עליהם הרוח להדש להם פרט חדש לא שערום אבותיהם, ובכל זאת לוא מצאנו ספר עתיק באמת המונה לגלותנו כדבר ידוע בין ההמון כי עתה החרשנו, אבל כל פרטי השנים „לגלותנו" נמצאו רק ברשימות אבן רש"ף ומצבותיו המזויפות גם מבלעדי זה מטעמים אחרים, ומה גם כי ידענו מגמת פני המזייף בפרט הזה, אשר אבה להוכיח כי הקראים אשר ישבו בקרים מימי גלות שלמנאסר לא ידעו מאומה מכל הנעשה בירושלים וכו' ובכן נשארו ברתם הקדמוניה כבימי מלוך מלך בישראל, אכן ספרי דברי הימים לעם ועם יכחישוהו על פניו, כי לא לבד היהודים כי אם גם עמים אחרים באזיא מנו לשטרות א), וגם הקראים העננים עצמם מנו כן, ואחרי אשר עזבו את המנין לשטרות החלו למנות [בערך המאה העשירית והי"א] לפרט „ליצירה" אבל בשום אופן לא יתכן להיות כי מנו הירודים בקרים לגלותנו בעוד אשר מנו כלם לשטרות.

ט) „ליצירה", לבריאה, בכל רשימות פירקאוויץ מצאנו המנין ליצירה או לבריאה בזמן קדום מאד, בעוד אשר היהודים בכל קצוי ארץ מנו רק לשטרות, עד כי המצבה משנת ד' אלפים [אבני זכרון מצבה 4] קרוב אחר חרבן בית שני נמצא עליה הפרט ליצירה, ביחד עם הפרט לגלותנו, ועוד רבות כאלה. וכבר הראה הרב הגאון שי"ר ז"ל [כרם חמד חוב' ה' מכתב י"ז צד 198] מה שיש בו די להכחיש אמתת הדבר הזה, ואף אם נסכים לדברי ה' חוואלסאן כי נמצאו בכל עת יחידים מהחכמים אשר ידעו ממנין ליצירה, אבל זאת לא יכחיש גם הוא כי לא נודע לכל ההמון עד כי ישתמשו בו גם חוצבי מצבות לקברי מתים, או אנשים פשוטים כותבי הרשימות, ורק מאמיני כל דבר יוכלו להאמין כזאת, זאת ועוד אחרת, כי עוד הדשה המציא לנו המזייף כי רק יהודי מטרכיא [טאמאן] מנו ליצירה בימי קדם, והשבונם מאוחר בקנ"א שנים לחשבון „לבריאה" הידוע, והפרט הזה נקרא בפיהם „למטרכיי", ובכל הספרים כ"י הנמצאים בידי אשר אספתי בקרים לא מצאתי אף זכר לזה, והברייתא הידועה „אם יאמר לך אדם אחרי וכו'" בטח לא ידע ממנה ההמון, כי לא להשתמש בפרט הזה נאמרה, ולדעת חוקרי זמננו היא מאוחרה.

י) למטרכיי, הפרט הזה לא לבד כי לא השתמשו בו היהודים

א) כ"ח חלק ה' צד 198.

בימי קדם אף גם לא נודע שמו לא בימי קדם ולא בימינו, וכבר דבר על זה החכם האקאדעמיק ה׳ קוניק במחברתו „תוכטמיש ופירקאוויץ״, והמזייף האריך בזה בהקדמת ספרו א״ז צד 16. ושקר גלוי ומפורסם כזה היה כדבש למתוק בפי המאמינים בבן רש״ף ואי שגגתו, וגם נמצאו עוזרים על ידו. והנה לפלפל בדבר הזה ביחוד למותר הוא, ראשונה כי כל התאריכים בכלל הנם סבוכים ודבוקים איש באחיו בכל רשימותיו, ואם יפול האחד, ישברו גם הנשארים כשבר נבל יוצרים, וזאת שנית, על הראשונים כמו לבריאה ליצירה וכו׳ נוכל למצוא הכחשות מאיזה טעמים הנוגעים לדברי הימים, אכן מי ילחום נגד האפס והאין כפרט הזה אשר מאפס בא ושמה ישוב? ואם אמנם נתישבו היהודים ההעלעניסטים במטרכיא, אבל על היהודים האלה נקל לנו להחליט יותר מעל יהודי ארצות אחרות כי מנו ליונים (לשטרות) יען מארץ יון באו. ובין היונים על חצי האי טאמאן נתישבו, [ראה הלאה ע״ד המצבות] ואין אחד מכל סופרי קורות עולם אשר יזכיר מזה כי נמצאו עוד יהודים בעולם המונים פרטי השנים במנין משונה מכל יתר אחיהם, ואיך יתכן כי לא ראה או לא שמע אף אחד מכל יושבי תבל את ספרי או מכתבי היהודים המטרכים המונים במנין משונה? ורק המזייף היה האחד אשר נתברך מפי ההשגחה העליונה למצוא את כל המציאות היקרות האלה, הלא דבר הוא?

יא) כורשון בין רשימות פירקאוויץ מתחלת המאה השביעית לספהנ״ו מצאנו את שם העיר כורשון, ולפי דברי הרשימה מר׳ יהודה הנקדן [משנת 604] נקראה כן על שם כורש מלך פרס, והוא נתן אותה במתנה להיהודים בימיו, ומזה הוציא כי מלך הכוזרים קבל במקום הזה את דת ישראל. בע״ס הכוזרי מזכיר כי מלך הכוזרים מצא את היהודים שובתים את יום השבת ביערי הרסאן או כראסאן, והאלהים אנה לידי פירקאוויץ עיר חרבה בקרים אצל סעוואסטאפאל הנקראת „הערסאנעס״ ויתלה עליה את כל כבוד המקרה הזה, ואף כי אין הר ואין יער בהערסאנעס, אך מה לו וליער? הן חוקרי קדמוניות יאמינו לו גם בלעדי זה, ובלי ספק לא ידע בכתבו את הרשימה ההיא כי ישנו מקום מוכשר מזה בקרים, והוא „כאראסאן״ אצל העיר העתיקה ליונים „פארטאניטא״ הנשענת על יד „הר הדוב״ [Аюдагъ] או (Медвѣдъ Гора) על החוף הדרומי בין יאלטא ופעאדאסיע, ושם ישבו יהודים באמת, ושם נמצאה זה לא כביר מצבה עברית אשר הוליכוה לפעטערסבורג, והעתקתה נמצאה בספר כתב החכם היוני קאנדאראקי אשר הזכרתיו לעיל.

והנה דעת בעל הכוזרי היא בלי ספק על המקום הנמצא באזיא התיכונה, מזרחית לים הכספי, יען לא הרחק משם היתה העיר סרקל בירת מלכי הכוזרים, וגם ידענו מפי ספרי דברי הימים כי מעולם לא היה כורש מלך פרס בקרים, והעיר הזאת לא נודעה בכל ספרי דה״י בשם „כראסאן״.

ב) ע״ה, זצ״ל, תנצב״ה, רי״ת, [רוח ה׳ תניחהו], ומ״כ

[והיתה מנוחתו כבוד], ת ש ה ע"מ [תעל שכבת הטל על מלונו] י ש י ע"ם [יבוא שלום ינוח על משכבו], נ"ע, ז"ל, נ ב"ת [נפשו בטוב תלין] וכו', בכל רשימות פירקאוויץ מן המאה השביעית לספהנ"ו והלאה, ובאבני המצבות גם מהמאה הראשונה לספהנ"ו [אבני זכרון מצבה 5-6] נפגוש ברכות המתים על כל שעל ושעל, והנה כל בר בי רב דחד יומא יודע כי לא לבד בכל כתבי הקדש כי אם גם בכל ספרי המשנה והתלמוד לא פגשנו ברכה למתים כאלה הנהוגות בימינו היום, וזקן בית ספרותנו הרב החכם הגדול ד"ר צונץ כבר הוכיח [צור געשיכטע אונד ליטעראטור 345-355 ועוד במקומות רבים שם בספרו] מה שיש בו די, כי ברכת המתים „זצ"ל" היא היותר קדומה אשר מצאנו בספרות ישראל, ובכל זאת לא קדומה היא מהמאה העשירית לספהנ"ו, יען נמצאה בפעם הראשונה במדרש רבה פ' דברים, אבל הברכות הנשארות לא נהגו בהן עד המאה הי"א הי"ב והי"ג, ומי למד ליהודי קרים דעת את אשר לא ידעו חכמי המשנה והתלמוד? וכן החליט גם החוקר והמבקר הגדול הר"א גייגער באמרו [יידישע צייטשריפט 1864-65 חלק שלישי צד 132] „כי בזמן קדום כזה ובקרים המרינה אשר היהודים יושביה לא נודעו לנו לחכמים גדולים בחכמת הלשון לא יתכן להיות כי ידעו מברכות המתים באופנים כאלה אשר הראה לנו פירקאוויץ ברשימותיו", עדות חכמי המשנה והתלמוד עמודי בית ישראל ועדות שנים מראשי גדולי חכמי ישראל בזמנינו דיה לנו להשליך את כל רשימות פירקאוויץ לחפור פרות ולעטלפים, ובקורות עם יהודה לא תזכרנה.

יג) ש מ ו ת ע"פ, בכל הרשימות והמצבות מזמנים קדומים לביאת הטטרים לקרים, כבר נמצאו שמות המשפחות ועצמיים פרטיים הלקוחים משפת קדר (ר"ל מקורם בשפת טטרית), כמו השם טובתמיש, בכשן, פרלק, כטון, סורגלין, גולף, ממוק, ביקֶלֶב, ביבצה, בבג'אן, וכו'. והנה פירקאוויץ הוליך בזה שולל את החכמים אשר לא ידעו את הטטרים ושפתם, כי השמות האלה מקורם בשפת פרס, אכן באמת מקור כרש והיא שפת טטרית העתיקה [צגטיי] וכל השמות האלה מצאנום רק בקרב הטטרים [מלבר בכשן] יען ממעי הטטרים יצאו, וע"כ גם שמותיהם נשארו אצלם, ועדים המה גם יהודי קו־קז כי לא נמצא ביניהם שע"פ ושמות משפחה כאלה יען ממקור ישראל הנם.

יד) ע"ד האותיות האשוריות אשר בהן נכתבו המ"ת והמצבות העתיקות זה כאלפים שנה — לדעת אבן רש"ף — לשוא השתדלו מאמיניו להראות כי באמת השתמשו בהן היהודים בזמן ההוא, ועי' תעידנה מטבעות היהודים הכתובות באותיות שומרוניות וכו', [עיין בספר קורות מטבעות היהודים להד"ר לעוו]:

טו) מ נ ג נ ו פ, ע מ ק י ה נ ש פ ט, א ו ר, שם העיר מנגופ נתחדש בימי ממשלת הטטרים בקרים ובן העיר פערעקאפ נקראה בפיהם „אור", מובן

מאליו כי רק מהמאה הי"ג נוכל לפגוש את השמות האלה א) ואם נמצאָם ברשימות קדומות מהזמן ההוא הנן מזויפות בלי ספק, והשם עמק יהושפט אשר בו יכנו הקראים את החצר מות בסלע היהודים נתחדש רק מפי אבן רש"ף ויותר לא מצאנו אותו בשום ספר אף מהמאה הי"ח.

טז) לפ"ק, לפ"ג, באיזה רשימות פירקאוויץ [ראה לעיל רשימה 28] נפגוש אחרי פרטי השנים מלת לפ"ק או לפ"ג בזמן קדום מאד בעוד אשר לא ידעו עוד היהודים מזה מאומה. הרב הגאון שי"ר ז"ל [כ"ח ה' צד 199] יוכיח כי קדמונינו לא ידעו ההבדל בין פרט גדול לקטן. החכם ר"ש פינסקער [לקוטי קדמוניות צד י"ח בהערה] חשד ג"כ את הרשימה הזאת מפני תאריכה „לפ"ק", וכן הוא דעת שני גדולי חכמי ישראל הד"ר צונץ והר"א גייגער בספריהם אשר הבאתי לעיל, עד כי אין כל ספק כי אם ימצא הלפ"ק או הלפ"ג באחת הרשימות קודם המאה הי"א הנָה מזויפה, וכן הוא דעת כל החכמים האלה ע"ד „סימני מספר השנים ע"י אותיות" אשר מצאנו בכל רשימות ומצבות אבן רש"ף גם מהמאה הראשונה לספהנ"ו, והשבתי לא למותר להעתיק בזה מדברי הגאון שי"ר (שם) וז"ל; „רשימת מספר השנים ע"י אותיות על מצבות בזמן הקדום ההוא, עוד לא מצאנו בשום ספר קדמון שום רמז על פרט כזה משנים ע"י אותיות כפי מה שאנו כותבים ומדפיסים היום בשערי הספרים, והקדמונים לא ידעו ממלאכות ותחבולות כאלה. רב שרירא גאון סיים אגרתו ברשימת השנים לשטרות כראוי, וכן כל הסופרים אחריו. הראב"ע בסיומי ספריו, והראב"ד הלוי בספר הקבלה, והרמב"ם בהקדמות וסיומי ספריו, רק על מות הרמב"ם ז"ל מצאנו שקראו זמן השנה תתקס"ה נ ה " י נהיה (יוחסין) ועד"ז עשה בעל תחכמוני (שער נ) סימנים כאלה על מות ר' יוסף בן שושן (בשנת פטירת רמב"ם) כפי פירושי שנת א " ד (להגירה— ר"ל לחשבון מחמד — חוץ ת"ר), שנת ז ע ם (לשטרות חוץ אלף ת') והאל קרא שמה נ ה " י (ליצירה חוץ ד"א תת"ק), אבל לכתוב פרטים כאלה על מצבות, לא ראינו ולא שמענו, ומכ"ש בזמן קדום כזה":

דברי הגאון אלה סובבים נגד הפרט „פ"ג" על מצבת ר' יצחק סנגרי מהמאה השמינית לחשבון אבן רש"ף, אבל מה ענה הגאון הזה, לוא ראה את כל רשימותיו וספרו אבני זכרון אשר פרטים כאלה נמצאים בכל מקום במאה הראשונה לספהנ"ו כששים שנה לפני חרבן בית שני?

(א"ז מצבה 1. 2. 3. 4 וכן הלאה).

יז) ר ב, מ ר, ר ב י, מ ר ת, וכן כל תארי כבוד ממין זה כלם המה מחודשים אשר לא ידעו מזה בני דורות קדומים, ואם אמנם כי רבים מחכמי התלמוד נקראו בשם רב רבי, אבל רק אלה אשר נסמכו לתאר זה

א) מנגוף נקראָס לפמיס נסס פעמדאלי, מו Theodoros

מאת הנשיא, ולא כל ההמון, ואלה דברי הגאון שי״ר ז״ל: והנה הכנוי ר׳ הבא פה [על המצבות] חמש פעמים, הוא מורה בלי ספק על זמן מאוחר הרבה מזמן הנרשם לפנינו, כי כפי הנודע כנוי זה היה נהוג רק בא״י לבד ורק בזמן מאוחר היה נקרא כן שם כל הנסמך מנשיא, ובבבל לא היה נהוג כנוי זה כלל, וכנודע ג״כ המאמר: כל רבי בא״י וכל רב בבבל, ואיך באו בערי כוזר או קרים לכנוי זה של רבי בזמן המוקדם ההוא? מי נסמך שם? ואיך ואנה למדו כנוי זה? ובפרט כי בבבל לא קבלוהו ואין שום אמורא אשר נתכנה שם כן רק ר׳ חייא ורב אמי ורב אסי ורב זירא שהלכו מבבל לא״י ונסמכו שם וניתן להם שם הכבוד רבי״ וכו׳ [המליץ שנת תרכ״א גליון 14], ואין לי מה להוסיף מאומה על דברי הגאון המבקר הזה, אחרי אשר דבריו ברורים וידועים לכל קוראי ספרותנו העתיקה, מלבד הזיופים האלה אשר נפגוש על כל שעל ושעל ברשימותיו ומצבותיו, הנה כל איש אשר יראה אותן בעיניו יעיד עליהן כרגע במעוף עין הראשון כי מזויפות הנה גם בלעדי מופתי דברי הימים, יש מהן אשר נכתבו בכתב הקראים הנוטה לכתב רש״י המחודש, ויש מהן אשר מחק או הוסיף המזייף בהן איזה אות או נקודה אחת וע״י זה עשה אותן עתיקות מאד, ויש מהן אשר הראה העתקות מרשימות אשר לא ראה ולא נמצאו בעולם, ובהיותי בס״ט פעטערסבורג בקש ממני הפראפעססאר ה׳ הוואלסאן לדרוש ולחקור אחרי עצם הרשימות אשר הראה לו פירקאוויץ את ההעתקות מהן, ולפי דבריו נמצאו:

1) ביד ר׳ יעקב לחנו בקראסובאזאר בסוף ספר תורה משנת תשי״א ליצירה, אך הרוצה לשקר ירחיק עדותו, כי ר׳ יעקב זה כבר נסע לירושלים וימת שם, ופירקאוויץ ידע מזה היטב כאשר הגיד בעצמו בהכרמל שנה ג׳ מאמר „חכמי ישראל בקרים״:

2) בקראסובאזאר נמצאה עוד רשימה משנת „תשנ״ה פה תמירקא״ והתום עליה „בעז הכהן בן יהודה הכהן״, אך אני חפשתי בכל ספרי תורה העתיקים הנמצאים שם ולא מצאתי בהם שום רשימה, וגם זה הוא אות נאמן כי כל הרשימות אשר מצא בסוף ספרי התורה נכתבו מיד קראי, כי להרבנים אסור לכתוב דבר מה על הס״ת, ובין המון ספרי תורה [כמאה במספר] הנמצאים בקראסוב לא מצאתי אף אות אחד זולתי דברי התורה.

3) רשימה על תנ״ך משנת תשל״ז ליצירה אצל יקותיאל כלפא ואני שאלתי עליה, והנה אמת נכון הדבר ככל דעותיו ומציאותיו.

4) רשימה הנמצאה בכפא (לפי דבריו) המתחלת: „אמת קנה שומלך כזרי בן אברהם ז״ל שנת תשכ״ו פ״ק פה כפא״, ובהיותי אחרי כן בפעאדאסיע שאלתי עליה גם בקשתי בעצמי בין ספרי התורה שם ולא מצאתי כל זכר לזה.

5) אצל יום טוב הספרדי בקראסוב נמצא — לפי דבריו — רשימה משנת אש״ה לשטרות, אך גם הוא הלך כבר לירושלים וימת שם.

6) שתי רשימות בעיר ניקאלאיעוו על ס״ת, וחתום עליהן; מרדכי בן יצחק מארץ תמן בקהל הקדוש קהל קירקרי: ובהיותי בניקאלאיעוו הלכתי לבית הכנסת הקראים בלוית חכם הקראים ה׳ יעקב כלפא וחפשנו שם בספרי התורה ולא מצאנו אף זכר מזה.

7) רשימה על ס״ת בחערסאן וחתום עליה „יוסף בן יעקב מעיר קרקרי״, וגם שם חפשתי ולא מצאתי, וכן הראה גם העתקות ממצבות אשר לא היו בעולם, (ראה הלאה ע״ד המצבות):

ע״ד המצבות

יט

המצבות הרבות העתיקות אשר חפר ומצא אבן רש״ף על החצר מות אשר הקראים בימינו כנוהו בשם „עמק יהושפט״ משכו עליהן עיני החוקרים בימינו, אכן מלבד הגאון שי״ר ז״ל לא נמצא כמעט אף אחד אשר הטיל ספק באמתתן, ועוד יותר יפלא בעיני כל איש דעת כי לא התעורר אף אחד לבקר את עצם המצבות [אריגינאֶלע] הנמצאות במוזעאום האזיטי בס״ט פעטערסבורג, והנה תשע במספר, ע״כ בבואי לפעטערסבורג הלכתי בלוית ידידי החכם הפראפעססאר הערמאן שטראקק, ועוד משכיל עברי אחד אשר בא זה לא כביר מאשכנז, למוזעאום האזיטי לראות שם את עצם המצבות, ואת אשר חזיתי אספרה:

המצבה הראשונה [אבני זכרון 1] תשא מדברותיה:

ז׳ת ציון בוקי
בן יצחק כוהן נ״ע
עת ישועת ישר
אל שנת תשב
שנים לגלותנו״.

א) ע״פ ברכת המתים „נ״ע״ ראה לעיל [סימן יב]. ב) רשימת השנים ע״פ אותיות תשב ראה לעיל סימן י״ד. ג) ע״ד פרט השנה לגלותנו ראה לעיל סימן ח׳.

הרואה את עצם המצבה יכיר כי האות ת׳ ממלת תשב, נתקן מעט על ידי מזייף ובעצם וראשונה היה כתוב שם השב, ר״ל ה׳ אלפים ש״ב, ועל העת ההיא נכון גם הפרט גם ברכת המתים. המלה האחרונה „לגלותנו״ נוספה מיד איש אחר, כי איך שיהיה כבר עברו על המצבה הזאת יותר

משלש מאות שנה, והמלה האחרונה חדשה היא כאלו אתמול יצאה מיד האמן, וגם תמונות האותיות אינן שוות עם שאר אותיות על המצבה.

ב) מצבה ב׳ [אבני זכרון 2 וכן אצל ה׳ חוואלסאן 2].

ר׳ משה לוי מת
שנת תשכו לגלותנו״

כל הרואה את המצבה הזאת יכיר אותה כרגע למזויפה ע״פ תמונות האותיות החדשות, כאשר יוכל כל איש להכיר על תמונות המצבות אשר נעשו ע״י הליטאגראפיע בסוף ספר אבני זכרון. האות ש הוא בכתב רש״י.

ע״ד התאר „רבי״ ראה לעיל סימן ט״ו, במקום „תשכ״ו״ היה כתוב ה ש כ ו. המלה „לגלותנו״ נוספה מיד המזייף, ויוכל להיות כי פירקאוויץ הוא אביה האמתי.

ג) מצבה ג׳ [אבני זכרון 3 אצל חוואלסאן איננה].

„כ׳ פינחס כהן בן כ׳
בוקי הכהן מת ז״ל
שנת תשנא לגלו״.

המצבה הזאת איננה בפעטערסבורג, ורק בסלע היהודים ראיתי העתקה ממנה על סלע גדול, ועל ראשה כתוב „קופיא״, ושאלתי לאבן רש״ף איה אפוא היא עצם המצבה, והוא עניני כי הוליכה לפ׳ב, אך גם שם איננה, וזה לך האות כי לא נמצאה אף העתקה ממנה אצל ה׳ חוואלסאן, ובלי ספק ברא אותה בימים האחרונים, ואם תשאלני לאיזה תכלית עשה כתובה חדשה על מצבת אבן, בעוד אשר אלפי מצבות מונחות בסלע היהודים? אענך, כי התכלית נראה לעינים, למען תבוא המצבה הזאת ותעיד על המצבה נומר א׳ כי לבוקי בן יצחק כהן היה בן ושמו פינחס כהן, וע״כ למותר להביא אותה עוד במשפט הבקרת, יען לא היתה ולא נבראה בעולם, וכבר נזכרו הדברים האלה בשמי במ״ע Журналъ Мин. Народн. Просв. Май 1876 ובספר A. Firkowitsch und seine Entdekungen. Leipzig 1876. S. 8. ועל המצבה הזאת הנני מחליט בפה מלא כי נעשתה ע״י פירקאוויץ מראשה ועד סופה.

ד) מצבה ד׳ [אבני זכרון 4 אצל חוואלסאן 3].

צדוק הלוי בן משה
מת דא ליציה
תשפה לגלותנו

באבני זכרון נדפס בטעות „ליצירה" „לגלו", אך על עצם המצבה כתוב כהעתקתי, גם המצבה הזאת כהראשונות מזויפה בלי כל ספק, ועל זאת יעידו • א) המלה „הלוי" כתובה באותיות קטנות ממעל להשורה, אשר הוסיף המזייף למען תעיד על אמתת מצבה 2 כי צדוק זה היה בן למשה הלוי. ב) במקום ד׳ א׳ היה כתוב מקודם בלי ספק „ר׳ ט׳" כי האות ר׳ על אבני המצבות קשה להבדילו מהד׳, והמזייף תקן אותו מעט בראשו, האות ט על המצבות הוא כזה והאות א׳ הוא כזה, וע"כ הוסיף המזייף קו אחד מצד שמאלו ויהי לאלף, והמזייף הרויח בזה כי מן המצבה משנת ר"ט לאלף הששי נהיתה לד׳ אלפים, ועתיקה באלף ושתי מאות שנה, ג) השורה האחרונה „תשפ"ה לגלותנו" נוספה מכל וכל מיד המזייף, ולשתי סבות, הא׳ לבל יחשדו את הפרט הראשון, ע"כ הוסיף בו עוד שני לחזקהו • והב׳ למען הראות כי הקראים בקרים הנם מגולי שלמנאסר, ועל הזיוף האחרון הזה יעיד הקו החדש על האבן תחת השורה האחרונה, יען כל הכתובה חקוקה עמוק 1 צאלל בתוך האבן למען לא יתקלקל הכתב, אך כאשר אבה המזייף להוסיף עוד שורה שלמה נאלץ להרחיב חקיקת האבן, וע"כ נראה הקו החדש אשר חקק על האבן, וכן נקל להכיר זאת גם על התמונה הליטאגראפית בסוף ספר אבני זכרון •

ה) מצבה ה׳, [אבני זכרון .9 אצל חוואלסאן 4] ונמצאה בפ"ב.

„זה מצבת
קבורת פרלק
דלת אלפים וצאד
ישיעם [ל] ציריה

שתי השורות האחרונות הנן מקוטעות ומבולבלות עד כי קשה מאד לקרוא. על הפרט היו איזה אותיות אחרות, רק המזייף אשר החל לשנותן, והאבן היא רכה מאד, על כן קלקל את הכתב, וזאת יכיר הרואה (תמונה ט׳) כרגע, ואך לשוא נבקר את המצבה הזאת, השם „פרלק" מקורו בשפת טטרית, וא"כ גם זה לבד יורה כי המצבה איננה עתיקה •

ו) מצבה ו׳ [א"ז .12 אצל חוואלסאן 5], עצם המצבה איננה בפעטערסבורג •

זאת
מצבת קבורת
גולף בת שבתי
נפטרה שנת
דא קח תנצבה
ליצירה

המצבה הזאת איננה בשום אופן משנת ד"א ק"ח [197 לספהנ"ו] על מקום ד היה כתוב ה מקורם, אך המזייף מחק את הרגל השמאלית מן ההא', מלבד זאת יעידו • א) תמונת האות ד • ב) השם אשר „גולף" מקורו בשפת קדר • ג) ברכת המתים „תנצב"ה" (ראה לעיל סימן יב") •

ז) מצבה ז' [אבני זכרון 16. אצל חוואלסאן 6.] עצם המצבה איננה בפ"ב .

„זאת מצבת
קבורת טוקטמיש
בן בכשי נבת
הנפטר דאק
ע ג ל י צ תנצבה

כי המצבה הזאת איננה משנת ד"א קע"ג (262 לספהנ"ו) על זאת יעידו למדי שמות הטטרים טוקטמיש ובכשי, ובמקום ד"א היה כתוב ה"א, וא"כ תהיה משנת 1262 לספהנ"ו לחשבון פירקאוויץ וה' חוואלסאן, ולחשבון האמתי משנת 1413 • ועל העת ההיא לא יפלא כי הקראים השתמשו עוד בשמות עצמיים פרטיים ככל הטטרים, בעוד אשר בין יהודי קרים לא מצאנו שע"פ כאלה. ב) ברכת המתים, ראה לעיל סימן י"ב .

ח) מצבה ח' [אבני זכרון 23 • אצל חוואלסאן 7] המצבה נמצאת בפ"ב .

וזאת המצבה של
הלל בן ר' משה נ ע
בכ בשנת ד ר י ו תהי
נפשו צרורה בצרור
החיים את ה' א' והיתה
מ נ ו ח ת ו כ ב ו ד

המצבה הזאת הנה בלי כל ספק משנת ה' אלפים רי"ו (1446) והמזייף עשה מן ההי"א ד' במחקו את הרגל השמאלית מן ההי"א, וזאת נראה ברור על עצם המצבה. ב) ע"ד התאר „רב" ראה לעיל סימן ט"ו • ג) ברכת המתים, ראה סימן י"ב, האותיות ב כ בשורה השלישית אין להן מובן • ואולי צ"ל „מת" :

ט) מצבה ט' [א"ו 25 אצל חוואלסאן 8] עצם המצבה איננה בפ"ב .

וזה האבן אשר שמתי
מראשותיו על קבר ר'
יוסף ב"ר אליה שנפטר [?]
שנת ד"א ר"פ ליצירה
אסה לגלו' נבת

גם המצבה הזאת לא טובה היא מכל אחיותיה. א) האות ד׳ בשורה הרביעית נראה ברור כי יד מזייף חלה בו, ובטח היה שם ה. ב) התאר ר׳ (רבי) ראה לעיל סימן ט״ו. ג) רשימת השנים ע״פ אותיות ראה סימן י״ד. ד) „לגלותנו״, ראה סימן ח׳. ה) הכתב הוא חדש, עד כי נקל להכירה למזויפה גם בלעדי בקורת. אס״ה לגלו׳ נב״ת, נעשו ביד מאוחרת.

י) מצבה י׳ [א״ז 37 אצל חוואלסאן 9] המצבה נמצאה בפ״ב.

„וזה [?] מצבה של קבורת
אסתר בת שלמה אשר
שמתי מראשותיו [?] שנפטר [?]
בשנת תקל״ו תהא
נפשה צרורה בצרור
החיים ליצירה
היא שפ״ה לכטרכיי׳

כי המצבה הזאת היא מזויפה יכיר גם נער קטן. א) במקום תקל״ו נראה ברור כי היה כתוב הרל״ו, והמזייף עשה מן הה״א ת, ואצל האות ר משך קו מתחתיו ויהי לק׳, וא״כ איננה משנת 625 לספהנ״ו כאשר חשב אבן רש״ף וה׳ חוואלסאן, כי אם משנת 1476. ב) „ליצירה״ ראה סימן ט׳. ג) מלבד כי הפרט לכטרכיי׳ הוא מזויף מצד עצמו, [ראה לעיל סימן י׳] נראה ברור על עצם המצבה כי השורה האחרונה נוספה מחדש מיד המזייף, ויען כי גם פה כבמצבה ד׳ לעיל היה המקום צר להוסיף עוד שורה אחת בעומק האבן, נאלץ להרחיב חקיקת האבן להוספת השורה האחרונה. ד) האבן רכה מאד, והכתב הוא חדש.

אחרי כתבי זאת נדרשתי מאת האקאדעמיק ה׳ א׳ א׳ קוניק להראות לו באיזה אופן עשה המזייף את כלאכתו רמיה, ואת אשר הגדתי לו כתב על ספר, ובעוד ימים מעטים הוציא לאור את מאמרו „תוכטמיש ופירקאוויץ״ ראה דבריו שם ע״ד המצבה הזאת.

יא) מצבה י״א [אבני זכרון 50 אצל חוואלסאן 10] המצבה נמצאה בפ״ב.

„זו מצבת קבורת
מרת סורגלין בת
ר׳ לוי שנפטרה
בשנת תקפא ליצר׳
תש״ה ע״מ

גם המצבה הזאת היא מזויפה. ב) בשורה הרביעית היה כתוב הרפ״א, והמזייף עשה מן הה״א ת ואל דר׳ הוסיף קו כנראה ברור על עצם המצבה.

ב) שע"פ „סורגלין" מקורו בשפת קדר. ג) ליצירה ראה סימן ט'. ד) ברכת המתים ראה סימן י"ב. וא"כ איננה משנת 670 לספהנ"ו כחשבון אבן רש"ף ומאמיניו, כי אם משנת 1521. ה) ע"ד התאר „מרת" ראה סימן ט"ז:

יב) מצבה יב [אבני זכרון 54 אצל חוואלסאן 11] המצבה נמצאה בפ"ב, ארבע שורות נמחקו.

5. . ה . . ק הענו תוכתמיש
6. בשנת תקפט ליצרה

הזיוף על המצבה הזאת נראה במבט עין הראשון וכמעשהו על המצבה הקודמת כן עשה גם פה, במקום תקפ"ט היה כתוב מקודם הרפ"ט, והמזיף עשה מן ההא ת, ואצל אות ר הוסיף קו ויהי לקו"ף, שם העצם תוכתמיש מקורו בשפת קדר. „ליצירה" ראה לעיל סימן ט':

זאת היא המצבה הראשית אשר עליה דבר ברחבה האקאדעמיק ה' קוניק להראות כי מזויפה היא, ונפלא כי כמעט רק על המצבות ממאה השניה לאלף הששי נמצאו שמות עצמים פרטים לקוחים משפת קדר, וזה יען כי אז לא הרחיקו עוד הקראים ממקורם הראשון מהטטרים.

יג) מצבה יג, [א"ז 59 אצל חוואלסאן 12 צד 30 במאסף הרוסי] המצבה נמצאה בפ"ב.

„וזה המצבה
של עיני בן
אליסף תנצ
בה בהרל
ליצרה"

בשורה הרביעית במקום בתר"ל, היה כתוב בהר"ל, וא"כ איננה משנת 719 לחשבון אבן רש"ף, כי אם משנת 1471 לספהנ"ו, ולא לבד על עצם המצבה כי אם גם על התמונה [בסוף ספר א"ז] ניכר הזיוף היטב כי במקום האות ת היה ה מקודם, והתי"ו הזה איננו דומה בשום אופן אל התי"ו בשורה ג':

יד) מצבה י"ד [א"ז 88. אצל חוואלסאן 15 צד 43 שם] בפ"ב איננה.

זאת המצבה הוצבה על ר[א]ש כה"ר
שמואל שה"ץ בכה"ר דניאל ש"ץ יעמ"[ש]
מגזע החכמים הבא מק"ק מרוק בכמ"ר

אלקנה זצ"ל נפטר ביום ב' כ"ג לחדש טב[ת]
שנת וצדקתך בארץ נשיה ליצירה
והיתה ג' אדני צ' ב'ה' א'ה'א' ו'נ'א' י'ב'כ'ה'

פירקאוויץ חשב את המצבה הזאת משנת ד' אלפים תרנ"ח [898 לספהנ"ו], אך הרואה את תמונתה יגיד כרגע כי חדשה היא ע"פ תמונת אותיותיה, הנקודות על המלה „בארץ" הנן חדשות, ובלי ספק היו הנקודות רק על מלת „נשיה". וא"כ הנה רק משנת ה' אלפים שס"ה [1605] ומעת ההיא ידענו עוד איש אחד „משה היקר המשכיל נ"ע ב"ר יוסף איש מרוקי נפטר יום ג' י"ב לאלול בשנת שכ"ל טו"ב [שס"ז] לכל עושיהם לפרט האלף הששי" [1607] ואולי ממשפחה אחת המה.

הפראפעססאר חוואלסאן העיר על מלת „מרוק" כי היא העיר טעמרוק בחצי האי טאמאן הקרוב לקערץ.

מלבד עצם המצבות אשר נמצאו במוזעאום האזיאטי, נמצאו עוד מאה העתקות על נייר אשר הביא פירקאוויץ מהמצבות בסלע היהודים, ההעתקות נעשו היטב עד כי גם הזיופים גוכל להכיר עליהן, ואני הלכתי לכית אוצר ספרי הקיסר בלוית הפראפעססאר ה' חוואלסאן לראותן, וגם הוא הודה על אחדות מהנה כי נחמדו בעיניו, וגם מהן הנני נותן פה לפני הקורא.

טו) באבני זכרון מצבה 17. אצל ה' חוואלסאן לא נמצאו אלה, יען לאחרונה יצאו מבית חרשת המעשה.

זו מצבת קבורת כ'
מרדכי בן ר' דניאל
הנפטר בשנת דל'
אלפים ומאה וצ'
שנים ליצה נבת

בשורה ג' במקום ד ל' היה רק ה. והמזייף מצא עצה נכונה לעשות מלה שלמה כמעט לבל יחשדוהו, תחת אשר על אות אחד יפול החשד על נקלה, ויעש מהרגל השמאלית מן הה"א, ל' קטן וקו לשמאלו, להראות כי לא נשלמה המלה „ד ל "ת", והלמד נמצא באמצע הדל"ת, וזאת יכיר כל איש אשר עינים לו כרגע, מלבד זאת לא יתכן כי תהיה המצבה הזאת משנת ד"א ק"ץ [279] מהטעמים המובאים בהמצבות הקודמות.

טז) אבני זכרון 20

זו מצבת קבורת מ"ר
פנחס בן שבתי הנפתר [?]

בשנת ארבעת
אלפים ומתים [?] ושלשה
שנים ליצה נבת

בשורה ב׳ תחת „פנחס״ העתיק פירקאוויץ בטעות „מנחם״, בשורה שלישית תחת „ארבעת״ עוד נכר היטב כי היה שם „חמשת״ ואף כי השתדל לשנות את האותיות, אבל לא הצליח בפעם הזאת והזיוף נראה ברגע, והאיש אשר לא ידע מזה מאומה, יותר נקל יקרא חמשת תחת ארבעת, אפס כבד מאד לבאר על הגליון את האמצעים אשר על ידם שָנה את המלה „חמשת״ לארבעת, ויען כי עליו היה לשנות חמש אותיות, ובהמלה „חמשת״ נמצאות רק ארבע אותיות, ע״כ הוסיף אות אחד קטן כאשר יראה הרואה על העתקת המצבה, ורק אז יָכח ע״י איזה אמצעים זייף את המצבה הזאת.

יז) אבני זכרון מצבה 21.

זה מצבת
קבורת מ״ר
יוסף בן דוד
בשנת אבעת
אלפים ור׳
וה׳

כבמצבה ט״ז כן גם פה לא הצליח המזייף, ובמקום ארבעת היה כתוב ח מ ש׳ ועל כן נאלץ המזייף להוסיף ך מעל להאותיות למען תהיינה חמש אותיות למצער, וזאת נקל להכיר כרגע, הזיופים האחרים המה כמו בהמצבות הקודמות אשר אחשוב למותר להזכירם שנית.

יח) אבני זכרון 22. השורה הראשונה חסרה.

יוסף בן נחמו בשנת
[א]רבעת אלפים
ומאתים ושישה [?]
עשר שנים
לברית עולם

גם פה כעל שתי המצבות הקודמות נראה היטב כי במקום ארבעת היה כתוב „חמשת״ ובראש שורה ב׳ הוסיף המזייף את האות א, והנשארות שנה כאות נפשו, ונפלא כי בכל המצבות האותיות הנן ברורות עד כי נקל לקרותן, רק פרטי השנים בהן מקולקלים, יען בהם חלו ידי המזייף.

יט) אבני זכרון 24 •

וזאת המצבה של נפתלי זצ"ל
ב"ר הילל נ"ע בשנת ארבעת
אלפים מאתים וחמשים
ושתים ליצירה תנצב"ה א"ז"ל' [אור צרוע לצדיק]

גם המצבה הזאת מזויפה כהקודמות, תחת „ארבעת" היה כתוב „חמשת" והמצבה הזאת תזכירנו כי זה נפתלי ב"ר הילל היה בן להאיש הלל בן משה (מצבה 23 באבני זכרון) אביו הלל מת בשנת ה"א רי"ו (ראה לעיל מצבה ח') ובנו נפתלי מת בשנת ה"א רנ"ב, והדברים עתיקים.

מלבד המצבות האלה אשר רבות עמל בהן המזייף לשנותן כהות נפשו, נמצאו עוד רבות מאלה אשר עמל בהן רק מעט, כי בכל מצבה שנה רק אות אחד, וע"פ רוב רק מן ה', ת או למחוק מן הה"א את הרגל השמאלית ויהי לד' ויש מהן אשר לא עשה בהן מאומה רק הציג אותן שלא במקומן, למשל במצבה 38 הפרט הוא „בשנת תקל"ז", והדבר הוא פשוט כי הפרט הוא לאלף הששי והוא חשב אותה לאלף החמישי, וכן היא מצבה 41 בא"ז משנת תקמ"ז, וכן רבות, ועלי להעיר את הקורא עוד על דבר אחר, והוא: פירקאוויץ העתיק רק מסלע היהודים לבד 564 מצבות, מלבד 205 ממנגופ, סולכת, כפא, כוזלוו, ובין כל המון המצבות האלה מעתות שונות, לא נמצאה אף אחת משנת 1200 עד 1240 (א"ז צד 68). האמנם במשך ארבעים שנה לא מת אף איש אחד מכל יושבי העיר ההיא? ואם נקח למשל את השנה ה"א ת"י 1650 (א"ז צד 84) ונחשוב עד שנת הת"ן ארבעים שנה, הלא אז נמצא 57 מצבות (א"ז צד 105). אכן הסבה לזאת היא, יען השנה 1200 היא תתק"ם, ובלי ספק היה כתוב שם — כעל כל המצבות — שנת התק"ם, יען בסוף המאה הי"ב לא היו עוד קראים בסלע היהודים, ולוא הואיל להראות עוד מצבות כאלה משנת התק"ם והלאה עד סוף המאה ההיא כי עתה נחוץ היה לו להעתיק מצבות חדשות עד תום שנת ת"ר ואז תראינה לעין כל כי חדשות הנה. ועל כן נאלץ לפסוח ארבעים שנה, ומאז החל לעשות מלאכתו הלאה •

כ) אבני זכרון 71 מצבת סנגרי •

„יצחק סנגרי פג"

רבים מגדולי חכמי ישראל דברו ופלפלו ע"ר המצבה הנפלאה הזאת, הראשון אשר הטיל ספק באמיתתה היה הרב הגאון הנאור שי"ר ז"ל (כ"ח ה' מכתב י"ז), במכתבו ההוא העיר את החכם ר' בצלאל שטערין מאדעססא כי יעמום על נפשו את המשא לנסוע לקרים לראות את המצבה בעיניו, והחכם

הזה אשר לא רבות פעל ועשה לטובת אחיו לא אבה לנסוע, אכן לאשר הקראים הביאו המקרה לקרים, כי בשמעו ע"ד נסיעת הד"ר ליליענטהאל במלאכות הממשלה לכל ערי ישראל ותושבי אדעססא היו נכונים לקבלו בכבוד גדול, חרה לו עד מות על אשר לא נבחר הוא להמלאכות הנכבדה הזאת, ואז מצא עת נכונה לנסוע לקרים לבל תראינה עיניו בכבוד ליליענטהאל אשר גזל את כבודו לדעתו, כי גם הוא אבה להיות שלוח במלאכות הזאת • בבואו לקרים לסלע היהודים חפר ומצא—לפי דבריו—גם הוא מצבה אחת גדולה ועליה כתוב רק המלה סנגרית, והיא קרובה אל המצבה הראשונה, וכאשר שב אחרי כן לאדעססא, הראה לעיני חברת „חוקרי קדמוניות ודברי הימים" כי כל מציאות אבן רש"ף אמת וצדק א) הנה כי כן מלא בקשת הגאון שי"ר באמת, אכן אם עשה את מלאכתו באמונה, זאת נראה הלאה • — ולעת עתה הנני להעתיק פה את עדותו על הספר אבני זכרון בשבח ותהלת אבן רש"ף ואמתת הרשימות והמצבות, וז"ל שם צד 2 :

„וחשבתי למשפט להודיע בזה נגד אחי ועמי בקיום אמתת היותר נכבדות שברשימות האלה, שאני הגבר בעיני ראיתי את מקום הקברות ומצבות האבן הקדמוניות בערי קלעא וסולכת אשר מהן נעתקו הרשימות ההן, כי הנה אחר שנתפרסמה בעולם מציאות השמונה וחמשים מצבות הקדמונות שמצא החכם פירקאוויץ בנסיעתו הראשונה בשנת תקצ"ט, ובתוכן מצבת רבת הערך של יצחק סנגרי, נתעוררתי אני גם מצד עצמי (sic) גם מצד חכמי הממשלה בארצנו וביחוד מצד ידיד נפשי הרב הגאון החוקר הגדול המפורסם מו"ה שלמה יהודה רפאפורט אב"ד דק"ק פראג נר"ו (עיין ספר כרם חמר מחברת ה' עמוד 202) לחפש בעין בקורת וחקירה מדוקדקת על אודות הדבר, ובחדש חשון שנת תר"ג שמתי פעמי למקום בתי הקברות הנ"ל, ובמשך שני חדשים ויותר שעסקתי שם בדבר חקירה זו, מצאתי ראיתי, שהנ"ח רשימות האלה (חוץ משלש מהן אשר לא יכולתי למצאן שנית מרוב המצבות אין מספר הנפוצות שם על שדי הקברות רחבי ידים) הן אמת וצדק, [?] ועם איזה שנויים קלי הערך כולן מסכימות אות באות עם העתקות שעשה מהן החכם פירקאוויץ נ"י, ואודות מצבת יצחק סנגרי בפרט, הנני מעיד פה עדות גמורה שמצאתיה ראיתיה גם אותה, ואם אמנם ד' אותיות האחרונות משם סנגרי מושחתות מקוטעות רב או מעט מרוב הזמן, ואות ג מהם כמעט נפלה לגמרי ב) בכל זאת אין שום שמץ ספק באמתת מצבה זו (sic), מאחר

א) См. Записки одесскаго общества исторіи и древностей Т. 1 Стр. 640—646.

ב) מי יגלה עפר משיך שטערין ! ולאיה ופחד ורחב לבבך כי התכסה שלך פירקאוויץ אשר „כל רשימותיו אמת וצדק" לא היה להמצבה היקרה הזאת כי תעלה „מוצחתה

שמצאתי אני בעצמי למרגלותיו של קבר יצחק סנגרי מצבת אבן אחרת מוטבעת בתחתיות ארץ שנעלמה מעין החכם פירקאוויץ, ועליה חרות בכתב אמת באר היטב „סנגרית" :

אחרי אשר שטערין הניח את חותמו על מצבת סנגרי כי הגֶה אמתית בלי שום ספק, השתדל החכם הפראפעססאר חוואלסאן להצילה מכל הספיקות אשר הטיל בה הגאון שי"ר, אפס, אם הצילה ? זאת היא שאלה אחרת.

בספרי „תולדות אבן רש"ף" צד 15 נגעתי בקצה עטי כי שטערין לא עשה את מלאכתו באמונה, ויהי בבואי לווילנא בחורף שנת תרל"ו מצאתי שם את ידידי המשכיל ה' נבריאל ראוויטש אשר גם הוא היה ימים רבים אצל פירקאוויץ, וכאשר קרא את דברי בספר תא"ר ע"ד ה' שטערין. כתב אלי כדברים האלה : א)

בקראי ספרך תולדות אבן רש"ף וכן בעברי כה וכה על פני ספרך משא קרים אשר הנך מתאזר להוציאו לאור בקרוב, הָראיתי לדעת כי הנך חוקר יקר ומבקר אמתי, צרפתָ אמת מכל דופי השקר וקץ לכל כזב שמת ותסר את מסוה הצדק אשר היתה נסוכה עד כה על פני הלוט הלוט הזה, זה האיש ר' אברהם פירקאוויץ הקראי, ותגלה כל מצפונותיו, ועוד ידך נטויה לסקל מסלת קדמוניות ספרות ישראל מאבני נגף וצורי מכשול ומהחצץ אשר מלא בהם פיות בני ישראל, ויהי איש תעתועים גם לכל העמים ברוב כשפיו ובלהט עטו המתהפך, רב תודות ותהלות לך ידיד נכבד, וכמוני יהודוך כל מוקירי חכמה ואוהבי אמת, אמנם לדבר אחד מדבריך לא אוכל לשאת פניך כי מדי דברך שגית בשפטך ולא נקית מפשע רב לדבר על צדיק עתק, הוא החכם המנוח ר' בצלאל שטערין מאדעססא, בצל אל ינוח, כי באמת אך פירקאוויץ לבדו עשה בצדיה ובערמה רבה לזייף — כדרכו תמיד — גם את עדות החכם המנוח הזה כאשר אספר לפניך לאמר : ויהי היום בהיותי באחרית שנת 1859 בעיר המלוכה פעטערסבורג ויבקש אותי ה' אבן רש"ף להעתיק על גליון אחד את עדות הח' שטערין הנ"ל ע"ד מצבות העתיקות אשר בעמק יהושפט, והנה בדברי עדותו של הח' המנוח הזה אודות מצבת ר"י סנגרי הנמצא שמה כתוב לאמר : ד' אותיות האחרונות משם סנגרי מושחתות מקוטעות רב או מעט מרוב הזמן ואות ג מהם נפלה לגמרי : ואשמע לקולו והעתקתי אות באות את כתב העדות הזה וכעבור ימים אחדים ויבקשני האיש הזה להעתיק לו שנית את מכתב התעודה הזה ולקחתי עוד

ומקוטעה". וכטוב לבו שמחל לתקן אותם כולאוי על טולאותיו. עד כי הנה מדשם היום כביום לאתה מבית הרשת המעשה.

א) לאם בספר „פילקאוויץ ומליאותיו" בשפת אשכנז והפלאפעססאל שפלאקק אחל גם שמה הדפים המלתב הזה.

הפעם את ספר הפרענומעראנטען אשר בתוכו כתובה העדות הזאת בעצם כ״י החכם הכוכב המנוח ז״ל והנה (השתוממתי לראות) לפָני מלה אחת „כמעט״ תרשה נוספה על הראשונים בעצם כתב יד אבן רש״ף כתובה בין השטים למעלה על המלות, ואות נ׳ מהם נפלה לגמרי״ ומני אז כתוב ונדפס (כן במ״ע הכרמל וכן בספר אבני זכרון לאבן רש״ף) כזה: „ואות ג מהם כ מ ע ט נפלה לגמרי״, ובזה הוציא את המצבה הזאת מכל שום ספק אשר השאיר אחריו בערותו הח׳ המנוח שטערין הנ״ל, אם שם סנגרי היה כתוב עליה או שם אחר, כי מי יודע איזה אות חסרה בתוכה? .... ועל כל שאלותי אשר שאלתיו ע״ד ההוספה הזאת, כחש לי וישבע על שקר כי לא הוסיף בזה אף קוצו של יו״ד, מי שמע כזאת ומי ראה כאלה?

„המביט בעין חודרת ודורש אמת ומבקר בצדק, יראה ויבין עד כמה מניע זיופו של הקראי הזייפן אבן רש״ף זה, ומזה ידין על השאר, כי בכל פנות אשר פנה האיש הזה הרשיע להליטעראטור העברית מאד מאד, ועדותי הנאמנה הזאת תצדיק את הצדיק (sic) הכוכב הזה אשר בצל אל ישכון ותרחיק ממנו לזות שפתים. —

„ואנכי אמנם הן רבות לי לדבר עמך על דבר פירקאוויץ הזה ערמתו וזיופיו אשר ראיתי בשומי עיני על כל דרכיו כי כמוך כמוני עמדתי על ימינו זמן רב כן בווילנא עיר מולדתי וכן בפעטערסבורג העיר בעבודת הספרות ובידי הרבה לגלות לך אשר אולי היו להועלת רב אבל אסוג אחור מאלה כיום הזה מסבות רבות, ועוד כי עתותי אין בידי ולא אוכל הרבות באמרים ולולי את פניך ופני האמת אנכי נושא כי עתה גם מזה החרשתי, ידידך ואוהבך המכירך ומוקירך המדבר באמת ובצדקה, גבריאל ראוויטש מווילנא״:

אם יפלא בעיניך הקורא איככה נועזתי לשלוח פי ולשוני נגד הצדיק הכוכב הזה? אענך, כי לא מרוע לב עשיתי זאת. קול המון כקול שדי בכל חצי האי קרים „שטערין מכר את כבוד אחיו בעד בצע כסף״, וזה בא ומספר כי באו שנים מאנשי הצבא היהודים לפני אחד מנכבדי יהודי סימפע־ראפאל ויעידו על אמונתם כי פירקאוויץ שכר אותם לחפור במעבה אדמת סלע היהודים למצוא המצבות, ויהי כאשר מצאו את מצבת סנגרי, חיש מהר הביא פירקאוויץ סדור הקראים כ״י ויבקש את שני אנשי הצבא כי יעידו כי נמצא הסדור הזה בקבר סנגרי, וכאשר לא אבו לעשות זאת, אבה לשקול על ידם מאה כסף, ואף כי לא ידעו מה מטרתו בזה, בכל זאת לא לקחו מידו, כי חשבו אולי יעשה הקראי הזה רעה לבני עמם ע״י זאת, כאשר הודעתי כבר בהצפירה שנה ב׳. —

איש אחר היושב בבאחציסאראי זה יותר משלשים וחמש שנה ספר לי, כי בבואו לגור אל העיר הזאת מצא שם רק יהודי אחד מליטא בכל מלא העיר, איש אמונים ונכבד מאד גם בעיני פקידי ושרי העיר, והנה נקרה שם יהודי

אחד מגבירי ברדיטשוב ונכבדיה אשר נסע למסעיו לקרים, האורח ההוא השיג רשיון מאת שר הפלך בסימפעראפאל לשום משכנו בארמון מלך הטטרים העומד עוד על תלו בבאחציסאראי א), האורח ההוא אבה לבקר את המקומות הנכבדים אשר יבקרום רוב הבאים לקרים, וישאל את פקיד העיר אם לא נמצא איש יהודי מליטא או פולין אשר יוכל להיות לו למורה דרך יען לא הבין שפת הקרימצאקים, והפקיד הראהו את האיש הישר ההוא, ויקחהו אתו. ראשית מעשהו היתה לעלות לסלע היהודים לבקר את העיר והחצר מות עמק יהושפט, וכאשר נסה לחפש את המצבות מצא את מצבת סנגרי, ועליה אבן גדולה ותחתיה כתובת רחבת ידים מאד, ותחת הכתובה מצא כתוב כדברים האלה „ארור האיש אשר יהיה לו דבר עם הקראים" וגם מצא כתוב בצדי האבן, כי בתוך הקבר נמצאה עוד אבן וכתובה כזאת, ויעל האיש לסלע היהודים ויספר להקראים המעטים אשר היו עוד בעת ההיא בעיר את דבר המציאה אשר מצא, עברו ימים לא כבירים אחרי אשר נסע האורח, והאבן עם הכתובה נלקחה ולא נראתה עוד, ופתאום כאשר החל פירקאוויץ המפענח נעלמים לגלות את מצבותיו נגלתה גם המצבה הזאת עם הכתבת „יצחק סנגרי פ"ג", ויהי לפלא בעיני אלה אשר ידעו את הדבר, ואח"כ בא הר"ב שטערין ויגל גם את מצבת סנגרית, ויעיד על אמונתו כי המצבה הזאת הנה אמתית בלי כל ספק:

כאשר שמעתי את הדבר הזה אשר יספר לכל הנוסעים הבאים לבאחציסאראי, כתבתי לאבן רש"ף לשאול את פיו אודות הדבר הזה, ובתוך דברי אמרתי אליו „ומאד ישמח לבי אם יעלה בידך להראות לי במופתים נאמנים כי שקר הדבר", יען ידעתי מראש כי יתנפל להכחיש את הספור הזה, ע"כ אמרתי יחקור וידרוש עד אשר יוכל להשיב לי דבר ברור, ואבן רש"ף לא אחר מלענות לי על מכתבי, וזה תוכן דבריו הנוגעים לענינו:

„עתה אשובה אראה להשיב תשובות לשאלותיך בני".

א) „איש אחד היושב בבאחציסאראי" אשאלך והודיעני בני, מי הוא זה? ואי זה מקום הוא, ומה שמו? — אודיעך כי הוא נשבע בשקר, כי אני ידעתי זה כארבעים שנה שהיה לרבנים קרימצאקים בית הכנסת קטן ואני בקרתי אותו ועדיין לא היה מנין שלם המתפללים בו, אך לא יהודי אחד כדבריו:

ב) מעולם לא בא לקירים לפני שלשים שנה סוחר יהודי מברדיטשוב לתור את כל חצי האי קרים, [מי הגיד לו כי לתור בא, ואולי לעשות מקנה

א) הרבינו הזה ימצא גם היום לאולחים נכבדים מאת שר הפלך. יען בכל מלא העיר הזאת לא נמצא אף בית מלון נכבד אחד בעד האולחים.

וקנין ?] ואם דבריו אמת, יגיד לנו מה שמו, ומה שם הגובערנאטאר אשר השיג ממנו הרשיון לתור כל הפלך, ולשום משכנו בהיכל האן־סראי בבאחצי־סראי, מי יאמין לשמועתנו ? ומה שם פקיד העיר שהראה לו את היהודי למורה דרך בקירים ? ומה שם היהודי ההוא ? „וראשית מעשהו בסלע היהודים ובחפשו בין המצבות העתיקות מצא תחת מצבת סנגרי חתיכת אבן כדברים האלה: ארור האיש אשר יהיה לו דבר עם הקראים" אולם אחר אשר נשמע הדבר הזה בין החיים לוקחה האבן הזאת ואיננה", פלא גדול ! כי לפני שלשים שנה יבוא יהודי לבית החיים לחפש המצבות בהיות עדיין בסלע היהודים קהל הקראים והרב מרדכי סולטנסקי שם ואחריו הרב שלמה ביים ויבוא יהודי לחפש ברשיון הגובערנאטור ופקיד העיר [מי הגיד לו כי הרשיון היה לחפש מצבות ?] ולא יגלה את הרשיון לרב הקהל ולא יקרא לאיזה איש מן המשכילים להראות לו את מצבת סנגרי ובלי שום מורה ימצאנה [ואיך מצא הוא בעצמו בלי מורה ?] זה שקר מבואר [איננו עוד מבואר, אכן לא !] כי עדיין היתה מצבתו טבועה בארץ ולא בנקל היה אפשר למצוא אותה, ואם כן איך תוכל להמצא אבן רשומה תחתיה אחרי היותה טבועה בארץ ? [ואיך ימצא שם סדור כ"י ?] ואחרי שנשמע אז דבר האבן בקללה בין החיים, איך לא נשמע מן היום ההוא עד עתה בין החיים ? [הלא כבר השמעתיהו אני, ורבים עוד היודעים זאת !] ואתה בני דורש ממני מופתים נאמנים, הנני נותן אותך בני לך למופת, כי מעט הוא אשר באת לחצי האי קרים וראית רק אך קצתו (sic) וכבר חברת ספר „משא קרים" [שקר הוא, בעת ההיא החלותי את מלאכתי ועוד לא חברתיו] עתה מי לא יתפלא על איש היהודי הגביר הבא לתור את כל חצי האי קירים ורשיון שר הפלך בידו, וגם נתן לו יהודי למורה דרך ולא יכתוב את מסעותיו, ואת הנפלאות אשר מצא, או אשר ראה או אשר כתב, ועל אחת כמה וכמה יש להתפלא על האבן הנפלאה אשר מצא תחת מצבת סנגרי איך לא פרסם את מדתה ורשימתה בעולם וכיוצא, גם בעיני יפלא איכה אני הדורש והמחפש משנת ה"א ת"ר במשך כמה שנים ואני הוא המוצא אותה ? איך אני לא ראיתי את האבן בדרישותי הרבות שם כמה שנים, [מי יתן ערובתו כי לא ראה אותה, האמנם יהיה סכל כזה להגיד את אשר יראה להוָתו ?] וגם לא מצא את האבן שום איש מן הבאים לבקר את מצבת סנגרי [אם כבר לקחוה מי יוכל לראותה ?] גם מן הקראים גם מן הרבנים ואפילו מן הנוצרים והישמעאלים כי נפלאת היא בעיני כל שומעיה ורואיה, סוף דבר הרשות בידך בני להאמין או להשמאיל' עכ"ל .

סוף דבר אענה גם אני אחריו, אף כי לא אוכל לתת ערובתי בעד אמתת הספור הזה, בכל זאת אפונה מאד אם הצליח לו להכחישו במופתים נאמנים כאשר דרשתי מאתו, ומי יודע אם לא נמצא בו גם שמץ דבר אמת, ואת אשר יחזק עוד את השערתי כי כבר ידעו או שמעו הקראים כי מצבת סנגרי נמצאה בסלע היהודים, הוא את אשר ספר לי הרב ר"י סולטאנסקי,

כי בהיות אביו הרמ"ם רב לבני מקרא בסלע היהודים חפר ומצא כבר את מצבת סנגרי, ופירקאוויץ הודיע את המציאה על שמו, וזאת אשר ספר פירקאוויץ בהקדמת ספרו אבני זכרון כי כאשר בא הרב מרדכי סולטאנסקי לראות את מציאותיו נפלו פניו [שם צד 26], והדבר הזה לא זר הוא מלהאמין, באשר מקרים אחרים יעידו כי כן עשה כל הימים רק להתפאר כי הוא המחפש והוא המוציא, ועוד עד נאמן לי כי הרמ"ם ידע כבר מהמצבה הזאת היא הרשימה הנמצאה בספרו „זכר צדיקים" בכ"י, וז"ל:

„35 ..... ובמלחמת הערביים הפליאו גבורות וכמעט אבדו, אבל הכוזרים עזרום בכל כחם, גם בעת חלוף .... נשיא ראש הדוכום ואלאדימר אחרי שלוחיו גם הוא דרש בעצמו את כבודו פנים בפנים, וכי ירט .... משנהו פנה אל הנוצרים.

„.... ..... גבור, ובפליאות חכמתו וגבורתו הציל את קוסטנטינוס החמישי קיסר יון מידי אויביו, ונהלהו על ידי גדודו למחוז חפצו, ונקרא חב"ר כמנהגנו מאז לתאר חכם גדול בשם חבר, והפרושים מכנים בשם חבר את מי שיחזור מדתנו ויתחבר לדתם להאמין תורה שבעל פה .... ראש לכל היהודים הצדיקים שבפרס, פיסנטיא ..... וטיראפז, ומטרכא, וספרד .... מקדם חבר העילמי ומורה ויועץ לכוזרים ותלמידו מלך הכוזרים כנהו ס נ ג ר י, כי היה סנגור גדול לא לבד בעד עמו אך בעד כל עשוק ועלום וחלוש, והוא שט והלך בכל מקומות היהודים בכל .... בהוראות דרך מסעות ירוחם הישכרי שבידו, ומכלם הביא אסמכתות וראיות למלך הכוזרים הנמול על ידו לאמו [לאֵמת ?] דת הצדיקים, והדוכום ואלאדימר קראהו מבחר אנשים ואב החכמים ונשאהו בסגולות וזהב וכסף, ובבואו בימים והוא בסלע היהודים והנה ...."•

כל אשר עינים לו יראה כי יד הועה ומתעה מבני דור החדש ברשימה הזאת. אכן גם זאת לא יכחיש כל בר דעת כי אחרי אשר הרשימה הזאת היתה ביד הרמ"ם כבר ידע ממצבת סנגרי, ואולי הוא בעצמו כתב את הרשימה אחרי אשר כבר ידע ממצבתו .... ואיך יכול הכוכב הצדיק להעיד על אמונתו כי מצבת סנגרי אמתית בלי ספק ? ובל ישכחו קוראינו היקרים כי שטערין כתב את עדותו בשנת תרי"ב ימים רבים אחרי אשר ראה בקרת הגאון שי"ר והזכירה בעצמו, ואיך לא השתדל להכחיש מופתי ידיד נפשו הגאון שי"ר ? [לשונו שם], ואף אם נעזוב את כל טענות שי"ר הצודקות, נשאלהו איה היו עיניו ? הלא במעוף עין הראשון היה יכול להבירה כי חדשה היא כאלו אתמול יצאה מתחת יד חרש אבן ? ולעיניו נגלו שם המון מצבות משלש מאות שנה או יותר מעט ומדוע לא השוה אותן יחדו לראות אם עתיקה היא כטוהן או לא ? ולמשל נקח נא את מצבת עיני בן אליסף (לעיל מצבה יג) אשר לדעה אבן רש"ף ואחריו ה' חוואלסאן עתיקה היא משנת ד"א תר"ל

[719] ולדעתי משנת ה״א ר״ל [1470] ונשוה אותה אל מצבת סנגרי אשר חשב אותה משנת 767 • נראה כי אין כל יחס ושווי ביניהן בתאר אותיותיהן ובחרשת המעשה, כי איך שיהיה הראשונה הנָה עתיקה ארבע מאות שנה, והאחרונה חדשה עד מאד, ותחת אשר בכל המצבות הכתובות עליהן נכתבו בלי סדר ומשטר, האותיות שרועות וקלוטות, זאת תולה וזאת שוכבת, ובלי שרטוטין • הנה מצבת סנגרי, תבנית אותיותיה ככל האותיות בימינו עומדות במערכה בקו ישר ככל המצבות החדשות, ושנית מי הוא החסיד השוטה אשר יאמין לאבן רש״ף כי הקוים המתוחים על האותיות מלמעלה יורו על פרט השנים, כי מי יודע מה דמה הכותב בזה? ועלינו היה להאמין לדברי פירקאוויץ רק אז, לוא הודה בעצמו כי הוא חרת את הכתובה הזאת, והוא משך את הקוים על האותיות בכונה לכוון את פרט השנה ההיא, אך זאת זולת לא נאבה ולא נשמע לו. —

הקראים אשר הסכינו לכתוב תארים גדולים ונוראים אף על אחד מהמון דלת עם הארץ — כאשר הראיתי לעיל פ׳ ט׳ — מדוע לא הרבו לספר תהלת ר״י סנגרי בתארים שונים כראוי לאיש רם המעלה כמוהו אשר בכח חכמתו הצליח לנצח מלך אדיר והכם מלך הכוזרים בויכוחו ולהביאו בברית דת הקראים — כדעת הקראים — ולא תארוהו אף בתאר רב, חכם וכדומה? ומדוע כתבו על מצבתו רק שלש מלות דקות וצנומות אשר לא יעשו כן אף להפחות שבפחותים? ואם נניח כי המצבה היא אמתית, הלא האות הזה יראנו לדעת כי סנגרי היה רבני, ובכונה הפשיטו הקראים את כבודו ממנו יען לא מהם היה, ומה אפוא הרויחו הקראים במציאות מצבתו?

הרב ר׳ רפאל נטע ראבינאוויץ אחרי היותו תשעה ימים בסלע היהודים חוה את דעתו [המגיד שנה י״ט גליון 2] וז״ל: ומצבת „יצחק סנגרי פ״ג״ ומצבת סנגרית (אבני זכרון 72-71 צד 22) באמת הן חדשות וגם לא הועמק בהן בתוך עובי האבנים [הכתב] אך לא חדשות כל כך שנוכל לאמר עליהם שנהקקו בימינו וגם המה ישנות ארבע או חמש מאות שנים „והלאה הוא אומר שם״ יוכל להיות כי כמקרה החמש מצבות שהובאו לפעטערסבורג [תשע, לא חמש] קרה גם לאותן שתי המצבות ולאיזה סבה נסרו מהם נוסח מצבתן והוליכום למקום אחר וכדי שלא ישכח שמות הטמונים שם חרתו אז באותיות גדולות „יצחק סנגרי פ״ג״:

הדברים האלה נאמרו רק על דרך השערה ובלי כל אות ומופת, וכפי הנראה לי אבה הרב ר״ן ראבינאוויץ רק להראות כי היה בסלע היהודים, אך מעולם לא שם לבו אל החקירה הזאת, כי ראשונה אשאלהו מה ומי הכריחו לגזור אומר כי מצבות סנגרי וסנגרית עתיקות ארבע או חמש מאות שנה? האם ראה זאת ע״פ חקי הפאלעאגראפיע? ושנית איזה אות הוא להחליט כזאת „יען הכתב איננו עמוק בהמצבה״? הלא זה הוא הפך דעתו, כי רק במצבה

חדשה הכתב הוא עמוק, אבל בעתיקה הכתב לא יוכל להיות עמוק ע"י זה כי נתחכך מרוב ימים, ושלישית ע"י איזה סבה ישער כי נסרו את הנוסח הראשון והוליכו למקום אחר? הלא מקרה כזה בטח היה נודע בלי ספק כי נמצאה מצבת סנגרי, ועוד זאת, מי יגיד לנו כי עוד לפני חמש מאות שנה ידעו אחינו להוקיר זכרונות קדומים הנודע רק לבני הדור החדש, וגם מלכי ארץ מרור ההוא עוד לא השתדלו לשלוח נוסעים ולפזר כסף כאפר לאסוף חפצים עתיקים וספרים כ"י כבימינו, ואיזה דרך עבר הרוח על אחינו לעשות כזאת? ומדוע לא שמרו את הספרים כ"י אשר היו בידיהם, עד כי לא נמצא עד היום אף ספר אחד אשר נכתב לפני אלף שנה בכל אוצרות הספרים באיירופא? ומדוע לא נמצא כל זכר מעת ההיא כי נמצא לפני חמש מאות שנה חצר מות עתיק בסלע היהודים ובו אלפי מצבות עתיקות? ואם נפתח את ספר אבני זכרון ונאמין בכל המצבות העתיקות, הלא נמצא במשך 1348 שנה משנת תש"ב לגלותנו עד שנת ה"א קי"ד, רק 286 מצבות, וא"כ תהיה מצבה אחת במשך חמש שנים כמעט, ובמשך 488 שנה עד שנת תר"ב נמצא 278 מצבות באבני זכרון, לבד מאלפי המצבות החדשות אשר לא העתיק אותן, בעוד אשר מהעתיקות לא השאיר אף אחת, וזאת יראנו לדעת כי לפני חמש מאות שנה עוד לא נודע בעולם כי נמצאו שם המון מצבות עתיקות, ומה גם כי כבר הראיתי לעיל כי לא נמצא שמה אף אחת עתיקה יותר מחמש מאות שנה, רק בזאת הנני מסכים עמו באמרו: „ולפי דברי אין מהמצבות אפי' שמץ ראיה שהיה ר"י סנגרי קראי" „כי אולי היה כתוב בנוסח מצבתו הקדומה כמו שכתבו על מצבת ר' שבתי דניאלו (א"ז סימן 99) אחד מחבורת מורנים ורבנים", וכבר שאלתי אני את פי יושבי ברדיטשוב אם לא ידעו או שמעו ע"ד האיש אשר העתיק נוסח מצבת סנגרי, [ראה המגיד בהוספה לגליון 6 שנה י"ט] אך אין מגיד לי עד היום הזה. ואולי ימים יבואו ויגידו לעם נולד.

למן היום אשר ראיתי בעיני את מצבת סנגרי, והתמונות הליטאגראפיות אשר עשה פירקאוויץ בסוף ספרו „א"ז" השתוממתי על החזיון מדוע לא העתיק גם תמונת מצבות סנגרי וסנגרית אשר בהנה התפאר יותר מבכל המציאות אשר מצא? ורק על ידן הרעיש את כל העולם, ומי עצר בעדו לבלתי הראותן לעיני כל יושבי תבל? וגם את פיו שאלתי איזה פעמים על זה ובכל פעם השתמט ממני ותשובתו נשארה מעל, עד כי נוכחתי כי לא יאבה לדבר מזה, ובאמת רק זאת היתה הסבה הנכונה כי פחד על נפשו פן יהסדנה הרואה במבט הראשון כי מזויפה היא, ובראשונה חשבתי אני להעתיקה ע"י פאטאגראפיע, אכן ראיתי לדאבון לבי כי נחוץ לזה הוצאה רבה להביא פאטאגראף מעיר אחרת, וע"כ חדלתי מזה, ואולי אעשה זאת לימים הבאים בספרי דברי ימי הכוזרים, אם יחיני אלהי ישעי:

בהיותי בפעטערסבורג הלכתי לבית אוצר ספרי הקיסר בלוית הפרא־פעססאר חוואלסאן לראות את העתקות המצבות על נייר הנמצאות שם,

וכאשר נגלתה לעינינו העתקת מצבת סנגרי, חיש קל במבט הראשון הודה הפראפעססאר הנ"ל כי מזויפה היא, ואם הוא ראש המתנצלים בעד מציאות אבן רש"ף הודה כרגע כי מזויפה היא, אחשוב למותר להביא עוד אותות ומופתים על זיופה, אף כי די היה להכחישה במופתי הגאון שי"ר לבד, אכן החרש לא אוכל מלהעיר עוד, עד כמה צדק הכוכב הצדיק? אחרי הטענות ומענות אשר קרא בכרם חמד מחברת ה' לא חדל מלהעיד עליה כי היא אמתית בלי ספק, אך הגאון שי"ר בטח לא ידע או לא אבה להאמין לו, ובכן הוכיח שנית בהמליץ תרכ"א גליון 14 כי לא לבד המצבה הזאת כי אם כל אבני המצבות העתיקות הנן מזויפות, אולם בהיותי בפעטערסבורג ראיתי את הספר אשר כתב שטערין בשפת אשכנז ואותיות עברית ע"ד המצבות בכלל, והוא בעצמו חשד אותן למזויפות, אך הספר הזה מסר לפירקאוויץ במחיר חמש מאות רו"כ ואדרת שער אשר נתנו לו הקראים א), ולעיני הממשלה חוה את דעתו כי כל מציאות אבן רש"ף אמתיות בלי ספק, ואני ראיתי את ספרי זה ביד ה' הרכבי, ואח"כ הבנתי אל נכון דברי שטערין בעדותו לספר אבני זכרון האומר: „והנה כל אשר מצאתי וראיתי שם אספתי לי בקונטרס מיוחד, וכעת מסרתי קונטרס זה להחכם המחבר [פירקאוויץ] להיות לו גם הוא נגד עיניו בהוציאו את חבורו לאור", וכעת יבואו הדברים על מכונם כי מסר לו את קונטרסו זה למען יוכל לזייף עוד דבר מה ולבל יפול ברשת החשד אחרי אשר דברי בקרתו יהיו לנגד עיניו.

מכל הדברים האלה נראה למדי כי לא הפרזתי על המדה בדברי נגד הכוכב הצדיק, ולא כסיתי עלי פשעיו.

אחרי כל הטענות והמענות נגד המצבות האלה, אספוק מאד אם בכלל הציבו היהודים מצבות להמתים בימי בית שני ואחריו, יען בכל התלמוד וספרי הראשונים לא מצאנו כל זכר לזה, וכעד להשערה הזאת הוא מאמר התלמודי „אין עושין נפשות לצדיקים מעשיהם הן הן זכרוניהן" ואולי חשבו מצבת אבן לזכרון בלתי נאות לצדיקים, ועדים לנו משה רבינו ע"ה ועוד רבים ממלכינו כי זכרונם נשאר חרות לא לבד על לוח לבות בני ישראל כי אם גם על לב כל גויי תבל אף כי לא נמצאו מצבותיהם, והאנשים הפשוטים אשר לא הועילו מאומה לזולתם במה זכו כי נציב להם מצבות? הלא אין מי אשר יתימר בכבודם, ומה מנו יהלוך אם ישכח זכרונם? ואין כל ראיה להפך ממצבת אבשלום, כי בא האות על זה כי רק למקרה יוצא מן ההרגל אשר קרה עשו זאת, ומה גם כי נקבר ביער בשדה וע"כ נחוץ היה להם להציב ציון לבל יאבד זכרו, אך לא כן אלה אשר נקברו בחצר מות ידוע, ועוד זאת כי המקרה הזה אחד הוא במינו ולזאת הזכירו כי הציבו מצבה על

א) כ' הרכבי הגיד לי כי גם המכתב אשר שלחו לו הקראים בלוים כסף והסדרת שער נמצאו בידו אם אשר מצא בארון ספרי מכון רש"ף בסלע היהודים.

קברו, כי לולא זאת למה הזכירו רק אצלו, ומדוע לא נזכר אצל כל המלכים והשרים כי הציבו להם ציונים? וממצבת יעקב על אחת כמה וכמה כי אין ממנה כל אות, כי הוא הציב אותה לתכלית אחרת, לא על קבר מת. מלבד מה שלא אוכל להאמין כי כתבו על המצבות בכתב ושפת עבר בקרים, אשר הדבר נעלה מעל כל ספק כי בימי קדם כתבו על המצבות בכתב ושפת יון, כאשר הראיתי לעיל פ׳ י״ג, וכבר הסתפק בזה גם הגאון שי״ר בכרם חמד ובהמליץ שם:

עדות חכמי לב

כ

רבים המה בין חכמי עמנו אשר העירו כפעם בפעם על זיופי אבן רש״ף ושקריו, מהם אשר כתבו בשפת עבר, ומהם בשפות העמים, בין ראשי חכמי ישראל ידענו את החכמים המפורסמים הפראפעססאר ד״ר צבי גראץ בספרו הגדול „דברי ימי היהודים״, הד״ר א׳ נייגער ז״ל, הד״ר ר״מ שטיינשניידער, ד״ר צונץ, ועוד רבים הידועים לי ושאינם ידועים לי, אבן אלה המה אשר כתבו בקורת על מציאותיו ע״פ כללי דברי הימים, אבל דעתי בזה להראות רק אלה אשר ידעו את אבן רש״ף פנים אל פנים, ויודעים המה גם את הקראים, כי אלה כתבו רק מה שראו עיניהם, ועל עדות כזאת לא יועילו אלפי מתפלספים בעקשות פיהם, בעוד אשר נגד בקרת מדעי ימצאו אלפי פלפולים נפתלים:

הרב לעדת סימפעראפאל ר׳ יצחק נאטאוויץ, היושב בקרים זה שנים רבות, כתב כבר ספר נגד הקראים ומציאות אבן רש״ף אך לא ידעתי מאיזה סבה נאבד מאתו, והא לך את דבריו אשר כתב ע״ד ספרי, בעזיבת הדברים הבלתי נוגעים לענינו, וז״ל:

יותר מכל שוטני ומקנאי קנאת הדת אשר לא מבני עמנו פעלו ועשו הכת החדשה העניים המכונים בשם קראים באשר לא מצאו ספרי יחשיהם כי אם זעיר שם זעיר שם בספרי הרבנים, ויערימו לגזול כתבי היחש וגליוני ספרי תורת ה׳ מהקרימטשאקעס ומיהודי קאורקאז, וגם לדרוש אל המתים להעתיק רשמי המצבות גם מיהודי ארץ קירים אשר בצופוט קאלע הסמוכים לקברי הקראים, כאשר זה דרכם בכל ערי מושבותיהם להכין שדה קברות מתיהם סמוכה לשדה קברות היהודים, וכל שמות המצבות הישנות יאמרו כי להם המה, ובהשערות נקלות ובדויות הטה המנוח ר׳ אברהם פירכאוויץ את לבבי הרבה מחוקרי קדמוניות אשר הליכותיו מוזרות להם, להאמין בשוא נתע׳ ולשום לו כבוד ותהלה — במו נלחם את היהודים ויתנם לתהלה

ולקלסה בין סופרי העמים, אשר כזבובים יתאספו אל כל פצע למוץ ריר חלאתם ולהקיא בשמן רוקח להבאיש ולהביע ראשית שמנים ימשחו במו העניים, עתה כי יצא השוחר תושיה המשכיל מו"ה אפרים דיינארד המכונה אדי"ר בחבורו „משא קרים" לחפש לבדוק ולבקר את כתבת קעקע של ר' אברהם פירכאוויץ ולגלות את כל אשר ערום הערים להתכבד בקלוננו, וגם שת נוספות על חבורו בכל הליכות קרים לצייר מפת הארץ ההיא עם כל הסגלות אשר תכיל בקרבה, הנני להעיר ולעורר את לב אחינו להיות לו לעזר להדפיס ספרו המביא תועלת רב לכל מבין:

החכם ק' הויזנער מאדעסעא כבר השמיע במכתבי עתים שונים בשפת הארץ א) כי מעולם לא אבה פירקאוויץ לסַבן את נפשו לקו־קז לולא לוה אותו ה' טרישקאן על דרכו, וגם בקרים אך לשוא עמל לולא היה שטערין בעזרו, ולפי דבריו במ"ע „הדבורה מצפון" יש לאל ידו להראות באותות ומופתים נאמנים כי רבים מכ"י פירקאוויץ לקח בערמה מיד היהודים והקראים ואותם מכר להממשלה במחיר מאה אלף שקל כסף, ופירקאוויץ עצמו ב) נאלץ להודות על אפו וחמתו כי „באופן אחר לא היתה לאל ידו להשיג את הכ"י, ועל זאת קבל רב תודה מאת אחיו הקראים ומאת הממשלה", ואני ידעתי רבים בקרים אשר יאנחו עוד היום בשברון מתנים על חילם כי היו למשסה בידו, ועדים המה כל היהודים בקראסובאזאר ופעאדאסיע, ועדים המה חמשה מחכמי הקראים בקרים וסביבותיה אשר יתאוננו עליו, אכן אין את נפשי לישא שמותם על דל שפתי לבל יבולע להם מאת בני עדתם, כאשר התנפלו כפעם בפעם על הרב ר' יצחק סולטאנסקי ויאשימוהו כי הוא עשה אתי חוזה להרע לבני עמו, ואם לא השחוק הוא בעיני כל איש דעת כי הראש וראשון לעדתם יתן את ידו לאויבם בנפש אשר יחשוב להרע אתם לפי דעתם? ופה מקום אתי להראות צדקת הרב ר"ם כי מידו לא לקחתי מאומה בנוגע לדברי ימיהם לרעתם, ורק איזה ספרים אשר לקחתי ממנו למקרא אשר לא ידע הוא בעצמו לאיזה תכלית לקחתים כאשר לא שאלתיו גם אני לאיזה תכלית לקח ממני ספרים רבים למקרא, ואם מצאתי בם דבר מה הנוגע אלי לא בו האשם, ולשוא התנפלו עליו עדת מרעים באיוופאטאריע וסעוואסטאפאל לאכלו בכל פה, ובראשם ה' יהודה סאוואסקאן ומשנהו, ה' אברהם יפת, וזה כשלש שנים לא יהדל הראשון מלהעיר המת הקראים על ה' סולטאנסקי, ולוא לעצתי שמע כי עתה טוב היה לו לוא שם מחסום למו פיו ותחשב לו לחכמה, כי ידעתי את תנואותיו.

המו"ל מ"ע „היום" בשפת רוסיא אחינו ה' ארענשטיין במכתב עתו צד 127 בדברו דברים אחדים אודות מציאות פירקאוויץ יאמר כדברים האלה:

(א See. Одесс. Вѣстникъ 1863, и № 21, Сѣв. пчела 1863 № 68.

(ב Отвѣтъ Фирковича. Голосъ №№ 118, 119, и 120 1863г.

„במכתב עתנו גליון 31 בשנה העברה העתקנו דברי האקאדעמיקים בראססע, קוניק, שיפנער, וועליאמינאוו, זערנאוו, אשר שלחו לנו מהאקאדעמיע הקיסרית אודות הקדמוניות אשר אסף פירקאוויץ והוא יאבה כעת למכור אותם לאוצר ספרי הקיסר, כאשר הדפסנו אז את דברי החכמים ההם היתה מטרתנו לעורר את רוח אלה העוסקים בקדמוניות ישרון, ואנחנו מצדנו לא דברנו מאומה אודות הדבר הזה אחרי אשר ידענו כי חכמי האקאדעמיע חקרו ודרשו עד שידם מגעת, אף כי ידענו אז אל נכון כי במחוזות רוסיא הדרומית נתפרסמו שמועות לא טובות ע"ד קדמות הכ"י האלה, ולדאבון נפשנו גם דברי האקאדעמיקים לא חרצו עוד משפט ישר להסיר את הספקות והשמועות הלא טובות, ולהפך, מדבריהם נראה כי יחזקום עוד. ולמשל, במקום אחד יאמרו: איזה רשימות נראות בעינינו כמסופקות, יען לא תוכלנה עמוד לפני כסא הבקרת, ובאיזה ענינים תכחישנה מופתי דברי הימים הברורים והנודעים", הרשימות והעתקות המצבות שלובי זרוע תלכנה, עד כי אם תפול האחת, גם השניה לא תוסיף לקום, ובין כה וכה לא לבד פירקאוויץ כי אם גם איזה חכמים הרימו מציאותיו על גם, ולמשל יהיה לנו הפראפעססאר חוואלסאן אשר חבר ע"ז ספר שלם, וע"י אמונתו בכתבות המצבות הרץ משפט אשר אמתתו מסופק ... וכו' וע"כ הננו נותנים מקום למאמר ה' ד', ואחריות דבריו על הכותב וכו'", ואלה דבריו במשך שתים עשרה שנה לימי שבתי בקרים לא אחת ושתים שמעו אזני מאת הקרימצאקים ומפי יהודי פולין, אשר לא ידברו טובות על הפירקאוויצים [הוא וחתנו גבריאל פירקאוויץ], הקרימצאקים מקראסובאזאר צועקים חמס בפה מלא כי הכ"י והקדמוניות אשר אסף פירקאוויץ להם המה אשר לקח מהם בערמה, ואלה דבריהם „הדבר נודע לפירקאוויץ כי אצל קיר בית כנסתם נמצאו ספרים כ"י, וע"כ השיג רשיון מאת הגענעראל גובערנאטאר לראות את הכ"י, ויהי היום ויבוא הוא בלוית פקיד הפאליציי ויקח משם את כל אשר מצא, ולהקרימצאקים כתב ערובה כי „לקח זאת מידם", וליתר בטחון (מובא מאליו, לטובת נפשו) הוסיף עוד מלה „למתנה" וכן נשא את טרפו וילך, וכן עשה גם בבואו לפעאדאסיע. הקרימצאקים האלה אשר כל ערמה מוזרה למו התנחמו בערובה אשר נתן להם פירקאוויץ, וידמו בנפשם כי ברבות הימים ישוב להם את אוצרם הטוב או יקבלו מחירו משלם, עברו ימים רבים ומפירקאוויץ אין כל חזון, וע"כ שמו פניהם אליו ויבקשוהו להשיב להם את אשר לקח מידם, אבל הה! לדאבון נפשם נוכחו אז לדעת את תרמיתו, וע"כ הגישו עצומותם לפני הממשלה, אבן לפי מצב בתי המשפט בעת ההיא, ומצב הקראים העשירים לא עשו ידי הקרימצאקים העניים תושיה, אולם אם ישאלני איש מה לערכת פירקאוויץ ולאמתת הרשימות? אבן רוח אחרת אתי בזה, לפי דעתי האמצעים אשר על ידם השיג את הכ"י יופיעו נהרה גם על הרשימות, והמשפט לכל איש לשאול, אם הרשימות אשר הראה פירקאוויץ, להקראים הנה או להיהודים? ואם רק על זאת נשָׁעֵן, כי אלה החתומים על הרשימות נמצא

מצבותיהם בסלע היהודים, כמצבת ר׳ יצחק סנגרי, ולזאת עלינו להאמין לפירקאוויץ, אבל כן לא יעשה, וכן מי יוכל להראות לנו באותות ומופתים נאמנים כי החצר מות בסלע היהודים להקראים הוא? וע״כ אם דברי אלה ינדילו עוד הספק באמתת הרשימות, ישנו בידי אות נאמן — בתנאי רק אם לא נטיל ספק באמתת דברי האיש אשר ראה בעיניו — עוד לחזק את דברי: כאשר התעסק פירקאוויץ בסדור ספריו כ״י בסלע היהודים, ספר לי האיש, הייתי בביתו שלשה ימים בתור אורח, וזאת ראיתי בעיני כי עשה רשימות בידיו על עצם הכ״י, והאדון הזה יתפלא מאד על החוקרים בקדמוניות, איך לא יכלו להכיר ולהבדיל בין הכ״י העתיק ובין הרשימה החדשה אף כי המזייף ישתדל בכל כחו לעשות אותה כמו עתיקה? וכו׳, ועלי להעיר עוד כי שמועות כאלה על דבר הרשימות שמעתי עוד איזה פעמים מאנשים שונים ובהוספות רבות על דברי האדון הנ״ל, רק אין את נפשי להאמין בהן טרם אדע כי גם האדון הנ״ל יסכים עליהן, אכן להסתפק בדבריו אולי שונא הוא לפירקאוויץ אין כל יסוד, יען בעד דברים רבים עליו להודות לפירקאוויץ על חסדו אתו ולפי דבריו, ומהנוגע אלי אין לי כל יסוד להיות אויב לפירקאוויץ באשר גם את פניו לא ראיתי, וגם אינני שונא את הקראים בכלל ומה גם הקראים בעירי [קערץ] אשר שלום לי עמהם וכו׳, עכ״ל:

בשנת 1861 כאשר חבר הרב רש״י פין את מאמרו חכמי ישראל בקרים הנדפס בהכרמל, מלא רוח ה׳ את מכירי ומיודעי החכם מו״ה אברהם יעקב ראזענפעלד ויכתוב אל רעו וידידו הרב המנוח ר׳ יהודה אידל שערע־שעווסקי להוכיח את הרב שי״פ. ואלה דבריו בכ״י: „מה נמרצו לחכו [על הרשי״פ יאמר זאת] דברי הקראי אַ פירקאוויץ אשר ענדם עטרות לו? אחוזי יד יתהלכו יחד לשוח בשרון, מה לנו ולהקראים הפראים? וגבול נתן ה׳ בינינו וביניהם קבלת אבותינו וזקנינו, חכמינו ונביאנו מפי רועה אבן ישראל המנחיל לנו אש־דת, זה האיש משה: מה לנו מאמיני התלמוד ומוקירי ערכו להתרועע עם מכזיביו בוזיו ומחרפיו? לוא החרישו בני הקראים האלה, ולא פצו פה לבלע ולהשחית יפעת התלמוד, כי עתה המצוה עלינו לקרבם ולהדריכם במעגלי צדק כדבר הרמב״ם (הלכות ממרים פרק שלישי הלכה ג׳) אמנם לא כאלה חלק הקראים, כי קמו תחת אבותם תרבות אנשים חטאים ורעים לספות קלון ובוז על הורינו וזקנינו, ומשפטם חרץ הרמב״ם ז״ל (בפירושו למשנה חולין עלה י״ח א.) הלא זה פירקאוויץ אשר חרף מערכות אלהים חיים, וגדף שלומי אמוני ישראל לעינינו בספרו „מסה ומריבה״ אשר פיו הרשיעו וענה בו לאמר, כי נקרא שמו על ריבו את ה׳ ותורתו (שמות י״ז ז׳) תמק לשונו בפיו ועיניו בחוריהן תמקנה, ואיכה נקרא עוד לשלום לאיש אשר אלה לו? הישמע איש קול מחרף ומנאץ הוריו ומולידיו לעיניו וישים יד למו פה? יחשה וידום? אף כי כבוד והדר יעטרהו, אם לא גם

בעיניו המה שפלים ונמבזים, כן הדבר הזה בד בבד! הגיד היום הרב שי"ף כי נבאש במעתיקי התורה גם הוא בתתו יד לפושעים, חי נפשי! כי לולא פני הרב שי"ף אני נושא, וכבוד החכמה כי יקרה בעיני, כמה שאמרו חז"ל „זונות מפרכסות זו את זו תלמידי חכמים לא כל שכן" (שבת עלה ל"ד א'), כי עתה חשפתי לעין כל נבעי מצפוני האיש פירקאוויץ ואת שיחו בספרו הנזכר, והגבלתי את הר כ ר מ י ל ו מסביב לבלתי יגע איש בקצהו, ורעה להרב שי"ף זאת מכל המון שפעת כזבים אשר אסף כעמיר גורנה לדומן על פני כרמילו, כמו תהלות הקדושים והמתחסדים אשר יפליאו בתוך עדתם אשר הרימם לנס ויספר בשער מפעלות צדקתם ואמונתם ישרם וטובם, אשר כל עין רואה ממיודעיו תלעג לו וכל פה ימלא שחוק, ומהקרובים אלינו נשמע על הרחוקים, אמנם כבר גליתי אזניו כי לא איש מדנים אנכי וריב בל אחפוץ, והדבר אשר דברנו אני ואתה, הנה ה' ביני ובינך, אין איש אתנו, הכי גלל כן נעפיל עלות הכרמלה לרפא את מזבח הקראים ההרוס, ולתת קטורה באף מחרפי שלומי אמוני אל ובוזי משנה התורה הזאת? עכ"ל".

החכם הר"י ספיר בספרו חלק שני (צד 178) העיר כבר ע"ד זיופי אבן רש"ף אשר אחשוב למותר לשנות את דבריו הנודעים לכל.

רב הגליל על כל מחוז דאגיסטאן. הרב החכם ר' יעקב בהררי"ץ מזרחי כתב אלי אחרי אשר יצא ספרי „תולדות אבן רש"ף" לאור בנוגע לענינינו, וז"ל:

„כן אודך על הלחמך מלחמת חובה עם ה' פירקאוויץ אשר הלכו אחריו רבים מחכמי ישראל בעינים עצומות, תהא משכורתך שלמה מעם האלדי"ם, גם אני כשקבלתי ספר אבני זכרון המכיל מסעותיו בדגיסטאן, מיד ידי"נ הנוסע ה' טשארני, לתשורה, יקרה בעיני, ומצאתי עצמי גואל וחשתי וכתבתי אגרת בקרת על חלומותיו ועל דבריו הנוגעים לקדמוניות מדינתנו בכלל, ומקורות שלשת הכתובות שמצא כפי דבריו בביהכנ"ס בדגיסטאן, מהם שאב וכו', מספרי ישראל ומספרי זולתנו, והנו מסור מאתי ליד ה' טשארני הנזכר לחברו עם חבורו היקר, והדברים עתיקים". [ראה הבקר אור שנה ראשונה חוב' ד' במאמרי „כה לחי"].

לבד אלה כתב נגד הקראים ונגד מציאות אבן רש"ף הרב החכם המפורסם ר' יצחק בער לעווינזאהן נ"ע, בספרו תער הסופר, ונעתקו דבריו לשפת רוסיא מאת החכם הישיש הנכבד ר"פ בערעזקין עם הערות ישרות וצודקות בסוף הספר, וכפי אשר הגיד לי הר"ר נאטאנזאהן מו"ל ספרי ריב"ל, נמצא בידו עוד חלק שני מהספר הנ"ל בכ"י. חכם הקראים בניקאלאיעוו ה' יוסף סַפַּאק הגיד לי כי כמה שנים עבד עבודתו בעד אבן רש"ף לחשוב חשבונותיו, למשל היום שאל אותו להגיד לו בכמה ימים בחדש חל השבועות אצל הקראים בשנת ה"א רע"ג [כידוע כי להחג הזה אין להם יום קבוע] וזה היה נחוץ לו מאד לדעת איך יכתוב בהרשימה אשר בדעתו לברוא, או לחרות

על המצבה וכרומה, הרי"ם הזה הוא מחבר ספר גרש ירחים ואגרת התמונות.

עתה עת לי ללכת ולבקר את רשימת יהודה בן משה הנקדן [לעיל פ' ב' רשימה 7] כאשר הבטחתי, ונראה אם לא שם שקר מחסהו.

א) בעל הרשימה יספר כי היה „ממשפחת נפתלי". הראיתם קוראים יקרים איש יודע בור ממנו נָקר ומאיזה שבט משבטי ישראל הוא אחרי גלות ישראל מעל אדמתו? אנחנו לא ראינו ולא שמענו כזאת! ואם היו בתוכנו איזה אנשים מחכמי התלמוד והגאונים עד הרב ר' יצחק אברבנאל אשר התיחשו על בית דוד. הנה אנשים האלה היו מפורסמים בדורם אשר כתבו יחש אבותיהם או כן היתה להם בקבלה, והשאירו זכרונות קדושים ויקרים לבניהם אחריהם, וכבודם חדש עמהם בפיות רבבות אלפי ישראל גם בימינו. אך מי הוא זה יהודה הנקדן אשר לא שמענו גם את שמו מעולם? וזה „בן יהודה הגבור" יזכירנו אחד מהקראים במאה הט"ז אשר התכנה בכנוי זה.

ב) מאין ידע לכון את כל המקומות אשר הגלו שם בני ישראל על פי חכמת הגעאגראפיע אל נכון? מי הגיר לו כי „הרא" היא היראת, „וגוזן" היא גוצנא? וכו', אנה מצא את „הרא"? הלא בספר מלכים לא נזכר המקום הזה? ומדוע עזב הגעאגראף הזה את „ערי מדי" בלי באור? האמנם לא קרא דברי חכמי זמנינו אשר בארו מדי זו קרים? [כ"ח חוב' ה').

ג) „כְּרִים, סלע היהורים, סולכת, אונכת, ספרד, ים שיטים. מטרכה, מאין ידע הכותב הקדום הזה בתחלת המאה השביעית את כל השמות אשר נתחדשו מזמן ביאת הטטרים לקרים?

ד) „שיצאו לעזורת אחיהם מעריהם במלחמת שומרון" האמנם לא ידע הכותב העם הארץ כי ריב היה תמיד לבני יהודה עם בני ישראל? ורק ע"י בני יהודה היתה שומה כי יצאו מלכי אשור להלחם את אחיהם בני ישראל— או בני אפרים — ואיך יתכן כי המה בעצמם יבואו עוד לעזרתם? ושנית מאין שאב את הידיעה הזאת? הלא בכתבי הקדש לא נזכר מזה אף מלה אחת! ובמלכים [ב' ט"ז] כתוב מפורש כי אחז מלך יהודה בקש את תגלת פלאסר כי יושיע אותו מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל אשר קמו עליו.

ה) מלבד חזקיהו בן המלך אחז מצאנו [דה"י ב' כ"ח] רק עוד בן אחד לו והוא מעשיהו אשר הרגו זכרי גבור אפרים, וכפי הנראה לא ידע ממנו גם הכותב ספר מלכים, ואיה מצא המזייף כותב הרשימה עוד בן לאחז ג ד ל י ה שמו? ומלבד כי בספר מלכים לא נזכר בנו מעשיהו, יספר שם הכותב „וגם את ב נ ו העביר באש", ובדברי הימים מזכיר את מעשיהו, ויספר „ויבער את ב נ י ו באש" וכבר העירו חכמי דורנו כי כותב דה"י חש מאד לכבוד מלכי בית דוד, וע"כ העמיק לחקור יותר בדברי ימיהם, וגלה לנו באמת

יותר מכותב ספר מלכים, אפס אם היה לאחז עוד בן אחר ושכו גדליהו זאת לא ידעו גם שניהם.

ו) בדברי הימים הכללים לא מצאנו כל זכר כי כמבים [קאמביזום] מלך פרס כבש את חצי האי קרים ונתן אותו במתנה ליהודים, ומי הביא את כרש לקרים להציב לו שם יד ושם?

ז) לאיזה תכלית נסע הנוסע הזה לארצות שונות? האמנם נסע בתור נוסע כבימינו לתור ארצות ולכתוב תולדותיהן על ספר? מדוע לא מצא פסת נייר יותר גדול לכתוב מסעותיו, הזה הוא המקום לכתוב דברים כאלה על שולי יריעת ס״ת? ומדוע לא הזכיר מאומה ממסעותיו בארצות אחרות אשר עבר בהן לפי דבריו?

ח) מלחמת כמביזום עם המלכה תלמירא: הספור הזה לקוח מספר יוסיפון [מאמר א׳ פרק ג׳] המאוחר כאשר החליטו כל כותבי קורות עולם בימינו, והשאר הוסיף המזייף משלו, וראה מה שהעיר כבר בזה הרשי״פ [הכרמל שנה ג׳ צד 14] ודבריו מיוסדים על אדני האמת ואין צורך לשנותם.

עתה נלכה נא לבקר את שתי הרשימות המחוברות ביחד עם הראשונה ונראה אם תוכלנה עמוד לפני כסא הבקרת, ואלה דברי האחת:

36 „אני ישועה בן אליה מבעלי מקרא מכפר מנגוליס בבואי לכפר טג בסר הקרובה לעיר דרבנד מצאתי בידי מ׳ יוסף בן בכשי נוסח מסעות מ׳ יהודה בן משה מזרחי שהעתיקו מ׳ אברהם בן שמחה הספרדי מסוף ספר תורה ישן בעיר חאמדן והעתקתי לי בשנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושלשה לבריאה ביום שלישי [ה] לחדש סיון ערב חג השבועות.

השניה

37 „אנכי שלומי אמוני ישראל אברהם בן מ׳ שמחה מעיר ספרד במלכות אחינו גרי הצדק כזריים בשנת אלף ושש מאות ושתים ושמונים לגלותנו היא שנת ארבעת אלפים ושבע מאות וששה וארבעים ליצירה לפי המנין שמונים אחינו היהודים בעיר מטרכ״ה בבוא שלוחי נשיא ראש משך מעיר ציו״ב לאדוננו דויד הנשיא הכזרי בדברי הדת לחקירה, שולחתי בשליחות ממנו לארץ פרס ומדי לקנות ספרי תורות ונביאים וכתובים קדמונים לקהלות כזר ובעילם היא איספהן שמעתי שיש בשושן היא חאמדן ספר תורה קדמון ובבואי שם הראוה לי אחינו בני ישראל בקהל הגדול ובסופו כתוב ספור מסעות כ׳ יהודה המגיה והודיעוני שאביו כ׳ משה הנקדן היה הבודה הראשון

נקודות וטעמים להקל לתלמידים למידת קריאת המקרא בהם, ובקשתי מהם שימכרוה וימאנו למכרו לי והעתקתי הספור לי מלה במלה כי יקרו לי דברי המגיה מאד, והוספתי בו באור לדבריו הסתומים הידועים לי באמת זכותו תגן עלי ויחזירני ה׳ לביתי בחיים ובשלום אמן״ •

הספור הזה מאברהם בן שמחה מספרד [קערטש] אין לו שחר, מטעמים אלה:

א) השם ספרד ראה לעיל [סימן ו׳] כי זאת הוא אחת ממציאות פירקאוויץ •

ב) לגלותנו ראה לעיל [סימן ח׳] וכן התאריך למטרכה לא היה ולא נברא •

ג) לפי דברי הספרדי הזה נראה כי מקערטש שלח במלאכות דוד נשיא הכוזרים, ומעולם לא שמענו כי נשיא הכוזרים ישב בקערטש או באחת מערי קרים, הן בירת ממשלתו היתה העיר סרקל אצל הנהר איטיל [וואלגא] לא הרחק מים הכספי, [ראה מה שהאריך בזה הגאון שי״ר כ״ח צד 200] וגם לא נזכר בשום מקום כי היה נשיא להכוזרים בשם „דוד״ •

ד) משך: בפי איזה מהחוקרים מזמן האחרון נקראה ארץ רוסיא בשם משך, ע״פ השתוות השמות משך, מאסקווא, אפס רוב הסופרים ומה גם בימי קדם לא ידעו על איזה עיר, ארץ, או עם, הונח השם הזה, וכותב מסעות ר׳ פתחיה קורא למלכי הכוזרים בשם משך א), וז״ל: ונתגיירו מלכי משך וכל ארצם, וישלחו לראש הישיבה שישלח להם ת״ח, וכל מי שהוא עני הולך לשם ללמד [אותם] ואת בניהם התורה ותלמוד בבלי, ומארץ מצרים הולכים ללמדם, והוא ראה השלוחים״ ומזה נראה ג״כ גלוי ומפורש כי כותב הרשימה לקח את ספורו ממסעות ר׳ פתחיה רק שנה אותו מעט לרוח חפצו •

ה) אברהם הספרדי כתב כי שולח לקנות ס״ת בארצות פרס ומדי בשנת ד״א תשמ״ו [986] והמזיף כון בזה להקדים כתיבת הרשימה שתי שנים טרם קבל וולאדימיר נסיך קיעוו את הדת הנוצרית בשנת 988 למען יבואו הדברים אל נכון, אכן כמעט כל החוקרים החליטו כעת כי מלאכות שליחי וולאדימיר לנשיא הכוזרים היא רק הגדה אשר אין לה שחר, ושנית ידענו כי בעת ההיא כבר נפלה כמעט ממשלת הכוזרים ע״י המלחמות הנכבדות אשר נלחם בהם סוויאטאסלאוו וילכוד את המבצר החזק סרקל בשנת 965 ובעוד ארבע שנים כבש עוד את הערים הגדולות והבצורות וממשלת הכוזרים נפלה

א) לאה מה שהאריך בזה הד״ל הלכני בספרו „היהודים ומפת הסלאוויים״ בטוב טעם ודעת, וכן בהמלין שמה ז׳ גליון 8. ודבריו מבעיה ממעין נכבד מפי הרב החכם הגדול לאה כל הכמי ישראל ברוסיה הרי״ל מאמדעלסטאם אשר הגיד לו זאת פה״פ. אפס הוא הדפיס את דבריו ולא זכר אף בשמו כדרכו תמיד •

ולא הוסיפה קום, ורק איזה ממשלה קטנה ושפלה נשארה להכוזרים ובמשך חמשים שנה אחרי כן [1016] בא הקץ גם למלכה השפלה הזאת, ואחרי מכות גדולות ונאמנות כאלה לא יאומן כי יסופר כי ישלחו הכוזרים שלוחים לקנות ס"ת נביאים וכתובים, בעת שהחרב היתה מונחת על צוארם, ואם היו שם יהודים רבים, למה היה להם להביא ספרי תורה ממרחק ומדוע לא כתבו בעצמם?

ו) „בחאמדן הגידו לו כי יהודה הנקדן היה הבודה הראשון נקודות וטעמים" האמנם לא מצאו כל חכמי תבל את ידיהם להמציא את הנקודות כי נאלצו לחכות עד אשר יבוא איש לא נודע בקהל בין הפראים בפרס לבדות זאת? ומה עשו עד העת ההיא? ומדוע לא ידע גם הספרדי הזה עד העת ההיא דבר קטן כזה אשר בלתי ספק הרעישה החדשה הזאת לב כל בני ישראל? מלבד מה שלא שמע זאת כל ילוד אשה זולתו, ולאיזה תכלית העתיק את הספור הזה מלה במלה, בעוד אשר לפי דבריו ידע מכל זה גם בלעדי הרשימה?

עתה אחרי אשר הרשימה הראשונה הגדולה היא מזויפה ולא היתה ולא נבראה, מובן מאליו כי גם השניה — מאברהם הספרדי — אין לה שחר, ובכן גם השלישית—מישועה בן אליה ממנגולים—נבאה על שקר, ואיך יבואו הדברים אל נכון אם לא כי איש אחד כתב את כל שלשת הרשימות, והוא פירקאוויץ בכבודו ובעצמו, וגם סגנון — השפה החדשה יעיד על זאת, כי בשום אופן לא כתבו כן לפני אלף ושתי מאות שנה ויותר, ושנית הוא המכתב אשר ערך אלי הנוסע ר' יוסף יהודה הלוי טשארני, מעיר דערבענד, [בהמגיד שנה כ' 5. 4. 3. 2] אשר בו נתן צדק לכל דברי בתולדות אבן רש"ף, ובתוך דבריו הודיעני את אשר ספר לו הזקן הישיש ר' יצחק המלמד [אשר הזכירו גם פירקאוויץ בהקדמתו לספרו א"ז], וז"ל:

„ה' פירקאוויץ בא אלינו במלאכות הממשלה ויאבה לגור בביתי, וקבלתיהו בסבר פנים יפות ונתתי לו חדר, מטה ושלחן, ויהי היום ויגרש אשה אחת אשר גרה בחצרי בעזרת הפאליציי, ויעתיק את משכנו לחדר האשה, ויקח עמו את כליו וניריו וכל אשר לו, ואת אשר עשה שם בסתר חדרו לא ידענו, כי מי ערב אז את לבו לבוא אל חדרו לראות מעשהו? כי כלנו פחדנו ממנו, ויהי כאשר כלה את מלאכתו הראה לנו את המציאה הנפלאה אשר מצא בשולי ס"ת העתיק, והיא הרשימה. אחרי כן הודה השמש העני כי בעד איזה אגורות כסף אשר נתן לו פירקאוויץ הביא את הס"ת אל חדרו מביהכנ"ס, ואח"כ הוסיף השמש לספר כי ימים אחדים ואיזה לילות הלך פירקאוויץ לבדו לביהכנ"ס ויתמהמה שם איזה שעות בכל פעם, ואת הדלת סגר אחריו עד כי גם השמש לא ראה את מעשיו שם, ומי יודע אם לא כתב שם או בביתו את הרשימות על הס"ת אשר מצא בכפר מנגלים, כי

לפלא הוא איך מצא דבר נפלא כזה שתי פעמים ובשני מקומות דווקא ? [במנג'ליס ודערבענד אשר שם נכתבו שתי הרשימות] ויושבי הכפר מנג'ליס הנם אנשים פשוטים אשר לא הבינו מטרתו, ואח"כ נסה ללחוץ את היהודים לחפור בהן למען יכנעו ויקבלו דת הקראית, אפס אחרי אשר ראה כי ידיו לא עשו תושיה והיהודים נשארו אמונים לדתם שב לביתו בחרי אף, ואחרי נסיעתו נודע לנו כי הס"ת אשר עליה מצא את הרשימה לקח אתו בלי ידיעת אנשי העדה, ובכן התאספו כל ראשי עדתנו וכתבו מחאה וכלם חתמו בחתימת ידיהם ובדעתם היה להפיצה בישראל.

„בעת ההיא היה הרב ר' אליהו מזרחי רב לעדת ישראל בדערבענד, והוא לא חתם על המחאה, וע"כ בקשו אנשי עדתנו את המשולח מחברון אשר היה אז בעירנו ר' ניסים יעקב מיכאל כי יחתום הוא את שמו, ובכל זאת נשארה המחאה בידיהם ולא שלחוה".

„עצם המחאה הזאת נתן לי הרב מדערבענד, ורק העתקה ממנה עזבתי בידו, ועתה העתקתי לי ממנה העתקה נאמנה [לשלחה אל מו"ל המגיד] למען ידעו כל ישראל עלילות פידקאוויץ בדערבענד, וז"ל המחאה:

היום לס"ד ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, שנת תר"א ליצירה, בהיות אמת אנחנו חכמי העדה, ועיני העדה, וזקני העדה של ק"ק דרבנד, מעידים ומנידים לכל אחינו בית ישראל די בכל אתר ואתר, שבא אחד מן הקראים, ושמו ר' אברהם פירכאוויץ למדינה שלנו, שהיה מחדש [?] משנים קדמוניות מצד המלכות, וישב במדינה שלנו כמו ארבעה חדשים, ומיום באתו עד חודש אחד, היה כל יום ולילה הולך לבית הכנסת, ואנחנו לא ידענו שהוא חוזר אחר תחבולה, ואחר חודש אחד אמר, יש ספר תורה אחד שהוא ישן בבית הכנסת, ובסופו כתוב רשום דברים קדמוניות, ולקח ספר תורה והלך עמו, ואנחנו לא ידענו ואחר כך השמש הגיד לנו לילה אחז [אחד ?] לקח ספר תורה אצלו, ואח"כ אמר לקהל שתחתמו חתימה, בשביל שהיה בה רשום כתיבה ישן משנים קדמוניות, ואנחנו אמרנו לא ראינו הכתיבה בזו ספר תורה, אתה כתבת, ועכשיו אחינו בית ישראל רבני וגבירי של ק"ק אשכנז, תדעו ותשגיחו ותזהרו עלינו, שלא יצא דבר תקלה ח"ו על ישראל, מפני אותה הספר תורה שלקח עמו, ואין להאריך כי אם בשלומכם שישגא לעד, כ"ד צעיר המשתלח בשליחותיהו דרבנן קדישי ותקיפי ארעא עיר הקודש חברון תובב"א, והיה זה שלום, ועוד, ח"ו בספר תורה שלנו לא היה שום רושם [רשימה ?] אבל אנו בירדנו שהוא מעצמו כתב ישו"ז", (על החתום באו עשרים איש).

אחרי הדברים האלה יודה כל איש דעת כי למותר להביא עוד ראיות על זיופי האיש הזה, ולוא חכמו אז אחינו יושבי דערבענד לפרסם כרגע את כתב המחאה אשר כתבו, כי עתה עוד לפני שלשים שנה כבר עלו עשבים

בלחיי אבן רש"ף, והקראים נאלמו דומיה ולא הרימו ראשם, ורבים מגדולי חכמי ישראל וחכמי העמים לא עמלו לבהלה לכתוב ספרים גדולים ע"ד הבליו, ובכל זאת גם כעת הסכילו עשה בתתם את עצם כתב המחאה ליד ה' טשארני, וטוב טוב היה לשלחה להאקאדעמיע הקיסרית בפעטערסבורג, ואז ידעה הממשלה מה לעשות בזה.

קוראים נכבדים! הנני להפרד מכם בפעם הזאת, ואקוה כי עוד מעט נתראה פנים שנית אם יחייני אלהי ישעי, ידעתי גם ידעתי כי נמצאו בכם רבים אשר יהללו גם יחללו מעשי ידי אם בצדק או שלא בצדק, ואם כמתפאר אהיה בעיני אלה אשר לא ידעו את דבר הריב בינינו ובין הקראים שונאינו, אך להם מה אעשה? האפתח להם המלתחת להראותם מכתבים למאות אשר נתנו צדק לפעלי? הלא אז כמתפאר עוד יותר אהיה בעיניהם. ואם כי ידעתי כי ישנם רבים אשר נתנו לפעלי צדק לוא החרשתי יותר מאשר דברתי, אך אלה המה הקראים שונאינו בנפש ומי יחוש להם? ואת אשר החלותי אקוה לכלות, אפס ידעו נא הקוראים העברים כי לא למענם לבד כתבתי את ספרי, ואקוה כי בעוד מעט יצא לאור גם בשפת רוסיא למען תדע גם ממשלת ארצנו את מי גדלה ואת מי הרימה מאשפות להושיבם עם נדיבי ארצה, את אלה! אשר רק תשעים שנה הנם חוסים בצלה ונהנים מכל חסדי ממלכתה, ובימים מעטים כאלה כבר הספיק העם הקטן והדל הזה להונות את כל מלכיה ושריה בחלקת לשונו, ולהשליך שקוצים על ישראל בעצמת כשפיו, וה' אלהים יעזר לי להוציא את כל מאוויי לאור עולם לתת הוד והדר על ישראל, ושונאינו יראו ויבשו, ועולתה תקפץ פיה, וכל אוהבינו כצאת השמש בגבורתו.

תודה וברכה

לאלופי וראשי חברת „כל ישראל חברים" הרוממה אשר תמכוני בימין צדקם להדפסת ספרי זה בהיותי בפאריז בקיץ שנת תרל"ח. יהי זכרם ברוך לעולם וגמולם נכון מאל גמולות ה', כאות נפש כל יודע ערכם הרם ובתוכם גם אני.

המחבר

אמה טעיות אשר נפלו בדפוס יבין הקורא מעצמו. ורק על טעות אחת אעיר. כי בצד 6 הערה ב', תחת Монарха, צ"ל Топарха

ЯКОВЪ АЛТЕРОВИЧЪ
БАЛДАЖЪ
м. Лебов

LIBRARY
2 8 2009
CITY OF TORONTO

ЯКОВЪ АЛТЕРОВИЧЪ
БАЛЦАНЪ
м. Лѳово

Presented to the

LIBRARIES *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

CELIA BALTZAN

3 1761 08295581 6